

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN İNŞA
SÜRECİNDE YOLSUZLUKLA MÜCADELE
(1923-1928)

Ege AYAZ

2501201473

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Abdurrahman BOZKURT

İSTANBUL - 2024

ÖZ
TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN İNŞA SÜRECİNDE YOLSUZLUKLA
MÜCADELE (1923-1928)

EGE AYAZ

Türkiye Cumhuriyeti'nin inşa sürecinde meydana gelen yolsuzluk olaylarını ele alan bu çalışma, 1924-1928 yılları arasında yaşanan ve kamuoyunda yankı uyandıran büyük yolsuzluk davaları ile bu davaların siyasete etkilerini incelenmiştir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türkiye'de de yolsuzluk vakaları görülmüş ve bu bağlamda yolsuzluk, rüşvet ve usulsüzlük suçlamalarıyla bazı bakanlar yargılanmıştır. Dâhiliye Vekili Ahmet Ferit Bey firariler meselesinde yargılanmaktan son anda kurtulurken, Bahriye Vekili Topçu İhsan Bey ve Ticaret Vekili Ali Cenani Bey, Yavuz Davası ve Zahirî Yolsuzluğu davalarında Divan-ı Âli'ye sevk edilmiş ve ceza almışlardır. Bu çalışma, adı geçen isimler hakkındaki yolsuzluk iddialarını arşiv belgeleri, dönemin gazeteleri ve çeşitli birincil ve ikincil kaynaklar üzerinden detaylı bir şekilde incelemiştir. Ayrıca, yolsuzluk olaylarına kamuoyunun, hükümetin ve tek parti idaresinin bakış açısı değerlendirilmiş ve bu olayların bazı siyasi kuvvet çatışmaları sonucunda ortaya çıkıp çıkmadığı da araştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yolsuzluk, Usulsüzlük, Divan-ı Âli, Rüşvet, Cumhuriyetin inşa süreci, Kuvvet Çatışması, Yolsuzluk Davaları

ABSTRACT
**FIGHTING CORRUPTION DURING THE CONSTRUCTION PROCESS OF
THE REPUBLIC OF TÜRKİYE (1923-1928)**

EGE AYAZ

This study examines the corruption cases that occurred during the early years of the Republic of Turkey. It looks at the major corruption trials between 1923 and 1928 and their impact on politics. In these early years, Turkey also saw corruption, bribery, and misconduct among officials. Minister of Internal Affairs Ahmet Ferit Bey narrowly avoided trial in the fugitives issue, while Minister of Navy Topçu İhsan Bey and Minister of Commerce Ali Cenani Bey were tried and sentenced by the High Court (Divan-ı Ali) in the Yavuz Case and the Grain Corruption Case. This study analyzes the corruption allegations against these officials using archival documents, newspapers of the time, and various primary and secondary sources. It also looks at how the public, the government, and the single-party administration viewed these corruption incidents and explores whether they were the result of political power struggles.

Key Words: Corruption, Misconduct, Supreme Court (Divan-ı Âli), Bribery, Construction Process of the Republic, Power Struggle, Corruption Trials

ÖNSÖZ

Türkiye Cumhuriyeti'nin inşa sürecinde bazı yolsuzluk olayları yaşanmış ve yolsuzluk iddialarına adları karışan bazı bakanlar da Divan-ı Âli'ye gönderilerek yargılanmışlardır. Çalışmamızın amacı da bu yolsuzluk olaylarının incelenmesi ve arka planlarında yatan parti içi çatışmaların ortaya çıkarılmasıdır. Bu çalışma hazırlanırken 1923-1940 Aralığındaki yolsuzluk olayları hedef alınmış ve buradan hareketle 1923-1940 sürecinde yolsuzlukla mücadele ve yolsuzluk olayları arkasında yatan kuvvet çatışmalarının ortaya çıkarılması planlanmıştır. Fakat hem zaman kısıtlılığı hem de karşılaşılan güçlükler nedeniyle çalışmamızın 1923-1928 yılları arasında sınırlandırılmasına karar verilmiştir. Bu durum 1923-1928 dönemine odaklanarak daha detaylı ve derinlemesine bir inceleme yapmamıza olanak tanımıştır. Çalışmamızın Giriş bölümünde yolsuzluk, rüşvet kavramları açıklanmıştır. Cumhuriyet öncesi dönemde Osmanlı Devleti'ndeki rüşvet ve yolsuzluk olaylarına ilişkin kısa bir bilgilendirmede bulunulmuştur.

Çalışmamızın ilk bölümde Cumhuriyet tarihinin ilk büyük çaplı yolsuzluk olayı firari Ermeniler meselesi incelenmiştir. Çalışmamızın ikinci ve üçüncü bölümlerinde Cumhuriyet tarihinin en çok ses getiren olayı olan Yavuz-Havuz davası incelenmiştir. Dördüncü bölümde Zahir Yolsuzluğu Davası incelenmiştir. Çalışmamızın beşinci bölümünde ise bu yolsuzluk davaları ile Halk Fırkası içindeki siyasi kuvvet çatışmaları arasında bir bağlantı olup olmadığı ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Sonuç bölümünde yolsuzluk davalarının hukuki ve duygusal boyutları ile yolsuzluğun ortaya çıkma nedenleri irdelenmiş ve yolsuzluk davalarına karşı kimlerin nasıl bir tavır takındıkları anlaşılmaya çalışılmıştır.

Lisans yıllarımdan beri gelişimimde büyük pay sahibi olan ve Yüksek Lisans sürecinde her tıkandığım noktada fikirleri ile bana yol gösteren sevgili hocam Prof. Dr. Abdurrahman Bozkurt'a en içten teşekkürlerimi sunarım. Bunun yanında hem lisans hem de yüksek lisans yıllarında bana büyük emekleri geçen hocalarım Prof. Dr. Cezmi Eraslan'a, Prof. Dr. Fatih M. Sancaktar'a, Doç. Dr. Ramazan Erhan Güllü' ye ve Dr. Öğr. Üyesi Murat Aydoğdu'ya şükranlarımı sunarım. Ayrıca bu uzun

yolculukta yoldaşım ve dert ortağım olan sevgili arkadaşlarım Ozan Erođlu, Melike Yiđit, Asım Murat apkın, Vedat Soyer ve Emirhan Ekři'ye teőekkürü bir borç bilirim.

Ege Ayaz
İstanbul, 2024

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	ii
ÖNSÖZ.....	iv
İÇİNDEKİLER	vi
EKLER DİZİNİ.....	ix
RESİMLER DİZİNİ	x
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

FİRARİ ERMENİ ZENGİNLERİNİN DÖNÜŞÜ MESELESİ

1. Ahmet Ferit Tek (1878-1971)	10
2. Ermeni Firarileri Meselesinin Gündem Olması	12
3. Lozan Konferansında Firariler Meselesi	16
4. Firariler Meselesi Meclise Geliyor.....	20
5. Basın, Ferit Bey'in Geçmişini Kurcalıyor	25
6. Dâhiliye Vekili Ferit Bey'in İstifası.....	31
7. Ferit Bey'in İstifasının Ardından Firariler Soruşturması	34
8. Firariler Meselesinin Son Kez Gündeme Gelişi	38
9. Mecliste Usul Tartışması.....	40
10. Meclis Ferit Bey'in Müdafaasını Dinliyor	42
11. Muhakemat Encümeni Raporu Dinleniyor.....	46
12. Âdem-i Mesuliyet Kararına Tepkiler	49

İKİNCİ BÖLÜM

YAVUZ – HAVUZ DAVASI

1. Topçu İhsan Eryavuz (1877-1946)	55
2. Bahriye Vekâleti'nin Kuruluşu	57
3. Bahriye Vekili İhsan Bey	58
4. Yavuz (Goeben) Zırhlısı	62

5. Yavuz'un Tamiri ve Dış Politik Etkileri	65
6. Yavuz Soruşturması başlıyor	68
7. Başvekil Meseleyi Meclis'e Taşıyor	69
8. İhsan Bey'in İlk Savunması	76
9. Topçu İhsan – İsmet Paşa Çekişmesi	82
10. Tahkikat Komisyonu Raporu ve İddiaları	88
10.1. Üçlü Ortaklık Meselesi	90
10.2. 40 bin liralık Mektup İddiası	91
10.3. Havuz Meselesi.....	91
10.4. Komisyoncu Hikmet Paşa Meselesi	92
10.5. Yeni Havuz Yapımı	93
10.6. Ömer Nazım'ın Çarpıcı İddiaları	96
10.7. Yavuz'un Tamir Sözleşmesi.....	97
11. Komisyon Raporunun Mecliste Görüşülmesi	100
11.1. İhsan Bey'in Savunması	101
11.2. Hazineye 1 Milyon 300 bin Lira kazandırdım.....	104
11.3. Tahkikat Komisyonu adına Hakkı Tarık Bey'in Cevapları	106
11.4. Başvekil Paşa'nın İhsan Bey'e yönelik ithamları	108

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BAHRİYE VEKİLİ DİVAN-I ÂLİ'DE

1. Divan-ı Âli Kuruluyor.....	111
2. Dava Başlıyor.....	113
3. İddianame ve İlk Duruşmalar.....	114
4. Ekrem König'in İddiaları	126
5. Divan-ı Âli'nin Tarihi Kararı	135

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ZAHİRE YOLSUZLUĞU

1. Ali Cenani Bey (1872-1934).....	141
2. Ticaret Vekâleti'nin Kuruluşu ve Ali Cenani Bey	145
3. Zahire Stoku Yapılması Tartışılıyor.....	146

4. Zahire Yolsuzluğu Olayı Meclise Taşınıyor	149
5. Sayıştay Komisyonu ve Mebusların Eleştirileri.....	154
6. Meclis Soruşturması Raporu ve Ödeneğin Harcanışı	156
6.1. Adapazarı Fabrikası	158
6.2. Dr. Fikret ve Mukbil Bey.....	159
6.3. Diğer Borçlar ve Harcamalar	160
7. Ali Cenani Bey'in Meclisteki son Müdafaası	161
8. Karma Komisyonu adına Hakkı Tarık Bey'in Cevapları.....	163
9. 500 Bin Lira Hesap Özeti.....	167
10. Ali Cenani Bey Divan-ı Âli'de.....	168
11. Divan-ı Âli Kararı	172

BEŞİNCİ BÖLÜM

YOLSUZLUKLA MÜCADELE KILIFI ALTINDA YATAN KUVVET ÇATIŞMASI

SONUÇ.....	183
KAYNAKÇA	189
EKLER.....	203

EKLER DİZİNİ

Ek-1 “Ferit Bey’in Cambazlığı”	203
Ek-2 “Kanun Ceza Âcize mi Has Demektir...”	204
Ek-3 Zengin Ermenilerin Avdetine Dair Yapılan Tahkikatın Neticesi Ne Olacak .	205
Ek-4 Kılıç Ali’nin Celal Nuri Bey’in yazıhanesini bastığı ana dair görsel	206
Ek-5 Hükümet’in “devletin şeref ve haysiyetinin mevzu bahis” ederek bu Meclis Memurin-i Muhakemât Encümeni’nin ivedilikle toplanması kararı.....	207
Ek-6 İhsan Bey’in İsmet Paşa’ya yazdığı Mektup	208
Ek-7 İhsan ve Dr. Fikret Beylerin Mebusluk sıfatlarının düşme belgesi	212
Ek-8 Kara ve Deniz Başkomutanlıkları ile Bahriye Vekili’ne ait sancak ve flamaların şekillerinin belirlenmesi	214
Ek-9 İhsan Bey hakkında Dış basında “intihar tehdidi” başlığıyla çıkan makale ...	215
Ek-10 Divan-ı Âli’nin İhsan Bey hakkındaki detaylı kararı.....	216
Ek-11 İhsan Bey ve Dava sonucu hakkında dış basında çıkan makale	217
Ek-12 Yavuz'un tamiri ve yeni malzeme siparişleriyle Yunan Donanmasıyla kuvvet dengesi sağlamaya çalışılması.....	218
Ek-13 Memleketin zahire ve un ihtiyacının temini için Ticaret Vekâleti bütçesine tahsisat konulması	219
Ek-14 Ali Cenani Bey’in Divan-ı Âliye sevkine dair Resmi Gazete kararı	220
Ek-15 Görevlerini kötüye kullanan eski Bahriye Vekili İhsan Bey ile eski Ticaret Vekili Ali Cenani Bey’in Mahkemeleri hakkında Adliye Vekil’inin yazısı.....	221
Ek-16 Görevini Kötüye Kullanan eski Ticaret Vekili Ali Cenani Bey Hakkındaki Divan-ı Âli Kararı	222
Ek-17 Milletvekillerinin Tanımaya Mecbur Olduğu Özel Şartlar.....	223
Ek-18 Ali Cenani Bey ve Zahire Yolsuzluğu Hakkında Dış Basından Bir Haber ..	224

RESİMLER DİZİNİ

Resim 1. Yeni Türkiye’de Nükseden Eski Hastalık	16
Resim 2. Toplar Tüfekler ve İnci Gerdanlık karikatürist: Bahsi	32
Resim 3. Dün Akşam Kılıç Ali Bey, Celal Nuri Bey’i Cerh Etmiştir	36
Resim 4. Gazetelerden: Firariler Meselesi Tarihe Gömüldü!	54
Resim 5. Bahriye Vekili İhsan Beyefendi Bahriye Vekillerine mahsus serpuşuyla..	61
Resim 6. Yavuz Zırhlısının Sancağı	63
Resim 7. I. Dünya Savaşına ait Alman İmparatorluğu Kartpostalı	64
Resim 8. “Yavuz Sultan Selim Zırhlı Hümayunu” kartpostalı	68
Resim 9. “Topçu İhsan Bey topun ağzında”	77
Resim 10. İsmet Paşa, Topçu İhsan ve Atatürk aynı karede	88
Resim 11. İhsan Bey, Meclis kürsüsünde savunmasını yapıyor.....	104
Resim 12. İsmet Paşa, İhsan Bey’i Yavuz zırhlısından denize attı	110
Resim 13. İhsan Bey ve Fikret Bey ve Ali Saip Bey hakkında bir karikatür	121
Resim 14. “Mahkûm olan Sapançalı Hakkı, İhsan, Nazım ve Fikret Beyler”	138
Resim 15. “Yavuz Kalafatı Çekiyor!” (İhsan Bey Tevkifhaneye doğru)	140
Resim 16. Ali Cenani Bey	143
Resim 17. Ali Cenani Bey ve Zahire Olayı Gazetelerde	151
Resim 18. “Sabık Ticaret Vekili Ali Cenani Bey evvelki günkü TBMM İçtimasında kendisini müdafaa ederken...”	154
Resim 19. Ali Cenani Bey Muhakemesinde Not Alıyor	168
Resim 20. Sabık Ticaret Vekili Ali Cenani Bey Divan-ı Âli’de İsticvap Edilirken	170

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ATAM	: Atatürk Araştırma Merkezi
BCA	: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Başkanlık Cumhuriyet Arşivi
Bkz.	: Bakınız
BOA	: Başkanlık Osmanlı Arşivi
C.	: Cilt
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
Ed.	: Editör
Haz.	: Hazırlayan
İTC	: İttihat ve Terakki Cemiyeti
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCK	: Türk Ceza Kanunu
vd.	: Ve Diğerleri
vs.	: Vesaire
Yay. Haz.	: Yayına Hazırlayan

GİRİŞ

Mazisi insanlık tarihi kadar eski olan yolsuzluk olayları insan çıkarının olduğu her yerde var olmuştur. Yolsuzluk tabirine ilişkin birden fazla tanım bulunsa da en basit anlamıyla “Yolsuzluk” sözcüğü bir vazifeyi, bir yetkiyi kötüye kullanma, istismar etme durumu ifade eder. Suiistimal kelimesiyle de dilimize yerleşen yolsuzluk tüm tanımlarında gücü etik olmayan amaçlar için kullanmayı ifade eden olumsuz bir durum, istenmeyen bir hâldir¹. Dünya’daki her devlette ve toplumda yaşanan yozlaşmanın yol açtığı yolsuzluklar², Türkiye Cumhuriyeti’nin inşa sürecinde de görülmüştür. 1924-1928 aralığını inceleyen çalışmamızda yeni kurulmakta olan Türkiye Cumhuriyeti’nin yönetici kadrosunun modern bir devlet kurma hedefiyle çıktıkları yolda, eskinin kadim ve kötü alışkanlığı olan yolsuzluk ve suiistimallere karşı nasıl bir tavır takındıklarını incelemeye çalışacağız. Gerek devletin bakanı gerek devletin memuru düzeyinde kimlerin hangi yolsuzluk olayları nedeniyle gündem olduğunu, olayların nasıl cereyan ettiğini ve devleti yönetenlerin Hükümet, Başvekil ve Cumhurbaşkanı katında bu tarz olaylar karşısında nasıl hareket ettiklerini analiz etmeye çalışacağız. Bu noktada hem dönem gazetelerinde çıkan haber ve yayımlanan makaleler hem de görgü tanıklarının hatıralarına başvurulacaktır. Öte yandan çalışmamızın bir başka unsurunu da yolsuzluk olaylarının hangi amaçla gündeme geldiği tartışması oluşturacaktır. Hakikaten kanuna aykırı hareket edenler cezalandırılmak mı istenmiştir? Yoksa yolsuzluk olayları bahane edilerek Cumhuriyet kadroları arasında iktidar mücadelesi mi yaşanmıştır? Bu soruların cevabına veri yetersizliği nedeniyle kesin olarak ulaşmak mümkün olmasa da sonuç kısmında eldeki verilere ve dönemin kaynaklarına dayanarak bir tahlil sunulacaktır.

Çalışmamız içinde yer alan belli başlı yolsuzluk türleri hem 1858 Osmanlı Ceza Kanunnamesi’nde hem de 1926 tarihli Türk Ceza Kanununda cezai müeyyidesi

¹ **Örnekleriyle Türkçe Sözlük**, Cilt:4, MEB Yayınları, İstanbul 2004, s. 3247.

² Dünya Bankası yolsuzluğu kamu gücünün/görevinin özel menfaat amacıyla kötüye kullanılması olarak tanımlamıştır. Hamza Al, “Türk Kamu Yönetiminde Yolsuzlukla Mücadele: Geleneksel Bürokratik Yapı ve Yeni Etik Değerler”, (Siyasette ve Yönetimde Etik Sempozyumu, Sakarya, 18-19 Kasım, 2005), 239; The abuse of public office for private gains. World Bank, “Helping Countries Countries Combat Corruption: The Role of the World Bank”, Eylül 1997, s. 8.

bulunan suçlardı. 1926 tarihli ceza kanunu üçüncü bapta “devlet idaresi aleyhinde işlenen cürümler” adı altında dört fasılda rüşvet, irtikâp, zimmet ve görevi kötüye kullanma olarak düzenlenmişti. Rüşvet³ suçu 1926 tarihli ceza kanununda üç aydan üç yıla kadar hapis olarak düzenlenmişti. 1855 Men-i İrtikâp Kanunnamesi’nde ise rüşvetin cezası bir sene hapis veya iki sene sürgün olarak belirlenmişti. İrtikâp⁴ suçunun cezası 1926 tarihli ceza kanununda üç ile beş yıl arası hapis olarak düzenlenmişti. 1926 tarihli ceza kanununda ise zimmet⁵ suçu cezası üç aydan üç seneye kadar hapis olarak belirlenmişken, 1855 tarihli Men-i İrtikâp Kanunnamesi’nde zimmet bir sene kürek; üç sene hapis veya beş sene sürgün cezalarından biriyle düzenleniyordu. Görevi kötüye kullanma⁶ suçunun 1926 tarihli ceza kanunundaki cezası ise altı aydan 2 yıla kadar hapisti.

Osmanlı Devleti tarihinde rüşvet ve yolsuzluk vakalarına zaman zaman dönemin şair ve yazarları dikkat çekme ihtiyacı duymuşlardı. Hatta Osmanlı’da rüşvet denince akla ilk ünlü Divan şairi Fuzuli’nin *Şikâyetname* adlı eseri gelir. Kendisine

³ Rüşvet, kamu görevlisinin kamu mal ve hizmetlerinin arzı sırasında görev ve yetkilerini kötüye kullanarak, muhatap olduğu kişi veya kurumlara ayrıcalıklı işlem yapması ve bu şekilde menfaat elde etmesi durumu ifade eder. Bu menfaat para olabileceği gibi alan kişiye çıkar sağlayan daha farklı şeylerde olabilir. Türk Ceza Kanunu’nun 211. Maddesinde ise rüşvet şu şekilde açıklanmıştır. “Resmî bir vazife ile mükellef bulunan kimselerin kanunen ve nizamen yapmağa mecbur olduğu şeyi yapmak veya yapmamak için aldıkları ve başkalarına aldıkları para ve hediye namıyla aldıkları eşya ve her ne suretle olursa olsun temin ettikleri sair menfaatlara rüşvet denir.” Türk Ceza Kanunu (TCK), **Resmî Gazete**, No.320, Kanun no: 765. 13.03.1926; Ahmet Akgündüz. "1274/1858 Tarihli Osmanlı Ceza Kanunnamesinin Hukuki Kaynakları, Tatbik Şekli ve Men'-i İrtikâb Kanunnamesi", **Belleten**, Nisan 1987, Cilt 51 - Sayı 199, s. 185-188.

⁴ Kamu görevlisinin görevinin sağladığı nüfuzu kötüye kullanarak kendisine ya da bir başkasına yarar sağlanması 1926 tarihli Türk Ceza Kanunun 209.-210. Maddesinde İrtikâp suçu olarak tanımlanmıştır. Birbirleriyle sıkça karıştırılan rüşvet irtikâp suçu arasındaki fark şöyle ifade edilebilir. Rüşvet, rüşveti veren (rüşveti veren) ile mürteşi (rüşveti alan) arasındaki anlaşmanın adıdır. Yani rüşvet alan ve veren arasında iki tarafında rızasıyla bir anlaşma durumu söz konusudur. İrtikâp suçundaysa bundan farklı olarak kamu görevlisi olan kişi işini görmek için muhatabından kanun dışı para vs. talep eder. Özetle kamu görevlisi makamından istifade ederek vatandaştan menfaat elde eder. 1855 tarihli Men-i irtikâp kanunnamesinde bunlara ek kendisinden zorla rüşvet alınan kişiye verdiği paranın geri ödenmesi emredilmiştir. Türk Ceza Kanunu (TCK), **Resmî Gazete**, No.320, Kanun no: 765. 13.03.1926; Akgündüz. "1858 Tarihli Osmanlı Ceza Kanunnamesi", **Belleten**, s. 186-187.

⁵ 1926 tarihli Türk Ceza Kanununun 202. Maddesinde düzenlenen Zimmet suçu; kamu görevlisinin kendisine tevdi olunan muhafazası altında bulunan para veya para hükmündeki evrak ve senetleri ve sair malları zimmetine geçirmesi olarak tanımlanmaktadır. Türk Ceza Kanunu (TCK), **Resmî Gazete**, No.320, Kanun no:765. 13.03.1926; Akgündüz. "1858 Tarihli Osmanlı Ceza Kanunnamesi", **Belleten**, s. 188-189.

⁶ Kamu görevlisinin görevinin gereklerine aykırı hareket etmek suretiyle, kişilerin mağduriyetine veya kamunun zararına neden olması ya da kişilere haksız bir menfaat sağlaması 1926 tarihli Türk Ceza Kanunun 228. ve 240. Maddeleri arasında görevini kötüye kullanma olarak tanımlanmıştır. Türk Ceza Kanunu (TCK), **Resmî Gazete**, No.320, Kanun no:765. 13.03.1926.

bağlanan 9 akçe maaşı bir türlü alamayan Fuzuli, “*selam verdim, rüşvet değildir deyip almadılar*” sözüyle rüşvet alan memurlardan şikâyet etmektedir⁷. Yine Fuzuli’nin şu beyti 16. Yüzyılda en parlak çağını yaşayan Osmanlı Devletinde dahi var olan rüşvet sorununa atıf yapar;

“*Cenneti almak olmaz akçe ile
Girmek olmaz behište rüşvet ile*”

İlk ciddi rüşvet hadisesi I. Bayezid (Yıldırım) zamanında yaşanmış, rüşvet aldığı tespit edilen kadılar bir evde hapsedilmiş ve bu evin yakılması emri verilmişti. Fakat son anda devreye giren bazı devlet adamları I. Bayezid’i bu kararından döndürmüştü⁸. II. Murat ile Veziri Çandarlı Halil Paşa arasında Âşık Paşazade’nin naklettiği bir hikâye rüşvetin üst düzeyde nasıl kanıksandığını göstermekteydi. Surre Alayı ile her sene kutsal topraklara hediyeler yollayan II. Murat, hazinenin darda olduğu bir dönemde kutsal şehirlere para yollamak için Çandarlı Halil Paşa’dan ödünç para istemişti. Akabinde II. Murat, “*Halil, sakın rüşvet parasında verme!*” diyerek vezirini uyarmış, Halil Paşa da onu teskin ederek “*Devletlû Sultanım atamdan miras kalan floridir*” yanıtını vermiştir⁹. Bu anlatı bir hikâyeden mi ibaret yoksa gerçek rüşvetten mi bahsedildiğini bilemiyoruz. Öte yandan Âşık Paşa bu anlatıyı idam edilmiş Çandarlı Halil Paşa’yı kötü göstermek içinde yazmış olabilir. Fakat bu anlatı doğru ise adil bir hükümdar olarak bilinen II. Murat, Sadrazamı Çandarlı Halil Paşa’nın rüşvet aldığını bilmekte fakat ona güç yetirememektedir. Çandarlı ailesinin Osmanlı Devleti’nin kuruluş dönemindeki gücü göz önüne alınırsa böyle bir ihtimal yabana atılmamalıdır. Keza Fatih de Çandarlı Halil Paşa’yı tahta geçtiği ilk anda bu gücü nedeniyle görevden alamamıştı.

⁷ Kemal Zeki Gençosman, **Yakın Tarihimizde Yolsuzluk ve Rüşvet Olayları**, ŞDL Yayınları, İstanbul 1976, s. 19.

⁸ Hamza Al, “Türk Kamu Yönetiminde Yolsuzlukla Mücadele”, s. 242.

⁹ Âşık Paşazade, **Osmanoğulları’nın Tarihi**, Haz. Kemal Yavuz-M.A. Yekta Saraç, K Kitaplığı, İstanbul 2003, s. 294-295; Ahmet Mumcu, **Tarih İçindeki Genel Gelişimiyle Birlikte Osmanlı Devletinde Rüşvet (Özellikle Adli Rüşvet)**, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1985, 84; Neslihan Fulin, “Osmanlıda Rüşvet ve Cezası”, **Akademik Tarih ve Araştırmalar Dergisi**, Cilt:1, Sayı: 1, (2019), s.28.

Rüşvetin özellikle Kanuni Sultan Süleyman döneminde arttığı ve devlet kadrolarına nüfuz ettiği pek çok kaynakta belirtilmektedir¹⁰. Koçi Bey'in risalesinde de devlette görülen bozulmaların Kanuni devrinde başladığından fakat o dönemde devletin gücü dolayısıyla bu bozulmaların farkına varılamadığı belirtilmekteydi¹¹. Sefer sırasında halkın bahçesine izinsiz giren askeri titizlikle tespit ettirip cezalandıran¹² Kanuni'nin Osmanlı tarihinde adı rüşvetle en sık anılan devlet adamlarından Rüstem Paşa'yı hem damadı hem de devletin Sadrazamı yapması¹³ yönetim anlayışıyla tezat oluşturmaktaydı. Öte yandan Koçi Bey de risalesinde Kanuni'yi Sadrazam tercihleri ve süs ve şaşaaya kendini kaptırıp devlet işlerini aksatması sebebiyle eleştirmektedir¹⁴.

Koçi Bey'in risalesinde 1582 tarihinden itibaren devlet kademelerindeki yüksek memuriyetlerin rüşvet ile satıldığından bahsetmektedir¹⁵. Buna göre en fazla rüşveti veren memuriyete getirilmiştir. III. Murat ile III. Mehmet dönemlerinde memur atamalarında rüşvet usulü hediye adı altında giderek yerleşmiştir. Örneğin 1599 yılında Şam Defterdarı Mehmet Bey, İstanbul'a gönderdiği bir mektupta kendisi Halep Defterdarı yapılırsa Sadrazam'a 3.000 altın caize¹⁶ vereceğini, fakat eğer Anadolu Beylerbeyliği kendisine layık görülürse bu caizenin 5.000 altına çıkacağını belirtmektedir¹⁷.

Koçi Bey risalesinde devletin hazinesinin ve malların azalmasının temel sebebi olarak "*Rüşvet Şeytanını*" göstermektedir. İlmiye sınıfından kadı ve müderrislerin dahi rüşvet almaya başladığından¹⁸ dert yanan Koçi Bey, rüşvet şeytanının devletin tek bir

¹⁰ Neslihan Fulin, "Osmanlı'da Rüşvet ve Cezası", s.28-29; Hamza Al, "Türk Kamu Yönetiminde Yolsuzlukla Mücadele", s. 242.

¹¹ **Koçi Bey'in Risalesi**, Yay. Haz. Zuhuri Danişman, MEB Yayınları, İstanbul, 1972, s. 66-67.

¹² Gençosman, **Yakın Tarihimizde Yolsuzluk**, s. 21.

¹³ Rüstem Paşa hakkındaki rüşvet iddiaları için bkz. M. Tayyib Gökbilgin, "Rüstem Paşa ve Hakkındaki İthamlar", **Tarih Dergisi**, VII/11-12, 1956, s. 11-50.

¹⁴ **Koçi Bey'in Risalesi**, s. 69-70.

¹⁵ **Koçi Bey'in Risalesi**, s. 46-50.

¹⁶ Caize, Osmanlı devletinde yüksek bir makama tayin edilen bir kişinin Sadrazam'a verdiği para vs. hediyedir. Fakat Koçi Bey, Caizenin zamanla tayinin yapılması için önceden verilen bir rüşvet haline geldiğini açıkça anlatır. Mustafa İsmet Uzun, "CÂİZE", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/caize#1>, (15.04.2024); **Koçi Bey'in Risalesi**, s. 7-8.

¹⁷ Gençosman, **Yakın Tarihimizde Yolsuzluk**, s. 20-21.

¹⁸ Samakov'da tüccarlık yapan İstanbullu Ahmet adında biri malları gasp edilerek öldürülmüştü. Fakat yakalanan katillerin, Samakov Kadısına rüşvet vermesi sonucu olay bir şekilde hasıraltı edilmişti. Neslihan Fulin, "Osmanlı'da Rüşvet ve Cezası", s.33.

bölümünde değil, askeriye¹⁹ bürokrasiye her yere yayıldığını söylemektedir. Risalesini kaleme aldığı 1631 yılı itibariyle memuriyetlerin rüşvet karşılığı dağıtıldığından söz eden Koçi Bey'e göre devlette rüşvetin varlığı fitne fesada, halkın ve memleketlerin harap olmasına neden olmaktadır. Rüşvet kaldırılmadığı sürece adalet olmayacağı gibi devletin harap olup ve yıkılacağından bahseden Koçi Bey'e göre çözüm, kanunlara riayet edilmesi ve eskiden olduğu gibi devlet işlerinin hak ehline teslim edilmesidir. *“Eğer devlet makamları layık olanlara verilir; Zeamet ve Tımar toprakları kanuna uygun biçimde hak edene ihsan olunursa; rüşveti verenler rüşveti kime verebilirler? Rüşvet alanlar kirli rüşvetleri kimden alabilirler?”* Fikrinde olan Koçi Bey, rüşvetin devletin diğer sorunlarıyla beraber yükseldiğini ve bu sorunlar tümünden çözülürse rüşvetinde özel bir tedbire gerek duyulmaksızın kendiliğinden çözüleceği kanaatindedir. Bunun için de ilk yapılması gerekenler kanunlara riayet edilmesi ve devlet makamlarına temiz, dürüst ve liyakatli kimselerin getirilmesidir²⁰.

Koçi Bey ile hemen hemen aynı dönemde yaşayan Kâtip Çelebi de devlet işlerinde yolsuzluk yapıldığından yakınlıkla rüşvetin haram kılındığını hatırlatmıştı. Keza Defterdar Sarı Mehmet Paşa, rüşveti felaketlerin en büyüğü olarak tanımlamıştı. Rüşvet, Osmanlı Devleti'nin zayıflamasına sebebiyet veren olguların başında geliyordu. Bu sorunu fark eden devlet adamlarının çabalarına rağmen rüşvet vakalarının önüne geçilememiştir. Osmanlı Klasik Döneminde rüşvet suçu tazir cezası ile düzenlenmişti yani Kadı'nın takdirine bırakılmıştı²¹.

Görüldüğü üzere rüşvet hadiselerini yalnızca Osmanlı Devleti'nin gerileme ve dağılma dönemlerinde değil, kuruluş ve yükseliş dönemlerinde de yaşanmıştı.

1839 Tanzimat Fermanıyla rüşvete karşı tedbirler alınacağı belirtilmiştir. Kısa süre sonra yürürlüğe giren 1840 Ceza Kanunnamesi'nde rüşvet suçu ve cezası düzenlenmişti²². 1849 yılında yürürlüğe giren bir uygulama ile devlet memurlarının

¹⁹ Koçi Bey askerin bozulmasının Sultan III. Murat'ın Şehzade Mehmet için düzenlediği sünnet düğünü sırasında halkı eğlendiren kimseleri usule aykırı olarak Yeniçeri Ocağına almasıyla başladığını yazmaktadır. **Koçi Bey'in Risalesi**, s. 41-42.

²⁰ **Koçi Bey'in Risalesi**, s. 63-65.

²¹ Neslihan Fulin, “Osmanlı'da Rüşvet ve Cezası”, s.28-32.

²² Kemal Özsemerci, **Türk Kamu Yönetiminde Yolsuzluklar, Nedenleri, Zararları ve Çözüm Önerileri**, Sayıştay Yayınları, Ankara 2003, s. 35; Neslihan Fulin, “Osmanlı'da Rüşvet ve Cezası”, s.31.

görevlerine başlamadan önce Kuran'a el basarak rüşvet almayacaklarına dair yemin etmeleri zorunlu kılınmıştı²³. 1855 yılında Men-i İrtikâp Kanunnamesi çıkarılmıştı. 30 maddelik kanunname, 1858 tarihli Osmanlı Ceza Kanunnamesi'nde de aynen yer alarak 1926 yılına dek rüşvet suçlarını düzenlemişti.

Rüşvet direkt devleti çöküşe götürmese de uzun vadede tüm devlet kadrolarına yayılıp vatandaş ile devlet arasındaki güven bağı zedelemesi ve adalet duygusunu yok etmesi nedeniyle devletlerin gerileme evresinde girmesinde etkili olan bir suçtur. Rüşvet, devletlerin en parlak döneminde de görülebilen bir vakadır. Fakat devletin güçlü olduğu dönemlerde zaman zaman göz ardı edilebilmiştir. Devletlerin kuruluş ve gerileme gibi nispeten zayıf ve kırılgan dönemlerinde rüşvet suçu artış göstermekte ve genele yayılmaktadır. Bu da hem toplum ahlakını bozmakta hem de devlet ile vatandaş arasındaki güven bağı zedelemektedir. Buna binaen rüşvet suçu farklı dönemlerde farklı isimlerle karşımıza çıkmaktadır. Bazen bahşiş bazen hediye bazen de caize adını alabilen rüşvet sonuçta bir şekilde var olmayı başarmıştır.

Cumhuriyet'in inşa sürecindeki yolsuzluk olaylarını konu edinen çalışmamızda Başkanlık Cumhuriyet Arşivi ve Başkanlık Osmanlı Arşivinden bulunan belgelerden, Türkiye Büyük Millet Meclisi zabıt ceridelerinden, dönemin gazetelerinden ve tanıkların hatıratlarından yararlanılmıştır. Bunlara binaen daha önce yapılmış tetkik eserler de çalışmamıza büyük katkı sağlamıştır. Yolsuzluk konusu gereğince ulaşılan arşiv belgeleri genelde mahkeme kayıtları ve mahkeme kararlarına ilişkin kısıtlı belgelerdir. Her ne kadar meclis zabıtları yer yer ilginç tartışmalara sahne olmuşsa da, bu konular usulen önce parti meclisi grubunda görüşüldükten sonra Meclise Genel Kuruluna gelen hadiselerdir. Bu bakımdan parti meclisi tutanaklarına erişilememiş olması konumuza ilişkin büyük bir eksikliktir. Bunlara binaen konumuzun yolsuzluk olması tanıkların hatıratlarında biraz daha itidalli bir dil kullanmalarına sebep olmuş olabilir. Basının da özellikle 1925 sonrasında tek parti dönemi basını halini alması nedeniyle gazete haberleri bir ölçüde birbirini tekrar eden

²³ Kemal Özsemerci, **Türk Kamu Yönetiminde Yolsuzluklar**, s. 35; Neslihan Fulin, "Osmanlı'da Rüşvet ve Cezası", s.31.

bir hâl almıştır. Tüm bunlar üst üste konulduğuna konumuzda nispeten bir kaynak kıtlığından söz edebiliriz.

Anılar ve hatıratlar kişilerin kendi şahsi fikirlerini içermesi ve tarihi gerçekleri eğip bükebilmesi nedeniyle tarihi araştırmalarda tam olarak güvenilir kaynaklar kabul edilmezler. Çünkü şahıslar hatıralarını, kendi fikirlerinin doğruluğunu kabul ettirmek için bir araç olarak kullanabilirler. Aynı şekilde öfke veya kırgınlıkla yazılan anılarda gerçekten ziyade şahsi duyguları yansıtır. Çalışmamızda da bunun esintilerini görmek mümkündür. Örneğin Atatürk dönemine ilişkin değerli bilgiler veren Kılıç Ali'nin anılarında İsmet Paşa'ya karşı genellikle daha eleştirel ve yer yer tenkit edici bir dil kullanılmıştır. Kılıç Ali'nin İsmet Paşa'dan böyle bahsetmesinde Atatürk döneminde sahip olduğu nüfuz ve konforu İnönü döneminde kaybetmiş olması etkili olabilir. Öte yandan İsmet Paşa ile Atatürk'ün yakın arkadaşlarının her daim çok iyi anlaşamadıkları da bilinen bir durumdur. İlerideki bölümlerde daha detaylı değindiğimiz Türk Denizcilik tarihi hakkında çok kıymetli çalışmalar yapmış olan donanmadan emekli Amiral Afif Büyüktuğrul eserlerinde özellikle Mareşal Fevzi Çakmak'ın donanmaya önem vermediğinden bahsetmektedir. Büyüktuğrul donanmada iken işittiklerine göre Mareşal, Yavuz zırhlısının tamirine dahi karşı çıkmıştı. Mareşal Fevzi Çakmak'ın bir kara subayı olduğu düşünüldüğünde bu iddialar mantıklı gelse de incelediğimiz bazı meclis zabıtları iddiaların tam aksine Mareşal'in hem denizcilik programları hazırlattığı hem de Yavuz zırhlısının bir an evvel tamirinden yana olduğunu göstermiştir. Buradan hareketle anılarda yazılan şahsi fikirlerin veya işitilen dedikodulara dayanılarak yazılanların tarihi araştırmalarda olduğu gibi kabul edilemeyeceği ortadadır. Fakat çalışmamızda yolsuzluk olaylarından hareketle dönemin kadroları arasındaki çekişme ve kapalı kapılar ardında yaşanan çatışmaları irdelemeye çalıştığımız için anıların faydalarını da yadsıyamayız.

Öte yandan çalışmamızda sıkça yaralandığımız dönem gazetelerinin yalnızca halkın haber alma hürriyetini sağlamak adına tarafsız haberler yaptıklarını söylemek abes olacaktır. 1923-1925 sürecinde gazetelerin günümüzde olduğu gibi o günde muhalif ve muzahir olarak ikiye ayrıldığını belirtmek gerekir. İstanbul basını genelde yeni kurulan Ankara Hükümetine karşı muhalif bir tavır takınırken, Ankara basını hükümetin yanında yer alıyordu. Son Telgraf, Tevhîd-i Efkâr, Tanin ve Vatan gibi

İstanbul gazeteleri ile Hüseyin Cahit Yalçın ve Ahmet Emin Yalman gibi önemli gazeteciler bu muhalefetin öncülerindendi. Diğer yanda Falih Rıfkı, Yunus Nadi, Yakup Kadri gibi hükümeti destekleyen gazeteciler yer alıyordu. Ankara’da Anadolu’da Yenigün gazetesini çıkaran Yunus Nadi Bey, muhalif İstanbul basınında hükümet lehine bir ses olması için 1924’te İstanbul’a gönderilmiş ve Cumhuriyet gazetesini kurması sağlanmıştı. Bundan kısa bir süre sonra İş Bankası grubundan Mahmut Soydan, İstanbul’da hükümet lehine yayın yapan yeni bir gazeteyi, Milliyet’i kuracaktı. Takrir-i Sükûn kanunu sonrası ise İstanbul’da hükümete muhalif olan bazı gazeteler kapatılacaktı. Bu dönem sonrasında sahibi Halk Fırkası mebusu olan gazeteler genelde basına hâkim olacaktı. Dolayısıyla yaşanan çatışmalar da Halk Fırkası içindeki hizipleşmeler sonucu ortaya çıkacaktı. Buna göre örneğin 1924-1925 sürecinde gerçekleşen firariler meselesi ile ilgili kullandığımız birçok gazete haberinin Ankara’ya muhalif gazeteler tarafından yapıldığı ve bu haberlerinin pek çoğunun iddialara dayandığını belirtmek gerekmektedir.

Yolsuzluklar konusunda Kemal Zeki Gençosman’ın “Yakın Tarihimizde Yolsuzluk ve Rüşvet Olayları” adlı eseri birçok çalışma için kaynak kitap konumundadır²⁴. Erkan Afşar’ın “Yolsuzluk ve Usulsüzlük Olaylarının Türk Siyasetine Yansımaları” adlı doktora tezi konumuz hakkında yapılmış en kapsamlı çalışma durumundadır²⁵. Bu iki kaynak eser çalışmamızda en sık başvurduğumuz ikincil kaynaklardır. Bu eserlerle aynı dönem ve konuları inceledik de çalışmamız hem daha detaylı olması hem de ulaştığı sonuç bakımından farklılık göstermektedir.

Erkan Afşar’ın çalışması 1923-1950 arası dönemde yaşanan yolsuzluk davaları hakkında çok kıymetli bilgiler vermektedir. Fakat yolsuzluk davalarını yalnızca adli birer vaka olarak işleminin, Afşar’ın çalışmasındaki en büyük eksiklik olduğu kanaatindeyiz. Bu davaların perde arkasında çatışmalar olabileceğini ihtimalini de değerlendirmesi bu çalışmayı çok daha kıymetli bir hale getirebilirdi. Öte yandan biz

²⁴ Kemal Zeki Gençosman, **Yakın Tarihimizde Yolsuzluk ve Rüşvet Olayları**, ŞDL Yayınları, İstanbul 1976.

²⁵ Erkan Afşar, *Yolsuzluk ve Usulsüzlük Olaylarının Türk Siyasetine Yansımaları (1923-1950)*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2013.

kendi çalışmamızda bu konulara daha fazla eğilerek yolsuzluk davalarının arka planını irdelemeyi uygun gördük.

Firari Ermeni Zenginlerinin Dönüşü meselesine dair Erol Akcan-Recep Murat Gecikli ile Recep Çelik'in iki adet makalesi bulunmaktadır. Bu makaleler Firariler meselesi gibi unutulmuş bir yolsuzluk olayını tekrar gündeme getirmesiyle bizim çalışmamıza da ön ayak olmuştur. Öte yandan hem Akcan'ın hem de Çelik'in makalelerinde firariler meselesinin tamamı yerine belli bir kısmını ele almaları kanımızca meseleyi noksan bırakmıştır. Firari Ermeniler meselesinin hassasiyeti dolayısıyla Lozan Antlaşmasının ve o dönemde yürürlükte olan vatandaşlık kanunun firariler meselesine dair ne söylediğine temas etmemeleri de bu iki güzide makalenin en büyük eksikliği olmuştur. Buna binaen biz çalışmamızda gerek kanunların gerek Lozan Konferansı'nın firariler konusunda neler söylediğine temas etmeyi daha uygun bulduk ve meseleyi ortaya çıkışından sanıkların mahkemede beraat etmesine değin bir bütün olarak incelemeyi uygun bulduk.

Yavuz davası Cumhuriyet döneminin ilk büyük çaplı yolsuzluk olayı olması dolayısıyla hakkında en fazla çalışmanın yapıldığı yolsuzluk olayıdır. Ancak bu davaya dair yapılan çalışmaların büyük bölümü Yavuz davasını yalnızca İsmet Paşa ve İhsan Bey arasındaki çekişme üzerinden okumaktadır. Bundan sebep pek çokları Yavuz ile Zaire yolsuzluğu davaları arasındaki eş zamanlılığı görememektedir. Bu davalar beraber ele alındığında ortada İsmet Paşa-İhsan Bey çekişmesinden daha fazlası olduğunu görülebilmektedir. Bu bağlantıyı kurabilen çalışmalar ise biyografik çalışmalar olmuştur. Hatice Akan'ın Ali Cenani Bey hakkındaki tezi ile Serkan Dalgıç'ın Dr. Fikret Onuralp hakkındaki tezi bu iki yolsuzluk davası arasındaki bağlantıya ulaşabilmiş nadir çalışmalardandır. Biz de çalışmamızda bu davalar arasındaki bağlantıyı inceleyerek yeni sonuçlara ulaşabildik.

Son olarak Cumhuriyet'in inşa sürecinde tezimizde temas ettiklerimizden başka yolsuzluk davaları da bulunmaktadır. Fakat biz incelediğimiz davaları bir noktada siyasi davalar olduğu için seçtik ve bu davaların arka planında bir çatışma ihtimali bulunabileceğini düşünerek incelemeye karar verdik.

BİRİNCİ BÖLÜM

FİRARİ ERMENİ ZENGİNLERİNİN DÖNÜŞÜ MESELESİ

Firari Ermeni Zenginlerin Dönüşü meselesi Cumhuriyet tarihinin ilk büyük çaplı yolsuzluk hadisesidir. Millî Mücadele'nin zaferle neticelenmesi sonrası, işgal sürecinde düşmanla iş birliğinde bulunmuş veya İstanbul'un millî kuvvetler tarafından geri alınmasından ürken pek çok Ermeni zengini ülkeden firar etmeye başlamıştı. Bu firariler Türk pasaportlarını kullanmaksızın, başka ülkelerin pasaportlarıyla yurt dışına çıkmışlar öte yandan tüm mal ve mülklerini de geride bırakmışlardı. Buna binaen kaçan bu isimler firari ilan edilmiş ve geriye dönmeleri yasaklanmıştı. Bu mesele firarilerin yasakları rüşvet yoluyla aşarak tekrardan ülkeye girmeleriyle patlak vermişti. Firarilerin geri dönüşü memleket dâhilinde bir fırtına estirmiş ve özellikle İstanbul basınında olay uzun süre manşetlerden düşmemişti. Basın ve kamuoyunun bu olayın takipçisi olması sonucunda pek çok üst düzey memur ve bürokrat görevinden el çektirilmiş veya tutuklanmıştı. Bu kişilerden en önemlisi şüphesiz Dâhiliye Vekili Ahmet Ferit (Tek) Bey'di. Ferit Bey, firari Ermeniler meselesi dolayısıyla Vekâlet'ten istifaya mecbur kalmış ve istifasından sonra Divan-ı Âli'ye sevki tartışma konusu olmuştu.

1. Ahmet Ferit Tek (1878-1971)

Ahmet Ferit Bey, 7 Mart 1878'de Bursa'da doğmuştu. Kuleli Askeri İdadisine girmiş, 1894 yılında Harbiye Mektebi'ne devam etmişti. Ferit Bey 1896'da Harbiye'den dönem birincisi olarak mezun olmuştu. 1896 yılı aynı zamanda İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin II. Abdülhamit idaresini devirmek amacıyla düzenlediği başarısız bir darbe girişiminin yılıydı. Buna bağlı olarak Harbiyeli, Tıbbiyeli ve Mühendishaneli Ferit Bey dâhil toplam 78 öğrenci tutuklanmıştı. Divan-ı Harp bu

öğrencileri görevden uzaklaştırılma ve müebbet ikamet ile Trablusgarp'a sürgün cezasına çarptırmıştı²⁶.

Trablusgarp kalesinde 1 yıl esaretin ardından 1898 yılında affedilen, Ferit Bey'e rütbesi iade edilmiş ve Trablusgarp Fırkası Erkân-ı Harbiyesi'nde istihdam edilmişti. Ferit Bey, Trablusgarp günlerinde siyasetle yakından ilgilenmeye başlamış, İttihat ve Terakki 7. Şubesi'ne üye olmuştu. Kuleli günlerinden arkadaşı olan Yusuf Akçura ile dostlukları²⁷ burada da devam etmiş hatta iki arkadaş, 1900 yılında eğitim görmek için birlikte Paris'e kaçmışlardı. Ferit Bey'in askerlikle ilişkisi kesilmişti. II. Meşrutiyetin ilanı sonrası İttihat ve Terakki'den Kütahya Mebusu seçilerek Meclis-i Mebusan'a giren ve fikren, Osmanlıcılıktan daha ziyade Milliyetçi bir tutum sergileyen Ferit Bey, giderek İttihat ve Terakki yönetiminden uzaklaşmıştı. En nihayetinde partiden ihraç edilen Ferit Bey, Balkan Harbi esnasında ihtiyat yüzbaşısı olarak görev almıştı.

1912'de Türk Ocağının kurucuları arasında yer alan ve Ocak Başkanlığı görevini de üstlenen Ferit Bey siyasete dönünce bu görevini bırakmıştı. I. Dünya Savaşı yıllarında *İfham* gazetesindeki yazıları sebebiyle Sinop'a sürgün edilen Ferit Bey, 1917'de sürgünden dönmüştü. 1918 yılındaysa Kiev'e Başkonsolos tayin edilmişti. 1919'da İstanbul'a dönen Ferit Bey, Damat Ferit Paşa hükümetinde Nafia Nazırlığı ve Maliye Nazırlığı görevlerinde bulunmuştu. Ferit Bey, Son Osmanlı Mebusân Meclisi'nde, İstanbul Mebusu olarak görev almıştı.

İstanbul'un işgaliyle birlikte Anadolu'ya geçen Ferit Bey, 17 Temmuz 1920'de Maliye Vekili olmuş, akabinde Paris'e önceleri temsilci sonra Büyükelçi olarak atanmıştı. Lozan görüşmelerine de katılan Ferit Bey, II. TBMM'nde Kütahya Mebusu seçilmiş ve Cumhuriyet'in ilanı sonrası ilk kabinede Dâhiliye Vekili olarak görev almıştı²⁸. Ferit Bey'in Dâhiliye Vekilliği sırasında iki asli mesele gündem olmuş ve

²⁶ Yenal Ünal, **Ahmet Ferit Tek**, ed. Mustafa Erdem Kafkaslıoğlu, Bilgeoğuz Yayınevi, İstanbul 2009, s. 23-24.

²⁷ Ahmet Ferit Bey ve Yusuf Akçura'nın dostlukları ilerde İTC 7. Şube kurucusu Şevket Bey'in kızları Müfide (Tek) ve Selma (Akçura) hanımlarla evlenmeleriyle daha da güçlenmiştir. Erol Yüksel, "Ahmet Ferit Tek (1878-1971)", *Atatürk Ansiklopedisi*, Çevrimiçi <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ahmet-ferit-tek-1878-1971/>, 17.09.2022.

²⁸ Yenal Ünal, **Ahmet Ferit Tek**, ed. Mustafa Erdem Kafkaslıoğlu, Bilgeoğuz Yayınevi, İstanbul 2009, s. 21-58; "Ahmet Ferit Tek (1878-1971)", *Atatürk Ansiklopedisi*, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ahmet-ferit-tek-1878-1971/>, 17.09.2022.

Ferit Bey'in istifasına zemin hazırlamıştı. Bunlar Yüzellilikler ve Ermeni firarilerin yurda dönüş meselesiydi. Konumuz gereği Ermeni firarileri meselesini inceleyeceğiz.

2. Ermeni Firarileri Meselesinin Gündem Olması

9 Eylül 1922'de İzmir'in TBMM kuvvetleri tarafından geri alınmasının ardından, işgal sürecinde düşmanla iş birliğinde bulunmuş veya İstanbul'un millî kuvvetler tarafından geri alınmasından ürken pek çok Ermeni²⁹ zengini Türk pasaportlarını kullanmaksızın, başka ülkelerin pasaportlarıyla yurt dışına çıkmıştı. Bu nedenle firari addedilmişlerdi. Türkiye'ye dönmeleri hukuken yasak olan Ermeni firarileri, Cumhuriyet'in ilanı ile beraber oluşan atmosferden yararlanarak usulsüz yöntemlerle geride kalan mallarına sahip çıkmak için Türkiye'ye dönmüşlerdi³⁰. Bu dönüşlerde rüşvet, irtikâp ve suiistimaller yaşandığı iddiaları basına yansımıştı. Konuyu ilk kez gündeme taşıyan İstanbul gazeteleriydi. Mesele ile ilgili ilk haber *Müstakil* gazetesinin 1 Nisan 1924 tarihli sayısında “*Zengin Bir Ermeni*” başlığı ile yer almıştı. Haberde³¹ Sebuhyan adındaki Ermeni zenginin daha evvel Ermeni pasaportu ile İstanbul'dan firar ettiği halde İstanbul'a geldiğinden, hatta geliş iznini Dâhiliye Vekâleti'nin verdiğinden, bu geliş sırasında 10 bin lira gibi yüksek bir meblağ harcadığının rivayet edildiğinden bahsedilmekteydi. Son olarak gazete Dâhiliye Vekâleti'nin bu meseleyi dikkate alacağına dair güven duyduğunu ifade etmekteydi. Bunun benzeri haberler sonraki süreçte birbiri ardına gelmeye başlayacaktı.

İstanbul basını firariler meselesi hakkında haber üstüne haber yapmaktaydı. Gazete başlıkları rüşvet haberleri ile dolup taşıyordu. Fakat bu haberlerin pek çoğu iddialar

²⁹ Bu dönemde Ermenilerden başka Rum vs. milletlerden de ülkeye kaçak girme durumu yaşanmış ve fakat Ermeni firariler meselesi kadar büyük bir fırtına koparmamıştı.

³⁰ Taner Akçam ve Ümit Kurt eserlerinde Tehcir döneminde ülkeden gönderilen ve aynı zamanda yabancı vatandaşlığına geçen firarilerinde ülkeye girmek istediklerini bir kısmının bu kapsamda mallarına sahip çıkmak amacıyla ülkeye geldiklerini fakat sınır dışı edildiklerini ileri sürmektedir. Taner Akçam-Ümit Kurt, **Kanunların Ruhu**, İletişim Yayınları, İstanbul 2012, s. 179-213. Bu konuda detaylı bir antlaşma yapılmamışsa da Lozan ve sonrasında yapılan antlaşmalar çerçevesinde yabancı ülkelere mensup Ermenilerin hak kayıplarının tazmin edildiği bilinmektedir. Bununla birlikte Akçam'ın iddiası büyük ihtimalle Türk vatandaşlığından çıkarak yabancı bir ülkenin vatandaşlığına geçen ve dolayısıyla Türkiye'deki malvarlıkları üzerindeki yasal hakkını kaybeden Ermenilerle ilgilidir.

³¹ **Müstakil**, 1 Nisan 1924, S.43; Erol Akcan, **Bir Yolsuzluk Dosyasının Anatomisi (Firariler Meselesi)**, Libra Kitap, İstanbul 2023, s. 21.

üzerineydi dolayısıyla gazete haberlerinin güvenilirliği tartışılırdı. Öte yandan gazeteler durmuyor, bu olayın üstüne gitmeye devam ediyorlardı.

Gazetelerde Karnik Sebuhyan'dan başka Gümüş Gerdanyan ve Benon Değirmenciyan gibi daha pek çok Ermeni firarinin şehre geldiği yazılmıştı. Bu isimler İstanbul'a çıkınca ilk iş mal ve mülklerini kurtarmak adına tasfiye komisyonuna ve mahkemelere başvurmuşlardı. Diğer bir husus da bu isimlerin daha önce İstanbul'a gelmek için yaptıkları başvurular Dâhiliye Vekâleti tarafından sürekli reddedilmişken, niçin son başvurularının olumlu cevaplandığı sorusuydu. Bu durum rüşvet söylentileri ve çeşitli iddialara yol açıyordu. Örneğin *Vatan* gazetesi bir “*şahsı salis*” olduğu ve bu üçüncü şahsın Sebuhyan gibi firarilerin dönmesi için aracılık ettiği iddiasında bulunmuştu³². *Müstakil* gazetesi ise daha şumullü biçimde devlet içinde tanıdıkları olan bir suç şebekesinin varlığından ve bu şebekenin para karşılığında firarilerin dönüşünü temin ettiğinden bahsetmekteydi³³. Buna ek olarak *Vatan* gazetesi 3 Nisan tarihli sayısında bir okuyucusundan gelen mektubu paylaşıyordu³⁴. “...*Geri gelenler Sebuhyan ile bir iki Ermeni'den ibaret değildir. İnsan kaçakçılığının ölçüsü çok geniştir. İstisnasız surette bütün Rum ve Ermeni zenginleri memlekete girmenin yolunu buldular...*” Yazılanlara bakılırsa İstanbul basını aslında sona gelmiş bir hadiseyi yeni keşfediyordu. Zira şimdiye dek İstanbul'a girmeyi başaran firarilerin sayısı 50-60 kişiyi buluyordu³⁵. Diğer yandan İstanbul eski Polis Müdürü ve Malatya Valisi Asım Bey kendi döneminde kimsenin girmedığı şeklinde bir açıklama yapmıştı. Fakat Değirmenciyan'ın gelişine izin veren yazıyı bizzat kendisi imzalamıştı³⁶.

³² “Zengin Ermenilerin Avdeti Meselesi”, *Vatan*, 2 Nisan 1924, S.353; Akcan, **Bir Yolsuzluk Dosyasının**, s. 24.

³³ “Zengin Ermenilerin Avdetindeki Esrar!”, *Müstakil*, 3 Nisan 1924, S.45; Erol Akcan- Recep Murat Geçikli, “Cumhuriyet'in İlk Dâhiliye Vekili Ahmet Ferit Bey (Tek) ve Görevinden İstifası”, **İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:12, Temmuz 2017, s.358.

³⁴ *Vatan* gazetesinden tanıdığımız Ahmet Emin Yalman hatıralarında bahsi geçen firariler meselesinden geniş ölçüde bahseden nadir şahıslardandır. Ahmed Emin Yalman, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim 1922-1971**, Yay. Haz. Erol Şadi Erdinç, Cilt 2, 2.Baskı, Pera Turizm, İstanbul 1997, s. 933; “Dâhiliye Vekâleti Sebuhyan'ın Girmesine Yanlışlıkla Müsaade Emri Vermiş” *Vatan*, 3 Nisan 1924, S:354.

³⁵ “Firari Ermeniler Meselesinde Hergün Yeni Bir Safhayla Karşılaşıyoruz”, **İkdam**, 16 Nisan 1924, s. 9714.

³⁶ “Dün Dâhiliye Vekili Firari Ermeniler Hakkında Mecliste İzahat Verdi” **İkdam**, 15 Nisan 1924, S.9713; **İkdam**, 16 Nisan 1928, S. 9714.

Bu iddialar sonrası İstanbul Polis Müdür Sadettin Bey, ülkeye girişlerde izlenen usulü açıklamıştı. Buna göre “*Ankara bu yeni müracaatları tahkik için İstanbul Vilayeti’ne göndermekte, Vilayette polis marifetiyle tahkikatı yaparak; netice-i tahkikatı Ankara’ya bildirmektedir. Bu usul ittihaz edilmiştir. Netice-i tahkikata nazaran, Ankara kararını vermekte menfi veyahut müspet neticeyi İstanbul Vilayetine tebliğ etmektedir.*” Sadettin Bey kendi müdüriyeti öncesinde Sebuhyan, Değirmenciyan ve Gümüş Gerdanyan’ın tahkikatlarının olumlu sonuçlandığını bu sebepten Vekâlet’in gelmelerine izin verdiğini söylemişti.³⁷ Sadettin Bey’e ayrıca insan kaçakçılığı yapan bir kumpanyanın varlığı sorulmuş, Sadettin Bey vaktiyle diğer merkezlerde bu tarz kirli işlere bulaşmış bir kumpanyanın olduğunu fakat yapılan tahkikatlarla bu kumpanyanın çökertildiği ve üyelerinin tutuklandığını belirtmişti. Bundan başka bir kumpanyadan haberdar olmadığını söylemişti. Eski siyasi şube müdürü Kerim Bey ise Sehubyan’ın tahkikatının olumlu sonuçlanmadığı gibi kendisinin iki defa da sınır dışı edildiğini söylemekteydi³⁸.

Rüşvet haberlerinin arkası kesilmiyordu. Bir haberde ismi geçen Benon Değirmenciyan’ın, İstanbul’a avdetini temin etmek adına Ankara’da Hapishaneler Umum Müdürü Efzaledin Bey’e 4.500 Liralık bir çek gönderdiği iddia edilmişti. Bir başkasında ismi verilmeyen Konyalı bir Rum tüccarın 6 Bin Lira karşılığında esrarengiz kişilerce İstanbul’a sokulduğu, ancak Rum tüccar parayı ödeyemeyince aynı kişilerce Romanya vapuruna konup İstanbul’dan yollandığı belirtilmişti. Aynı şekilde Tahta Burunyan isimli bir Ermeni’nin vapurla İstanbul’a getirildiği fakat pazarlıkta anlaşılamayınca şehre çıkmasına izin verilmediği yine paylaşılan haberler arasındaydı. Bundan başka İstanbul’a girebilmek için Rus Yahudilerinden birkaç kişinin sözü edilen kumpanyaya başvurup 10-15 bin lira ödedikleri bu rüşvet haberlerinden bazılarıydı³⁹. Dâhiliye Vekili Ferit Bey, Sebuhyan’ın gelmesine yanlılıkla müsaade edildiği ve konuyla alakalı gelenlerin tümü hakkında tahkikat başlatılacağını belirtiyordu⁴⁰. Bu durum eleştiri oklarını Ferit Bey’e yöneltmişti. Ferit

³⁷“Firari Gayrimüslimler”, **Tanin**, 4 Nisan 1924, S. 533.

³⁸ “Kumpanya Var mı?”, **İkdam**, 4 Nisan 1924, S. 9702; “Zengin Ermenilerin Avdeti Muamması”, **Tevhid-i Efkâr**, 4 Nisan 1924, S.4028; **Tanin**, 4 Nisan 1924, S. 533.

³⁹ “Bugün Hesap Günü”, **İkdam**, 14 Nisan 1924, S.9712; **İkdam**, 15 Nisan 1928, S. 9713.

⁴⁰ “Dâhiliye Vekâleti Sebuhyan’ın Gelmesine Yanlılıkla Emir Vermiştir”, **Vatan** 3 Nisan 1924, S.354.

Bey ise söylenene göre grip; tahmin edilene göreyse firari meselesi hakkında soru almamak için Vekâlet'e dahi gitmiyordu⁴¹.

Rüşvet ve suiistimal iddiaları sonrası Dâhiliye Vekâleti, bahsi geçen tüm Ermeni firarileri sınır-dışı etme kararı almıştı. 3 Nisan gecesı polis nezareti altında Sebuhyan, Değirmenciyan, ve Gümüş Gerdanyan bir vapur⁴² vasıtasıyla Bulgaristan'a gönderilmek suretiyle hudut-ı milli dışına çıkarılmışlardı⁴³. *İleri* gazetesi ise ismi geçen Ermenilerin sınır dışı edilmeleri emrini bizzat Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'nın verdiğini belirten dikkat çekici bir haber paylaşmıştı⁴⁴. Bu konuda Polis Müdürü Sadettin Bey üstlerinin verdiği emirlerdeki çelişkiyi gözler önüne seren bir değerlendirme yapıyordu; "*Müsaade edildi, Geldiler; Emir verdiler, Gidiyorlar*"⁴⁵. Basında bu durum mesuliyetin Vekâlet tarafından kabulü olarak yorumlanmaktaydı.

En açık haliyle *Vakit* 'te, Mehmet Asım "*Suiistimal mi var ?*" var şeklinde açıktan sormuş ve bir kişinin memleketi terk ederken malik olmadığı bir pasaportu dönerken nasıl kullanabildiğini sorgulamıştı⁴⁶. Ahmet Emin ise "*Bahşış Usulü*" adlı yazısında memlekete ait büyük bir menfaatin, bir memurun kesesine girecek bir kuruş için feda edilmesinden dert yanıyordu. Memlekete belli bir usule göre girmesi gereken Ermenilerin verdikleri bahşış mukabilinde kanun cephesini kolayca delmesinden şikâyet eden Ahmet Emin, bahşışın asırlardır memleketin adeta resmî idare şekli olduğunu ifade ediyordu ve meclisi göreve çağırıyordu⁴⁷.

Mesele meclise gelmeden önce basına kapalı biçimde Halk Fırkası Grubu'nda tartışılmıştı. Zonguldak Mebusu Halil Bey'in firariler hakkındaki sual takrirı sonrası

⁴¹ "Ferit Bey", *İkdam*, 8 Nisan 1924, s. 9706.

⁴² Bahsi geçen Firarilerin Simplon ekspresi ile çıkarıldığı da söylenmektedir. Recep Çelik, "Firari Ermenilerin Geri Dönüşü Meselesi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C:9, Sayı:44, Haziran 2016, s. 405.

⁴³ "Ermeni Zenginleri Hudut Haricine Teb'id Edildi", *Tanin*, 5 Nisan 1924, S.534; "Dün Gece Gittiler", *İkdam*, 4 Nisan 1924, S. 9702; "Ermeniler Çıkarıldılar", *Anadolu'da Yenigün*, 4 Nisan 1924, S. 1080.

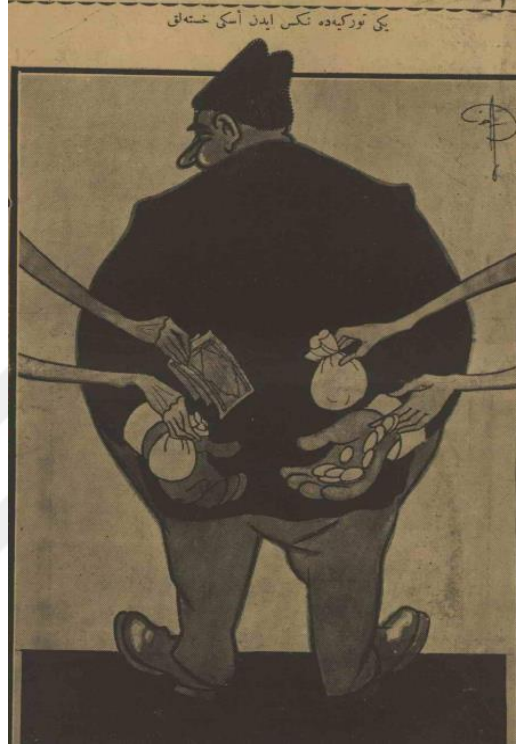
⁴⁴ "Avdet eden Ermenilerin hudut haricine çıkarılması için Reis-i Cumhur hazretlerinin emir verdiği anlaşılmıştır." *İleri*, 18 Nisan 1924, S. 2216; Nuri Sağlam, "Cumhuriyet tarihinin ilk büyük yolsuzluk dosyasını tekme, tokat, küfür ve hakaretle kapatmıştık", *Hürriyet Tarih*, 25 Haziran 2003, s. 6.

⁴⁵ *Tevhid-i Efkar*, 4 Nisan 1924, S.4028.

⁴⁶ Burada kastedilen kişi Sebuhyan olup şehre çıktığında Polise pasaportunun aslını değil suretini vermiştir. Mehmet Asım, "Suiistimal mi var?", *Vakit*, 4 Nisan 1924, S.2254; Çelik, "Firari Ermenilerin Geri Dönüşü...", s. 403.

⁴⁷ Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, Cilt 2, s. 934; Ahmet Emin Yalman, "Bahşış Usulü", *Vatan*, 3 Nisan 1924, S. 354.

Dâhiliye Vekili Ferit Bey, mebusların ağır tenkitlerine uğramıştı. Hatta İsmet Paşa duruma müdahale ederek Fethi Bey’i kurtarmıştı⁴⁸. Neticede tahkikat sonuçlarının beklenmesi kaydıyla, Ferit Bey 83 itimat ve 20 âdem-i itimat oyuyla güvenoyu alıp görevinde kalmayı başarmıştı⁴⁹.

Resim 1. Yeni Türkiye’de Nükseden Eski Hastalık⁵⁰

3. Lozan Konferansında Firariler Meselesi

Firari Ermeniler meselesi daha önce Lozan Konferansı sırasında gündeme gelmişti. Firariler meselesi antlaşmada özel bir madde olarak yer almamıştı. Fakat müttefik devlet temsilcileri genel af meselesi içine bu konuyu dâhil etmek için çaba harcamışlardı.

Mesele ilk kez 19 Mayıs 1923 tarihli oturumda İngiliz temsilci Horace Rumbold tarafından gündeme getirilmişti. Rumbold, Türk Zaferi sonrası pasaportsuz veya Türk

⁴⁸ “Fırka İçtima Hakkında Sıkı Bir Ketumiyet”, **İkdam**, 11 Nisan 1924, S.9709.

⁴⁹ “Hususi Telgraflarınız”, **Tanin**, 11 Nisan 1924, s. 540.

⁵⁰ **Akbaba**, 14 Nisan 1924, S. 142.

makamları dışında (Patrikhaneler) makamların verdiği yolculuk belgeleriyle yurtlarını bırakıp giden Ermeni ve Rumlar olduğunu söylemişti. Türk makamlarının pasaportsuz çıkmaları dolayısıyla bu insanların yurtlarına dönüşünü şimdiden yasakladığını belirtmişti. Ayrıca Rumbold, “evlerine dönemeyen bu mutsuzların malları da emval-i metruke sayılıp, insanlar mallarından da mahrum ediliyor” diyordu. Fransız Temsilcisi General Pelle de Rumbold’a katılarak, bu durumdaki Ermeni ve Rumların suçsuz olmaların karşın fiilen sürgün cezasına çarptırılmalarının haksızlık olacağını belirtiyor ve bu insanların genel af çerçevesinde değerlendirilip yurtlarına dönmelerine izin verilmesini talep ediyordu⁵¹. İtalyan temsilcisi Montagna da bu fikre katılarak İngiltere, Fransa ve İtalya üçlü bloğunu tamamlıyordu.

İsmet Paşa ise firariler meselesini bilmediğini, konuyu sorup öğreneceğini ve gerekli araştırmayı yapacağını söylemiş ve çözülebilecek bir konuya kısa zamanda halletmeye çalışacağını belirtmişti⁵².

4 Haziran 1923 tarihli oturumda Başkan Horace Rumbold, 1922 Sonbaharında İstanbul’dan çıkıp gitmiş pek çok Ermeni’nin geri dönüşlerine izin verilmesine ilişkin yaptığı çağırışı tekrarlayarak Türk temsilci heyetinin bu konudaki görüşünü sormuştu. Dr. Rıza Nur Bey, genel affın, Türkiye’de bulunan tüm uyruklara özenle uygulanmakta olduğunu, fakat müttefiklerin tamamen farklı bir istekle ülkeyi terk etmiş kişilerin de genel af kapsamı içine alınmasını istediğini belirtmişti. Rıza Nur Bey sözlerine şu bildiriyi ilave etmişti⁵³.

“Nüfus (halkların) mübadelesine ilişkin Sözleşmenin hükümleri yürürlükte kalmaktadır... Bu Sözleşmenin dışında kalan kimselere gelince, Türk Hükümeti, her Hükümet gibi, karışıklık çıkarıcı unsurlara, devrimcilere (revolutionnaires), suikastçılara ve genel olarak, kötü unsurlara karşı, güvenlik tedbirleri alma hakkını saklı tutmaktadır.”

Rıza Nur Bey, kendi halinde yaşayan suçsuz ve masum kimselerin bu bildiri dışında bulunduğunu ve korkmaları için hiçbir neden bulunmadığını söylemişti. Özetle müttefikler genel affın kapsamını daha da genişleterek Türkiye’yi bırakıp giden

⁵¹ **Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler**, Çev. Seha L. Meray, Cilt: 6, Yapı Kredi Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2001, s. 120-122; Ali Naci Karacan, **Lozan**, Haz. Hulûsi Turgut, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2010, s. 370.

⁵² **Lozan Barış Konferansı Tutanaklar**, s. 122-124; Karacan, **Lozan**, s. 370.

⁵³ **Lozan Barış Konferansı Tutanaklar**, s. 156-157; Karacan, **Lozan**, s. 426.

herkesi içine almasını arzu etmekteydi. Türk tarafı bunun kitlesel bir göçe sebep olabileceğini belirterek bu teklife sıcak bakmıyordu⁵⁴.

İsmet Paşa, bu bildirinin müttefiklerinin tüm endişelerini gidermesi gerektiğini belirtmekteydi. Çünkü huzur bozmamış ve ortalığı karıştırmamış masum kimselerin ülkeye dönmesi önünde bir engel yoktu. Fransız temsilcisi General Pelle, İsmet Paşa'nın dönüşlerle ilgili sözlerini senet telakki ettiğini belirtmiş ve bu kimselerin dönüşlerinde hangi şartların aranacağını öğrenmek istemişti. İsmet Paşa cevaben her zamanki usulün takip edileceğini fakat bunun konferansın konusu veya yetkisine dâhil olmadığını, devlet ile vatandaş arası bir ilişki olduğunu belirtmiş ve müdahaleye izin vermeyeceklerini ifade etmişti⁵⁵.

General Pelle, son üç yıl içinde Türkiye'den Suriye'ye 100 bin civarı Ermeni'nin geldiğini, bunların durumunun ne olacağını sormuştu. İsmet Paşa cevabında genel af nedeniyle birkaç Ermeni Türkiye'ye gelmek isterse, yapılacak soruşturma sonrası masum çıkarlarsa gelebileceklerini fakat eğer 100 bin Ermeni'nin toplu olarak Türkiye'ye dönmesi isteği varsa bunu asla kabul edemeyeceklerini belirtmiş ve bunun genel af ile alakası olmayan bambaşka bir mesele olduğunu söylemişti. Bu durumu kitlesel göç olarak gören İsmet Paşa, kitlesel göç için hiçbir taahhüt altına girmeyeceklerini bunun devlet güvenlik sorunu olduğunu ve böyle hareket eden olursa da ceza göreceğini açıkça ifade etmişti. Horace Rumbold, komşu ülkelere dağılmış binlerce Ermeni'nin ülkesine dönmeye izin verilmesi gerektiğini söylemiş, İsmet Paşa cevabında toplu geri dönüş konusunda hiçbir taahhüt altına girmeyeceklerini yinelemişti. Rumbold'un ısrarı karşısında İsmet Paşa, Türk Temsilci Heyetinin ülkesinin güvenliği konusunda asla Türk hükümetinin davranış özgürlüğünü kısıtlayacak bir taahhüt altına girmeyeceklerini beyan etmişti⁵⁶.

Görülüyordu ki Türk tarafı yurtdışında bulunan ve sayıları yüzbinler ile ifade edilen firarilerin geri dönüşünü millî bir beka sorunu olarak yorumluyordu. Öte yandan genel af ile zamanla ülkenin çeşitli unsurları arasında tekrar barış tohumunun

⁵⁴ Lozan Barış Konferansı Tutanaklar, s. 157; Karacan, **Lozan**, s. 426.

⁵⁵ Lozan Barış Konferansı Tutanaklar, s. 160.

⁵⁶ Lozan Barış Konferansı Tutanaklar, s. 161; Karacan, **Lozan**, s. 427-428.

yeşereceği ve hükümetinde bunun için çalışacağı belirtiliyordu. Ancak müttefik devletler firarilerin geri dönüşü konusunda henüz vazgeçmemişti.

Lozan Barış Antlaşması ve ilgili protokoller 24 Temmuz'da imzalanmıştı. Firariler meselesi üçüncü ve son kez 17 Temmuz 1923'te yani sözleşmenin imzasına bir hafta kala gündeme gelmişti. Bu durum müttefik devletlerin firari Ermeniler meselesini oldukça önemsediklerini gösteren bir detaydı. Oturumu yöneten Horace Rumbold, kabul olunan birçok protokol arasında genel affa ilişkin protokole bir kez daha dönmek zorunda olduğunu belirtiyor ve İsmet Paşa'ya hitaben müttefik devletlerin firariler meselesini çözümlenmemiş olarak gördüklerini beyan ediyordu⁵⁷.

Rumbold, İsmet Paşa'ya Türk ülkesinde bir Ermeni Ulusal Yurdu kurulmasına yönelik teklifi bütün gücüyle ret ederken Ermenilerin, Türkiye'de nereye olursa olsun yerleşmekte serbest olduklarını söylediğini hatırlatmıştı. Fakat Türk hükümetinin kendi uyruğu olan yüzbinlerce Ermeni'yi ülkeye sokmadığını belirtmişti. Rumbold, uygar dünyanın bu konuda Türkiye'yi suçlandığını söylüyordu. General Pelle de Rumbold'un sözlerine iştirak ederek, firarilerin sürgünde bırakılmasının ve emval-i metruke ile mallarına el konulmasının genel affı sonuçsuz bırakacağını belirtiyordu. Açıkçası müttefik devletlerin tamamı bu konuda ağız birliği etmişçesine firarilerin ülkeye geri kabulünü istiyorlardı⁵⁸.

İsmet Paşa, yurduna karşı silah çekenlere karşı Türkiye'den kapılarını açmasını istemenin hak gözetmekle bağdaşmayacağını belirtiyordu. Bu tür davranışların (1878) Berlin Antlaşmasından beri Türkiye'de sükûneti sağlanmanın önüne geçtiğini hatırlatan İsmet Paşa, "Türk Hükümeti halkını, her bağımsız ülkenin yararlandığı gibi barış ve huzurun nimetlerinden yararlandırmaya karardır. Karışıklık ve ayaklanma çıkaran unsurların ülkeye girmesini yasaklamak Türk Hükümeti'nin en tabii hakkı ve görevidir." diyordu. İsmet Paşa, Türk hükümetinin bu görevini yerine getirirken, kendi hallerinde yaşayan iyi yurttaşların sıkıntıya düşmemeleri için uğraşacağını da eklemekteydi⁵⁹.

⁵⁷ Lozan Barış Konferansı Tutanaklar, s. 186-189; Karacan, **Lozan**, s. 504-505.

⁵⁸ Lozan Barış Konferansı Tutanaklar, s. 189-191; Karacan, **Lozan**, s. 505-506.

⁵⁹ Lozan Barış Konferansı Tutanaklar, s. 192; Karacan, **Lozan**, s. 506.

İsmet Paşa, genel af ile firarilerin ülkeye dönüşünün iki ayrı mesele olduğunu ve müttefik devlet temsilcilerinin bu iki ayrı mesele arasında bağlantı kurmaya çalışmasının son bulması gerektiğini ifade etmişti. “*Genel Aftabiatıyla geneldir. Fakat genel af demek kitle halinde göçmen geri dönüşü demek değildir. Zaten kitle halinde geri dönüşe memleketin bugünkü iktisadi şartları uygun değildir.*” “Türkiye’de oturanlar için genel af ilan olunmuştur ve uygulanacaktır. Bundan başka, zamanında Türkiye’de oturmuş kimseler için de genel af dolayısıyla kovuşturma yapılmayacaktır. Firarilerin Türkiye’ye dönüşü ise Türk Hükümetinin iznine bağlıdır ve bu izin ancak kendi halinde yaşayan, sicili ve geçmişi temiz kimselere verilebilecektir. Ayrıca bu konu barış konferansının kararına da bağlı değildir ve Türkiye bu konuda hiçbir yükümlülük altına girmeyecektir”. İsmet Paşa ve Türk Temsilci Heyetinin görüşü bu şekilde idi ve tartışmaya kapalıydı⁶⁰. Zaten müttefik devlet temsilcileri de bu net yanıt sonrasında ısrarlarını sürdürememişti.

Nihayetinde Konferans tutanaklarında da görüldüğü üzere Türkiye, firarilerin toplu halde geri dönüşüne kapıları kapamıştı. Yalnızca anlaşmadan bağımsız olarak bireysel başvurulara izin vermişti. Firarilerden ülkeye dönmek isteyenler, Türk makamlarınca yapılacak bir soruşturma neticesinde ancak temiz bulunurlarsa ülkeye dönebileceklerdi. Ezcümle ne 143 maddelik Lozan Barış Antlaşması’nda ne de bu antlaşmaya bağlı olarak aynı gün imzalanan Genel Affa İlişkin Protokolde Rum ve Ermenilerin Türkiye’ye dönüşlerini kabul eden hiç bir madde yoktu.

4. Firariler Meselesi Meclise Geliyor

5 Nisan 1924’te Zonguldak Mebusu Halil Bey, Erzurum Mebusu Rüştü Paşa ve Saruhan Mebusu Reşit Bey’in verdiği sul takririnde “...tüm İstanbul basını zengin Ermenilerin avdetine müsaade edildiği şeklinde gizemli ve içinde suiistimal yaşandığını anlatan haberler yapmaktadır. Meselenin aslı astarı nedir? Sorumlular kimlerdir, cezalandırılmışlar mıdır? Sualin cevabını şifahen Dâhiliye Vekili’nden talep ederiz” şeklindeydi⁶¹.

⁶⁰ Lozan Barış Konferansı Tutanaklar, s. 192-193; Karacan, Lozan, s. 506.

⁶¹ TBMM Zabıt Cerideleri, Dönem 2, Birleşim 37, C:8, 14.04.1924, s.647.

14 Nisan’da cevaben Ferit Bey, burada asıl meselenin Ermenilerin yurda dönüşü esnasında, İstanbul basınının iddia ettiği gibi bir suiistimal ve rüşvet yaşanıp yaşanmadığı olduğunu belirtiyordu. Ferit Bey, basındaki rüşvet iddialarını araştırmak üzere üç mülkiye müfettişinden müteşekkil bir tahkik heyetinin kurulduğunu⁶² ve bu heyetin iddiaları araştırmak üzere hali hazırda İstanbul’a gönderilmiş olduğunu belirtmekteydi. Ferit Bey, tahkikat süresince heyetin basının iddiaları dolayısıyla varsa bilgi-belge elde etmek için gazetelerle görüşeceğini de eklemişti. Filhakika Dâhiliye’den bir müdüre 4.500 lira para geldiğini doğrulayan Ferit Bey, bu paranın rüşvet olup olmadığı konusunda çeşitli iddialar bulunduğunu bu kapsamda soruşturmanın devam ettiğini ifade ediyordu⁶³.

Takrir sahibi Zonguldak Mebusu Halil Bey, meselenin basında sıkça yer almasına karşın, Dâhiliye Vekâleti’nin sessiz kalması nedeniyle takrir vermeye mecbur olduğunu ifade etmekteydi. Halil Bey, firarileri memlekete sokan suç şebekeleri için “*Efendiler! Resmen sabit olmuştur ki, bu gün İstanbul’da dumanlı havalardan pekiyi istifade etmesini bilen kurtlardan müteşekkil kumpanyalar vardır. Bu kumpanyalara bazen irili, bazen ufaklı memurlar da iltihak etmişlerdir.*” demektedir. Sebuhyan’ı örnek veren Halil Bey, bu şahsın Ermeni Hükümeti’nin kâğıtlarıyla Marsilya’ya gittiğini, hükümetin de bu kişiyi firari sayarak geride kalan mallarına el koyduğunu belirtmişti. Halil Bey, Sebuhyan’ın defalarca denemesine rağmen İstanbul’a alınmadığını ancak son denemesinde üçüncü bir kişinin araya girerek Sebuhyan’ın içeri alınmasını sağladığını aktarıyordu. Hatta bu üçüncü şahsın⁶⁴ Sebuhyan için Millî Mücadele’ye destek verdi iddiasında bulunduğunu da söylemişti⁶⁵.

Dâhiliye Vekili Ferit Bey evvela basına bu şahısların evraklarını kontrol ettiklerini söylemişti. Sonra başka bir beyanatında avdet meselesinde bazı yanlışlıklar yapıldığını ifade etmişti. Son olarak da hatayı düzeltmek adına Sebuhyan, Gümüş Gerdanyan, Değirmenciyan adlı şahısların sınır dışı edildiği açıklanmıştı. Bu iddialar göz önüne

⁶² Üç mülkiye müfettişinin adları; Reis Nedim Nazmi Bey, Derviş Hüsni Bey ve Emin Bey’dir. **Tevhid-i Efkâr**, 15 Nisan 1924, S. 4039; **İkdam**, 15 Nisan 1924, S. 9714.

⁶³ **TBMM Zabıt Cerideleri**, Dönem 2, Birleşim 37, C:8, 14.04.1924, s.648; Akcan, **Bir Yolsuzluk Dosyasının**, s. 27; Akcan-Geçikli, “Cumhuriyet’in İlk Dâhiliye Vekili”, s. 359.

⁶⁴ Daha sonra basından öğreniyoruz ki bu üçüncü şahıs Şerriye eski Vekili Mustafa Fevzi Efendi idi.

⁶⁵ **TBMM Zabıt Cerideleri**, Dönem 2 Birleşim 37, C:8, 14.04.1924, s.648-649; Akcan, **Bir Yolsuzluk Dosyasının**, s. 28; Akcan-Geçikli, “Cumhuriyet’in İlk Dâhiliye Vekili”, s. 359.

alındığında ortada hatadan ziyade bir “*skandal*” olduğunu söyleyen Halil Bey, Polis Müdürünün dahi bu konuda “*emir verdiler soktuk, emir verdiler çıkardık*”⁶⁶ şeklinde sözler sarf ettiğini aktarmaktaydı⁶⁷. Halil Bey, “avdetleri yanlışsa niçin izin verildi, yok eğer kanuni ise neden bu karardan pişman olundu? Bu prensipsizlik nedir?” Sözleriyle Dâhiliye Vekili’ni eleştirmektedir. Bu muamelenin “baştan aşağı sakat” olduğunu söyleyen Halil Bey, bu mesele hakkında 5-7 üyeden oluşacak bir tahkik heyeti kurulması gerektiğini belirten bir tahrir teklif etmişti⁶⁸.

Ferit Bey, ortalığı velveleye verenin İstanbul basınından *Müstakil* gazetesi olduğunu hatırlatarak, bu gazetenin sahiplerinden Kerim adlı bir şahsın eskiden siyasi birinci şubede müdür olduğunu, tüm malumatın gazeteye bu şahıs tarafından verildiğini söylemekteydi. Ferit Bey, Kerim Bey’in İstanbul Vilayeti’nin talebi doğrultusunda görevinden azil edildiğini, bu sebeple ortalığı velveleye verdiğini iddia etmekteydi. Zaten üç müfettişten oluşan bir heyetin soruşturmaya devam etmekte olduğunu söyleyen Ferit Bey, bu suretle suçluların gereken cezaya çarptırılacağını belirtmişti. Bu halde Halil Bey’in tahriri reye konmuş fakat reddedilmişti⁶⁹.

Ferit Bey’in bu izahatı mebusları ve vekilleri ne kadar ikna etti. Bilinmez fakat şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki basını ikna edememişti. Ferit Bey’in meclise doğrudan isim vererek *Müstakil* gazetesini itham etmesi sonrası, gazete Ferit Bey’in iddialarını reddederek ilk sayfasında bir protesto yayınlamıştı⁷⁰. Yine *Müstakil* gazetesinden Suphi Nuri Bey, “*Gazi Hazretlerine*” şeklindeki makalesinde firariler meselesini ortaya çıkardıkları için iftiraya uğradıklarını belirtmişti⁷¹.

⁶⁶ Bu söz yukarıda da bahsedilen polis müdürüne ait sözün tebdil edilmiş hali olsa gerek. Gençosman, **Yakın Tarihimizde Yolsuzluk**, s. 100.

⁶⁷ TBMM Zabıt Cerideleri, Dönem 2, Birleşim 37, C:8, 14.04.1924, s.650-651.

⁶⁸ TBMM Zabıt Cerideleri, Dönem 2, Birleşim 37, C:8, 14.04.1924, s.651.

⁶⁹ TBMM Zabıt Cerideleri, Dönem 2, Birleşim 37, C:8, 14.04.1924, s.652; Akcan, **Bir Yolsuzluk Dosyasının**, s. 29; Akcan-Geçikli, “Cumhuriyet’in İlk Dâhiliye Vekili”, s.350.

⁷⁰ *Müstakil*, 15 Nisan 1924, S.58.

⁷¹ İleri biraderlerden Suphi Nuri Bey bu iftira sonrası firariler meselesiyle ilgili bazı hakikatleri daha iyi anladıklarını söylemişti. Bu hakikatleri 7 madde olarak sıralamıştı.

“1-Rüşvet alınarak bazı zengin Ermeniler memlekete sokulmuştur.

2-Sonra korkularak derhal hudut haricine çıkarılmıştır.

3-Asıl bu meseleyi unutturmak için kabahati evvela gazetelere sonra da münhasıran gazetemize isnat etmişlerdir.

4-Bu isnatlar lisan-i resmî ile bir makam-ı resmiden verilmiş olduğu için şayan-ı itimat görülmüş ve Dâhiliye Vekili fazla tahkikata lüzum görmeyerek gazetemizi bi-gayr-i hakkın (haksız yere) lekelemek istemiştir.

Bu hâlde hem kendisi hem de Vekâleti üzerindeki töhmetleri kaldırmak adına veya hükümetin arzusuyla kamuoyunu rahatlatmak için Dâhiliye Vekili Ferit Bey, hükümete yakınlığı ile bilinen *Anadolu'da Yenigün* ve *Hâkimiyet-i Milliye* gazetelerine bir mülakat vermişti⁷². Ferit Bey mülakatında rüşvet iddiasını doğrulayarak Benon Değirmenciyan tarafından Hapishaneler Umum Müdürü Efzaledin Bey'e 4.500 lira gönderildiğini söylemişti. Avdet etmek isteyenlere dönme izninin ancak Dâhiliye Vekâleti tarafından verilebileceğini söyleyen Ferit Bey, ne polisin ne de vilayetin böyle bir salahiyeti olmadığını ifade etmişti. Ayrıca basında adı sıkça geçen üç Ermeni zenginine de dönüş iznini tahkikat neticesinde kendisinin verdiğini belirtmişti. Firariler hakkındaki rüşvet iddiaları için Ferit Bey, "batmaya yüz tutan bir iki gazetenin bu tür iddialara cankurtaran gibi tutunduğunu" beyan etmişti.

Meşhur mizah dergisi *Akbaba* ise şu değerlendirmede bulunuyordu. "*Meclisin meseleyi bu kadar ehemmiyetle parmağına dolamasına bakılırsa kabak Dâhiliye Vekili'nin başına patlayacak gibi görünüyor. Şu Ermeni Milleti ne belalı ne dağdağalı ne işleri karışık bir millettir.*"⁷³

Aynı tarihlerde *Tanin* gazetesinin iddiasına göre Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa, Ferit Bey'i iki gün art arda Çankaya'da kabul etmişti. Gazetenin yorumu Ferit Bey'in istifasının yakın olduğu yolundaydı⁷⁴. Rüşvet iddialarının havada uçuştığı bu günlerde firariler meselesinde çok önemli bir gelişme yaşanmakta ve kamuoyunun dikkati buna kaymaktaydı. Mecliste Ferit Bey'in kurulduğunu haber verdiği Heyet-i

5-Milyonlarca liralık tahsisatı ve pek çok daire ve memuru olan Dâhiliye Vekâleti göz önünde neşredilen bir gazete hakkında bu kadar yalan ve yanlış malumat alır ve aldatılır ise acaba daha mühim işlerde ne kadar fazla iğfal edilebilir?

6-Suiistimalleri örtmek için ötekine berikine iftira, iyi bir usul-i idare değildir. Yalan ile memleket idare edilmez. İsnat ve iftira etmekle cürümler örtülmez, efkâr-ı umumiye ve Meclis aldatılamaz.

7-Bir cumhuriyette en faydalı, en cesur, en fedakâr kuvvet matbuattır. Eğer matbuat serbest olmasa idi acaba daha neler neler görecektik? Bu milletin hali nice olacaktı? İşte şu son skandal bu hakikatleri meydana çıkardı. Gazi sağ kaldıkça, başımızda bulundukça behemehâl işler düzelecek, fenalıklar izale olunacak ve hırsızların eli kesilecektir. Bu memlekette de nihayet ve artık kanun hakîm olmalıdır. Büyük ve muhterem Gazi, bu milleti bir daha kurtar, yarın vakit geçmiş olacaktır." Bkz. Suphi Nuri, "Gazi Hazretlerine", **Müstakil**, 15 Nisan 1924, S.58; Akcan-Geçikli, "Cumhuriyet'in İlk Dâhiliye Vekili", s.361.

⁷² *Anadolu'da Yeni Gün*, 21 Nisan 1924, S. 1094; *Hâkimiyet-i Milliye*, 21 Nisan 1924, S.1103; Akcan, **Bir Yolsuzluk Dosyasının**, s. 43; Akcan-Geçikli, "Cumhuriyet'in İlk Dâhiliye Vekili", s.361-362.

⁷³ "Ermeni Patırtısı", **Akbaba**, 17 Nisan 1924, S. 143.

⁷⁴ "Reis-i Cumhur Hazretlerinin Ferit Bey'i Kabulü", **Tanin**, 22 Nisan 1924, S. 551.

Teftişiye ilk iş olarak İstanbul Polis Müdürü Sadettin Bey'e görevinden el çektirmişti. Buna ilaveten Baş memur Şevket Bey görevinden azledilmişti⁷⁵. Ayrıca sabık polis ve 4.Şube Müdürü olan Sadettin Bey⁷⁶ tevkif edilmişti⁷⁷. İstanbul Polis Müdürü Sadettin Bey'in göreve başlamasından itibaren firarilerin avdeti konusunda kapıyı aralık bıraktığı, kanun ve usulden ziyade hatır gönül ile iş gördüğü bu sebepten de görevinden el çektirildiği ifade edilmekteydi⁷⁸. İstanbul Emniyeti'nde yapılan bu operasyon rüşvet iddialarını daha da kuvvetlendirmektedir.

Ülkeden çıkarılmış firari zengin Sebuhyan'ın Sofya'da yakın çevresine “*bir seyahat yaptım ki hiç sorma imanımı gevrettiler, tam 10 bine mal oldu.*” dediği haberleştirilmekteydi⁷⁹. Sebuhyan'ın avdeti için aracı olan üçüncü şahsın Şeriye eski Vekili Mustafa Fevzi Efendi olduğu ileri sürülmüştü. Fevzi Efendi, Sebuhyan meselesindeki rolünün suiistimal edildiğini söylüyor, mütareke zamanında Sebuhyan'ın kendisinin Malta'ya sürgün edilmesini önlemesi dolayısıyla Sebuhyan'ın İstanbul'a gelmesi için Dâhiliye Vekâleti nezdinde teşebbüste bulunduğunu belirtiyordu⁸⁰.

Müstakil gazetesi Ferit Bey'in mülakatındaki batmaya yüz tutan bir iki gazete lafını reddederek kendilerinin batmaya namzet olmadığını ifade etmekteydi. Görülüyordu ki, İstanbul basını ile Dâhiliye Vekili Ferit Bey arasında bir söz düellosu başlamıştı. *Müstakil*, Ferit Bey meselesinin bir kabine ve fırka meselesi olarak görüldüğünden, bu sebepten bu zatın hâlâ görevinde bulunduğundan dert yanıyordu. Yoksa mebuslara varıncaya kadar herkes firarilerin şehre girmesine izin verilmesi emrinden *skandal* olarak bahsediyordu⁸¹.

Tepkilere yol açan diğer bir gelişme ise TBMM'nin 23 Kasım 1924'e kadar yani aşağı yukarı 6 ay gibi uzun bir süreliğine tatile giriyor olmasıydı⁸². Bu aynı zamanda Ferit Bey ve firariler meselesinde hükümetin; meclisin denetiminden uzak, rahat bir

⁷⁵ “Polis Baş Memurlarından Şevki Bey'e İşinden El Çektirilmiştir”, **Tanin**, 19 Nisan 1924, S. 548.

⁷⁶ İstanbul Polis Müdürü Sadettin Beyle yalnızca isim benzerliği mevcut, farklı insanlar.

⁷⁷ “Sadettin Bey'in İşinden El Çektirildiği Tahakkuk Etmiştir”, **İkdam**, 21 Nisan 1924, S. 9719.

⁷⁸ “Polis Müdürü Sadettin Bey'e İşten El Çektirildi”, **Tanin**, 22 Nisan 1924, S. 551.

⁷⁹ “10 Bine Mal Olan Bir Seyahat” **Müstakil**, 21 Nisan 1924, S. 64.

⁸⁰ “Avdet Eden Firari Ermeniler Meselesi”, **İkdam**, 15 Nisan 1924, S.9713.

⁸¹ *Müstakil*, 21 Nisan 1924, S.64; “Hususi Telgraflarınız”, **Tanin**, 4 Mayıs, 1924, S. 562.

⁸² “Meclis Bugün Tatil Faaliyet Ediyor, **Tanin**, 22 Nisan 1924, S. 551; “Meclis Bugün Tatil İçtima Ediyor”, **İkdam**, 22 Nisan 1924, S. 9720.

biçimde hareket edebilmesi demekti. Zaten özellikle de bu sebepten basın eleştirilerde bulunuyordu. Daha firariler meselesi çözülmeyen ve Ferit Bey'in durumu halledilmeden meclisin tatile girerek tüm yetkiyi hükümete bırakması, İstanbul basınında eleştirilere sebep olmaktadır⁸³. Öte yandan bu uzun tatilin asıl nedeni 3 Mart 1924 yapısal reformları sonrası siyaseten sükûneti sağlamak olmalıydı. Filhakika bundan sonraki dönemde İsmet Paşa hükümeti daha rahat hareket etmiş ve yeni kurulmakta olan muhalefetin baskısından kurtulmuştu.

5. Basın, Ferit Bey'in Geçmişini Kurcalıyor

İstanbul basını, firariler meselesinin bir numaralı sorumlusu olarak gördüğü Ferit Bey'in üzerine gitmeye devam etmişti. Fakat şunu belirtmek gerekir ki eleştiriler Ferit Bey'in şahsı ve Vekâleti ile alakalı olup hükümete yönelmemekteydi. Her fırsatta basın, İsmet Paşa'ya ve kabinesine olan güvenini, Gazi Paşa'ya olan sadakatini bildiriyordu. Diğer yandan Ferit Bey'in bu saygın kabine de ne işi olduğu sorgulanıyordu. Bunun akabinde Ferit Bey'in geçmişte, Damat Ferit Paşa kabinesinde niçin Nafia Nazırlığı yaptığı sorgulanmaya başladı.

Olayları daha iyi anlamak adına biraz geçmişe gittiğimizde firariler meselesi öncesinde dahi, parti grubunda Ferit Bey'in diğer arkadaşları nazarında pek fazla sevilmediği görülmüyordu. Bunun nedeni Ferit Bey'in geçmişte Damat Ferit Paşa kabinesinde nazırlıkta bulunmasıydı.

27 Mart 1924 tarihli Halk Fırkası grup toplantısında Adana Mebusu İsmail Safa Bey, Ferit Bey ile alakalı

“Efendiler, İlk İsmet Paşa kabinesinde Dâhiliye Vekil-i muhteremi Ferit Beyefendi'nin bulunmuş olması, arkadaşlar üzerinde iyi bir tesir bırakmamıştır. Bendeniz Paşa hazretlerinin kabinesine girerken⁸⁴ bilhassa bu arkadaş hakkındaki nokta-i nazarımı kendilerine ifade ettim ve yine paşa hazretleriyle beraber çalışırken ve hatta aynı kabine de beraber bulunduğumuz arkadaşlarla bu vaziyetin doğru olmadığını ayrı ayrı konuşurduk. Efendiler, sebep ne idi, niçin bu Ferit Beyefendinin en küçük bir icraatını bile görmeden ve hatta memlekette icraatı tezahür ederken mecliste büyük bir

⁸³ Hüseyin Cahit Yalçın, “Meclis Tatili”, **Tanin**, 25 Nisan 1924, S. 553; “Meclis Tatili”, **Akbaba**, 24 Nisan 1924, S. 145.

⁸⁴ İsmail Safa Bey, sabık Maarif Vekilidir.

kısmın, bu arkadaşına karşı adem-i hoşnudisi vardı? Efendiler, bu arkadaşına karşı adem-i hoşnudinin esbabı vardı. Ne için saklıyoruz. Ferit Bey; bu milleti idama mahkûm eden, bu meclisi idama mahkûm eden Damat Ferit Paşa kabinesinde aza bulunmuştur... Meclis azası içerisinde bir kısım arkadaşlar şu sebepten dolayı müteessir olurlarsa hakları yok mudur? Arkadaşlarımdan beraber çalıştığım Necati Bey'i iştad ederim, çıksın söylesinler kaç kere demiştir: “Ferit Beyle arkadaşlık etmek çok ağır geliyor bize!”⁸⁵

Bu sözler yoruma yer bırakmayacak biçimde Ferit Bey'in parti içindeki durumunu da ortaya koymaktaydı. Ferit Bey cevaben;

“...Evet, ben nafia nazırlığı yaptım, nafia nazırı oldum, fakat bu hizmeti, bidayet-i mütarekeden itibaren bugüne kadar izini takip ettiğim, politikasını terviç (desteklediğim) ve tatbik ettiğim bir zatın, bu memlekete ve bu millete tarihimizin hiçbir devrede kaybetmediği en ulvi bir hizmeti ifa etmiş bulunan muhterem reis-i cumhurumuzun tasvibi ile tervici ile, emri ile yaptım.”

Bu sözlerle Nafia Nezareti görevini Gazi Paşa'nın bilgisi ve emri ile yaptığını ifade eden Ferit Bey ayrıca bu kabinde yalnızca kendisinin değil, Çürüksulu Mahmut Paşa, İzzet Paşa, Abdurrahman Şeref Bey vs. gibi pek çok zat-ı muhteremin yer aldığını söylemişti. Yine Ferit Bey amaçlarının, memleketi harap olmaya sürükleyen “*Damat Ferit ve avanesinin, bu rezil mahlûkatı*” akamete uğratmak ve palazlanan Anadolu hareketine destek vermek olduğunu da ifade etmekteydi⁸⁶. Ferit Bey, arkadaşlarının bu güvensizliğini duyduğu zaman İsmet Paşa'ya giderek istifasını verdiğini fakat İsmet Paşa'nın bunu kabul etmediğini belirtmekteydi⁸⁷.

Ferit Bey'in ben Nafia Nazırlığı'nı Gazi Paşa'nın emrine atfen yaptım sözlerine karşılık, Erzurum Mebusu Rüştü Paşa, 8 Temmuz 1919 tarihli Ferit Bey tarafından Samsun'daki 3.Ordu Komutanı'na gönderilen Millî Mücadele karşıtı bir telgrafta ortaya çıkartıyordu. Bu telgrafta Ferit Bey, ordu komutanına “*Kuvayı Milliye çetecileriyle teşrik-i mesai etmeyiniz, Hilafete ve Saltanata merbut kalınız!*” demektedir. Aynı şekilde orduda Mustafa Kemal Paşa'dan başka komutanlar da olduğunu söylüyordu. Rüştü Paşa, bu telgrafın; Ferit Bey'in Anadolu Hareketi'nin destekçisi değil, tam aksine Damat Ferit taraftarı olduğunun ispatı olduğunu, bırakalım Gazi Paşa'nın emri

⁸⁵ **CHP Grup Toplantısı Tutanakları (1923-1924)**, Yay. Haz. Yücel Demirel, Osman Zeki Konur, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2002, s. 504.

⁸⁶ **CHP Grup Toplantısı Tutanakları**, s. 515.

⁸⁷ “Kabine teşkilinde istifa matbuata verilmez, kabinde istifa hükümetin reisini verilir. Ben de öyle yaptım. Fakat kabul etmediler”, **CHP Grup Toplantısı Tutanakları**, s. 516.

ile hükümette bulunmasını, Ferit Bey'in zamanında Millî Mücadele'ye karşıtlık yaptığını söylemekteydi⁸⁸.

Hatırlatmak gerekir ki, bu dönem Millî Mücadele aleyhinde faaliyet göstermiş, Damat Ferit Paşa kabinesinde görev almış, halk nazarında kısaca “vatan haini” olarak anılan insanların “Yüzellilikler” listesi içerisinde toplanıp ülkeden kovulduğu bir dönemdi. Buna binaen bu listeyi hazırlayan Dâhiliye Vekâleti'nin başındaki Ferit Bey'in hem Damat Ferit hükümetinde nazırlık yapması hem de Millî Mücadele aleyhindeki bir telgrafının ortaya çıkması, zaten firariler dolasıyla var olan Ferit Bey karşıtı ateşe körük etkisi yapmıştı.

Basında telgrafın hitaben çekildiği kişinin Refet Paşa (Bele) olduğu tespit edilmişti. Ancak Refet Paşa henüz haberi okumadığını söyleyerek açıklama yapmaktan kaçınmıştı⁸⁹. Diğer yandan sözü geçen telgrafın tam metni de *Vatan* gazetesinde “*Anadolu'daki Milli Hareketin Bidayetlerine Arkadan Gelen Bir Kurşun*” başlığıyla yayınlanmıştı⁹⁰.

⁸⁸ “Dâhiliye Vekili”, **Tanin**, 27 Nisan 1924, S. 555.

⁸⁹ “Ferit Bey'in Samsun Kumandanına Gönderdiği Telgraf”, **Tanin**, 28 Nisan 1924, S. 556; “Ferit Bey İzahat Veriyor”, **İkdam**, 29 Nisan 1924, S. 9726.

⁹⁰ Akışı kesmemek adına bu telgrafi dipnotta vermeyi uygun bulduk: “Refet Bey'e, Şimdi haber aldık. İngiliz kıtaatının Samsun'a ihracı üzerine müdafaa tertibatı almışsınız. Bu emri ihtimal Mustafa Kemal Paşa'dan telakki ettiniz. Evvela İngiliz mümessili oraya asker sevkini asla işgal arzusundan tevellüt etmediğini, belki Paşa'nın asayışı ihlal suretinde vuku bulan harekâtından tevellüt ettiğini katiiyetle beyan-ı temin ediyor. Bu beyanata coğrafya ve Mustafa Kemal Paşa meseleyi dolayısıyla itimat etmek caizdir. Saniyen İngilizlere karşı mukavemetten ne çıkar? Oralarda mahal-i asayiş bir vaka tahattüs ederse (meydana gelirse) hemen işgal edeceklerini söylüyorlar. Sizin mukavemetinizi derakap bu yolda tefsir etmeleri muhakkaktır. Bu da diğer haris devletlerin işgalini takip edecektir. Binaenaleyh Meclis-i Vükelanın kararıyla size tebliğ ediyorum. İngiliz ihracına ve ilerlemesine karşı katiiyen mukabelede bulunmayınız. Fayda yok, zarar muhakkaktır. Paşa meselesine gelince bu meselede had-i müzmin bir şekil aldı. Paşa'nın camilerde halka alenen telkinatta bulunmasından dolayı İngilizler geriye çağrılmasını istediler. Camilerde bizzat telkinatta bulunması haddizatında takdir edersiniz, gayr-i musib bir harekettir. Binaenaleyh kendisini geri çağırdık, gelmiyor. Fena ediyor. Çünkü İngilizler her şeyi bıraktılar, bu hususta ısrar ediyorlar. Memlekete hizmet etmek ise leh'ül hamd (hamdolsun ki) kendisinden başka, orduda kumandan yok değil. Mademki avdet lüzumu bir meseleyi ecnebiye şeklini aldı. Vekâleti diğerine bırakıp dönmeli idi. Bahusus ki İngilizler avdetinde, kendisine bir şey yapamayacaklarını resmen vaat ettiler. Binaenaleyh, hat-ı hareketlerinde devamı ile merkezle havali-i şarkiyenin birbirinden ayrılması manasını tazammun ettirecek ve bu da arzu etmediği inkısam (bölünme) tehlikesini meydana getirecektir. Kendisi neden korkuyor? İnkısamdan değil mi? Hâlbuki şu hareketiyle inkısamı maazallah kendisi yapmış olacak, Gelmeyecek. İngiliz asker gönderip getirmeye kalkacak ve girilen yerden çıkmayacak. Hâlbuki henüz inkısam muhakkak değil. Şark meselesinin halli tehir etti. Biz tehirden zarar değil, fayda ümit ediyoruz. Binaenaleyh Paşa, eğer vatani seviyorsa onun faydası için hemen dönmelidir. Size yukarıda dediğim veçhile İngilizlere karşı asla bir harekette bulunmayarak oraların işgaline sebebiyet vermeyin. Dirayet ve fetanetinize (kavrayış) güveniyoruz, Efendim. Meclis-i Vükela Namına Nafia Nazırı Ferit”, **Vatan**, 29 Nisan 1924, S.379; “Hangisi mi

Telgrafla ilgili genel olarak mütareke dönemi İstanbul'u bakış açısıyla yazılmış ve galip kuvvetlere karşı mukavemeti mümkün bulmayan bir zihniyete ait olduğunu söyleyebiliriz. Refet Paşa susmaya devam ederken, *İkdam* gazetesine konuşan Ferit Bey bu iddiaları reddederek Rüştü Paşa'yı yalancılıkla suçlamış, bu iddiaları iftira olarak nitelemişti. Ferit Bey özünde, kendisi ve Refet Bey'in çok eski dost olduklarını; bu telgrafın aslında işgal kuvvetleri ve Damat Ferit hükümetini kandırmaya yönelik bir parola olduğunu, Refet Bey'le Millî Mücadele esnasında doğrudan haberleşemeyeceği için bu yolla iletişim kurarak İstanbul'dan haber gönderdiğini beyan etmekteydi⁹¹. Rüştü Paşa ise karşı taarruz ile yalancılık iddialarını reddediyordu. Bu noktada tüm gözler bu iddiaları doğrulayabilecek veya yalanlayabilecek olan tek kişiye yani Refet Paşa'ya çevrilmişti.

“*Aslı olmasaydı, Hiç tekzip etmez miydin?*” diyen Refet Paşa, telgrafın samimi olduğunu, aralarındaki bir parolaya istinaden yazılmadığını söyleyerek Ferit Bey'i yalanlamıştı⁹². Refet Paşa, meseleyi şöyle anlatıyordu. “*Damat Ferit Kabinesi o sırada vaziyeti müşkülleşen Adana Valiliğine Ferit Beyin tayinini düşünüyordu. Ferit Bey, İstanbul'da kalarak siyaseten çalışmak veya Anadolu'ya gitmek şıklarında müteredditti.*” Refet Paşa, Ferit Bey eğer Adana Valiliği'ni kabul etseydi. Adana ve Sivas arasında parolalı bir haberleşme hattı kurma fikri olduğunu, Ancak Ferit Bey'in İstanbul'da kalarak, siyaset yapmayı tercih ettiğini ve Anadolu'ya gelmediğini bunun da kendilerini şaşırttığını ifade etmişti. Parola meselesi bundan ibaretti. Telgrafın niteliği hakkında ise Refet Paşa;

“... Ferit Bey, Adana'ya gelecek iken İstanbul'da kalmış ve Damat Ferit Kabinesine girmiştir. Ferit Bey heyet-i vükelanın kararını resmen bana tebliğ etmiştir. Harbiye Nazırı dururken Ferit Bey'in bunu tebliğ etmesi, aramızdaki münasebet sebebiyle daha itimat bahis olacağını zannettikleri içindir. Benim kanaatime nazaran Ferit Bey bu tebliğinde tamamen samimidir. Memleketin selametini orada görmüş ve aksinin mucip-i felaket olacağını zannetmiştir.”⁹³.

Doğru İkisi de”, **Tanin**, 30 Nisan 1924, S. 558; Bkz. Akcan-Geçikli, “Cumhuriyet'in İlk Dâhiliye Vekili”, s. 363-364 (Dipnotlar).

⁹¹ **İkdam**, 29 Nisan 1924, S. 9726; “Damat Ferit'in Nafia Nazırı Ferit Bey Demiştir ki”, **Tanin**, 29 Nisan 1924, S. 557.

⁹² “Bariz Bir Hakikati Dâhiliye Vekili Ferit Bey Gizlemek Mi İstiyor?”, **İkdam**, 30 Nisan 1924, S. 9727.

⁹³ “Refet Paşa, Dün Gazetecilere Son Sözlerini Söyledi ve Mebusluktan İstifa Etti”, **İkdam**, 2 Mayıs 1924, S.9729; “Refet Paşa'nın Beyanatı”, **Tanin**, 2 Mayıs 1924, S. 560.

Bu şekilde Ferit Bey, Refet Paşa'nın beyanatıyla resmen yalancı durumuna düşmüştü.

Aynı beyanatında Refet Paşa, İstanbul Mebusluğundan istifa ettiğini bildirmişti⁹⁴. Telgraf meselesinden ötürü tüm gözlerin üzerinde olduğu bir sırada Refet Paşa'nın ortada görünür bir sebepte yokken mebusluktan istifa etmesi kamuoyunu şaşırtmıştı. Basın mensuplarının neden istifa ettiği sorularına Refet Paşa, bir kısım basının kendisinin ve arkadaşı Rauf Bey'in isimlerini zikrederek; “bunlar Ferit Bey meselesini kullanarak hükümeti zaafa uğratmak istiyor” şeklindeki yorumlarından rahatsız olduğunu söylemişti. Refet Paşa, kendisinin makam ve mevkide gözü olmadığını bunu göstermek için istifa ettiğini belirtiyordu. Refet Paşa bundan sonraki amacının, Mustafa Kemal Paşa'nın arkadaşlarından iktidarda bulunmayanları iktidara getirmeye çalışmak olduğunu söylemekteydi⁹⁵. Aslında Refet Paşa'nın bu sözleri mebusluktan istifa etse bile siyaseten bazı amaçları olduğunun ispatıydı⁹⁶. Hatırlanmalıdır ki, bu dönemde Millî Mücadele sırasında beraber hareket eden komutanlar arasındaki birliktelik, yerini ayrılıklara bırakmıştı. Gazi Paşa, İsmet Paşa ve Fevzi Paşa bir tarafta iken Rauf Bey, Kâzım Karabekir Paşa ve Ali Fuat Paşa gibi isimler ikinci bir tarafta konumlanmıştı. Refet Paşa'nın amacı da bu ikinci tarafı iktidara getirmek olmalıydı. İlerleyen süreçte ikinci tarafın muhalifliği artacak ve Cumhuriyet tarihinin ilk muhalefet partisi Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kurulacaktı. Öte yandan basının “muhalefet ediyor” eleştirilerini reddeden Refet Paşa, kısa süre sonra Terakkiperver Fırka saflarında muhalefet kanadına katılacaktı. Zira bu açıklamalardan birkaç ay sonra Kâzım Karabekir Paşa ve Ali Fuat Paşa, Ordu'daki müfettişlik görevlerinden istifa edecek ve Refet Paşa'da İstanbul Mebusluğundan

⁹⁴ Fakat TBMM tatilde olduğu için bu istifa işleme konulamamıştı. “Refet Paşa”, **İkdam**, 4 Mayıs 1924, S. 9731.

⁹⁵ **Tanin**, 2 Mayıs 1924, S. 560; **İkdam**, 2 Mayıs 1924, S.9729; Ali Fuat Cebesoy, **Siyasi Hatıralar Lozan'dan Cumhuriyete**, Haz. Orhan Selim Kocahanoğlu, C:2, Temel Yayınları, İstanbul 2002, s. 91-95.

⁹⁶ Basına verdiği bu demeç dolayısıyla Refet Paşa mecliste şiddetli hücumlara uğratmıştı. Kendisine Halifeci mi yoksa Cumhuriyetçi mi olduğu sorulmuş, verdiği Cumhuriyetçiyim cevabı mebusları tatmin etmemişti. Aynı şekilde Yunus Nadi Bey tarafından Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarını iktidara getirmekten kastının Çin'deki gibi bir Generaller hükümeti kurmak arzusu olduğu suçlaması yapılan Refet Paşa'ya, Cumhuriyet'in ve Teşkilat-ı Esasiye kanunun ayakta olduğu mebuslarca hatırlatılmıştı. Refet Bey ise iktidar makamından kastının TBMM olduğunu, kendisi hariç idare de görevi olmayan arkadaşları Gazi Paşa, İsmet Paşa ve Fevzi Paşa ile bir araya getirerek geçmişte olduğu gibi tekrar güzel işler başarmalarını istediğini söylemişti. **TBMM Zabıt Cerideleri**, Dönem 2, Birleşim 4, C:10, 08.11.1924, s.130-134.

istifasını Rauf Bey'in ısrarı ile geri çekecek⁹⁷ ve bu sürecin sonunda Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kurulacaktı⁹⁸.

Konumuza dönersek, firariler meselesi sonrası zaten itibarı sarsılmış olan Ferit Bey'in, Damat Ferit kabinesinde bulunmasının yanında, bir de iftira dediği Millî Mücadele aleyhine telgraf çektiği iddialarının doğru çıkması, kendisinin hem yalancılık hem de hainlikle anılmasına yol açmaktaydı. Bu noktadan sonra rahatlıkla söyleyebiliriz ki, Ferit Bey'in kamuoyu nezdinde ne desteği ne itibarı kalmamış, şerefi ve haysiyeti tartışma konusu olmuştu. Buna binaen basın büyük bir bölümü Ferit Bey'i "bir kaşık suda boğacak noktaya" gelmişti.

Diğer yandan basının eleştirileri her daim Ferit Bey'in şahsı üzerine iken, bu noktadan sonra hükümete de ciddi uyarılar yapılmaya başlanmıştı. Daha açık bir ifadeyle Ferit Bey'in görevine devam etmesinin hükümeti tümünden zaafa uğratacağı uyarılarında bulunulmaktaydı. Aynı anda Gazi Paşa ve İsmet Paşa'ya sadakat vurgusu da yapılıyordu. Celal Nuri Bey, "*Rezaletlerden Kurtulma Çaresi*"⁹⁹ adlı yazısında "*meflûç bir kol, kangrenli bacak*" dediği Ferit Bey'in kazayla bugün işgal ettiği makama geldiğini, TBMM'de muhalif olsun, muvafık olsun hiçbir mebusun, kabineden hiçbir Vekil'in ve hatta yedisinden yetmişine hiçbir Türk'ün kendisine güvenmediğini belirtmekteydi. Celal Nuri buna rağmen Ferit Bey'in görevinden istifa etmediğini, bu durumun "*Mert ve metin bir adam*" olan İsmet Paşa'yı müşkül bir duruma soktuğunu söylüyordu. Ferit Bey'in hiç değilse İsmet Paşa'yı rahatlatmak için istifa etmesi gerektiğini ancak Ferit Bey'in böyle bir "*necabet*" göstermekten uzak olduğunu belirtiliyordu. "Ferit Bey'i desteklemek, Damat Ferit'i desteklemenin aynı şeydir" diyen Celal Nuri, Ferit Bey'in Dâhiliye Vekili görevini sürdürmesinin Rauf Bey ve Refet Paşa'nın ekmeğine yağ sürmek olduğunu belirtiyordu¹⁰⁰. Celal Nuri, ancak kendisi gibi işlerinin aslını bilenlerin Rauf Bey ve Refet Paşa gibi muhaliflerin riyasete geçmesine katıyen izin vermeyeceklerini söylüyor ve İsmet Paşa hükümetine güvendiklerini belirtiyordu.

⁹⁷ Cebesoy, **Siyasi Hatıralar**, s.95.

⁹⁸ Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk (1919-1927)**, Haz. Prof. Dr. Zeynep Korkmaz, AKDHYK Atatürk Araştırma Merkezi, 31.Baskı, Ankara 2013, s. 576-581; Cebesoy, **Siyasi Hatıralar**, s. 115-121.

⁹⁹ Celal Nuri, "Rezaletlerden Kurtulmanın Çaresi", **İleri**, 28 Nisan 1924, S.2225.

¹⁰⁰ Bu yazı yukarıda Refet Paşa'nın istifa sebebi olarak gösterdiği basının yayınlarına bir örnektir.

Bir başka gazeteyse durumu “*Ferit Beyin, Damat Ferit’in Nafia Nazırlığı esnasında Damatçıların ve Vahdettin’in ihanet-i vataniyesine nasıl iştirak etmiş olduğu Samsun’da Refet Paşa’ya çektiği telgrafın Refet Paşa tarafından teyidiyle ortaya çıktı*” şeklinde manşetten verilmişti¹⁰¹. Ahmet Emin ise “*Damat Ferit’in bir altı sıfatıyla Millî Mücadelenin akamete uğramasına fiilen çalışan bir adamın*” Yüzellilikler listesi içinde yer almamasına şaşığını belirtiyordu. Hatta Akbaba gazetesi nüktedan tarzıyla “*Ferit ‘çiğim ne yalan söyleyeyim. Doğrusu 150 kişilik listenin gazeteciler safhasında seni aradık!’*” diye yazıyordu¹⁰². Ezcümle Ferit Bey için açıktan vatan haini lafzı edilmeye başlanmıştı. Ahmet Emin, Ferit Bey’inse firariler meselesinde zerre kadar çıkarı yoksa bile bu mesuliyet karşısında meclis soruşturması isteyip en azından izin alarak vekillikten çekilmesi gerektiğini fakat “*böyle davranması lazım gelen bir adam bilakis Vekâlet sandalyesine sarılınca mazideki hareketleri de bugünün meselesi halini aldı.*” değerlendirmesinde bulunuyordu¹⁰³. Hüseyin Cahit ise “*Refet Paşa’nın beyanatından sonra artık Ferit Bey’i istifaya değer bir zat gibi telakki etmemek mecburiyetindeyiz.*” diyor ve Ferit Bey’in artık hükümet bünyesinde *kapanmaz bir yara açmaya başladığını* belirterek hükümeti de uyarıyordu¹⁰⁴. *Müstakil* gazetesinden Suphi Nuri bir makalesinde Ferit Bey ile 150’ler listesindekileri kıyas ederek “*Aynı fil birini Cumhuriyet vekili, diğerini vatan haini yapıyor. Bu nasıl iş*”¹⁰⁵ diye soruyordu.

6. Dâhiliye Vekili Ferit Bey’in İstifası

Ferit Bey’in istifası gerçekleşmeyince basın tarafından Ferit Bey’in geçmişinde karanlık kalan her nokta büyük yolsuzluk iddiaları gazete sütunlarında yer bulmuştu. Örneğin Ferit Bey’in Paris’te TBMM mümessili olduğu zaman silah alımı işinde 80

¹⁰¹ *Müstakil*, 1 Mayıs 1924, S.73.

¹⁰² Hatta Akbaba aynı yazıda Ferit Bey’e tavsiye olarak “Dâhiliyeden çekilir çekilmez yine eskisi gibi sefaret elde etmeye çalış. Ama Paris olmasın Belgrad olsun ziyarı yok” diyordu. Kaderin garip bir tesadüfî Ferit Bey, firariler meselesi ardından Paris’e sefir olarak atanacaktı. *Akbaba*, 30 Nisan 1924, S. 149.

¹⁰³ Ahmet Emin, “Refet Paşa’nın İstifası”, *Vatan*, 2 Mayıs, 1924, S. 9729.

¹⁰⁴ Hüseyin Cahit, “Bir İstifa Münasebetiyle”, *Tanin*, 3 Mayıs 1924, S. 561.

¹⁰⁵ Suphi Nuri, “Kara Liste”, *Müstakil*, 2 Mayıs 1924, S.74; Akcan-Geçikli, “Cumhuriyet’in İlk Dâhiliye Vekili”, s. 368 (Dipnotlar).

bin Frank komisyon aldığı, bu parayla da zevcesine inci bir gerdanlık aldığı iddia edilmişti. Himaye-i Etfal (Çocuk Esirgeme Kurumu) için Ağa Han'ın kendisine 1.000 Sterlin verdiği ancak bu paraya ait bir makbuz olmadığı iddiaları basında çıkan haberlerdendi¹⁰⁶. Ferit Bey ise bu gazeteleri mahkemeye vereceğini beyan ediyordu¹⁰⁷.

Resim 2. Toplar Tüfekler ve İnci Gerdanlık karikatürist: Bahsi¹⁰⁸

En nihayetinde basının sürekli eleştirilerinin de etkisiyle Ferit Bey, Dâhiliye Vekilliği'nden 21 Mayıs 1924 tarihinde istifa etmişti. Resmî duyuru sonrası tüm İstanbul basını istifa haberini coşku¹⁰⁹ ile paylaşmıştı. Her ne kadar yapılan resmî açıklamada Ferit Bey'in istifa sebebi sağlık sorunları olarak gösterilse de Ferit Bey istifa dilekçesinde hükümeti muhalif gazetelerin “*haksız ve lüzumsuz*” eleştirilerden korumak için istifa ettiğini açıkça belirtmekteydi. Ferit Bey'den boşalan Dâhiliye Vekâleti koltuğuna ise Kütahya Mebusu Recep (Peker) Bey getirilmişti¹¹⁰.

Diğer yandan Ferit Bey'in İsmet Paşa'ya hitaben yazdığı istifa dilekçesinde 20 gün kadar önce yani telgraf meselesinin gerçek çıktığı zaman, istifaya yeltendiği fakat

¹⁰⁶ Suphi Nuri, “Ferit Bey Kabil-i Müdafaa Değildir”, **Müstakil**, 14 Mayıs 1924, S.84; Akcan, **Bir Yolsuzluk Dosyasının**, s. 49-50.

¹⁰⁷ “Ferit Bey'in Avukatları”, **Akbaba**, 5 Mayıs 1924, S. 148; **Tanin**, 4 Mayıs 1924, S. 562.

¹⁰⁸ **Müstakil**, 14 Mayıs 1924, S. 84.

¹⁰⁹ “Ferit Bey Nihayet İstifa Ediyor”, **İkdam**, 21 Mayıs 1924, S. 9746; “Ferit Bey Dâhiliye Koltuğunu Bıraktı”, **İkdam**, 22 Mayıs 1924, S. 9747; “Ferit Bey'in İstifası Kabul Edildi”, **Tevhid-i Efkâr**, 22 Mayıs 1924, S. 4073.

¹¹⁰ “Dâhiliye Vekili Ferit Bey Evvelki Akşam Vekâleti'nden İstifa Etti”, **Anadolu'da Yenigün**, 22 Mayıs 1924, S. 1117.

İsmet Paşa'nın bunu kabul etmediği ifadesi dikkat çekmekteydi¹¹¹. Buna binaen Ferit Bey, Dâhiliye Vekâleti'nde *teşrik-i mesai ettiği* arkadaşları için de bir veda-name yayınlamıştı. Bu vedasında Ferit Bey, emrinde çalışan memurların emirlerini *canla başla* yerine getirmekte muvaffak olduklarını belirterek onları takdir etmişti¹¹².

Dolaylı yoldan Ferit Bey, Dâhiliye memurlarının bir kabahati olmadığını yalnızca kendi verdiği emirleri yerine getirdiklerini söylüyordu. İstanbul basını ile Ferit Bey arasında başlamış olan düellonun galibi İstanbul basını olmuştu. Bu durum basına karşı hükümet edilemeyeceğini de göstermiş ve yasama-yürütme-yargı yanında artık birde basın gücünden söz edilebileceğini kanıtlamıştı.

¹¹¹ “Muhterem Başvekilimiz İsmet Paşa Hazretlerine, Aziz ve Muhterem Paşam, Fırkanın ve Meclis-i Alinin emniyet ve itimadına nail ve birkaç gazete muharririnin memleketimizde efkâr-ı umumiye-yi temsil etmediğine tamamen kani bulunmakla beraber. Bazı muhalif gazeteler neşriyatının aldığı şekli müessif üzerine hükümetin kudret ve muvaffakiyetini selamet-i devlet icabatından ad ve telakki ettiğim için bundan yirmi gün mukaddem zat-ı Samilerine istifamı takdim etmiştim. Zat-ı devletleri lüzum olmadığını beyan buyurarak kabul buyurmadınız, bendeniz Dâhiliye Vekâleti'nde bulunduğum müddetçe bütün kudret ve istitâatımı (gücümü) memleketin huzur ve sükûnunun istikrarına hasretmiş. Asayiş elhamdülillah son on beş senenin görmediği bir derekeyi kemale isale muvaffak olmuş, idare-i umumiye-mizi Cumhuriyet hükümetinin rasanetini (sağlamlığını) temin edecek surette ıslaha gayret etmiştim. Bu hususta yalnız menafi-i umumiye icabatına tabii olup bir az hatır gönülle de riayet etmemem bittabi etrafımda memnuniyetsizlikler tevellüt ettirmiştir. Buna bazılarının ihtirasat-ı siyasi ve diğer birtakımlarının menafi-i şahsiye ve süfliyesi (alçaklık) inzımam edince sarf-ı tezvir ve tasannudan ibaret bulunan neşriyat-ı ahire vücuda gelmiştir. Neşriyat-ı mebhusenin (bahsedilen) yalancılığı, garazkârlığı her günkü tekziplerle taayyün etmek ve hak ve hakikati her zaman tezahürü pek tabii bulunmuş olmakla beraber muhalif gazetelerin memleketin hayrına masruf olmayan neşriyat-ı fesatkaranelerinin devamıyla hükümetin haksız ve lüzumsuz tecavüzlere maruz kalmasına vesile bırakmamak için, yeniden arz-ı istifaya lüzum görüyorum. Vatan ve millete medyun olduğum hizmeti Âli kadar elimkan ifaya çalışmış olmaktan mütevellit huzur-ı vicdan ile istifayı acizanemin kabulünü zat-ı devletlerinden ekiden(kesin olarak) istirham ederken. Birlikte çalıştığımız müddetçe gerek zat-ı müsamilerinin, gerek rûfakayı muhteremin hakkımda göstermiş oldukları teveccüh ve muhabbete müteşekkîr bulunduğumun arzını vecibe bilir ve muvaffakiyet-i devletlerine dua ile takdim-i ihtiramat eylerim efendim hazretleri. Kütahya Mebusu Ferit.” **Cumhuriyet**, 22 Mayıs 1924, S.16; **Anadolu'da Yenigün**, 22 Mayıs 1924, S. 1117; Bkz. Akcan-Geçikli, “Cumhuriyet'in İlk Dâhiliye Vekili”, s. 374 (Dipnotlar).

¹¹² “Aziz Arkadaşlarım!

Yedi ay sizinle teşrik-i mesai etmek bahtiyarlığına nail oldum. Bu arkadaşlıktan son derece memnun ve müftehir olarak ayrılıyorum. Bu müddet zarfında size verdiğim emirleri canla başla yaptınız ve muvaffak oldunuz. İdare-i umumiye-mizin esasları kuruldu. Asırlarca kanun bekleyen köylerimizin şahsiyet-i maneviyeleri tesis etti. Belediyelerimizin ihtiyacat-ı asriyesi tesis olundu. Bütün vasıtasızlıklara rağmen rüesa (reisler) ve jandarmalarımız sayesinde memlekette on beş senedir görülmeyen umumî bir huzur ve sükûn tesis etti. Eşküyadan eser kalmadı. Muhterem halkımız her tarafta Cumhuriyet Hükümetinden izhar-ı memnuniyet etmektedir. Bu neticeyi faaliyet-i vatanperveranenize medyunum (borçluyum). Her birinize ayrı ayrı teşekkür ederek veda ediyorum. Cumhuriyet, idare memurlarıyla, jandarmalarının dirayet ve fedakârlığına itimat edebilir.

Dâhiliye Vekili Sabıkı ve Kütahya Mebusu Ferit”, **Anadolu'da Yenigün**, 22 Mayıs 1924, S. 1117.

7. Ferit Bey'in İstifasının Ardından Firariler Soruşturması

Ferit Bey'in istifasının ardından toplanan hükümet, TBMM'nin tatilde olmasına karşın “*devletin şeref ve haysiyetinin mevzu bahis*” olduğunu belirterek, bu meselenin bir an evvel halli için Meclis Memurin-i Muhakemât Encümeni'nin ivedilikle toplanmasına karar vermişti¹¹³. Kararnamede Muhakemât Encümeni'nin, Dâhiliye Vekâleti'ne gelen firarilerle alakalı tahkikat raporlarını incelemekle vazifeli olduğu bildirilmişti. Nihayetinde meclis konuya el atmıştı. Diğer yandan firariler meselesi için yapılan devletin şerefi vurgusu dikkat çekmekteydi. Şunu da eklemek gerekir ki, Ferit Bey'in istifası sonrasında kamuoyunda bir rahatlama olmuş, mesele biraz olsun gündemden düşmüştü.

Halk Fırkası Parti Divanı'nın¹¹⁴, Dâhiliye eski Vekili Ferit Bey'in firariler meselesinde mesuliyeti olduğuna ve Divan-ı Âli'de hesap vermesi gerektiğine hükmettiği iddia edilmişti¹¹⁵. Öte yandan bu haberler kısa süre sonra bizzat Halk Fırkası Genel Sektere Cemil (Uybadın) Bey tarafından yalanlanmış ve bunun ancak TBMM'nin kararıyla olacağı belirtilmişti¹¹⁶. Zaten Ferit Bey vekillikten istifa etse de hâlâ Kütahya Mebusuydu ve dokunulmazdı. Bir mebusun yüce divana sevki ancak TBMM'nin kararıyla mümkündü¹¹⁷.

Firariler meselesinin başından beri İstanbul Valisi ve Şehremini görevini yürüten¹¹⁸ buna ilaven firariler ile ilgili bazı yolsuzluk iddiaları¹¹⁹ da bulunan Vali Ali Haydar (Yuluğ) Bey başkent Ankara'ya Vali olarak atanmıştı¹²⁰.

Temmuz 1924 tarihinde firarileri memlekete soktuğu iddia edilen güçlü isimlerden müteşekkil bir suç şebekesinin varlığı tekrar tartışma yaratmıştı. Buna göre Antep

¹¹³ **Türkiye Cumhuriyeti Başkanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)**, Kararlar Daire Başkanlığı: 30-18-1-1, 9-27-19; Ek-5; Akcan-Geçikli, “Cumhuriyet'in İlk Dâhiliye Vekili”, s.376.

¹¹⁴ Halk Fırkası Parti Divanı, Genel Başkanlık Divanından sonra parti içindeki en önemli ikinci karar organıdır. Hakkı Uyar, **Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi**, Boyut Yay, İstanbul 2011, s. 229.

¹¹⁵ “Sabık Dâhiliye Vekili Divan-ı Âli'ye Sevk Ediliyor”, **Tanin**, 17 Haziran 1924, S. 604.

¹¹⁶ Ferit Bey Divan-ı Âli'ye Verilmeyecek”, **Tevhid-i Efkar**, 19 Haziran 1924, S. 4101; “Ferit Bey'in Divan-ı Âli'ye Sevki Doğru Değildir”, **Cumhuriyet**, 19 Haziran 1924, S. 44.

¹¹⁷ Tahkikat komisyonunun, teşrii masuniyeti (yasal dokunulmazlığı) olan bir Vekili yargılamaya yetkisi olmadığı da unutulmamalıdır.

¹¹⁸ **BCA**, 30-18-1-1, 6-52-16.

¹¹⁹ “Vali Ali Haydar Bey'e İşinden El Çektiriliyor!”, **İkdam**, 3 Mayıs 1924, S. 9730.

¹²⁰ “Şehremini ve Vali Haydar Bey Değiştirdi, Nihayet Gidiyor”, **Müstakil**, 9 Haziran 1924, S. 109.

Mebusu Kılıç Ali, Menteşe Mebusu Yunus Nadi, Urfa Mebusu Yahya Kemal ve Afyon Mebusu Ruşen Eşref Beylerin başka birkaç mebusla daha bir araya gelerek bir iş komitesi veya diğer adıyla Zabıta-i Hususiye¹²¹ kurdukları ileri sürülüyordu. İstanbul Polis Müdür Muavini Kamil Bey'in ifadesine göre Kılıç Ali ve Yunus Nadi Beyler yanlarına Dâhiliye Kalem-i Mahsus müdürü Raşit Bey'i de alarak Sabık İstanbul Polis Müdürü Sadettin Bey'e gitmişlerdi. Sadettin Bey'e iş komitesi fikirlerinden bahsetmişler ve kendisini de aralarında görmek istediklerini söylemişlerdi. Ayrıca kazanılan parayı eşit biçimde taksim edeceklerini bildirmişlerdi. Sadettin Bey ise bu teklifi reddetmişti¹²². Hatta bunun evvelinde Kılıç Ali Bey ve diğerlerinin, Ferit Bey Dâhiliye Vekili iken yine iş komitesini kurmak için ona müracaat ettikleri, Ferit Bey'in ise bu işi o zamanki Polis Müdürü Sadettin Bey'e havale ettiği de raporda geçmekteydi. İşinden el çektirilmiş Sabık Polis Müdürü Sadettin Bey ise bu konuda karışık beyanatlarda bulunmaktaydı. İlk olarak bir balo esnasında Yunus Nadi, Kılıç Ali ve Mithat Beylerin kendisine bu konu hakkında yanaştığını söylese de sonraki beyanatında iddiasını kendisi yalanlamıştı. Ek olarak Sadettin Bey, o zaman da iş komitesinin aleyhinde olduğunu ve bunu Dâhiliye Vekâleti'ne bildirdiğini söylemekteydi¹²³. Tahkik heyeti, mebusları sorgulama salahiyeti bulunmadığı için raporda ancak tanıkların ifadelerine yer verebilmişti.

İş komitesi kurdukları iddiasıyla isimleri gündeme gelen mebuslar, başta Kılıç Ali Bey olmak üzere bu iddialara şiddetle tepki göstermiş birbiri ardına tekzipler yayınlamışlardı¹²⁴. Kılıç Ali Bey o günlerde gazeteye şu beyanatı vermişti¹²⁵. “*Ömrüm Ermenilerle boğuşarak geçti. Hiçbir zaman hiçbir vesile ile hiçbir Ermeni işine karışmadım. En seri surette tahkikat talep ediyorum.*” Tahkik heyetini sertçe eleştiren mebuslar, isimlerinin temize çıkması için TBMM Riyaseti ile Dâhiliye Vekâleti'ne

¹²¹ “Firariler Meselesinde Fezleke de İsmi Geçen Mebuslar”, **Tanin**, 23 Temmuz 1924, S.637; “Firariler Rezaletinde İsimleri Geçen Mebuslar Kimler?”, **Tevhid-i Efkâr**, 24 Temmuz 1924, S. 4133.

¹²² “Heyet-i Tahkikiyenin Nüfuzlu Zevat Hakkındaki Raporu da Matbuata Verildi”, **Vatan**, 23 Temmuz 1924, S. 459.

¹²³ “İş Komitesi ve Sadettin Bey'in Sözleri”, **İleri**, 27 Temmuz 1924, S. 2210; **Vatan**, 23 Temmuz 1924, S. 459.

¹²⁴ Nuri Sağlam, “Cumhuriyet tarihinin ilk büyük yolsuzluk”, s.8; “İsimleri Geçen Mebuslar Tahkikat Yapılmasını İstiyorlar”, **Tevhid-i Efkâr**, 26 Temmuz 1924, S. 4135.

¹²⁵ “Nedim Nazmi Bey Aleyhindeki Hücumları Ret Ediyor”, **Tevhid-i Efkâr**, 25 Temmuz 1924, S. 4134.

müracaat etmişler ve dokunulmazlıklarının kaldırılmasını istemişlerdi¹²⁶. Mebusların bu taleplerine Dâhiliye Vekili Recep Bey, olumsuz cevap vermiş ve bir mebusun kendi arzusu ile dokunulmazlığından feragat edemeyeceğini bildirmişti.¹²⁷

Resim 3. Dün Akşam Antep Mebusu Kılıç Ali Bey İdaremizde Celal Nuri Bey'i Cerh Etmiştir¹²⁸

Dâhiliye Vekili'nin beyanatını duyan Kılıç Ali Bey yanında Lazistan Mebusu Rauf Bey olduğu halde, ortalığı velveleye verdiğini düşündüğü Celal Nuri Bey'in yazıhanesini basmıştı. Görgü tanıklarının ifadesine göre sinirden çılgına dönmüş bir halde olan Kılıç Ali Bey, “*meclisi içtimaa etmeyecek, ben ne yapayım, ne yapacağım, İntihar mı edeyim*” diyerek Celal Nuri Bey'e saldırmıştı. Hakaret ve küfürlerin duyulduğu arbedede Kılıç Ali Bey tabancasının dipçiği ile *İleri* gazetesi başyazarı

¹²⁶ “Mebuslar Hakkında Dâhiliye Vekâleti Tahkikata Başladı mı?”, *Tevhid-i Efkâr*, 28 Temmuz 1924, S. 4137; *Tevhid-i Efkâr*, 25 Temmuz 1924, S. 4134.

¹²⁷ “Bir Mebus Kendi Arzusıyla Masuniyeti Teşriyesinden Feragat Edemez”, *İleri*, 31 Temmuz 1924, S. 2314; “Dâhiliye Vekili Recep Bey'in Beyanatı”, *İleri*, 30 Temmuz 1924, S. 2213; Gençosman, *Yakın Tarihimizde Yolsuzluk*, s. 110-111.

¹²⁸ *İleri*, 31 Temmuz 1924, S. 2314.

Celal Nuri Bey'i kafasından yaralamıştı¹²⁹. Dâhiliye Vekili'nin kararına kızgın olduğu görülen Kılıç Ali Bey'in ismini temizleme ümidini kaybedince bir öfke nöbetine tutulmuş olması muhtemeldi. Bu olayın hemen ardından Dâhiliye Vekili Recep Bey, İstanbul'a gitmişti. Ortamı yumuşatmak için 14 Ağustos'ta Gazeteciler Cemiyetinde bir çay ziyafetine katılan Recep Bey basın mensuplarıyla uzun bir sohbet toplantısı gerçekleştirmişti¹³⁰.

Tahkik heyetinin raporu hakkında dikkati çeken bir nokta da raporda ismi geçen Kılıç Ali, Ruşen Eşref vs. isimlerin Cumhurbaşkanı'nın yakın çevresinde yer alan isimler olmasıydı. Bu durum 18 Nisan 1924 tarihli *İleri* Gazetesinin "Firarilerin sınır dışı edilmeleri emrini bizzat Cumhurbaşkanı verdi" şeklindeki haberinin doğru olma ihtimalini akla getirmekteydi.

Ne yazık ki Kılıç Ali Bey hatıratında bu konudan bahsetmemeyi seçmişti. Falih Rıfkı Atay ise o dönemde meseleyle ilgili eleştiri yapanları muhaliflikle suçlarken anılarında bu konuya daha farklı bir perspektiften bakıyordu¹³¹. Bundan sonra konu canlılığını nispeten yitirirken firariler meselesi son kez Şubat 1925'te meclis gündemine taşınacaktı.

Mesele ile alakalı ismi geçen mebusların dokunulmazlıklarından feragat taleplerine rağmen hükümet, konunun daha fazla büyümemesi adına meclisin tatil hâlinin devamında yarar görmüştü. Buna neden olan diğer gelişmelerse şu şekilde idi.

Lozan Konferansında çözümü sonraya bırakılan Musul Meselesi için İstanbul'da 19 Mayıs 1924'te Türkiye ve İngiltere arasında Haliç Konferansı başlamıştı. Türk tarafı, Musul'da halk oylaması talebini bildirmişti. Buna karşılık İngiltere pekte beklenmedik şekilde Musul'a ek olarak, Nasturiler'e bırakılması için Hakkâri'yi

¹²⁹ "Şayan-ı Teessüf Bir Vaka", **Tanin**, 31 Temmuz 1924, S. 645; "Kılıç Ali-Celal Nuri Beyler", **İkdam**, 31 Temmuz 1924, S. 9814; Ek-4; Gençosman, **Yakın Tarihimizde Yolsuzluk**, s. 111-113.

¹³⁰ Nuri Sağlam, "Cumhuriyet tarihinin ilk büyük yolsuzluk", s.9.

¹³¹ Falih Rıfkı, Çankaya eserinde Atatürk'ün maddi zorluklarla büyüdüğünü buna karşın asla fikirlerini satmadığını belirtirken, etrafındakiler için aynı kesinlikte konuşmamıştı. "Yeni devrin ilk skandallarından biri, Ermeni kaçırma hâdisesidir. İstanbul gazeteleri, mallarını yeniden ele geçirmek için iki Ermeni zengininin gizlice İstanbul'a sokulduğunu yazmışlar ve bu kaçakçılığı yapan "İş Komitesinde Gazi'nin arkadaşlarından birkaçını ortak göstermişlerdi. Bu iki Ermeni'nin İstanbul'a gelmiş olduğu, fakat mesele ortaya çıkınca tekrar savuşturuldukları doğru idi. Kimlerin suçlu olduğu ise anlaşılamamıştı.", Falih Rıfkı Atay, **Çankaya**, Pozitif Yayınları, İstanbul 2004, s. 494; Akcan-Geçikli, "Cumhuriyet'in İlk Dâhiliye Vekili...", s. 370.

istemmişti. Sorunun konferansta çözülemeyeceği aşikârdı. Ayrıca Hakkârî'de İngiltere destekli Nasturi Ayaklanması(7 Ağustos-26 Eylül 1924) çıkarılmıştı¹³². Bu dış soruna ilaveten içeride 1924 Ekimi başlarında Rauf Bey, Karabekir ve Ali Fuat Paşaların dâhil olduğu bir muhalefet partisi kurulacağı haberleri çıkmaya başlamıştı¹³³. Muhalif parti haberleri ise Cumhuriyet döneminin ilk muhalefet partisi olan Terakkiperver Fırka'nın öncüsü olurken, bundan kısa süre sonra bir de Şeyh Sait İsyanı patlak verecekti. Bu durumlar alt alta konulduğunda hükümet, TBMM'nin tatilde bulunmasında yarar görmüş olmalıydı. Bu hâlde meclisin tatil durumu 18 Ekim 1924'e dek devam etti¹³⁴.

8. Firariler Meselesinin Son Kez Gündeme Gelişi

Şubat 1925'te Meclis Memurin-i Muhakemat Encümeni, firari meselesiyle ilgili raporunu resmen tamamlamıştı¹³⁵. Bu şekilde “unutuldu” denilen mesele tekrar gündeme gelmişti. Muhakemat Encümeni raporunda, haklarında ciddi rüşvet ithamları bulunan sabık Hapishaneler Umum Müdürü Efzaledin Bey ve sabık kalem-i mahsus müdürü Raşit beyin yargılanmaları gerektiğine hükmetmişti. Buna binaen Encümen, İstanbul eski Valisi Ali Haydar Bey'in de valilik devresinde idarede gevşek ve tembel davrandığı gerekçesiyle yine muhakeme edilmesine lüzum görüyordu. Ayrıca rapora göre sabık Dâhiliye Vekili Ferit Bey'in de Divan-ı Âli'ye sevki gerekliydi¹³⁶.

Muhakemat Encümeni suçlarını sabit gördüğü pek çok ismin mahkemeye çıkarılmasına karar vermişti. Emniyet güçleri de bu isimleri tutuklamıştı. İstanbul Polis Müdürü Ekrem Bey tarafından yönetilen operasyon kapsamında, İstanbul eski Polis Müdürü Sadettin Bey tutuklanmıştı. Suçu Kirkor Fesciyan adlı bir Ermeni'nin akrabalarını gayri kanuni şekilde ülkeye sokmak ve buna karşılık Fesciyan'ın

¹³² Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi**, 3. Kitap, Bilgi Yayınları, Ankara 1995, s. 105-106.

¹³³ Bu grup çok geçmeden resmen muhalefet etmek adına 9 Kasım 1924'te Halk Fırkası'ndan istifa etti ve 17 Kasım 1924'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı kurdu. Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi**, s. 98; “Rauf ve İsmail Canbulat Beyler Tarafından Yeni Bir Fırka Teşkili Mevzu Bahis Oluyor”, **Tevhid-i Efkâr**, 7 Ekim 1924, S. 4208.

¹³⁴ **TBMM Zabıt Cerideleri**, Dönem 2, Birleşim 45, C:1, 18.10.1924, s.4.

¹³⁵ “Ermenilerin Avdeti Meselesinin Halline Doğru”, **İstiklâl**, 12 Şubat 1925, S. 74; “Firari Ermenilerin Tahkikatı Bitti”, **Tanin**, 12 Şubat 1925, S. 840.

¹³⁶ “Memurin-i Muhakemat Encümeni Kararını Verdi mi?”, **İkdam**, 12 Şubat 1925, S. 10009; **Tanin**, 12 Şubat 1925, S. 840; **İstiklâl**, 12 Şubat 1925, S. 74.

apartmanını 100 lira gibi cüzi bir bedel karşılığı işgal etmekte. Kirkor Fesciyan da devlet memuruna rüşvet vermek suçuyla tutuklanmıştı. Yine Polis Baş memurlarından Ahmet Bey, bir firariyi ülkeye sokmak suçundan, eski polis Resul Bey de polis merkezindeki delilleri karartmak ve imha etmek suçundan tevkif edilmişti. Meyhaneci Pano Efendi ise aracılık etmek ve verilen rüşvetleri sahiplerine ulaştırmak zannıyla tutuklanmıştı. Bu isimlere ilaveten 40 kadar küçüklü büyüklü memur hakkında da tevkif ve mesuliyet kararları alınmıştı¹³⁷. Mesele tam kapatıldı denirken Encümen raporu kapsamında böylesine geniş çaplı bir operasyon yapılması ve İstanbul Polis Müdürü dâhil üst düzey memurların tutuklanması kamuoyunda bir heyecan yaratmıştı¹³⁸.

Mevkuf isimlerden Sadettin Bey ise asıl sorumluların serbest olduğunu söylemekteydi¹³⁹. Meselelere mizahi bakan *Akbaba* gazetesi ise hadisenin ortaya çıkmasından nerdeyse bir yıl sonra adımlar atılıp, sorumluların tutuklanmasını ironi ile eleştirmektedir. Ek olarak “...bazı şanlı şöhretli zevat bu takip ve tevkifattan kurtulmasalardı!” diyen gazete misal olarak sabık İstanbul Valisi Haydar Bey’i vermektedir¹⁴⁰.

Ayrıca basında İstanbul eski Valisi Haydar Bey, Efzaledin Bey¹⁴¹ ve Raşit Bey’in tutuklandığı haberleri çıksa da¹⁴² sonrasında bu haberler yalanlanmıştı¹⁴³. Aslında bu

¹³⁷ “Mahut Ermeni Firarileri Meselesi”, **Tanin**, 14 Şubat 1925, S.842; “İstanbul’da Tevkifat”, **Türk Sözü**, 16 Şubat 1925, S. 282.

¹³⁸ “Fezleke de İsmi Geçen Mebuslara Ne Yapılacak?”, **Tevhid-i Efkâr**, 18 Şubat 1925, S. 4341.

¹³⁹ Sadettin Bey, “Binlerce Lirayı reddeden benim gibi bir adama 100 Lira rüşvet isnat ediyorlar. Benden başka büyük memurlardan mevkuf yoktur. Asıl Mücrimlerin hepsi serbesttir” diyordu. “Ermeni Firariler Meselesi”, **İkdam**, 14 Şubat 1925, S. 10011; “Ferit Bey Divan-ı Âli’ye Verilmedi”, **Tanin**, 19 Şubat 1925, S. 848.

¹⁴⁰ Gazete, Haydar Bey için kendisine sürülen bu karardan, mahkemeye giderek değilse de Bayezid meydanındaki havuzda yıkanarak kurtulmasını tavsiye etmektedir. “Tahrirat”, **Akbaba**, 16 Şubat 1925, S. 230.

¹⁴¹ Efzaledin (Tekiner) Beyin yargılamaları 1928’de sona ermiş, neticede Ankara Ağır Ceza Mahkemesi tahkikat sonucunda suçu sabit görmemiş ve Efzaledin Bey, 1 Haziran 1928’de tekrar devlet hizmetine alınmıştır. Eyüp Baş, “Tarih-i Osmani Encümeni Kurucularından Efzaledin (Tekiner) Beyin Hayatı, Eserleri ve Tarihçiliği Üzerine”, **AÜİFD**, XLVI, 2005, sayı II, s. 170.

¹⁴² “Mesuller Arasında Yeni Tevkifat Var mı?”, **Tevhid-i Efkâr**, 15 Şubat 1925, S. 4338.

¹⁴³ “Son Tevkifat Kanuna Muvafık Değil Midir?”, **Tanin**, 17 Şubat 1925, S. 845; “Meclis Ferit Bey’in Âdem-i Mesuliyetine Karar Verdi”, **Tevhid-i Efkâr**, 19 Şubat 1925, S. 4342.

üç ismin kaderi, meclisin Ferit Bey hakkında vereceği karara bağlanmıştı. Bahsedildiği üzere Divan-ı Âli'ye sevk kararı çıkarsa ihtimal ki bu isimler de tutuklanacaktı¹⁴⁴.

9. Mecliste Usul Tartışması¹⁴⁵

Konu nerdeyse bir yıla varan bir süre sonunda 15 Şubat 1925 tarihinde son kararı vermek üzere meclise gelmişti. Fakat şöyle bir sorun vardı ki, Muhakemat Encümeni yetkisi olmadığı için başından beri meselenin merkezinde yer alan Ferit Bey'i sorgulayamamıştı¹⁴⁶. Zira Ferit Bey Dâhiliye eski Vekili ve hâli hazırda Kütahya mebusuydu. Bu hâlde iki çözüm yolu vardı. İlki Ferit Bey'in şubeye gönderilmesiydi. Bu usulde mebuslardan oluşan bir şube Ferit Bey'i uzun uzadıya sorguya çekecek, tahkikat yapacak ve ortaya bir mazbata koyacaktı. Meclis Genel Kurulu da mazbatayı kabul veya reddedecekti. Diğer seçenek ise meclisin doğrudan Ferit Bey'i genel kurulda sorgulamasıydı. Diğer bir deyişle meselenin açıkça mecliste konuşulmasıydı. Bu nokta birçok mebusun itiraz hususuydu. Zira meclis sorgulamaz, karar verirdi. Ancak karar vermek için de elde bir mazbata olması şarttı. Aksi hâlde neye göre karar verilecekti. İşte meclisin 15 Şubat tarihli oturumu usul açısından yapılan bu tartışmalar ile geçti.

Kütahya Mebusu Ferit Bey yarım saatte doyurucu cevaplarla konuyu kapatabileceği iddiasındaydı. Belki de şubeye giderek meselenin daha da uzamasını istemiyordu¹⁴⁷.

Şunu da söylemek gerekir ki 1924 Teşkilât-ı Esâsiye Kanunu'na göre bir vekil ancak iki şekilde mesul olabilirdi. Bunlar mesuliyet-i siyasi (idari) ve mesuliyet-i cezai şeklindeydi. Müsterek veya şahsi olabilen siyasi mesuliyet, bir suç veya kusur olmaktan ziyade kabine veya kabine üyesi vekil ile parlamento arasındaki fikir ve görüş farklarıydı. Bu hâlde topluca kabine veya ilgili vekil görevinden istifa eder.

¹⁴⁴ “Ferit Bey Divan-ı Âli'ye Sevk Olunur mu?” **Tevhid-i Efkâr**, 17 Şubat 1925, S. 4340; **İkdam**, 12 Şubat 1925, S. 10009.

¹⁴⁵ **TBMM Gizli Celse Tutanakları**, Dönem 2, Birleşim 56, C:4, 15 Şubat 1925, s. 484-491.

¹⁴⁶ **TBMM Gizli Celse Tutanakları**, Dönem 2, Birleşim 56, C:4, 15 Şubat 1925, s. 485.

¹⁴⁷ **TBMM Gizli Celse Tutanakları**, Dönem 2, Birleşim 56, C:4, 15 Şubat 1925, s. 485-486.

Diğer türlü de âdem-i itimat oyuyla vekil ıskat edilirdi. Cezai mesuliyette¹⁴⁸ ise kanunlar çiğnenmiş, bir suç işlenmişti. Suçun şahsiliği dolayısıyla da cezai mesuliyet şahsiydi. İlgili vekili bağlamaktaydı¹⁴⁹. Yine Teşkilât-ı Esâsiye Kanunu vekillerin vazife ve mesuliyetlerinin özel bir kanunla (madde 47) tayin olacağını belirtse de henüz meclis tarafından böyle bir kanun çıkarılmamıştı¹⁵⁰.

Ferit Bey bu noktada kendi yetki sahasında icraatta bulunduğunu ve kanunları çiğnemediğini söylemekteydi. Bu hâlde Ferit Bey en fazla siyasi mesuliyetle itham edilebilir ki, bu durumda da zaten istifasını çoktan vermişti. Ek olarak Anayasa'ya göre mebus ancak hükümet üyelerine sual sorabilirdi. Mebus, mebustan sual soramazdı¹⁵¹. Bu sırada Ferit Bey, vekillikten istifa etmiş, Kütahya Mebusuydu. Kanunen mebusların sual sorma hakkı olmasa da fiilî bir durum yaratılmıştı.

En nihayetinde yukarıda bahsedilen iki çözüm, iki tahrir olarak vücut bulmuştu. Birinci tahrir Ferit Bey'in mecliste dinlenmesi, diğer tahrir ise Ferit Bey'in şubeye gönderilmesi şeklindeydi. Şube tahriri, Reis Kâzım (Özalp) Paşa tarafından reye sunulmuş fakat reddedilmişti. Bu hâlde Ferit Bey'in mecliste gizli celsede isticvap edilmesine karar verildi¹⁵². Giresun Mebusu Hakkı Tarık (Us) Bey, Ferit Bey'in şerefi için görüşmelerin aleni celsede yapılmasını istemişti. Ferit Bey de kendisinin gizli celse talebi olmadığını söylemişti. Bu noktada Başvekil Fethi Bey, hariciye evrakı da tartışılacağı için meselenin gizli celsede ele alınmasının daha münasip olacağını belirtmişti¹⁵³.

¹⁴⁸ Bunlara ek bir de malî mesuliyet bulunur. Fakat malî mesuliyet genellikle cezaî mesuliyetle birlikte var olur ve aynı durumlarda ortaya çıkar bu sebepten birlikte tanımlanırlar. Nadir Latif İslam, **Türkiye'de Gensoru ve Meclis Tahkikatı**, Kardeş Matbaası, Ankara 1966, s. 19.

¹⁴⁹ İslam, **Türkiye'de Gensoru**, s. 17-20.

¹⁵⁰ "Bakanların sorumluluğunu belirtecek özel bir kanun çıkmamış olması bakımından bakanların suç ve kusurlarından doğacak cezai ve malî sorumluluklarından da umumi hükümler dairesinde derpişi gereklidir." İslam, **Türkiye'de Gensoru**, s.19

¹⁵¹ İslam, **Türkiye'de Gensoru**, s.8.

¹⁵² Oylama esnasında eller kolaylıkla sayılamamış, Kâzım Paşa mebusları ayağa kaldırmak suretiyle tekrar oylatmıştı. **TBMM Gizli Celse Tutanakları**, Dönem 2, Birleşim 56, C:4, 15 Şubat 1925, s. 490.

¹⁵³ **TBMM Gizli Celse Tutanakları**, Dönem 2, Birleşim 56, C:4, 15 Şubat 1925, s. 491.

10. Meclis Ferit Bey'in Müdafaasını Dinliyor

18 Şubat 1925'te gizli celse toplantısında Dâhiliye eski Vekili Ferit Bey, mübadele dışındaki Rum ve Ermenilerin ülkeye girmesine hukuken bir engel olmadığını, hatta Lozan Antlaşması'nda ülkede asayiş bozmamış olan Rum ve Ermenilerin memlekete avdetlerinin kabul edildiğini iddia etmişti¹⁵⁴. Bu ifadesi daha sonra çokça tepki ve itiraza yol açmıştı. Hemen bu konuya açıklamak adına önceki bölümlerde de belirttiğimiz üzere Lozan'da firarilerin dönüşlerini kabul eden hiçbir madde yoktu. Yalnızca bireysel başvurulara izin verilmişti. Bu hâlde Türkiye, bu konuda resmen bir taahhüt altına girmemişti¹⁵⁵.

Ferit Bey, 29 Nisan 1924'te Hariciye Vekâleti'ne, mübadeleye tabii olmayıp da, memlekete geri dönmek isteyen farklı unsurlardan eşhas olduğunu ve bu hususta nasıl tedbir alması gerektiğini sormuştu. Hariciye Vekâleti 10 Mayıs 1924 tarihli cevabında evvela avdet talebi olanlar hakkında tahkikat yapılmasını ve sicili temiz olmayanların reddini ifade etmişti. Avdet talebinde bulunan diğer şahısların tümünden reddinin uluslararası sıkıntılara yol açabileceği dolayısıyla, sicili temiz ve yerli olan kişilerin avdetlerine belli oranda izin verilmesini ancak geriye kalanların reddedilmesini tavsiye etmişti.¹⁵⁶

Ancak Ferit Bey hareket tarzının bu madde değil, Dâhiliye Vekâleti'nin selefi Ali Fethi (Okyar) Bey devrinde 18 Haziran 1923'de yayınladığı bir tamim olduğunu söylemişti. Bu tamim avdet etmek isteyenlerden; sicili temiz, pasaportu ve vizesi eksiksiz olanların gelmesine yeşil ışık yakmaktaydı. Ferit Bey de selefinin açıkladığı şartlara aynen riayet ettiğini söylüyordu¹⁵⁷.

¹⁵⁴ **TBMM Gizli Celse Tutanakları**, Dönem 2, Birleşim 59, C:4, 18 Şubat 1925, s.494.

¹⁵⁵ İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları (1920-1945)**, Cilt 1, 3.Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2000, s.195-198; **Lozan Barış Konferansı Tutanaklar**, s. 192-193; Karacan, **Lozan**, s. 506.

¹⁵⁶ Buna binaen Ferit Bey, bu madde üzerine hareket etmediğini, hareket tarzının Lozan Antlaşması hükümleri, kanun ve nizamlar olduğunu bu maddeyi müdafaasını takviye etmek için kullandığını söylemiştir. **TBMM Gizli Celse Tutanakları**, Dönem 2, Birleşim 59, C:4, 18 Şubat 1925, s.495-496; Çelik, "Firari Ermenilerin Geri Dönüşü...", s. 412-413.

¹⁵⁷ **TBMM Gizli Celse Tutanakları**, Dönem 2, Birleşim 59, C:4, 18 Şubat 1925, s. 496-497.

Ferit Bey, şahsi izni ile memlekete sokuldukları iddia edilen dört Ermeni firari hakkında izahat vermeye başladı. Bunlar encümen raporunda bahsedilen Sebuhyan, Gümüş Gerdanyan, Değirmenciyan ve Börekciyan'dı.

Ferit Bey, Benon Değirmenciyan adını ilk kez Vekâlet'te iken duymuş, kendisinin firari bir Ermeni olduğunu öğrenmişti. Değirmenciyan zamanında bir İtalyan lesepasesi (geçiş izni) ile yurtdışına çıkmıştı. Sonrasında İsviçre Konsolosluğu'na başvurarak buradan aldığı himaye belgeleriyle İstanbul'a dönmüştü. Sekiz aydan beride İstanbul'daydı. Ferit Bey, Değirmenciyan'ın nasıl birisi olduğunu sormuş, fena biri olmadığını söylemişlerdi. Hatta Millî Mücadele sırasında milli kuvvetlere teknesini verdiğini bildirmişlerdi. Ferit Bey de bu durumda uzun zamandır İstanbul'da bulunduğu için mesele çıkarmamaya karar vermişti. Ancak Dâhiliye Vekâleti'ne gönderilmiş Ermeni şivesi ile yazılmış bir mektupta Değirmenciyan'ın İstanbul'a gelmek için 2.000 bin lira rüşvet verdiği iddia edilmişti. Ferit Bey bu iddiayı vilayete sormuş, İstanbul Polis Müdürü de bazı memurların böyle hareket ettiğini, daha fazlasını vermiş dahi olabileceğini söyleyerek iddiayı doğrulamıştı. Fakat ihbar mektubu isimsiz ve tarihsiz olduğu için İstanbul Emniyeti'nden resmî cevap gelene dek Ferit Bey, adı geçen Değirmenciyan'ın İstanbul'dan çıkarılmasıyla ilgili bir işlem yapılmadığını bu olayın da bu şekilde unutulduğunu söylüyordu¹⁵⁸.

İkinci isim Karnik Sebuhyan için Ferit Bey, şahsın Eylül 1922'de eşiyle birlikte Ermeni pasaportu kullanarak Marsilya'ya gittiğini, 1 Mayıs 1923'te İstanbul'a döndüğünü belirtmişti. Fakat polis Sebuhyan'a oturma izni verilmeyeceğini ve gitmesi gerektiğini bildirmişti. Bunun üzerine oğul Sebuhyan Vilayet'e ve Vekâlet'e başvurmuş, fakat başvurusu reddedilmişti. Bu süreçte yaşananlar selef Fethi Bey'in vekilliği döneminde gerçekleşmekteydi. Ferit Bey, kendi döneminde Ticaret Odası'ndan Sebuhyan lehine arzuhal geldiğini, yine Sebuhyan'ın sicilinin temiz olduğu ve Millî Mücadele'ye destek verdiğine dair bir rapor aldığını bildirmekteydi. Buna ek olarak Sebuhyan ise yurtdışına çıktığı tarihte Türk pasaportunun kabul edilmediğini, zorunda kaldığı için Ermeni pasaportu kullandığını iddia etmekteydi. Vilayet'e bağlı tahkikat memurları böyle bir durum olduğundan söz etmişti. Birkaç ay

¹⁵⁸ TBMM Gizli Celse Tutanakları, Dönem 2, Birleşim 59, C:4, 18 Şubat 1925, s. 497-498; Çelik, "Firari Ermenilerin Geri Dönüşü...", s. 413.

sonra Ferit Bey arkadaşı, Şeriye eski Vekili Mustafa Fevzi Efendi'nin ricası üzerine Sebuhyan'ın girmesine izin verdiğini ifade etmekteydi¹⁵⁹.

Üçüncü isim Kambur Gümüş Gerdanyan, Kasım 1922'de Türk pasaportu almıştı. Fakat Nisan 1923'te İtalyan pasaportu ile İtalya'ya gitmişti. Gümüş Gerdanyan, 19 Eylül 1923 tarihinde Türkiye'ye dönmek adına Roma'daki Türk Mümessilliğine başvurmuştu. Roma Mümessilliği, Ankara'ya bu ismin avdetinin bir mahzuru olup olmadığını sormuştu. Dâhiliye Vekâleti yapılan tahkikat sonrası şahsın gelmesine müsaade etmemişti. Ferit Bey burada encümen raporunun eksik olduğunu belirterek, 31 Ekim 1923'te kendisinin göreve başlamasının hemen ardından Roma'daki mümessilden, encümen raporunda bulunmayan yeni bir rapor geldiğini belirtmekteydi. Bu raporda Roma mümessilliği, Gümüş Gerdanyan'ın İtalyan pasaportu almadığını yalnız Türk pasaportu olduğunu, ancak İtalya'ya gelmek için bir lesepase aldığını, ayrıca sicilinin temiz olduğunu belirtmiş ve yanlışlığın düzeltilmesini rica etmişti. Ferit Bey kendi idaresinin bu rapor doğrultusunda Gümüş Gerdanyan'ın gelmesine müsaade ettiğinin altını çizmişti¹⁶⁰.

Son isim Vahram Börekçiyân aslen Ermeni olsa da İran vatandaşıydı. Ayrıca İstanbul'da tütün üreten Cibali Reji Fabrikası'nın eski müdürüydü. Börekçiyân, Marsilya yolundayken İstanbul'da hastalanmış, İran tarafından bu zat için müracaatta bulunulması üzerine Hariciye, İstanbul Vilayeti'ne durumu bildirmişti. Vilayet de 2 ay süreyle Börekçiyân'ın istirahatine izin vermişti. Şahıs, Gümüşsuyu hastanesinde 2 ay tedavi görmüştü. Süre dolunca çıkması istenmişti. Bu kez de fabrika idaresinin ricası üzerine Vilayet izni uzatmıştı. Ancak 21 Kasım 1923 tarihli izin evrakının arkasına polis müdürü tarafından el yazısı ile "Vekil beyin emri şifahileri üzerine hudut dışı edilmesinden vazgeçildi" yazılmıştı. Ferit Bey, encümen raporuna bu noktada itiraz ederek zaten kendisinin Kasım 1923'te göreve başladığını ve Aralık sonuna kadar Ankara'dan ayrılmadığını, o tarihte İstanbul'da bile olmadığını belirtiyordu. Ferit Bey kesinlikle böyle bir emir vermediğini söylemekteydi¹⁶¹.

¹⁵⁹ TBMM Gizli Celse Tutanakları, Dönem 2, Birleşim 59, C:4, 18 Şubat 1925, s. 498-499, Çelik, "Firari Ermenilerin Geri Dönüşü...", s. 413.

¹⁶⁰ TBMM Gizli Celse Tutanakları, Dönem 2, Birleşim 59, C:4, 18 Şubat 1925, s. 499-500; Çelik, "Firari Ermenilerin Geri Dönüşü...", s. 414.

¹⁶¹ TBMM Gizli Celse Tutanakları, Dönem 2, Birleşim 59, C:4, 18 Şubat 1925, s. 500-501.

Sebuhyan dışında bu isimlerden hiçbirini tanımadığını belirten Ferit Bey, Sebuhyan'ı da bir arkadaşının ricası dolayısıyla ismen tanıdığını beyan etmişti. Ferit Bey, basının şiddetli hücumları neticesinde, Başvekil İsmet Paşa'ya da danışarak ismi geçen Ermenileri çıkarma kararı aldığını söylüyordu. Kararı tebliğ ederken rica usulü ile kötü davranılmamasını emrettiğini zira bunların Türk tebaası olduğunu ve masuniyet şahsiye kanunun kimseye böyle bir hak vermediğini söyleyen Ferit Bey, ancak bunu söylemekten bile korktuğunu zira söylese “*ne münasebeti var ki rica ediniz diyor*” sözleri ile yine kendisine saldırılacağını söylemekteydi¹⁶².

“Usule uygun geldiyse niye çıkardınız?” şeklindeki sorulara karşın Ferit Bey, basını işaret ediyordu. Basının çıkarsak haklıyız ki, çıkardılar diyeceğini, bıraksalar “*parayı verdiler geldiler. Beyoğlu'nda ferih fahur geziyorlar*” şeklinde her türlü hücum edeceğini söylüyordu. Buna binaen rüşvet vererek ülkeye giren varsa hem ülkeye rüşvetle girilemeyeceğini göstermek hem de rüşvet verenleri bu şekilde konuşturmak için bu yolu seçtiğini söylemekteydi¹⁶³.

Ferit Bey, bu emirleri Dâhiliye Vekili sıfatıyla kendi yetki dairesinde bizzat verdiğini söylemişti. Bunları ifa eden memurların bu emirleri yerine getirmekten ötürü mesul tutulamayacağını, varsa mesuliyetin kendisine ait olduğunu beyan etmişti¹⁶⁴. Ferit Bey'in bu sözleri açıktan altındaki memurlara mesaj vererek onları koruduğunu gösteriyordu. Bu durum aynı şekilde halinden endişe duyan memurlara da töhmet altında kalınacaksa beraber kalınacağı, ilk sırada da Vekil Bey'in olacağı mesajıydı.

Ferit Bey, tahkikat neticesinde Vekil olarak kendisinin rüşvet, irtikâp ve suiistimal suçlarıyla alakası tespit edilirse Divan-ı Âli için hazır olduğunu söylemişti. Ferit Bey “*devlet işinde memleketi idareye memur ettiğiniz adamların namusları bir serveti milliyedir. Bunları muhafaza ediniz beyefendiler... Bendeniz bu milletin en âciz bir ferdiyim, fakat hakarete lâayık değilim. Şimdiye kadar şerefimle yaşadım, bundan sonra da yegâne gayem şerefimle ölmektir beyefendiler.*” demekteydi¹⁶⁵.

¹⁶² TBMM Gizli Celse Tutanakları, Dönem 2, Birleşim 59, C:4, 18 Şubat 1925, s. 500; Çelik, “Fırari Ermenilerin Geri Dönüşü...”, s. 415.

¹⁶³ TBMM Gizli Celse Tutanakları, Dönem 2, Birleşim 59, C:4, 18 Şubat 1925, s. 502; Çelik, “Fırari Ermenilerin Geri Dönüşü...”, s. 415.

¹⁶⁴ TBMM Gizli Celse Tutanakları, Dönem 2, Birleşim 59, C:4, 18 Şubat 1925, s. 502.

¹⁶⁵ TBMM Gizli Celse Tutanakları, Dönem 2, Birleşim 59, C:4, 18 Şubat 1925, s. 503.

11.Muhakemat Encümeni Raporu Dinleniyor

Giresun Mebusu Hacim Muhittin Bey, evvela encümen raporunun, Ferit Bey'i Divan-ı Âli'ye sevk edelim, mahkûm edelim şeklinde bir fikri olmadığını söylemekteydi. Dolayısıyla Hacim Muhittin Bey, Ferit Bey hakkındaki kararın tamamen meclise ait olduğunu söylemekteydi.

Hacim Muhittin Bey, Ermeni firarilerin dönüşü meselesinde iş komitesi kurma iddialarıyla isimleri çıkan Kılıç Ali, Yunus Nadi, Yahya Kemal ve Ruşen Eşref Beylerle ilgili iddiaları encümenin dedikodu mahiyetinde gördüğünü, ihbar da almadığı için encümenin bu şahıslar hakkında iddiaları tahkik etmeye gerek görmediğini belirtiyordu. Mustafa Fevzi Efendi ile ilgili olarak da onun yaptığının her mebusun yaptığı gibi alt tarafı bir ricadan ibaret olduğunu söylemekteydi¹⁶⁶. Bu isimlerin Cumhurbaşkanı'nın yakın çevresinde yer alması dolayısıyla böyle bir karar çıktığı düşünülebilir.

Hacim Muhittin Bey, encümen adına Ferit Bey'in özel olarak bahsettiği dört şahıs hakkında açıklamalarda bulunmuştu. Benon Değirmenciyan geçmişte Türk tebaası olsa da, Ekim 1922'de Türk pasaportu olmaksızın hakikaten bir İtalyan lesepasesi ile yurtdışına çıkmış sonrasında İsviçre Konsolosluğu'ndan aldığı himaye evraklarıyla “*nasılsa*” 1923'te İstanbul'a geri gelmişti. Değirmenciyan'ın ülkeye sadakati¹⁶⁷ konusuna değinen Muhittin Bey, esasen Değirmenciyan'ın İstanbul'a dönüşünde usulsüzlükler olduğunu beyan etmişti¹⁶⁸.

Evvela Değirmenciyan dönmek istediğinde tahkikat yapan devrin Polis Müdürü Asım Bey, şahıs hakkında özenli bir inceleme yapmadan olumlu yanıt vermişti. Diğer yandan Ankara resmî cevabını henüz vermeden şahıs bir biçimde İstanbul'a çıkarılmıştı. Şehre çıkan şahıs emlağı ile meşgul olmuştu. Asım Bey yerine

¹⁶⁶ **TBMM Gizli Celse Tutanakları**, Dönem 2, Birleşim 59, C:4, 18 Şubat 1925, s. 503-504; Çelik, “Firari Ermenilerin Geri Dönüşü...”, s. 416.

¹⁶⁷ Değirmenciyan “Ahahida” adlı vapurunu Milliyetçilere vermişti. Fakat bunu yaparken vapurun Kuvayı millie için kullanılacağını bilmeksizin, şartlı ve ücreti peşin alarak yapmıştı. Değirmenciyan'ın Türkiye'ye sadakati ile ilgili olarak encümen raporundan detaylar paylaşan Muhittin Bey, şahsın Milli Cemiyetlere 100 lira, Ermeni Cemiyetine ise 2 bin lira verdiğini söylüyordu.

¹⁶⁸ **TBMM Gizli Celse Tutanakları**, Dönem 2, Birleşim 59, C:4, 18 Şubat 1925, s.504.

göreve gelen Sadettin Bey ise Değirmenciyan hakkında usulsüzlükler olduğunu bir raporla Ankara'ya bildirmişti¹⁶⁹.

Bu rapora göre Değirmenciyan, İstanbul cumhuriyet idaresine bağlandığında ülkeden yabancı pasaportu ile firar etmiş, kanunen Değirmenciyan gibi firar edenlerin ülkeye girişi yasak olmasına rağmen, bu şahıs deniz merkezine adını yazdırıp şehre girmeye muvaffak olmuştu. Bu muvaffakiyetini de iki bin liralık rüşvete borçlanmıştı. Değirmenciyan ifadesinde kimseye para vermediğini söylese de manidar biçimde her emrine amade olan şahıslardan da bahsetmişti. Yine aynı rapor Değirmenciyan'ın rüşvet verdiğinin şüphesiz olduğunu, yalnız onun değil başka gelenlerin rüşvet verdiklerini söylemekte, İstanbul'daki zabıtların bu konuda menfaatçi olduğunun herkesçe kabul edildiğini kaydetmekteydi. Bilhassa Birinci Şube eski Reisi Kerim Bey'in rüşvet aldığı raporda geçmekteydi. Hacim Muhittin Bey de rüşvet verildiğinin bir hakikat olduğunu fakat rüşvet iddialarının kabil-i ispat olmadığını söylemekteydi. Muhittin Bey, Değirmenciyan gibi meşhur bir Ermeni zenginin ancak rüşvet yoluyla İstanbul'da 7-8 ay gibi uzun bir müddet serbestçe yaşayabildiğini söylüyordu¹⁷⁰.

Hacim Muhittin Bey bu açıklamalardan sonra Emniyeti Genel Müdürlüğü'nün 5 Eylül 1923 tarihli bir emrinden bahsetmişti. Bu emrin 5. maddesinde “*düşmanlarla teşriki mesai edip memleketimizden firar veya muhaceret edenler veya ecnebi pasaport veya lesepasesiyle gitmiş olanlar... avdet edemez*” denilmesine karşın memlekete girmeleri açıkça yasaklanmış olan Ermenilerin gelmesine neden müsaade ettiğini Ferit Bey'den sormuştu. Ferit Bey ise bu yetkinin Vekâlet'e ait olduğunu fakat kullanılmadığını söylemişti¹⁷¹.

Karnik Sebuhyan meselesinde Fevzi Bey'in ricası sonrası şahsın gelmesine müsaade verilmişti. Keza Gümüş Gerdanyan'ın avdetine müsaade edilmeyorken, encümen raporunda olmayan Roma Mümessilliği'nin ek raporu üzerine şahsın ülkeye girmesine izin verilmişti. Buna karşın Muhittin Bey encümenin bu ek raporu gördüğünü bildirse de yukarıda bahsettiğimiz 5 Eylül 1923 tarihli Emniyet Genel

¹⁶⁹ Akşam, 15 Nisan 1924, S. 1985; Çelik, “Firari Ermenilerin Geri Dönüşü...”, s.416.

¹⁷⁰ TBMM Gizli Celse Tutanakları, Dönem 2, Birleşim 59, C:4, 18 Şubat 1925, s.504-505; Çelik, “Firari Ermenilerin Geri Dönüşü...”, s. 416.

¹⁷¹ TBMM Gizli Celse Tutanakları, Dönem 2, Birleşim 59, C:4, 18 Şubat 1925, s. 505.

Müdürlüğünün emrini hatırlatarak, Ferit Bey'in encümene göre yine emre aykırı davranışta bulunduğunu meclise arz etmişti. Son olarak Vahram Börekçiyan¹⁷² meselesinde Polis Müdürü'nün, "Vekil Bey'in emri üzerine sınır dışı edilmesinden vazgeçildi" ibaresinden bahsetmiş, Ferit Bey ise bu iddiayı reddetmişti¹⁷³.

Neticede Hacim Muhittin Bey *"bunlar mademki kanunen memlekete girebilirlerdi ve o suretle girmişlerdir, hiç bir mani kanuni yoktur, ne için çıkarıldılar?"* sorusuyla, kararın meclise ait olduğunu söylemişti¹⁷⁴.

Cebelibereket mebusu İhsan (Eryavuz) Bey¹⁷⁵ encümene defaten Ferit Bey'in emirlerinde kanuna aykırı veya yetkisi dışı bir nokta tespit edilip, edilmediğini sormuştu. Hatta Hacim Muhittin Bey'den konu hakkındaki şahsi fikrini söylemesini istemişti. Hacim Muhittin Bey ise kararının yalnızca meclise ait olduğunu tekrarlayarak, encümenin bu noktada bir fikri olmadığını söylemişti¹⁷⁶.

Karesi Mebusu Ahmet Süreyya Bey, Ferit Bey'in iddia edildiği üzere kaçak Ermenilerin yurda sokulması konusunda yolsuzluk, rüşvet, iltimas vs. bir suçunun tespit edilemediğini söylemişti. Süreyya Bey, Ferit Bey'in vekilliği döneminde firariler meselesinde isabetsiz emirler vermekle eleştirilebileceğini buna karşın Ferit Bey'in en fazla mesuliyet-i siyasiye ile sorumlu tutulabileceğini belirtmişti¹⁷⁷.

Nihayetinde müzakerat kâfi görülmüş ve konuyla alakalı verilen tüm takrirlerde açık celseye geçilmesi istenmişti. Bu şekilde meclis, Ferit Bey'in kanundışı bir işlem yapmadığına ve âdem-i mesuliyetine hükmetmişti. Kısacası Ferit Bey bir nevi beraat etmişti¹⁷⁸.

¹⁷² Encümen raporunda Gülbenekyan adı ile anılır

¹⁷³ **TBMM Gizli Celse Tutanakları**, Dönem 2, Birleşim 59, C:4, 18 Şubat 1925, s. 506-507.

¹⁷⁴ **TBMM Gizli Celse Tutanakları**, Dönem 2, Birleşim 59, C:4, 18 Şubat 1925, s. 507.

¹⁷⁵ Cumhuriyet'in ilk ve son Bahriye Vekili olan İhsan Bey de 1928 yılında Yavuz-Havuz davasında rüşvet iddiaları ile karşı karşıya kalacak ve Cumhuriyet tarihinin ilk divan-ı âlisinde yargılanacaktı.

¹⁷⁶ Ferit Bey'in Lozan hakkındaki sözlerine karşılık, Hariciye Vekili Şükrü (Kaya) Bey Lozan'da Türk hükümetinin konuyla ilgili hiç bir yükümlülük altına girmediğini söyleyerek meseleyi kapatmıştı. **TBMM Gizli Celse Tutanakları**, Dönem 2, Birleşim 59, C:4, 18 Şubat 1925, s. 507-509; Çelik, "Firari Ermenilerin Geri Dönüşü...", s. 417-418.

¹⁷⁷ Siyasi mesuliyet durumunda vekil en fazla istifa eder. Kanunu çiğnemediği için de hakkında adli bir işlem yapılamaz. **TBMM Gizli Celse Tutanakları**, Dönem 2, Birleşim 59, C:4, 18 Şubat 1925, s. 509-510.

¹⁷⁸ **TBMM Gizli Celse Tutanakları**, Dönem 2, Birleşim 59, C:4, 18 Şubat 1925, s. 513-514.

12. Âdem-i Mesuliyet Kararına Tepkiler

Mecliste Ferit Bey'in aklanması haberi 19 Şubat 1925'te basına¹⁷⁹ yansımıştı; *Cumhuriyet* gazetesi Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'nın da gizli celseye iştirak ettiğini yazmıştı¹⁸⁰. İsmi açıklanmayan bir mebus şu değerlendirme de bulunuyordu. “*Firari Ermeniler Meselesi ancak tarihin aydınlatabileceği en mazlum bir mesele olarak mazinin sineline gömülmüştür.*” Tanin gazetesinden Refik Nuri şu yorumu yapıyordu.

“Ezcümle söylendiğine göre Ferit Bey, Ermeniler Meselesinde şahsen doğrudan doğruya müdahil dar değilmiş. Mumaileyh sadece birçok dostlarının ve hatırları kırılmayacak bazı arkadaşlarının aleti olmuş. Bu çirkin işle öyle zevatin alakaları varmış ki isimlerinin neşri ve ifşası herkesi hayrete düşürecekmiş. Hatta Ferit Bey bir arkadaşının firariler meselesine ait bütün teferruatın ifşası temennisine cevaben demiştir ki; “Beni bu hususta fazla söyletmeseniz daha iyi olur. Çünkü netice iyi olmayacaktır” Bundan da anlaşıldığına göre bu karanlık hikâyenin Ferit Bey'den başka ortaya çıkmamış kahramanları mevcuttur.”¹⁸¹

Basının büyük kısmına göre mülkiye müfettişleri görevlerini layıkıyla yapmış, fakat meclis üzerine düşen görevi yapmamıştı. Keza kamuoyunun böylesine yakından takip ettiği bir yolsuzluk meselesinin kapalı celsede görüşülmesi de köşe yazarlarının sıkça eleştirdiği bir husustu. En doğru ve en basit başlık ise *İkdam* gazetesinin “*Firari Ermeniler İş Maziye Gömüldü*” başlığıydı¹⁸². Zira mesele burada sona eriyordu. Ferit Bey'in aklanması sonucunda İstanbul eski Valisi Ali Haydar Bey'in tutuklanma meselesi de rafa kaldırılmıştı¹⁸³.

Hüseyin Cahit Yalçın, Dâhiliye eski Vekili'nin böyle çirkin bir olay nedeniyle Divan-ı Âli'ye verilmemesinin memleket hesabına memnuniyet verici bir durum olduğunu fakat memleket için bu kadar önemli bir meselenin hafi celsede çözülmesinin “*büyük bir hata-yı siyasi* olduğunu belirtmişti. “Ferit Bey'in Divan-ı Âli'ye verilmeme sebebi her ne ise bu açık celse de konuşulsa memleketin zararına mı

¹⁷⁹ “Meclis Ferit Bey'in Âdem-i Mesuliyetine Karar Verdi”, **Tevhid-i Efkâr**, 19 Şubat 1925, S. 4342.

¹⁸⁰ “Ferit Bey'in müdellel ve sarîh beyanatı karşısında muhalifleri ağız açamadılar” sözleriyle diğer gazetelerden farklı olarak firariler meselesinin şüpheye yer bırakmayacak şekilde sonlandığı haberini paylaşmıştı. “Dünkü Hafi Celse de Ferit Bey Beraat Etti”, **Cumhuriyet**, 19 Şubat 1925, S. 284

¹⁸¹ Refik Nuri, “Ferit Bey Divan-ı Âli'ye Verilmedi”, **Tanin**, 19 Şubat 1925, S. 847.

¹⁸² **İkdam**, 19 Şubat 1925, S. 10016.

¹⁸³ Aynı şekilde Raşid ve Efzaledin Beylerde tutuklanmamıştı. “Meclis Ferit Bey'in Âdemi Mesuliyetine Karar Verdi”, **Tasvir-i Efkâr**, 19 Şubat 1925, S. 1314-4342.

olurdu?” diye soran Hüseyin Cahit, Ferit Bey’e atfedilen “beni konuşturmayın” şeklindeki sözlerin kıymetsiz dedikodulardan öteye gidemeyeceğini söylemekteydi¹⁸⁴.

Bu konuda kamuoyunu aldığı tavrı en iyi özetleyenlerden biri de Velid Ebüzziya olmuştu. Ona göre kamuoyu, meselenin kapatıldığına çoktan kaniydi. Ancak birkaç gün önce ansızın İstanbul polis müdürü dâhil önemli isimlerin tutuklanmasıyla, toplum bu kirli meselenin meclis çatısı altında halledileceğine güvenmişti. Fakat tüm bu gelişmelere rağmen önce Ferit Bey davasının kapalı celsede görülüp, Ferit Bey’in beraat etmesi, ardından Vali Haydar Bey’in de suçsuz bulunduğu açıklanması ve bu isimlerden daha aşağı mevkideki bir memur olarak yalnızca Sadettin Bey’in tutuklanması akla şu soruyu getirmişti. “*vur abalıya mı?*”¹⁸⁵ Yine gazete konuyla alakalı Ziya Paşa’nın terkibi bendinden alıntı yapmaktaydı¹⁸⁶.

“*Afv ile mübeşşer midir ashâb-ı merâtib?*” (Makam mevki sahibi olanlar af ile müjdelenmişler midir?)

“*Kânûn-ı cezâ âcize mi hâs demektir?*” (Ceza Kanunu aciz olanlara mı mahsustur?)

Neticede gazetelerin büyük kısmı devletin memuru gece vakti evinden alınıp tutuklanırken, sorumlu vekil beyin makam sahibi olduğu için serbest kaldığını ve Ferit Bey’in tahkikattan kaçtığını söylemekteydi. Öte yandan Terakkiperver Parti ve bağımsız mebuslar Gizli celseye katılmayarak meclis salonunu terk etmişlerdi¹⁸⁷.

Aslında firariler meselesinin basına sızması da hayli ilginçti. Zira Ferit Bey’in mecliste verdiği ifadesine göre İstanbul Emniyetinde bir şube müdürü olan Kerim Bey, Ferit Bey döneminde görevinden azil edilmişti. Görevinden alınmanın verdiği hırsla olacak Kerim Bey, firarilerin dönüşü hadiselerini yakını olduğu *Müstakil* gazetesine sızdırmıştı. Daha sonrasında olay büyüyüp cam çerçeve indirecek hale gelmişti.

Tüm bu firari Ermenilerin dönüşü meselesini muhalif İstanbul basının, Ankara hükümetini yıpratma çabası şeklinde nitelemek büyük bir yanlışla düşmek olur. Gazetelerde en sert eleştirileri yapanlar bile yalnız Ferit Bey’i hedef almış, bunu

¹⁸⁴ Hüseyin Cahit, “Celse-i Hafî Derdi”, **Tanin**, 20 Şubat 1925, S. 848.

¹⁸⁵ Velid Ebüzziya, “Vur Abalıya mı?”, **Tevhid-i Efkâr**, 21 Şubat 1925, S. 4344.

¹⁸⁶ “Kanun Ceza Âcize mi Has demektir...”, **Tevhid-i Efkâr**, 21 Şubat 1925, S. 4344.

¹⁸⁷ “Fezleke de İsmi Geçen Mebuslara Ne Yapılacak?”, **Tevhid-i Efkâr**, 18 Şubat 1925, S. 4341.

yaparlarken de sık sık İsmet Paşa ve Gazi Paşa'ya sadakat ve hürmetlerini bildirmişlerdi. Diğer yandan İstanbul basını bu meselenin üzerine gitmiş ve geri adım atmamıştı. Basının bu sıkı takipçiliği ve tahkikat komisyonlarının çabaları, olayı bir noktaya kadar getirse de, meclis kamuoyunun beklediği kararı vermemişti. İstanbul basınının bu meselede halka doğru haber aktarma ve yanlışlıkları gündeme getirme görevini yapması takdire şayandı. Basının böylesine etkin olmasına izin verilmesinin nedeni olarak ulusal egemenliğe dayanan Cumhuriyet idaresi örnek gösterilebilir. Ancak 4 Mart 1925'te yürürlüğe giren Takrir-i Sükûn kanunuyla birçok gazetenin yayınına son verildiği ve bunu yapanında aynı Cumhuriyet hükümeti olduğu unutulmamalıdır. Sonuçta İstanbul basını takrir-i sükûn kanunuyla susturulurken, basın 1925 sonrası çok daha farklı bir hal almıştır. Bunda Yavuz davasında değineceğimiz gazeteciler davasının da etkisi olduğu mutlaklı. Fakat her şeye rağmen bu mesele yeni idare sistemi olan Cumhuriyet'te kamuoyunu etkilemesi bakımından basına da büyük bir görev düştüğünü göstermekteydi.

Son kısımda kanunların firariler meselesi hakkında ne söylediğine temas etmek faydalı olacaktır. Yukarıda da ifade ettiğimiz üzere Lozan Antlaşmasının bu konuda herhangi bir hükmü bulunmamaktaydı. Diğer yandan TBMM'de henüz vatandaşlıktan çıkarma veya kabul hususunda bir kanun hazırlamış değildi. Bu hâlde devlet vatandaşlık işlemlerini 1928 yılının sonuna kadar Tabiiyet-i Osmaniye Kanunnamesi'nin hükümleri doğrultusunda uygulamıştı¹⁸⁸. 1869 tarihli Tabiiyet-i Osmaniye Kanunnamesi dokuz maddeden oluşmaktaydı¹⁸⁹. Altı maddesi vatandaşlığın kazanılması, üç maddesi vatandaşlığın kaybedilmesiyle ilgiliydi. Kanunnamenin 6. Maddesi direkt konumuza temas ediyordu.

Tabiiyet-i Osmaniye Kanunnamesi 6. Madde: “*Saltanat-ı Seniyye tarafından mezun olmaksızın diyar-ı ecnibiye de tebdil-i tabiiyet eden veyahut bir ecnebi devletin hidmet-i askeriyesine giren şahsı Devlet-i Âliye isterse tabiiyetinden ıskat edebilir ve bu makuleyle(çeşitle) tabiiyeti ıskat olunan eşhasın memalik-i şahaneye avdeti memnu*

¹⁸⁸ Bülent Batur, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Vatandaşlıktan Çıkarma ve Vatandaşlığa Kabul (1923-1950)*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara 2014, s. 84, 89.

¹⁸⁹ Tabiiyet-i Osmaniye Kanunnamesi bkz. **Düstur, Birinci Tertib**, Cilt 1, Matbaa-i Amire, 1289, s.16-19.

olur.”¹⁹⁰ 6. Maddenin ilk kısmına bakıldığında devletin izni olmadan yabancı bir ülkenin vatandaşlığına geçen şahsın, devlet tarafından istenirse vatandaşlıktan çıkarılabileceği ve ülkeye girişinin yasaklanacağı açıkça belirtilmekteydi. Çalışmamızın konusunu teşkil eden Ermeniler de yurt dışına kaçarlarken başka ülke pasaportları kullanmışlardı. Bu şekilde Türk tabiiyetinden çıktıkları kabul edilmişti. Yine yurt dışına çıkış yapan bu Ermeniler devletten izin de almamışlardı. Bu hâlde devlet, kanunun ilgili maddesi gereğince bu Ermenileri firari ilan etmiş ve ülkeye girmelerini yasaklamıştı.

Devlet arşivlerine göz attığımızda bu kanun gereğince vatandaşlıktan ıskat edilen pek çok kişiye rastlanmaktadır¹⁹¹. Örneğin Mikail İpekyan adındaki bir Ermeni’nin hakkında yapılan tahkikat neticesinde Ermeni tabiiyetinde girdiği anlaşılmış ve Tabiiyet-i Osmaniye kanunun “*altıncı maddesi ahkâmına tevfikân tabiiyetimizden ıskatı*” kararı verilmişti¹⁹². Sadece 1924 yılında Tabiiyet kanunu altıncı maddesine göre 22 kişi vatandaşlıktan çıkarılmıştı¹⁹³. Buna karşın fiiliyatta zengin Ermeni firariler, yasak olmasına karşın rüşvet veya nüfuzlu kişilerin yardımı yoluyla ülkeye girmeyi başarmışlardı.

Firariler ülkeye geride bıraktıkları mallarına sahip çıkmak amacıyla girmeye çalışmışlardı. Zira mallarının emval-i metruke kapsamına girmesini istemiyorlardı. Türkiye açınsındansa yıkılan çok uluslu bir imparatorluğun küllerinden kurulan Cumhuriyet inşa sürecindeydi. Modern bir ulus devlet yaratma planı mevcuttu. Bu plan dâhilinde yeni bir Türk vatandaşı kimliği oluşturmakta isteniyordu. Bu Türk vatandaşlığı kimliği oluşturulurken aranan temel şart vatanperverlik ve ulusa aidiyet idi¹⁹⁴. Bu hâlde Türkiye’nin mütareke döneminde işgalcilerle işbirliği yapmış ve Patrikhaneleri yoluyla Anadolu’da devlet kurma talebinde bulunmuş¹⁹⁵ olan Ermeni ve Rumları bu yeni vatandaş kimliği içinde değerlendirmek istememesi gayet

¹⁹⁰ **Düstur**, Cilt 1, s. 17.

¹⁹¹ Bu tarz olaylar bkz. **BCA**, 30-18-1-1, 10-32-17; **BCA**, 30-18-1-1, 15-50-3.

¹⁹² **BCA**, 30-18-1-1, 14-48-11.

¹⁹³ Bülent Batur, *Türkiye Cumhuriyeti’nde Vatandaşlıktan Çıkarma*, s. 93.

¹⁹⁴ Diğer temel şart ise “Çağdaşlık” bkz. Bülent Batur, *Türkiye Cumhuriyeti’nde Vatandaşlıktan Çıkarma*, s. 77.

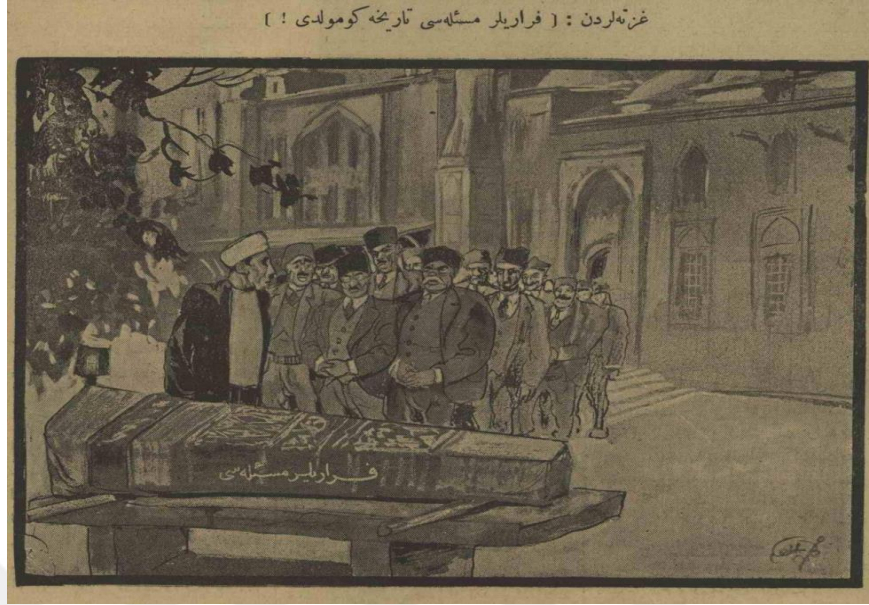
¹⁹⁵ Ramazan Erhan Güllü, **Türkiye’de Gayrimüslimlerin Yönetimi**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2018, s. 308-311.

normaldi. Zaten Lozan'a giderken de Türk heyetine gayrimüslimler açısından temel talimat da bu sebepten *mübadele* olarak verilmişti¹⁹⁶. Diğer yandan modernleşme kapsamında tutulan yolda dinden bağımsız ve seküler bir sistem oluşturulsa da ilk adım olan vatandaşlık kabulünde Müslümanlık birincil şart olarak belirlenmişti. Müslüman unsurların tamamı sadık olmasa da Mütareke döneminde gayrimüslimlerin yıkıcı faaliyetleri göz önüne alındığında, devletin gözünde vatandaşlık için ortak bir milli kültürü paylaşma şartını büyük oranda Müslümanlar sağlamaktaydı.

Bu süreç içinde devleti yönetenlerin tavırlarına bakıldığında Cumhurbaşkanı ve Başvekil konuyla alakalı sessiz kalmıştı. Yalnızca *İleri* gazetesinin bir haberine göre sözü geçen Ermenilerin çıkarma emrini Cumhurbaşkanı vermişti. Konuyla alakalı ismi geçen Kılıç Ali Bey vs. isimlerin Cumhurbaşkanı'nın yakın çevresinde yer alıyor olması bu haberin doğru olabilme ihtimalini arttıran faktörlerdendi. Diğer yandan olayın bir rüşvet hadisesi olması dolayısıyla Gazi Paşa'nın sessiz kalmayı tercih etmesi gayet anlaşılırdı. Zaten 1924-25 yılları Türkiye'nin buhranlı yıllarıydı. Dışarıda Musul'u anavatana katmak için görüşmeler sürerken, içeride önce Nasturi sonra Şeyh Sait ayaklanmaları yaşanmıştı. Bu ayaklanmaları bastırmak hayli zor olmuştu. Buna ilaveten yine içeride Rauf Bey ve Karabekir Paşa riyasetinde ilk muhalefet partisi olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kurulmuştu. Bu hâlde hükümet içeride ve dışarıda sorunlarla boğuştuğu ve ülkeye tümüyle hâkim olmadığı bu yıllarda firariler meselesini bir an evvel kapatmak istemiş olmalıydı. Meclis tatile girdikten sonra tahkikatların artması ve meselenin meclis gizli celsesinde tartışılmış olması bu yorumu kısmen doğrulamaktadır.

Dâhiliye Vekilliği döneminde çelişkili emirler verdiği herkesçe kabul edilen Ferit Bey için işleri biraz daha olurlarına terk ettiğini ve idare-i maslahat biçiminde bir yönetim sergilediğini söylemek çok da yanlış olmayacaktır. Buna karşın Ferit Bey, TBMM gizli oturumunda kendince bir savunma vermiş ve beraat etmişti. Ezcümle Ziya Paşa'nın da dediği üzere ceza, alt ve orta düzey memura kesilirken, üst düzey memurlar işten yakayı sıyırmışlardı.

¹⁹⁶ Ramazan Erhan Güllü, *Türkiye'de Gayrimüslimlerin Yönetimi*, s. 349.

Resim 4. Gazetelerden: Firariler Meselesi Tarihe Gömüldü!¹⁹⁷

Bu meseleden ötürü tutuklanan veya görevlerinden el çektirilen eski memurların yargılamaları sonucunda mahkeme, İstanbul İl Emniyet eski Müdürü Sadettin Bey dâhil olmak üzere tüm sanıkların beraatına karar vermişti. Bu kararın delil yetersizliği dolayısıyla sanıklar hakkında ortaya atılan iddiaların kanıtlanamaması nedeniyle alındığı da belirtilmişti¹⁹⁸. Öte yandan Ferit Bey zaten emri kendisinin verdiğini belirtmişti. Mahkemenin işi bu emir uygulanırken sorumlu memurların rüşvet alıp almadığını tespit etmektir. Neticede mahkeme yeterli delil bulunamadığı için sanıkların beraatına hükmetmişti. Özünde Nisan 1924 tarihinden Şubat 1925 tarihine kadar İstanbul basınında büyük fırtınalar koparan firariler meselesi bu şekilde tarihe intikal ederken, sahip olduğu gizemi hala koruyordu. Öte yandan Cumhuriyet'in gördüğü son yolsuzluk davası bu mesele değildi.

¹⁹⁷ Tabutun üzerinde “Firariler Meselesi” yazmaktadır. **Akbaba**, 23 Şubat 1925, S. 232; Ayrıca bu resim Erol Akcan’ın kitabının kapağında da kullanılmıştır, **Bir Yolsuzluk Dosyasının Anatomisi (Firariler Meselesi)**, Libra Kitap, İstanbul 2023.

¹⁹⁸ “Firariler Meselesi”, **Vatan**, 16 Haziran 1925, S. 783; “Nihayet Beraat”, **Son Saat**, 17 Haziran 1925, S. 90; “Sadettin Bey ve Refikası Dün Geldiler”, 17 Haziran 1925, S.784; Akcan, **Bir Yolsuzluk Dosyasının**, s. 143-146.

İKİNCİ BÖLÜM

YAVUZ – HAVUZ DAVASI

Yavuz Havuz Davası, Cumhuriyet döneminin en çok ses getiren yolsuzluk davasıydı. Cumhuriyet döneminde ilk kez bir bakan, bu mesele nedeniyle Divan-ı Âliye (Yüce Divan) sevk edilip yargılanmıştı. Bahsi geçen bakan Topçu İhsan (Eryavuz) Bey, Cumhuriyet Döneminin ilk ve son Bahriye Vekili'ydi. Kendi vekilliği döneminde, Yavuz zırhlısının tamiri ve havuzlanması konularında usulsüzlük ve yolsuzluk iddialarıyla karşı karşıya kalan İhsan Bey, Divan-ı Âliye sevk edilirken; Yavuz – Havuz olayı dava sürecinden günümüze yıllar boyu tartışılmıştı.

Çalışmamızda tartışmalara girmeden önce meselenin daha iyi anlaşılması için kronolojik olarak olayın gelişim süreci incelenecektir. İlk olaraksa meselesinin öznesi durumunda olan İhsan Bey ve nesnesi durumunda olan Yavuz zırhlısını tanımakta fayda var.

1. Topçu İhsan Eryavuz (1877-1946)

Tam adıyla Mehmet İhsan Bey, 1877 yılında İstanbul'da doğmuştu. Toptaşı Askeri İdadisine girmişti. 1897'de topçu sınıfından, Mühendishane-i Berri Hümâyuna başlayan İhsan Bey, 1901'de üsteğmen rütbesi ile mezun olmuştu. İlk görev yeri Kırcaali'deki topçu taburunda öğretmenlikti. Kırcaali'de geçen bir yılın ardından Edirne'deki II. Ordu'ya atanan İhsan Bey, II. Meşrutiyet'in ilanına kadar buradaki vazifesini sürdürmüştü. Temmuz 1908'de yüzbaşılığa terfi etmişti. Edirne günlerinde İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne katılan İhsan Bey, Edirne'de cemiyetin kök salmasında da öncü olmuştu¹⁹⁹.

Topçu İhsan Bey, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin eli silah tutan fedai kadrolarında bulunmuştu. Cemiyetin iktidara gelmesi sonrası mesul kâtiplik görevini yürümüşü²⁰⁰.

¹⁹⁹ Fahri Çoker, **Türk Parlamento Tarihi TBMM III. Dönem 1919-1923**, Cilt III, Ankara TBMM kütüphanesi, 1995, s. 249-251; Ahmet Mehmetefendioğlu – Cemal Necip Gürel, “Yavuz – Havuz Davası”, **Tarih Okulu Dergisi (TOD)**, Eylül 2014, Yıl 7, Sayı XIX, s. 240-242.

²⁰⁰ Samet Ağaoğlu, **Babamın Arkadaşları**, İletişim Yayınları, İstanbul 1998, s. 58.

İhsan Bey'in yine kendisi gibi topçu subayı olan İsmet Paşa ile tanışmaları da yine bu günlere rastlamaktaydı²⁰¹. 31 Mart Ayaklanmasını bastıran Hareket Ordusu'nda yer alan İhsan Bey, ayaklanmanın bastırılmasının ardından İstanbul'da kurulan Divan-ı Harp mahkemesinde de üye sıfatıyla görev almıştı. 26 Aralık 1909 tarihinde kıdemli yüzbaşı olan İhsan Bey, Balkan Savaşı sırasında Kartaltepe Muharebesi'nde gösterdiği cesaret ve fedakârlıklardan ötürü iki sene kıdem zammı ile ödüllendirilmişti²⁰².

1914'te binbaşılığa yükseltlen İhsan Bey, I. Dünya Savaşında Kolordu topçu kumandanı olarak hem Doğu hem Batı cephelerinde harp etmiş ve savaş madalyası ile taltif edilmişti. İhsan Bey'e "*topçu*" lakabını da savaşta almıştı²⁰³. İhsan Bey, ordudan 1919 yılında binbaşı rütbesiyle emekli olmuş ve askerlik hayatına veda etmişti²⁰⁴.

Askerlik sonrası İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden yakın arkadaşı olan Sapançalı Hakkı Bey'le birlikte ticarete atılan İhsan Bey, aynı zamanda işgal altındaki İstanbul'dan Millî direnişe de destek vermeye başlamıştı. Damat Ferit Paşa'ya suikast planı yaptığı iddiasıyla Divan-ı Harp tarafından hakkında idam kararı verilen İhsan Bey, Mart 1920'de Ankara'ya gelerek Millî Mücadele'ye katılmıştı. İhsan Bey, Büyük Millet Meclisinin açılması sonrası Cebelibereket (Osmaniye) mebusu seçilmişti. Ankara'ya geldikten sonra kısa sürede Mustafa Kemal Paşa'nın güvenini kazanan İhsan Bey, Paşa'nın yakın arkadaş çevresine de girmişti²⁰⁵.

Eylül 1920'de Ankara İstiklâl Mahkemesi Başkanlığı'na getirilen İhsan Bey, Temmuz 1922'ye kadar sürdürdüğü bu görevi sırasında Mustafa Sagir davası dâhil önemli davalara bakmıştı²⁰⁶. TBMM'de Birinci Grubun içinde yer alan İhsan Bey'in 60 küsur kez meclis kürsüsünde ateşli konuşmalar yapması, aynı zamanda kendisinin iyi bir hatip olduğunu da göstermekteydi²⁰⁷.

²⁰¹ Erkan Afşar, *Yolsuzluk ve Usulsüzlük Olaylarının Türk Siyasetine Yansımaları (1923-1950)*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2013, s. 24.

²⁰² Çoker, *Türk Parlamento Tarihi*, s. 249.

²⁰³ Kemal Zeki Gençosman, *Yakın Tarihimizde Yolsuzluk ve Rüşvet Olayları*, ŞDL Yayınları, İstanbul 1976, s.176.

²⁰⁴ Gençosman, *Yakın Tarihimizde Yolsuzluk*, s. 176; Çoker, *Türk Parlamento Tarihi*, s. 249-250.

²⁰⁵ Ağaoğlu, *Babamın Arkadaşları*, s. 61; Mehmetefendioğlu – Gürel, "Yavuz-Havuz Davası", s. 242.

²⁰⁶ İhsan Bey başkanlığındaki Ankara İstiklâl Mahkemesinin ilgilendiği davalar için bkz. Ergun Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1975, s. 82-109.

²⁰⁷ Çoker, *Türk Parlamento Tarihi*, s. 250.

II. TBMM’de yine Cebelibereket Mebusu seçilen İhsan Bey, Ağustos 1924’te Cumhuriyet’in ilk ulusal bankası olan Türkiye İş Bankası’nın kurucu yönetim kurulu üyeleri arasında yer alıyordu. İhsan Bey’in siyasi kariyerindeki yükseliş 29 Aralık 1924’te kurulan Bahriye Vekâleti’nin başına getirilmesiyle devam etmişti. İhsan Bey, Fethi (Okyar) Bey’in kabinesinde, Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk Bahriye Vekili olmuştu. İsmet Paşa kabinesinde de Bahriye Vekilliği’ne devam eden İhsan Bey, bu görevini 1927 sonlarında Bahriye Vekâleti’nin ilgasına değin devam ettirdi. Vekâleti’nin ilgasından kısa süre sonra Yavuz skandalı patlak verecek ve İhsan Bey için kötü günler başlayacaktı²⁰⁸.

2. Bahriye Vekâleti’nin Kuruluşu

Millî Mücadele’nin başında denizcilik işlerinin yürütüldüğü ilk kurum 10 Temmuz 1920’de kurulan Umur-u Bahriye Müdürlüğüydü. Bu müdürlük, 1 Mart 1921’de “Bahriye Dairesi” adıyla Millî Müdafaa Vekâleti’ne bağlanmıştı²⁰⁹. Cumhuriyet’in ilanını sonrası bahriye dairesi bir süre daha bu görevini sürdürmüştü.

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, 1 Kasım 1924 tarihinde meclis açış konuşmasında bahriye hakkında; “*Efendiler, Bahriyemizi esaslı ve ciddî bir surette ıslah etmek düşünülmelidir...*” demektedir²¹⁰. Bu konuşma sonrası TBMM’deki Bahriye kökenli mebuslar bir denizcilik bakanlığı kurulması konusunda çalışmalarını yoğunlaştırmıştı²¹¹. Bahriye Vekâleti’nin kuruluşu Ali Fethi (Okyar) Bey’in başvekilliği döneminde gerçekleşmişti. 22 Kasım 1924’te İsmet Paşa hükûmeti istifasını vermiş, yeni hükûmeti Fethi Bey kurmuştu. Yeni kurulan 11 bakanlık kabineye, yeni bir bakanlık eklenecekti.

Bahriye Vekâleti’nin kurulmasına dair kanun, mecliste şiddetli tartışmalar yaratmıştı. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası yeni bir bakanlık teşkilini lüks ve

²⁰⁸ Çoker, **Türk Parlamento Tarihi**, s. 250.

²⁰⁹ Mehmetefendioğlu – Gürel, “Yavuz-Havuz Davası”, s. 237.

²¹⁰ **TBMM Zabıt Cerideleri**, Dönem 2, Birleşim 1, C:10, 01.11.1924, s. 2.

²¹¹ İlâveten bu dönemde Millî Mücadelenin önde gelen isimleri Rauf Bey, Karabekir ve Ali Fuat Paşaların dâhil olduğu bir grup muhalefet etmek adına 9 Kasım 1924’te Halk Fırkası’ndan istifa etmiş ve 17 Kasım 1924’te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nı kurmuştu. Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi**, s. 98.

gereksiz görüyordu. Hatta bahriye kökenli Hüseyin Rauf (Orbay) Bey, Vekâlet karşıtı fikirlerin önderliğini yapmaktaydı²¹². Nihayetinde 29 Aralık 1924 tarihinde kabul edilen kanun ile Bahriye Vekâleti tesis edilmişti²¹³. Kanun metni 4 maddeden oluşuyordu²¹⁴.

1- Bahriye Umuru, Müdafaa-i Millî Vekâleti'nden tefrik edilerek bu umurla meşgul olmak üzere Bahriye Vekâleti teşkil edilmiştir.

2. Bahriye Erkan-ı Harbiye'si, Bahriye Erkan-ı Harbiye Reisi'nin (Deniz Kurmay Başkanı'nın) emrinde olarak Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'ne (Genelkurmay Başkanlığı'na) raptedilmiştir²¹⁵.

3. İş bu kanun neşri tarihinden mer'idir.

4. İş bu kanun icrasında İcra Vekilleri Heyeti memurdur.

3. Bahriye Vekili İhsan Bey

Öncelikle neden İhsan Bey'in Bahriye Vekili olarak tercih edildiği sorusuna verilen ilk yanıt; Gazi Paşa'nın yakın çevresinde yer alan bir arkadaşı olduğudur. Bu yanıt doğru fakat eksiktir. Zira Gazi Paşa'nın birçok arkadaşı vardır. Bu sorunun kesin bir cevabı olmasa da şöyle bir tez sunmak kanımca uygun olur.

Cumhuriyet'in ilanı sonrası eski İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Bey, "Cumhuriyet" hakkında *Vatan* ve *Tasvir-i Efkâr* gazetelerine birer demeç vermişti. İlaveten Halk Fırkası Grup Başkanlığı'na da bir önerge sunmuştu. Bu önergenin parti grubunda görüşülmesi kamuoyu nezdinde büyük yankılara sebep olmuştu²¹⁶. Halk Fırkası'nın sözünü sakınmayan hatibi İhsan Bey, 22 Kasım 1923 tarihli Halk Fırkası

²¹² Gençosman, **Yakın Tarihimizde Yolsuzluk**, s. 121.

²¹³ **TBMM Zabıt Cerideleri**, Dönem 2, Birleşim 28, C:11, 29.12.1924, s. 294.

²¹⁴ Kanunun çıkış tarihi 29 Aralık 1924'tür. **Resmî Gazete**, "Bahriye Vekâleti'nin Teşkiline Dair Kanun", No.82, 14 Ocak 1925.

²¹⁵ İkinci madde de Deniz Kurmay Başkanlığı'nın Genelkurmay'a bağlanmış olması temel tartışma konusuydu. Bahriye kökenli olup, geçmişte Deniz Kurmay Başkanlığı da yapmış olan Kastamonu Mebusu Ali Rıza (Direkoğlu) Bey'in başını çektiği bahriyeliler, Deniz Kurmay Başkanlığı'nın Bahriye Vekâleti'ne bağlı olmasını gerektiğini aksi halde Vekâleti'n "kapı çuhadarlığı" durumuna düşeceğini söylemekteydiler. Denizciliğin gelişimi için bakanlığın müstakil olması gerektiği söylemi de bir başka argümandı. Yaşanan tartışmalar için bkz. **TBMM Zabıt Cerideleri**, Dönem 2, Birleşim 28, C:11, 29.12.1924, s. 287-294.

²¹⁶ Çoker, **Türk Parlamento Tarihi**, s. 250.

Grup toplantısında Rauf Bey’e yönelik ağır eleştirilerde bulunmuş ve “Cumhuriyet meselesinde kanaaten muhalif olan zevatla ilanihaye beraber yürümek benim elimden gelen bir iş değildir.” demişti²¹⁷. İlâveten Cumhuriyet karşıtı bir fırkanın varlığından bahseden İhsan Bey, bu fırkanın başında kanaatine göre Rauf Bey’in bulunduğunu da eklemişti. Bu tartışma ayrılıkları hızlandırırken, Terakkiperver Fırka’ya giden yolu açan etmenlerden biri olmuştu²¹⁸. Buna göre Rauf Bey’e en sert eleştirileri yapan İhsan Bey, Bahriye Vekilliği’ne özellikle getirilmişti. Bu durum hem eski Bahriye Nazırı Rauf Bey’in bahriye üzerindeki nüfuzunu azaltacak, hem de Rauf Bey’in kurucusu olduğu muhalefet partisine karşı bir hamle olacaktı.

İhsan Bey’in Bahriye Vekili olduktan sonra bir değişim yaşadığından bahsedilmektedir²¹⁹. Ahmet Ağaoğlu’nun oğlu Samet Ağaoğlu bu değişimi şöyle tarif ediyor²²⁰.

“siyasi hayata binbaşı rütbesiyle atılmıştı; şimdi Bahriye Vekilliği koltuğunda oturuyordu. Bu askeri bir Vekâlet’ti, o halde kendisini birdenbire birkaç rütbe atlayarak Amiral olmuş görmekte haklıydı. Bu masum hissin heyecanıyla bir yandan hakikî amiral otoritesi takınarak perişan donanma artığını, biraz çekidüzen vermek için ele alırken, öte yandan kendisine de yine hakikî bir amiral eda ve kıyafeti vermeyi ihmal etmedi. Gazetelerde başında bahriye şapkası; beyaz pantolon, lacivert ceketli resimleri sık sık çıkıyordu. Hatta daha ileri gitti; küçük oğluna amiral üniforması yaptırdığı gibi Keçiören’deki basit, mütevazı evinin kapısına bahriye ve donanma arması şeklinde kulplar taktı. Artık dillere destan oluyor, donanma için yaptığı en iyi şeyler bile acemi, toy hareketleri yüzünden alay mevzuu haline geliyor, onun daire âmirlerine tasarruf maksadıyla mürekkep şişelerinin kapaklarını, içindeki sıcağın buhar olup uçmasını diye hep kapalı tutmak emrini verdiği yolunda hikâyeler anlatılıyordu!”

İhsan Bey ise Bahriye Vekili olduğunda Bahriye’nin zayıf ve disiplinden uzak olduğunu belirtmekte, bu yüzden vekilliği döneminde sert bir üslup benimsediğini söyleyerek kendini savunmaktaydı²²¹. İhsan Bey’in Bahriye eski Nazırı Cemal Paşa’yı örnek aldığı, onun gibi sert bir idare şekli benimsediği de belirtilmektedir²²².

²¹⁷ **CHP Grup Toplantısı Tutanakları (1923-1924)**, Yay. Haz. Yücel Demirel, Osman Zeki Konur, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2002, s. 18-19.

²¹⁸ Gençosman, **Yakın Tarihimizde Yolsuzluk**, s. 124.

²¹⁹ Nejat Saner, **Atatürk Dönemi: 19 Altın Yılın Öyküsü**, Milliyet Yayınları, İstanbul 1975, s. 85; Ağaoğlu, **Babamın Arkadaşları**, s. 62-63.

²²⁰ Ağaoğlu, **Babamın Arkadaşları**, s. 61.

²²¹ Gençosman, **Yakın Tarihimizde Yolsuzluk**, s. 186-187.

²²² Afif Büyüktuğrul, **Büyük Atamız ve Türk Denizciliği**, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1969, s. 108-110; Rasim Ünlü, *Atatürk döneminde (1923-1938) Cumhuriyet Donanmasının Oluşumu ve Gelişim Süreci*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul 1996, s. 27.

İhsan Bey bu sert ve eleştirel yönetimi neticesinde bahriyelilerin sevgisini ve saygısını kazanamadığı gibi tepkilerini de üzerine çekmişti²²³. Diğer yandan amiral edasına bürünse de binbaşılıktan emekli bir asker olan İhsan Bey'in emrinde yarbay ve albay rütbelerinde bahriyeli subayların bulunması da sıkıntı yaratan bir başka husustu²²⁴.

Bahriye Vekâleti kanunun ikinci maddesiyle Deniz kuvvetlerinin işleyişi Genelkurmay'a bırakılmıştı. Bahriye vekilliği aslında idari ve ticari işlerden sorumluydu. Fakat İhsan Bey donanma ve kara birliklerini bizzat teftiş etmekteydi. Örneğin Kasımpaşa'daki deniz talim alayını teftişi sırasında İhsan Bey'in denizcileri koşturması ve “*Allah denizcilerin üzerine ölü toprağı serpmiş*” demesi Bahriyeli subayların zoruna gitmişti. Hatta 3. Kolordu Komutanı Orgeneral Şükrü Naili Paşa bu söze karşılık “*Vekil Bey, burada gördüğüm eğitim çok yüksektir. Denizcilere hakaret değil; Onları tebrik etmek lazımdır*” cevabını vermiş ve teftişi terk etmişti. Bundan sonra Şükrü Naili Paşa, Genelkurmay Başkanlığı'na, “Bahriye Vekili yetkisi olmadığı halde eğitim ve harekât teftişleri yapıyor” şikâyetinde bulunacaktı²²⁵.

İhsan Bey'in sorun yaşadığı bir başka isimde Mareşal Fevzi Çakmak idi. İhsan Bey, Çanakkale'de *Ertuğrul* yatında iken, Mareşal de *Turgut Reis* zırhlısıyla bir gezintiden dönüyordu. Çanakkale'de karşılaşan iki geminin de merasim bölüğü ve selamlama topu karşı tarafı selamlamaya hazırды. Usulen ilk selamı düşük rütbeli taraf vermeliydi. Fakat İhsan Bey, ilk hareketi Mareşal'den beklemiş; neticede selamlama merasimi yapılamamıştı²²⁶.

Bu şekilde İhsan Bey hareketleriyle, davranışlarıyla ve hatta giyim kuşamıyla sık sık gündeme gelen ve tartışmalara konu olan bir vekillik dönemi geçirmişti. Yukarıda bahsedilen davranışları sebebiyle çok tepki çekmişti. Bunun doğal bir sonucu olarak kendisi hakkında pek çok iddia ortaya atılmıştı.

²²³ Ünlü, *Atatürk döneminde Cumhuriyet Donanması*, s. 26; Saner, **Atatürk Dönemi**, s.85.

²²⁴ Ünlü, *Atatürk döneminde Cumhuriyet Donanması*, s. 27.

²²⁵ Abdullah Tok, *Cumhuriyet Döneminde Bahriye Vekâleti*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir 2014, s. 124.

²²⁶ Afif Büyüktuğrul, “Türkiye Cumhuriyet Donanmasının Ellinci Yılı”, **Bellekten**, 1973, S. 37, s. 507; Tok, *Cumhuriyet Döneminde Bahriye*, s. 124.

Tüm bunların yanında İhsan Bey Vekilliği'nde kurulan Bahriye Vekâleti'yle birlikte deniz kuvvetlerine bir hareketlilik gelmişti. İki yeni denizaltı alınmış, Yavuz'un tamiratına başlanmış, Gölcük tersanesinin temelleri atılmıştı. Alman subayların danışmanlığında donanmanın savaş ve eğitim talimnameleri oluşturulmuş; uygulama temelli bir savaş eğitim programına başlanmıştı. Neticede Amiral Büyüktuğrul'un deyimiyle “attığını vuran bir Türk eğitim donanması” kurulmuştu²²⁷.

1925 yılında Bahriye Vekili İhsan Bey'in 6 ay süreyle yaverliğini yapmış, Bahriyeli bir subay olan Celalettin Bey anılarında İhsan Bey için şöyle diyordu²²⁸. “...bildiğim kadarıyla İhsan Bey bir Vekâletin vekilliğini yapacak nitelikte değildi. Esasen bu hususu seneler sonra İstanbul'daki bir görüşmemizde kendisi de: -Oğlum, Topçu Binbaşısından Bahriye Vekili de bu kadar olur. Bunu ben istemedim. Gazi emir etti ben de kabul ettim, sözleriyle de teyit etmişti.”

İhsan Bey, amirallik hevesiyle bizzat Bahriye Vekili şapkası dahi tasarlamıştı. Bu şapka da ikisi sağda, ikisi solda olmak üzere dört yıldız vardı; yıldızlar arasında büyük bir çıpa ve üst tarafta ay ve yıldız bulunuyordu.

Resim 5. Bahriye Vekili İhsan Beyefendi Bahriye Vekillerine mahsus yeni serpuşuyla²²⁹

²²⁷ Büyüktuğrul, “Türkiye Cumhuriyet Donanması”, s. 507.

²²⁸ M. Celaleddin Orhan, **Bir Bahriyelinin Anıları 1914-1981**, Kastaş Yayınları, İstanbul 2001, s.279.

²²⁹ **Servet-i Fünun**, 28 Mayıs 1925, S. 1502.

4. Yavuz (Goeben) Zırhlısı

Türk Donanması'nda, Yavuz kadar Türk siyasetine etki etmiş gemi bulmak güçtür. Tam 43 sene Türk Deniz Kuvvetlerine bilfiil hizmet vererek donanmada efsaneleşen *Yavuz Muharebe Kruvazörü*²³⁰, İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e geçişin tanığı olmasının yanında konumuz olan Yavuz-Havuz olayının merkezinde yer almaktaydı.

Yavuz, 28 Mart 1911 tarihinde denize indirilmişti. 2 Temmuz 1912 tarihinde Alman İmparatorluk Donanması'na katılan Yavuz Zırhlısını muharebe kruvazörü sınıfında döneminin en güçlü savaş gemilerinden biriydi²³¹. *Midilli* gemisiyle birlikte

²³⁰ Yavuz, asıl adıyla SMS Goeben 12 Ağustos 1909'da Almanya'nın Hamburg kentinde Blohm & Voss Tersanesi'nde kızığa konulmuş ve 28 Mart 1911 tarihinde denize indirilmişti. 2 Temmuz 1912 tarihinde Alman İmparatorluk Donanması'na katılan Yavuz'a Goeben adı meşhur Alman General August Karl von Goeben'e atfen verilmişti. Yavuz Zırhlısının teknik özelliklerine baktığımızda; 23.580 ton ağırlığında, 14,08 metre derinliğinde, 186 metre uzunluğunda ve 29,5 metre genişliğinde olan zırhlı, 1031-1053 personel kapasitesine sahip bulunuyordu. Bunlara binaen 10 adet 28.5 cm'lik, 26 adet 40 mm'lik ve 24 adet 20 mm'lik topları bulunan Yavuz'un su geçirmez 15 bölmesi ve 7 güvertesi vardı. Bu zırhlıyı eşsiz kılan özellikse 52.000 beygir kuvvetiyle saatte 28 deniz mili hız yapabilmesiydi. İlaveten zırhlıda iki adet de deniz torpido kovanı bulunmaktaydı. Bu özellikler Yavuz Zırhlısını muharebe kruvazörü sınıfında döneminin en güçlü savaş gemilerinden biri yapmaktaydı.

1914 yılında I. Dünya Savaşının patlak vermesiyle, Akdeniz'deki İngiliz kruvazörlerinin takibinde kalan Alman gemisi 10 Ağustos 1914 tarihinde Osmanlı İmparatorluğuna sığınmış ve Çanakkale Boğazı önlerine gelmişti. Harbiye Nezareti'nin Boğaz'dan geçmelerine izin vermesinin ardından Alman zırhlısı Çanakkale'deki Nara burnunda demirlemişti. İki Alman zırhlısının tarafsız Osmanlı İmparatorluğu sularında demirlemesi diplomatik bir kriz yaratmış, bu kriz, Osmanlı İmparatorluğunun tarafsızlığını koruyarak, bu gemileri satın aldığı açıklaması ile çözülmeye çalışılmıştı. Aslına bakılırsa 3 Ağustos 1914 tarihinde Türk-Alman İttifakı imzalanmış ve 4 Ağustos 1914'te Osmanlı İmparatorluğu tarafsızlığını ilân etmişti. Bu ittifak dolayısıyla Akdeniz'deki kovalama sırasında iki Alman zırhlısına derhal İstanbul'a sığınan emri verilmişti. 16 Ağustos 1914'te ise Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın emriyle Goeben'e "Yavuz Sultan Selim", Breslau gemisine de "Midilli" adı verilmiş ve gemilere Türk Bayrağı çekilmişti. 29 Ekim 1914 tarihinde Yavuz ve Midilli dâhil olmak üzere Osmanlı Donanması, Rus Çarlığının Sivastopol, Novorosisk ve Odessa limanlarını bombardımana tutmuştu. Yavuz zırhlısı da bu şekilde Osmanlı İmparatorluğunun I. Dünya Savaşına girmesinde tarihi bir rol oynamıştı. I. Dünya Savaşında Yavuz'un varlığı tek başına Karadeniz'deki kuvvetler dengesini savaşın ilk yıllarında Osmanlı lehine döndürmüş, Karadeniz'de kısmi bir Türk hâkimiyeti sağlanmıştı. Zira Çarlık Rusya'sının Karadeniz filosunda Yavuz'un yüksek ateş gücüne ve 28 deniz milini bulan hızına kafa tutabilecek bir gemi yoktu. 1918 yılında Yavuz zırhlısı Midilli gemisiyle birlikte Ege Denizinin kuzeyinde İngilizlerle bir çatışmaya girişmişti. Bu çatışma sırasında Midilli batarken, Yavuz üç mayın yarası almış, güçlükle geri dönmeye çalışırken Çanakkale Boğazı, Nara sığılğında karaya oturmuştu. Neticede Yavuz ağır yaralı halde İstanbul'a çekildikten kısa bir süre sonra Osmanlı İmparatorluğu, Mondros Mütarekesi (30 Ekim 1918) ile savaştan çekilmişti. Mehmetefendioğlu – Gürel, "Yavuz-Havuz Davası", s. 235; Erol Mütercimler, **Destanlaşan Gemiler Hamidiye, Yavuz, Alemдар, Nusrat**, Kastaş Yayınları, İstanbul, 1987, s.129-140; Mehmet Altun, "Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Yolsuzluk Davası Havuz-Yavuz Olayı", **Toplumsal Tarih**, sayı: 110, Şubat 2003, s. 36; Figen Atabey, "Yavuz Muharebe Kruvazörü", *Atatürk Ansiklopedisi*, Çevrimiçi <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/yavuz-muharebe-kruvazoru/>, 10.02.2023.

²³¹ Mütercimler, **Destanlaşan Gemiler...** s.129-140.

1912 yılından itibaren Alman İmparatorluğunun Akdeniz donanmasını teşkil eden Yavuz, 16 Ağustos 1914'ten itibaren Osmanlı Donanmasına katılmıştı²³².

Resim 6. Yavuz Zırhlısının Sancağı²³³

I. Dünya Savaşında Yavuz'un varlığı Osmanlı Donanmasının elini oldukça kuvvetlendirmişti. 1918'e dek Karadeniz'de güvenlik tesis etmişti. 1918 yılında Yavuz, Midilli gemisiyle birlikte Ege Denizinin kuzeyinde İngilizlerle bir çatışmaya girmişti. Yavuz, ağır yaralı halde İstanbul'a çekilmişti. Mondros Mütarekesi şartları gereğince Osmanlı Donanması Haliç'e hapsedilirken, Yavuz büyüklüğünden dolayı İzmit'e gönderilmişti. Ağır yaralı halde bulunan Yavuz'un toplarının kamaları ve kazanlarının kapakları sökülürken cephanesi de alınmıştı. 4 yıllık esaretin ardından 1923'te Cumhuriyet ilan edildiğinde Yavuz hâlâ yaralı²³⁴ bir halde İzmit'te demirlemiş bulunuyordu²³⁵.

²³² “Yavuz Muharebe Kruvazörü”, *Atatürk Ansiklopedisi*, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/yavuz-muharebe-kruvazoru/>.

²³³ İstanbul Deniz Müzesi

²³⁴ Mütareke döneminde işgalciler Yavuz'u ağır yaralı bir halde bulmuşlardı. Şunu söyleyebiliriz ki belki de bu Türkiye'nin işine gelmişti. Zira işgalciler geldiklerinde Yavuz zırhlısını sağlam ve hasarsız bulsalar bu güçlü gemiyi Türkiye'ye bırakmayabilir, Alman Donanmasına yaptıkları üzere el koyabilirlerdi. Versailles Antlaşması esasları için bkz. Rifat Uçarol, **Siyasi Tarih (1789-1994)**, Filiz Kitabevi, 4.Basım, İstanbul 1995, s. 510.

²³⁵ Mehmetefendioğlu – Gürel, “Yavuz-Havuz Davası”, s. 236.

Resim 7. I. Dünya Savaşına ait Alman İmparatorluğu Kartpostali²³⁶

Yavuz konusunda bir iddiaya değinmeyi gerekli bulmaktayız. Emekli Amiral Afif Büyüktuğrul eserlerinde özellikle Fevzi Paşa'nın donanmaya önem vermediğini söylemekte ve Yavuz zırhlısının tamirine de en başından karşı olduğunu belirtmektedir. Hatta Büyüktuğrul, Fevzi Paşa döneminde donanmanın bir bahriye programı bile olmadığını nakletmektedir²³⁷. Buna binaen Topçu İhsan Bey'in oğlu Asım Bülent Eryavuz babasından duyduğuna göre²³⁸ Fevzi Paşa'nın Yavuz zırhlısının tamirine karşı çıktığını iddia etmektedir. Asım Bülent Bey, bu sebepten babasının Yavuz sözleşmesini emrivakiye getirerek imzaladığını ve bunun üzerine Fevzi Paşa ve İsmet Paşa'nın babasına düşman kesilip, Topçu İhsan Bey'i Yüce Divan'a gönderdiğini aktarmaktadır²³⁹.

Öte yandan tarihi belgeler hem Asım Bülent Bey ve Afif Büyüktuğrul'dan farklı bir durumu göz önüne koymaktadır. 25 Mart 1924 tarihli TBMM Gizli celsesinde

²³⁶ Sol üstte Sultan V. Mehmet Reşat'ın fotoğrafı sağ üstte Almanca "Türkiye Saldırıyor" yazmakta aşağıdaki gemi ise Yavuz; kartpostalda resmedilen Haliç'teki Türk donanması

²³⁷ Afif Büyüktuğrul, **Büyük Atamız ve Türk Denizciliği**, s. 87-93; Afif Büyüktuğrul, **Cumhuriyet Donanmasının Kuruluşu Sırasında 60 Yıl Hizmet (1918-1977)**, Denizbasım Evi, İstanbul 2005, s. 76.

²³⁸ Cengiz Özakıncı, Asım Bülent Bey'in bu anlattıklarını babasından filan dinlemediğini, yukarıda verdiğimiz Afif Büyüktuğrul ve Celalettin Orhan Beylerin yazdıklarını harmanlayarak sanki İhsan Bey'in kendisine anlattıkları gibi sunduğu fikrini belirtir. Bu oldukça mantıklı bir fikirdir. Zira İhsan Bey ne meclisteki beyanlarında, ne Divan-ı Âli'deki konuşmalarında, ne de yıllar sonra yazdığı anılarında Mareşal Fevzi Çakmak'ı ne eleştirmiş ne de suçlamıştır. Hatta İhsan Bey, Mareşalin Yavuz'un tamiri konusunda fikrini sorduğunda "fenni cihetini biz bilmeyiz. Yavuzun biran evvel tamirini isteriz." şeklinde cevap verdiğini belirtmişti. Cengiz Özakıncı, "Mareşal Fevzi Çakmak'ın Kuva-yı Havaîye Programı ve Bahriye Tayyareleri", **Bütün Dünya Dergisi**, Başkent Üniversitesi Kültür Yayını, Sayı:2022/7, 2022, s. 15; **TBMM Zabıt Cerideleri**, Dönem 3, Birleşim 22, C:1, 24.12.1927, s.167.

²³⁹ Mehmetefendioğlu – Gürel, "Yavuz-Havuz Davası", s. 259-262.

Bahriye bütçesi tartışılırken, dönemin Millî Müdafaa Vekili Kazım (Özalp) Paşa, Bahriye'nin durumu hakkında Fevzi Paşa başkanlığındaki Genelkurmay'ın, 10 senelik ve 54 Milyon lira masrafı olan bir “Bahriye Siyaseti Programı” hazırlamış olduğunu aktarıyordu. 1924 senesi için bu programa göre 7 Milyon lira istenilmişti. Programın ilk maddesi ise bu sene başlamak kaydıyla Yavuz zırhlısının tamiriydi²⁴⁰.

Kazım Paşa bu plana muadil olarak Genelkurmay, Millî Müdafaa ve Bahriye dairesinin ortaklığıyla 5 yıllık bir Bahriye Programı daha hazırladıklarını belirtiyordu. Bu program; Yavuz'un tamiri, iki kıta 700 tonluk denizaltı, 2 kıta 100 tonluk denizaltı, 6 kıta 400 tonluk Torpido muhribi, 2000 adet torpido malzemesi, kalan diğer gemilerin onarımını ve Anadolu'da bir tersane inşa edilmesini öngörüyordu. Kazım Paşa bu programı uygulamaya koymak adına bu yıl için 7 Milyon lira bütçe talep etmişti²⁴¹. Neticede 25 Mart tarihli gizli celse de Bahriye bütçesine Yavuz'un tamiri için 2 Milyon lira konulmasına karar verilmişti²⁴².

Buna göre Yavuz'un tamirine karşı olduğu iddia edilen Fevzi Paşa, Bahriye siyaseti hakkında iki ayrı program hazırlanmasını sağlamıştı ve iki programında ortak maddesi Yavuz'un bir an evvel tamiriydi. Öte yandan bu tutanaklar Bahriye Vekâleti'nin kurulmasından yaklaşık 9 ay öncesine aitti.

5. Yavuz'un Tamiri ve Dış Politik Etkileri

Cumhuriyet'in denizcilik alanında verdiği ilk kararlardan biri Yavuz zırhlısının tamir ettirilmesi olmuştu. Bunun için 1924 yılında Bahriye bütçesine 2 Milyon Lira ödenek ayrılmış ve bu paranın “*Yavuz'un tamiri için*” harcanacağı açıkça belirtilmişti²⁴³. Ancak zırhlının tamiri için önce havuza alınması gerekiyordu ve 1924-1925 yıllarında Türkiye'de Yavuz derecesinde büyük bir gemiyi havuzlayabilecek bir havuz bulunmuyordu²⁴⁴. Bu durum Yavuz'un tamirini geciktiren bir etmendi. 29

²⁴⁰ **TBMM Gizli Celse Tutanakları**, Dönem 2, Birleşim 21, C:4, 25 Mart 1924, s. 396; Özakıncı, “Bahriye Siyaseti Programı”, **Bütün Dünya Dergisi**, Sayı:2022/6, Haziran 2022, s. 12-15.

²⁴¹ **TBMM Gizli Celse Tutanakları**, Dönem 2, Birleşim 21, C:4, 25 Mart 1924, s. 399.

²⁴² 1340 Bahriye Bütçesi, **TBMM Zabıt Cerideleri**, Dönem 2, Birleşim 21, C:8, 25.03.1924, s. 4.

²⁴³ 1340 Bahriye Bütçesi **TBMM Zabıt Cerideleri**, Dönem 2, Birleşim 21, C:8, 25.03.1924, s. 4.

²⁴⁴ Afşar, *Yolsuzluk ve Usulsüzlük*, s. 30.

Aralık 1924'te Bahriye Vekâleti kurulmuş²⁴⁵ ve bu donanmada yaşanacak gelişmelere başlangıç olmuştu.

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, 21 Eylül 1925 tarihinde yaralı haldeki Yavuz zırhlısını ziyaret etmişti. Gazi Paşa'nın Yavuz'a yaptığı bu ziyaret aynı zamanda bir teftiş hüviyetindeydi. Zaten bu ziyaret sonrasında geminin tamiri için gerçek anlamda adımlar atılmaya başlanacaktı. Gazi Paşa, bu ziyaretinde hem Donanma komutanı hem de Yavuz'un komutanı bulunan Yarbey Necati Bey'e şunları söylemişti²⁴⁶.

“Yavuz gemisine ilk defa geliyorum. Şimdiye kadar Yavuz Türk bayraklı bir Alman gemisi idi. Yaralı da olsa bu günkü şekli o zamandan daha pek çok değerlidir. Bu gemiyi Büyük Türk Milletinin ihtiyacı olan sağlam ve kudretli bir zırhlı şekline sokacağız. Bu kudret silah bakımından sizlere, dış politika bakımından da bizlere büyük hizmetler görecektir, gurur sağlayacaktır.”

Yavuz'un tamiri hakikaten dışarda da ses getirmişti. Dış basından *The Thames Star* gazetesinde çıkan “Yeniden Goeben” makalesinde Yavuz'un tamiri kararıyla beraber Türk bahriyesinde bir canlanma olduğu ve bunun endişe yarattığı söylenmekteydi. Buna göre Yavuz'un tamir haberinin Rusya, Romanya ve Yunanistan hükûmetlerini donanmalarını kuvvetlendirmeye iteceğinden söz ediliyordu. Ayrıca Yavuz'un geçmişte Türkleri savaşa sürüklediğini paylaşan gazete aynı geminin bu kez tamiriyle yine Türkleri nahoş akıbetlere sevk edebileceğinden dem vuruyordu. Son olarak makale de mevcut Lozan antlaşması ile Sevr'deki deniz kuvveti kısıtlamalarının tamamen kaldırıldığı hatırlatılıyor ve Lozan antlaşmasında donanmayı sınırlandıran bir maddenin bulunmamasının acınası bir durum olduğunun altı çiziliyordu²⁴⁷.

20 Haziran 1925'te Genelkurmay Başkanlığı'ndan, Dışişleri Bakanlığına gönderilen “*Müşir Fevzi*” imzalı bir yazıda; verilen yeni siparişler ile Yavuz'un tamirinin Türk deniz kuvvetlerini, Yunan donanmasıyla eşit seviyeye çıkarmaya bile yetmeyeceği belirtilmekteydi. Buna binaen Mareşal Fevzi Çakmak, siparişler

²⁴⁵ **Resmi Gazete**, “Bahriye Vekâleti'nin Teşkiline Dair Kanun”, No.82, 14 Ocak 1925.

²⁴⁶ Afif Büyüktuğrul, **Büyük Atamız ve Türk Denizciliği**, s.165-166; Altun, “Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Yolsuzluk Davası”, s. 36.

²⁴⁷ **Thames Star**, Volume LVII, Issue 16540, 15 Temmuz 1925, s.4; **Waikato Times**, Volume 99, Issue 16544, 13 Temmuz 1925, s.4; Özellikle İngiliz gazeteleri Yavuz'un tamiri ve Türk Bahriye konusuna büyük önem veriyorlardı. Türk Gazeteleri de bu haberleri “İngiliz Gazeteleri telaş ediyor” başlığı ile paylaşıyordu. **Cumhuriyet**, 31 Mayıs 1925, S. 382.

geldikten ve Yavuz tamir edildikten sonra Yunanistan ile Türkiye arasında deniz kuvvetlerinin sınırlandırılmasına yönelik bir anlaşma yapılmasını tavsiye ediyordu²⁴⁸.

30 Kasım 1927 tarihinde doğrudan Dışışleri Bakanı Dr. Tefik Rüştü (Aras) Bey'e gönderilen bir istihbarat raporunda; Yavuz'un tamir haberinin Yunan mahfillerinde “*telaş ve endişe*” yarattığı belirtiliyordu. Buna müteakip “*Adalar denizinde Yunan donanmasının faikiyetini (üstünlüğü) istihsal ve idame için*” Yunan Bahriye Nazırının başkanlığında, Genelkurmay ve Deniz kuvvetlerinin katıldığı üst düzey bir komisyonun toplandığı belirtiliyordu²⁴⁹. 17 Kasım 1927'de toplanan bu komisyonda Yunan Dışışleri ve Maliye Bakanları da hazır bulunmuştu. Yunan Erkanı Bahriye Reisi Amiral Meliliko Polos civar devletlerin deniz kuvvetlerini güçlendirmesiyle Ege denizindeki üstünlüklerinin sarsılacağı ve bunun Yunan bağımsızlığını dahi etkileyebileceğinden söz ederek, derhal Yunan donanmasını kuvvetlendirilmesini istemişti. Buna göre Limnos zırhlısının ivedilikle tamiri için 5 milyon drahmi istenmiş ve bu istek kabul edilmişti²⁵⁰. Kısacası Yunan tarafı Yavuz'un tamirine karşı Limnos'u tamir ettiriyordu. Amaçsa Ege denizinde üstünlük sağlamaktı.

Türk ve Yunan gazeteleri arasında Bahriye konusunda bir dalaşma başlamış, Yunan tarafı, Yavuz'un tamiri sonrası Türk filosunun Yunan sahillerine, Midilli ve Sakız adalarına saldıracağı endişesini duyururken²⁵¹, Türk gazeteleri de Yavuz zırhlısını övücü haberler yapmışlardı²⁵².

Son tahlilde Yavuz'un tamirine ancak 1927'de başlanabilmiş; tamirin bitimi 1930'u bulmuştu²⁵³. Bunun ardından Mareşal'in tavsiyesine uygun olarak 30 Ekim 1930 tarihinde Türkiye ile Yunanistan arasında başka birkaç antlaşma ile birlikte

²⁴⁸ BCA, 30-10-0-0, 62-420-3; Ek-12.

²⁴⁹ “Goeben Again. Turkey Refitting Her; Greece Suggests Bargain (Yeniden Goeben, Türkiye Onu Onarıyor: Yunanistan Uzlaş Teklif Ediyor)”, **Poverty Bay Herald**, Volume LII, Issue 17056, 10 Haziran 1926, s. 7.

²⁵⁰ BCA, 30-10-0-0, 63-422-7.

²⁵¹ “Yavuz Korkusu”, **Son Saat**, 30 Eylül 1929, S. 1629; “Allah Akıllar Versin!”, **Akşam**, 11 Eylül 1929, S. 3920; “Yavuz Tamir Edilirken Yunanların Düşüncesi”, **Son Saat**, 9 Eylül 1929, S. 1607.

²⁵² “Yavuz'umuz 15 Eylül'de Merasimle Denize İndiriliyor. Yunanlılar Telaş İçindeler”, **Son Saat**, 6 Eylül 1929, S. 1604; Hatta Yunan Dışışleri Bakanı Yavuz gemisi hakkında kendi kamuoyunu rahatlatmak için açıklama yapmak durumunda kalmıştı. “Yavuz, Yunanlılar Buna Neden Böyle Ehemmiyet Veriyorlar”, **Son Saat**, 12 Eylül 1929, S. 1610.

²⁵³ “The Goeben. Warship At Sea Again Under Turkish Flag (Yavuz Savaş Gemisi Türk Sancağı Altında Tekrar Denizde)”, **Feilding Star**, Volume 8, Issue 2447, 9 Ocak 1930, s. 5.

Deniz Kuvvetlerinin Sınırlandırılmasına İlişkin Protokol imzalanmıştı²⁵⁴. Yavuz'u tamir eden Sen Nazar şirketiyle hesaplarsa ancak 3 Mayıs 1931'de kapatılabiliyordu²⁵⁵.

Resim 8. “Yavuz Sultan Selim Zırhlı Hümayunu” kartpostalı ²⁵⁶

6. Yavuz Soruşturması başlıyor

Bir görüşe göre İhsan Bey'in Divan-ı Âliye giden yolculuğu şöyle başlamıştı. 1927 Eylül'ü sonu Başvekil İsmet Paşa, Çankaya'da Cumhurbaşkanı Gazi Paşa'ya yaptığı bir ziyaret sırasında “hükûmet içinde suiistimal, rüşvet, irtikâp vardır” demişti.²⁵⁷

Gazi Paşa açıklamasını istediğinde Başvekil; Yavuz'un tamiri için alınan yüzen havuzun ihalesi sürecinde Bahriye Vekili İhsan Bey'in ilgili şirketlerden rüşvet aldığını ve irtikâpta bulunduğunu iddia etmişti²⁵⁸. Gazi Paşa, İhsan Bey'i tanıyıp sevdiği için bu iddia karşısında şaşırılmıştı. İsmet Paşa, Şükrü (Saraçoğlu) Bey ve

²⁵⁴ Baskın Oran, **Türk Dış Politikası**, Cilt I, 15.Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s. 347-348.

²⁵⁵ **BCA**, 30-18-1-2, 19-26-19.

²⁵⁶ Kartpostalın arkasında tarih Rumî 9 Temmuz 1331 yani 22 Temmuz 1915 olarak belirtilmiştir.

²⁵⁷ Gençosman, **Yakın Tarihimizde Yolsuzluk**, s. 126; Kâzım Özalp-Teoman Özalp, **Atatürk'ten Anılar**, Türkiye İş bankası Kültür Yayınları, 2.Basım, Ankara 1994, s.36.

²⁵⁸ Kâzım (Özalp) Paşa bu olayı hatıratında şöyle anlatmıştı. “İsmet Paşa, bir gece Çankaya'da beraber bulunduğumuzda Mustafa Kemal Paşa'ya “bu iş gizli bırakılamaz, mahkeme kanalıyla gerçekler açığa çıkarılmalıdır” dedi. Mustafa Kemal Paşa da söylenenlerden huzursuz olmuştu, İsmet Paşa'yı “Mademki öyledir icabı neyse yapınız” diye cevaplandırdı.” Özalp, **Atatürk'ten Anılar**, s. 36.

Abdülhalik (Renda) Bey'in kendisini uyardığını söylemişti. Ardından kendi yaptığı araştırma sonucu uyarıların haklı olduğu kanaatine vardığını bildirmişti. İsmet Paşa, bu hâlde İhsan Bey hakkında meclis soruşturması başlatmak için Cumhurbaşkanı'ndan izin istiyordu. Cumhurbaşkanı ise “önümüzde seçimler vardır. Bu sırada kamuoyu vicdanında olumsuz etki yapacak bu çapta bir hadisenin ortaya atılması doğru olmaz” demiş ve henüz ortada sadece bir iddia olması dolayısıyla İhsan Bey'in yine Cebelibereket'ten mebus olmasını, meclis toplandıktan sonra ise icap eden neyse onun yapılmasını söylemişti²⁵⁹.

7. Başvekil Meseleyi Meclis'e Taşıyor

Yavuz olayı ilk kez 23 Aralık 1927 tarihinde basında yer alırken haber “*Sabık Bahriye Vekil'inin Divan-ı Âliye sevki mevzubahistir*” manşetiyle paylaşılıyordu²⁶⁰. Bir başka gazete de olay “*İhsan Bey'in Mesuliyeti Muhakkaktır. Mesele Meclise intikal etti*” başlığıyla yer alıyordu²⁶¹. Bu haberlerin hemen ertesinde 24 Aralık 1927'de ise TBMM tarihi bir güne şahitlik ediyordu. Başvekil kendi kabinesinde yer almış eski bir arkadaşının Divan-ı Âli'ye gönderilmesini talep ediyordu.

İsmet Paşa, 24 Aralık tarihinde “*Malatya Mebusu Başvekil İsmet* ” imzasıyla meclise bir takrir vermişti²⁶².

“Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

Sabık Bahriye Vekili ve Cebelibereket Mebusu İhsan Beyin Vekâleti'nin son günlerinde, Yavuzun tamiri mukavelesinin tadili meselesinde muhilli emniyet (güven sarsıcı) bir tarzda, İcra Vekilleri Heyetinin kararı hilafına ve bu kamuni salahiyetinin haricinde hareket ettiği ve Hazinesin menafine âdemi takayyüt gösterdiği anlaşılmıştır. Vekâleti esnasında ve Vekâlet vazifesinden mütehaddis bu harekât kendisinin mesuliyetinin ve Divanı Âliye sevki müstelzimdir. Dâhili nizamnamenin 169'ncu maddesi mucibince hakkında tahkikat icrasını talep ve teklif ederim.”

²⁵⁹ Gençosman, **Yakın Tarihimizde Yolsuzluk**, s. 126-128; Cemal Kutay, **Cumhuriyet Devrinde Suiistimaller, Divanı Âliler, Meclis Tahkikatı**, Ercan Matbaası, 2. Basım, İstanbul 1959, s. 47.

²⁶⁰ “Türkiye Büyük Millet Meclisinde Mühim Bir Mesele”, **Cumhuriyet**, 23 Aralık 1927, S.1302.

²⁶¹ **Milliyet**, 24 Aralık 1927, S. 670; “İhsan Bey, Divan-ı Âli'ye mi Sevk Ediliyor?”, **İkdam**, 24 Aralık 1927, S. 11018; “Sabık Bahriye Vekili İhsan Bey'in Divan-ı Ali'ye Sevki mi Mevzubahis?”, **Son Saat**, 24 Aralık 1927, S. 993.

²⁶² **TBMM Zabıt Cerideleri**, Dönem 3, Birleşim 22, C:1, 24.12.1927, s. 157.

İsmet Paşa, tamirat²⁶³ hususunda temel şartlarının “bir senede tamir ve iki senede ödeme” olduğunu belirtiyordu. Yavuz’un tamiri için bütçeden ayrılan ödenek 3 milyon liraydı²⁶⁴.

Yavuz zırhlısının tamiri için Alman *Flander* şirketi 1 Milyon 300 bin Türk lirası paha biçerken; Fransız Sen Nazar şirketi 350.000 lira civarında bir teklif vermişti. İki şirketin verdiği teklifler arasındaki fark en çok dikkat çeken noktaydı. İki şirketin yapacakları iş aynıydı fakat fiyatlar arasında uçurum vardı. Aradaki milyonluk fark İhsan Bey’i de hayrete düşürmüştü bu sebepten Alman tarafı Vekâlet’e çağırılmıştı. İhsan Bey, Başvekil Paşa’ya Alman tarafının rakiplerinin verdiği fiyattan bu işi yapmayı imkânsız gördüğünü anlatmıştı. Almanların bu işin içinde “*başka tesirler*” vardır şeklinde iddialarda bulunduğunu söylemişti. İsmet Paşa bu hâlde Bahriye Vekâleti’ne “gemiyi sigortalatın” şeklinde bir teklifte bulunduğunu söylemekteydi²⁶⁵.

Fransız şirket ve Bahriye Vekâleti arasında yapılan pazarlıklar sonucu taraflar, Yavuz ve havuzun tamirat süresi boyunca 1 Milyon 300 bin sterlin bedelle sigortalanmasına ve hükümetin sigorta bedeline 20 bin lira iştirak etmesi şartlarında mutabık kalmışlardı. Hükümetinde izniyle taraflar arasında tamir sözleşmesi 5 Aralık 1926 tarihinde imzalanmıştı²⁶⁶. Sözleşmenin imzasından sonra İsmet Paşa, İhsan Bey’den Sen Nazar şirketinin Türkiye temsilcilerinin Sapançalı Hakkı ve Hüsrev Sami Beyler olduğunu öğrenmişti. “Bu kişilerin temsilci olmasında kanuna aykırı bir taraf var mıdır?” diye sormuş, İhsan Bey de kanunen bir mani bulunmadığı cevabını vermişti²⁶⁷.

²⁶³ Yavuz Zırhlısının tamirâtı iki aşamalıdır. İlk aşama da Yavuz’u tamir edebilmek için gemiyi içine alabilecek büyük bir havuza ihtiyaç duyulmuştu. Alman bir şirkete yüzen bir havuz inşa ettirilmiş ve gemi havuza alınmıştı. Tamiratın ikinci aşaması ise Fransız Sen Nazar şirketinin havuz içindeki Yavuz’u tamir etmesiydi. Fakat tamirat işi hiçte planlandığı gibi gitmemişti. İsmet Paşa’nın burada bahsettiği Yavuz’u tamir edecek Fransız şirketle yaşanan sorunlardır.

²⁶⁴ **TBMM Zabıt Cerideleri**, Dönem 3, Birleşim 22, C:1, 24.12.1927, s. 157; “Başvekil İsmet Paşa Hazretlerinin Takriri Müttefikân Kabul Edildi”, **İkdam**, 25 Aralık 1927, S. 11019.

²⁶⁵ **TBMM Zabıt Cerideleri**, Dönem 3, Birleşim 22, C:1, 24.12.1927, s. 157; Tok, *Cumhuriyet Döneminde Bahriye*, s. 126-127; **İkdam**, 25 Aralık 1927, S. 11019.

²⁶⁶ **TBMM Zabıt Cerideleri**, Dönem 3, Birleşim 22, C:1, 24.12.1927, s. 157.

²⁶⁷ Bu nokta önemlidir. Çünkü Sapançalı Hakkı, kendi deyimiyle İhsan Bey’in 20 senelik arkadaşıdır. Başvekil bu bilgiyi sözleşmenin imzası sonrası öğrendiğini iddia etse de İhsan Bey buna itiraz etmekte ve Başvekil’e sözleşmenin imzası öncesinde her türlü bilgiyi verdiğini belirtmektedir.

Şubat 1927’de Yavuz gemisi havuza alınırken bir kaza yaşanmıştı. Bu kaza tamir takvimini aksatmıştı. Sözleşmeye göre Şubat ayında Yavuz havuza alınarak şirkete teslim edilecek, Nisan ayında şirket tamirata başlayacak, Haziran ayının sonundan itibaren de ilk taksitle ödeme başlayacaktı. Fakat kaza sonucunda 7 aylık bir gecikmenin ardından ancak Ağustos 1927’de Yavuz havuzlanabilmişti²⁶⁸.

Fakat bu seferde şirket su koyuvermişti. Bahriye Vekili, İsmet Paşa’ya gelerek şirketin tamire başlamak istemediğini bildiriyordu. Zira şirket yaşanan kaza nedeniyle sigorta bedellerinin %1’den %5’e fırladığını, sigorta masraflarının çok arttığını söylüyor ve sözleşmede değişiklik yapılmasını istiyordu. İstenen değişiklik sigorta maddesinin tadiliydi²⁶⁹.

Yaşanan bu aksilikler Cumhurbaşkanı’nın kulağına kadar gitmişti. Ağustos ayında Cumhurbaşkanı Gazi Paşa, Dolmabahçe Sarayında Başvekil ile yaptığı bir görüşmede gidişatın kendisini üzdüğünü ifade etmişti. İlaveten Gazi Paşa, İsmet Paşa’ya Bahriye Vekâleti’nde uygunsuz işler olduğuna dair duyum aldığını söylemişti. Bu görüşmeden kısa bir süre sonra aynı uyarı yine Cumhurbaşkanı tarafından İhsan Bey’e de yapılmıştı. Bunu İsmet Paşa’ya bizzat müteessir olmuş haldeki Bahriye Vekili İhsan Bey söylemişti. İsmet Paşa ise bu dedikodular karşısında yapılacak en doğru işin imzalanmış sözleşmenin hükümlerine aynen bağlı kalmak olduğunu ifade etmişti²⁷⁰.

Bahriye ile Sen Nazar şirketi arasında anlaşmazlık devam etmekteydi. Şirket, sigorta maddesi değiştirilmeden tamire başlamayı reddediyordu. Bir gün İsmet Paşa’nın biraderi Hasan Rıza (Temelli) Bey’e Sen Nazar şirketinin temsilcisi olması teklif edilmişti. İsmet Paşa bu duruma sinirlenmiş ve derhal İhsan Bey’e durumu anlatarak şirketin nüfuz arayışında olduğunu, bunlara izin verilemeyeceğinin fiilen gösterilmesi gerektiğini söylemişti²⁷¹.

1927 Eylül sonuna gelindiğinde Yavuz’un tamirine hala başlanamamıştı. Bahriye heyet-i fenniyesi Yavuz’un uzun süre havuzda kalmasının çeşitli kaza ve hasarlara

²⁶⁸ **TBMM Zabıt Cerideleri**, Dönem 3, Birleşim 22, C:1, 24.12.1927, s. 158; Tok, *Cumhuriyet Döneminde Bahriye*, s. 126; **İkdam**, 25 Aralık 1927, S. 11019.

²⁶⁹ **TBMM Zabıt Cerideleri**, Dönem 3, Birleşim 22, C:1, 24.12.1927, s. 158.

²⁷⁰ **TBMM Zabıt Cerideleri**, Dönem 3, Birleşim 22, C:1, 24.12.1927, s. 158; Gençosman, **Yakın Tarihimizde Yolsuzluk**, s.130-131; Tok, *Cumhuriyet Döneminde Bahriye*, s. 127.

²⁷¹ Bu konuya ilerde tekrar değineceğiz. **TBMM Zabıt Cerideleri**, C:1, 24.12.1927, s. 158.

neden olabileceğini bildirmekteydi. Bu şartlar altında şirket ile olan sözleşmenin fesih edilmesi de çok mümkün görünmüyordu²⁷².

6 Kasım 1927’de İhsan Bey, bahriye müsteşarı Hüsametdin Bey ile birlikte İsmet Paşa’yı evinde ziyaret etmişti. Şirketin sigorta süresini 4 ayla; yani Yavuz’un büyük yaralarının kapanacağı müddetle sınırlayan sigorta teklifini başvekile bildirmişti. İsmet Paşa şirketin bu teklifinin Bakanlar Kurulu’nda görüşülerek karara bağlanmasını istemişti. İhsan Bey bunu kabul ederken, ek olarak Bahriye Fen heyetinin 4 aylık sigorta teklifinde bir mahzur görmediğini de Başvekil Paşa’ya bildirmişti²⁷³.

Ayrıca bu görüşme sırasında İsmet Paşa’nın dediğine göre İhsan Bey, kendisiyle yalnız görüşmeyi “ima” etmiş, bu sebepten müsteşardan ayrılarak ayrı bir odaya geçilmişti. Burada İhsan Bey, İsmet Paşa’ya “*bu mesele üzerinde dedikodu oluyor. Benim para aldığımdan bahsediyorlar. Cesaretim kırıldı*” sözleriyle dert yanımtı. İsmet Paşa, “hem şirketin teklifini hem de yapılan dedikoduları Bakanlar Kurulu’nda konuşalım. Orada anlatınız tüm amilleri bilerek arkadaşlarla beraber karar verelim”. “*Doğru ve temiz hareket budur.*” diyerek İhsan Bey’i teselli etmişti²⁷⁴.

17 Ekim 1927 tarihinde Bahriye Vekâleti şirketin sigorta maddesi hakkındaki teklifini, kabul edilmesi yönünde fikir beyan eden bir tezkere ile Başvekâlet’e göndermişti. Başvekil Paşa Adliye, Maliye ve Ticaret vekillerinden bir komisyon kurarak teklifin tetkik edilmesini emretmiş, Danıştay’dan (Şura-yı Devlet) konuyla ilgili mütalaası sorulmuştu. 22 Ekim’de Danıştay’ın cevabı gelmiş, Bakanlar Kurulu 24 Ekim 1927’de karar vermek üzere toplanmıştı²⁷⁵.

İsmet Paşa’nın ifadesine göre Bahriye Vekâleti’nin gönderdiği tadil-name görüşülmüştü. Burada sigorta süresinin 4 aya indirilmesi kabul ediliyordu. İlâveten Yavuz’u havuzlama işlemleri için Bahriye’nin tasdik edeceği bir uzman getirilmesi

²⁷² TBMM Zabıt Cerideleri, Dönem 3, Birleşim 22, C:1, 24.12.1927, s. 159.

²⁷³ TBMM Zabıt Cerideleri, Dönem 3, Birleşim 22, C:1, 24.12.1927, s. 159; İkdâm, 25 Aralık 1927, S. 11019.

²⁷⁴ TBMM Zabıt Cerideleri, Dönem 3, Birleşim 22, C:1, 24.12.1927, s. 159; İkdâm, 25 Aralık 1927, S. 11019.

²⁷⁵ TBMM Zabıt Cerideleri, Dönem 3, Birleşim 22, C:1, 24.12.1927, s. 159.

öngörülüyordu. Danıştay mütalaasında ise şirketin 4 ay talebi kabul edilmekteydi. Fakat uzman getirilmesi hakkında Danıştay bir fikir beyan etmemekteydi²⁷⁶.

Bakanlar Kurulu, şirketin sigorta süresini 4 aya indirme talebini kabul ediyordu. Diğer yandan Bahriye'nin verdiği "uzman getirelim" teklifi de Bakanlar Kurulu toplantısında görüşülmüş, İsmet Paşa'nın beyanatına göre uzman teklifi enine boyuna tartışıldıktan sonra reddedilmişti²⁷⁷.

Bahriye Vekâleti'nin Bakanlar Kurulu'na gönderdiği tezkerede Yavuz'un tamiri süresince havuzdan çıkarılması veya havuza alınmasını idare edecek ve masrafi şirket tarafından karşılanacak bir uzman getirilecekti. Getirilen uzman Bahriye Vekâleti tarafından da tasdik edilecekti²⁷⁸.

İsmet Paşa bu maddeyi ret etmişti. Buna göre sözleşmeye göre Yavuz'u havuza almak, havuzdan çıkartmak, Yavuz'a ateş talimi yaptırmak tamamen şirketin üstlendiği bir sorumluluktur. Bu süre zarfında nasıl ki şirketin tamirde kullanacağı malzemeye müdahale edilmiyorsa, şirketin Yavuz'un havuza alımı ve çıkarılmasında getireceği uzmana da müdahale etmemek gerekiyordu. Eğer "Bahriye'nin tasdik edeceği bir uzman getirilmesi" şartı konulursa bu şirketin mesuliyetine Vekâleti de ortak etmek olacaktı. Bu nedenle Bakanlar Kurulu uzman konusundaki Bahriye teklifini reddetmişti. Netice itibarıyla Bakanlar Kurulu'nun kabul ettiği şartlar göz önüne alınarak, Bahriye Vekâleti'nin şirketle müzakereye girişmesi Bakanlar Kurulu Kararnamesi'nde belirtilmişti²⁷⁹. Kararname imza edildikten sonra İhsan Bey, İsmet Paşa'ya "şimdi ben ne yapayım?" diye sormuş, İsmet Paşa şirketle görüşün, bizde tekrar görüşelim yanıtını vermişti. İsmet Paşa durumu şifahen Cumhurbaşkanı'na da arz ettiğini bildirmekteydi²⁸⁰.

26 Ekim 1927'deki Bakanlar Kurulu toplantısında vekillere hükûmetin istifa edeceğini ve bunun son toplantıları olduğunu söyleyen İsmet Paşa, 30 Ekim 1927

²⁷⁶ **TBMM Zabıt Cerideleri**, Dönem 3, Birleşim 22, C:1, 24.12.1927, s. 159.

²⁷⁷ İhsan Bey uzman meselesinin hiçbir zaman Bakanlar Kurulu'nda görüşülmediğini savunmaktaydı.

²⁷⁸ **TBMM Zabıt Cerideleri**, Dönem 3, Birleşim 22, C:1, 24.12.1927, s. 159-160.

²⁷⁹ Bakanlar Kurulu Kararnamesi, 24 Ekim 1927. **BCA**, 30-18-1-1, 26-57-7.

²⁸⁰ **TBMM Zabıt Cerideleri**, Dönem 3, Birleşim 22, C:1, 24.12.1927, s. 160; **İkdam**, 25 Aralık 1927, S. 11019; "Sabık Bahriye Vekili İhsan Bey Divan-ı Âli'ye Sevk Olunuyor", **Açık Söz**, 25 Aralık 1927, S.2131.

gecesi İhsan Bey’le kendi evinde görüşmüştü. Ona yeni hükûmette Bahriye Vekâleti’nin yer alamayarak, Millî Müdafaa Vekâleti’ne bağlanacağını söylemişti. Bu şekilde İhsan Bey’e kabine dışında kalacağı da bildirilmişti. Gerçekten de 1 Kasım 1927’de İsmet Paşa, 4. İnönü hükûmetini kurmuştu. Bu yeni hükûmette ne İhsan Bey ne de Bahriye Vekâleti yer almamıştı. Millî Müdafaa Vekilliği’ne Abdülhalik Renda Bey getirilmişti²⁸¹. İsmet Paşa yeni hükûmetin ilk toplantısında birinci gündem maddesi olarak Yavuz sözleşmesini bulduklarını söylüyordu²⁸². Buna göre İhsan Bey, 30 Ekim 1927 tarihinde, bakanlığının son gününde hükûmetin istifasını bile bile Yavuz’un tamiri sözleşmesini imzalamış, ertesi günse hükûmet istifa etmişti.

İsmet Paşa, sözleşmeyi incelediklerinde yalnızca sigorta maddesinin değil başka maddelerin de değiştirildiğini görmüştü. Örneğin daha önce Bakanlar Kurulu’nda reddedilmesine rağmen uzman getirilmesi şartı kabul edilmişti. Daha önemlisi sözleşmenin ödeme şartları değiştirilmişti. Eski madde bir yılda tamir, iki yılda ödeme süreci ön görüyor ve aylık 110 bin liralık taksitlerden oluşuyordu. Yeni ödeme maddesi iş yapıldıkça ödeme esasına dayanan, fatura karşılığı ödemeydi. Bir yılda tamir bir yılda ödeme anlamı taşıyordu. Özetle yapılan işlerin faturaları bir komisyon tarafından tasdik edilecek ve şirket bu faturalarla Bahriye’ye başvurarak ödemelerini alacaktı. Fakat 1927 senesinde yapılan ödeme tutarı 1 Milyon 300 bin lirayı aşmayacak, aşarsa 1928 senesi bütçesinden tahsil edilecekti. Bu ciddi bir durumdu. İsmet Paşa ödeme maddesinin ne Başvekil ne de Maliye Vekil’inin haberi olmadan değiştirildiğini belirtmekteydi. Bunun ardından hükûmet, 30 Ekim tarihinde sözleşmenin noter huzurunda kati biçimde imzalandığını öğrenmiş ve derhal Bahriye’den izahat istenmişti. Bahriye’den gelen cevapta devletin ve hazinenin lehine olan maddelerin kabul edildiği bildirilmişti²⁸³.

İsmet Paşa bu durumda Bahriye Müsteşarını çağırıp bizzat sormuştu. Müsteşar bu maddelerin gerekliliğini savunurken, İsmet Paşa uzman meselesinin Bakanlar Kurulu’nda reddedildiğini; Bakanlar Kurulu’nca reddedilen bir maddenin kabulünün usulsüz olduğunu söylemişti. Ödeme maddesindeki düzenlemenin nereden icap ettiği

²⁸¹ “Yeni Kabine”, Milliyet, 1 Kasım 1927, S. 617; Tok, *Cumhuriyet Döneminde Bahriye*, s. 121.

²⁸² **TBMM Zabıt Cerideleri**, Dönem 3, Birleşim 22, C:1, 24.12.1927, s. 160.

²⁸³ **TBMM Zabıt Cerideleri**, Dönem 3, Birleşim 22, C:1, 24.12.1927, s. 160-161; Afşar, *Yolsuzluk ve Usulsüzlük*, s. 49; **İkdam**, 25 Aralık 1927, S. 11019; **Açık Söz**, 25 Aralık 1927, S.2131.

sorulmuştu. Müsteşar, devletin şirkete birikmiş 660 bin lira borcu olduğunu, bu borcun peşin ödenmesini engellemek adına fatura karşılığında ödemeyi uygun gördüklerini söylemişti. İsmet Paşa hazineyi ilgilendiren bir konuda nasıl olup da Maliye Vekâleti'ne haber vermeden hareket ettiklerini sormuştu. İlâveten fatura ile ödemenin bir senede tamir, bir senede ödeme anlamına geleceğini ve bunun anlaşmanın temeli olarak nitelediği bir senede tamir, iki senede ödeme esasına aykırı olduğunu söylemişti²⁸⁴.

Bu konu da Bahriye Müdürler Encümeni konuyu tekrar müzakere etmiş ve değişikliklerin devlet lehinde olduğu konusunda ısrar etmişlerdi²⁸⁵. Fakat hükûmet, devletin şirket lehine taahhüt altına sokulduğu kanısına varmıştı. Bu durumda hükûmet sözleşmenin bir kez daha düzenlenmesi için şirkete başvurmuş²⁸⁶ ve 18 Aralık'ta Yavuz sözleşmesi tekrar imzalanmıştı²⁸⁷. İlginç olansa şirket de hükûmetin bu değişiklik talebini haklı bulmuştu.

Üslubunu sertleştiren²⁸⁸ İsmet Paşa, Bakanlar Kurulu toplantısında sözleşmenin imzadan önce tekrar Bakanlar Kurulu'nda görüşülmesi emri verilmesine rağmen Bahriye eski Vekili'nin hangi akla hizmet sözleşmeyi imzaladığını soruyordu. Uzman getirilmesi konusunda Bahriye Fen heyetinin ısrarlı bir talebi varsa bunun da konuşulacağı yerin yine Bakanlar Kurulu olduğunu söyleyen İsmet Paşa, buna rağmen İhsan Bey'in Bakanlar Kurulu'nca reddedilen bir maddeyi²⁸⁹ emrivaki ile sözleşmeye eklettiğini söylüyordu. Ödeme planında değişiklik yapılması ilişkin İsmet Paşa,

²⁸⁴ TBMM Zabıt Cerideleri, Dönem 3, Birleşim 22, C:1, 24.12.1927, s. 161.

²⁸⁵ TBMM Zabıt Cerideleri, Dönem 3, Birleşim 22, C:1, 24.12.1927, s. 161.

²⁸⁶ Hükûmet, Bakanlar Kurulu'nda kabul edilmediği halde 30 Ekim 1927 tarihli sözleşmede yer alan maddelerin çıkarılmasını şirketten talep ediyordu. İlâveten ödeme konusunda "bir senede tamir, iki senede ödeme" esasının tekrar kabulünü istiyordu. Bu durumda Sen Nazar şirketinin temsilcisi Türkiye'ye davet edilmişti. Yapılan görüşmelerde şirketin temsilcisi ödeme maddesi konusunda hükûmete hak vermiş ve değişiklik isteğini kabul etmişti. Ek olarak temsilci tüm fıkraların Bahriye Vekâleti'nce talep edildiğini kendilerinin yalnızca kabul ettiğini belirtecekti. 15 Aralık'ta şirketin müdürlerinden biri Paris'ten Ankara'ya gelmiş, Milli Müdafaa Vekâleti ile şirket arasındaki görüşmeler neticesinde 18 Aralık 1927'de Milli Müdafaa Vekili'ne imza yetkisi verilmiş ve sözleşme imzalanmıştı. TBMM Zabıt Cerideleri, Dönem 3, Birleşim 22, C:1, 24.12.1927, s. 162; Mahmut Goloğlu, **Devrimler ve Tepkiler 1924-1930**, Turhan Kitabevi, Ankara 1972, s. 243-244.

²⁸⁷ BCA, 30-18-1-1, 26-68-16.

²⁸⁸ "İsmet Paşa Hazretleri, Huzur-ı Millette Sabık Bahriye Vekili'ni ağır bir surette itham ederek, Divan-ı Âliye sevkini istedi", **Cumhuriyet**, 25 Aralık 1927, S. 1304; **İkdam**, 25 Aralık 1927, S. 11019.

²⁸⁹ Zira İsmet Paşa, uzman meselesinin Bakanlar Kurulu'nda görüşülerek reddedildiğini söylemişti.

şirketin dahi böyle bir talebi yokken, Başvekil veya Maliye Vekili'ne haber vermeksizin ödeme planının hangi amaçla değiştirildiğini sormaktaydı²⁹⁰.

İsmet Paşa, sözleşmeye göre şirketin tamir etmediği geminin parasını da alamayacağını belirterek, “660 bin lira borç” lafının doğru olmadığını söylüyordu. Yok, eğer şirketin böyle bir talebi olduysa niçin Bahriye Vekâleti'nin bunu bildirmediğini soruyordu²⁹¹. İsmet Paşa, imza öncesi konunun tekrar Bakanlar Kurulu'na getirilmesi tebliğ edildiği ve kabinenin istifa edeceğini bilmesine rağmen Bahriye eski Vekili'nin hangi hakla sözleşmeyi imzaladığını sormaktaydı. Bunun baştan aşağı sakat bir usul olduğunu söyleyen İsmet Paşa, “*Artık vaziyetin Büyük Millet Meclisinin müdahalesine ve Cumhuriyet'in Hâkimlerine taalluk*” ettiğini ifade ediyordu. İsmet Paşa'nın kanaatine göre ortada kanuna aykırı ve devlet aleyhine emrivakiler vardı ve Bahriye eski Vekil İhsan Bey, adalete teslim edilmeliydi²⁹².

8. İhsan Bey'in İlk Savunması

Bahriye eski Vekili İhsan Bey konuşmasına; kendisi hakkında Meclis soruşturması açılmasını istediğini belirterek başlıyordu. İhsan Bey, hakkında takrir verileceğinden bu sabah haberdar olduğunu dolayısıyla tamamen hazır gelmediğini, hafızasındaki bilgilerle meclisi aydınlatmaya çalışacağını söylemekteydi²⁹³.

İsmet Paşa'ya övgüler dizen İhsan Bey, “*halaskar*”(Kurtarıcı) Gazi ve İsmet Paşa'nın memleket sevgisi ve devletin menfaati için kendisi gibi sevdikleri bir arkadaşına bile bu muameleyi yapmalarının aslında inkılabın yüksekliğine işaret ettiğini belirtiyordu²⁹⁴. “*Sevgili liderim*” dediği İsmet Paşa'nın ayakları altında ölmeğe razı olduğunu dile getiren İhsan Bey, kendisi gibi bir arkadaşına bile devletin çıkarlarını

²⁹⁰ TBMM Zabıt Cerideleri, Dönem 3, Birleşim 22, C:1, 24.12.1927, s. 162.

²⁹¹ TBMM Zabıt Cerideleri, Dönem 3, Birleşim 22, C:1, 24.12.1927, s. 162-163; Gençosman, *Yakın Tarihimizde Yolsuzluk*, s.137-138; Tok, *Cumhuriyet Döneminde Bahriye*, s. 128.

²⁹² TBMM Zabıt Cerideleri, Dönem 3, Birleşim 22, C:1, 24.12.1927, s. 163-164; *Cumhuriyet*, 25 Aralık 1927, S. 1304; *İkdam*, 25 Aralık 1927, S. 11019.

²⁹³ TBMM Zabıt Cerideleri, Dönem 3, Birleşim 22, C:1, 24.12.1927, s. 164.

²⁹⁴ TBMM Zabıt Cerideleri, Dönem 3, Birleşim 22, C:1, 24.12.1927, s. 164; Gençosman, *Yakın Tarihimizde Yolsuzluk*, s.137-138; *İkdam*, 25 Aralık 1927, S. 11019; *Açık Söz*, 25 Aralık 1927, S.2131.

korumak için bu muameleyi yaptırdığından İsmet Paşa'nın tunçtan heykelinin dikilmesi gerektiğini söylüyordu²⁹⁵. İhsan Bey'in kendisini Yüce Divan'a göndermek isteyen birine karşı böyle bir girizgâh yapması şaşırtıcıydı.

Resim 9. “Topçu İhsan Bey topun ağzında”²⁹⁶

İhsan Bey, tamir hususunda bir senede tamir, iki senede ödeme esasında iki şirketle mutabık kaldığını fakat iki şirketin teklifleri arasında çok büyük fark olduğunu söylüyordu. Alman Flander şirketinin teklifi 1 milyon 600 bin lira (178 bin Sterlin) iken Fransız Sen Nazar şirketinin teklifi 350.000 liraydı (40 bin Sterlin). Teklifler arası farktan sebep, Alman tarafı Vekâlet'e çağırılmış, Almanlar rakip şirketin fiyatına tamiratın mümkün olmadığını söylemişlerdi. Alman temsilcilerden bazıları Fransızların Yavuz'u batıracağını iddia etmişti. Bu iddia İhsan Bey'i oldukça ürkütmüştü. Bu duruma çözüm olarak İsmet Paşa sigorta ettirelim fikrini öne sürmüştü. Yapılan pazarlıklar sonucu Yavuz, tamir süresi boyunca 1.300.000 Sterlin bedelle sigorta ettirilmişti. Bahriye Vekâleti de bu sigorta bedeline 20 bin lira iştirak etmişti. Burada İhsan Bey, kendisine 100 bin liraya kadar izin verildiği halde 20 bin

²⁹⁵ TBMM Zabıt Cerideleri, Dönem 3, Birleşim 22, C:1, 24.12.1927, s. 170; Gençosman, Yakın Tarihimizde Yolsuzluk, s. 140

²⁹⁶ Topu ateşlemekten olan Başvekil İsmet Paşa'dır. Cumhuriyet, 27 Aralık 1927, S. 1306.

liraya bu işi çözdüğünü vurgulayarak, “şirket lehine dolayısıyla devletin aleyhine değişiklik peşinde koşan bir vekil hiç böyle yapar mı?” diye eklemekteydi²⁹⁷.

Ödeme konusunda şirketle 1927’de 1 milyon 300 bin lira (145 bin Sterlin), 1928’de 1 milyon 300 bin lira verilmesi şeklinde anlaşmaya varılmıştı. Taksitler de aylık 110 bin lira olacaktı²⁹⁸.

Sen Nazar şirketinin temsilci ise Sapançalı Hakkı Bey idi. İhsan Bey, Sapançalı Hakkı’nın *1324 İnkılabında* (1908 II. Meşrutiyet’in İlanı) İttihat ve Terakki üyesi ve o günlerden arkadaşı olduğunu belirtiyordu²⁹⁹.

Yavuz zırhlısı tamir için havuza alınırken bir kaza olmuştu. Havuzun ayakları ezilmişti. Yavuz’da bir metre kadar havuzun içine düşmüştü. Bu durum havuzun tamirini gerektirmişti. Tamir işlemi 30 hafta (7 ay) kadar sürmüş, Ağustos 1927’de gemi havuza alınmış ve Fransız şirketine “gelin işe başlayın” denilmişti. Fakat Fransız tarafı işe başlamayacaklarını, çünkü kaza sonrası sigorta şirketlerinin sigorta priminin beş kat arttığını söylemişti. Fransız tarafı sözleşmedeki sigorta maddesinde değişikliğe gidilmesini talep etmişti. Bahriye tarafı değişikliği kabul etmemiş ve Fransız şirketi sözleşme hükümlerine riayet etmemekle suçlamıştı. Fransız şirketi buna cevaben esas sözleşme hükümlere uymayanın Bahriye Vekâleti olduğunu söyleyerek, sözleşmeye göre Haziran ayından itibaren ödeme almaları gerektiğini fakat kendilerine ödeme yapılmadığını hatırlatmıştı. İhsan Bey, “*Tamirata başladınız mı bizden para istiyorsunuz?*” cevabını vermişti. Şirket ise Bahriye’nin söz verdiği tarihte gemiyi kendilerine teslim etmediğini, kazanın sorumlusunun kendileri olmadığını ve tamirat için birçok malzeme alıp borca girdiklerini söylemişti. “Buyurun bakın” diyerek de alınan malzemelerin faturaları masaya konmuştu. İhsan Bey bu durumda hukuk müşaviri ile görüşmüş ve mahkemeye gidersek, “*Tazminat alacağımız pek şüphelidir*” yanıtını almıştı³⁰⁰.

²⁹⁷ **TBMM Zabıt Cerideleri**, Dönem 3, Birleşim 22, C:1, 24.12.1927, s. 165; Tok, *Cumhuriyet Döneminde Bahriye*, s. 128.

²⁹⁸ **TBMM Zabıt Cerideleri**, Dönem 3, Birleşim 22, C:1, 24.12.1927, s. 165.

²⁹⁹ **TBMM Zabıt Cerideleri**, Dönem 3, Birleşim 22, C:1, 24.12.1927, s. 165.

³⁰⁰ Kandemir, “Yavuz-Havuz Davası”, s. 3409-3410; **TBMM Zabıt Cerideleri**, C:1, 24.12.1927, s. 166.

Buna karşı olası bir mahkemede şirketin elini zayıflatmak adına tamiratın ilk taksiti İş Bankası'na yatırılmıştı. İşin çıkmaza girdiği bu günlerde bahriyeli uzmanlar Yavuz'un yaralı halde uzun müddet havuzda kalamayacağı konusunda İhsan Bey'i uyarıyordu. Bahriye Vekili de uzmanların uyarısını Başvekil Paşa ile paylaşmıştı. İhsan Bey Genelkurmay Başkanlığı'na da yazılı olarak konu hakkında fikir sormuştu. Mareşal Fevzi Çakmak, “*fenni cihetini biz bilmeyiz. Yavuzun biran evvel tamirini isteriz.*” şeklinde cevap vermişti³⁰¹. En nihayetinde devletin tüm kurumlarıyla geminin her halükârda tamiri kararına varıldığı görülmekteydi.

Sen Nazar şirketi Bahriye Vekâleti'ne Yavuz'un önemli yaralarının kapatılacağı 4 ay süreyle sigortalanmasını teklif etmişti. Bahriye komisyonu da 4 ayda bu yaraların kapatılabileceğini belirterek bu teklifi uygun bulmuştu. İhsan Bey bu noktada teklifin şirketten geldiğini Bahriye'nin teklifi olmadığını özellikle vurguluyordu. Bahriye Vekâleti kendi “uygundur” görüşünü de ekleyerek şirketin teklifini 17 Ekim 1927'de Bakanlar Kurulu'na göndermişti. Bakanlar Kurulu bu konuda Danıştay'dan mütalaa istemiş, Danıştay da 4 ay teklifini uygun bulmuştu³⁰².

Ancak İhsan Bey, Bakanlar Kurulu toplantısında yaşananları İsmet Paşa'dan farklı hatırlıyordu. “*Liderimden ve Heyeti Vekile'deki arkadaşlarımdan biraz daha işi düşünmelerini rica edeceğim*” diyen İhsan Bey, İsmet Paşa'nın aksine 24 Ekim tarihli Bakanlar Kurulu toplantısında uzman meselesine hiç değinilmediğini beyan ediyordu. İsmet Paşa bu maddenin reddedildiğini söylemişti. Buna karşı İhsan Bey, Bakanlar Kurulu toplantısında görüşülen ve karar verilen konuların kararnameye yazılması gerektiğini söylemiş, oysa Bakanlar Kurulu Kararnamesi'nde uzman konusuna dair hiçbir kaydın yer almadığını belirtmişti³⁰³.

24 Ekim 1927 tarihli Bakanlar Kurulu Kararnamesi'ne bakıldığında gerçekten uzman getirilmesi hakkında hiçbir kayıt yer almamaktaydı. Kararnamede sigorta maddesinin değişiklik sebebi, Bakanlar Kurulu'nun Danıştay mütalaaasında kabul ve reddettiği maddeler, kabul ve ret nedenleriyle birlikte açıklanmıştı. Esasen 4 ay teklifi

³⁰¹ TBMM Zabıt Cerideleri, Dönem 3, Birleşim 22, C:1, 24.12.1927, s. 167.

³⁰² TBMM Zabıt Cerideleri, Dönem 3, Birleşim 22, C:1, 24.12.1927, s. 167; İkdâm, 25 Aralık 1927, S. 11019.

³⁰³ TBMM Zabıt Cerideleri, Dönem 3, Birleşim 22, C:1, 24.12.1927, s. 168.

kabul edilmişti. Diğer yandan kararnamede şirketle sözleşmenin imzalanmasından değil yalnızca müzakereye girişilmesinden söz edilmekteydi³⁰⁴.

İhsan Bey, Bahriye komisyonuna “Bakanlar Kurulu kararına göre sözleşmeyi tadil ve karşı tarafı ikna edin” emrini vermiş ve müzakereler başlamıştı. Komisyondan kendisine “madem onların 4 ay teklifini kabul ediyoruz, bizde Fransızlara devlet lehine bazı maddeler kabul ettirelim” şeklinde bir tavsiye geldiğini söyleyen İhsan Bey “*Hükümetin ve hazinenin lehinedir*” dediği maddeleri şöyle açıklıyordu³⁰⁵.

İhsan Bey, ödeme maddesi hazineden bir anda büyük bir miktar para çıkmaması için değiştirildiğini söylemişti. Uzman getirilmesi konusunda İhsan Bey, Bakanlar Kurulu toplantısında bu konunun görüşülmediğini tekrarlayarak, diğer vekil arkadaşlarından tekrar düşünmelerini rica etmişti³⁰⁶. İhsan Bey masrafı şirkete ait olmak üzere Yavuz’un havuza alınması ve çıkarılması için bir uzman getirilmesinin devletin lehine bir madde olduğunu belirtmekteydi. İhsan Bey tüm bu ilave maddeleri bahriye müdür, reis ve hukukçularının “*muvaafıktır*” fikrine binaen kabul ettiğini ve bu fikre kendisinin de katıldığını söylüyordu³⁰⁷.

İhsan Bey, Yavuz sözleşmesini Bahriye Vekâleti’nin ilga edileceği ve kendisinin kabine dışı kalacağı haberini almadan önce imzaladığını belirtmekteydi. Buna göre İhsan Bey, 26 Ekim’deki Bakanlar Kurulu toplantısında hükûmetin istifa edeceğini öğrense de yeni kurulacak hükûmette yer alacağına dair kesin bir inanç taşıyordu. Bu sebeple de sözleşmeyi imzalamakta bir beis görmemişti³⁰⁸. İhsan Bey “*Heyet-i Vekilede benim rolümün bitmekte olduğuna bir gece muttali oldum ki, o geceden evvel mukavele ve tadilname tarafımdan imza edilmişti* ” demekteydi³⁰⁹.

³⁰⁴ Sigorta bedeli 1.325.000 İngiliz lirasıdır. **BCA**,30-18-1-1, 26-57-7.

³⁰⁵ **TBMM Zabıt Cerideleri**, Dönem 3, Birleşim 22, C:1, 24.12.1927, s. 168; Kandemir, “Yavuz-Havuz Davası”, s. 3410.

³⁰⁶ Açıkçası ya Başvekil ve diğer kabine üyeleri ya da eski Bahriye Vekili yalan söylüyordu.

³⁰⁷ **TBMM Zabıt Cerideleri**, Dönem 3, Birleşim 22, C:1, 24.12.1927, s. 168-169; Kandemir, “Yavuz-Havuz Davası”, s. 3410.

³⁰⁸ İhsan Bey sonraları bu konu hakkında “...çekileceğimi bilseydim bile memleketin büyük bir savunma silahı olan Yavuz’a ait mukavele imza koymayı gene de şeref bilirdim” diyecekti. **Ayın Tarihi**, Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi, Cilt:16, Numara:48-49-50, Mart-Nisan-Mayıs, Ankara 1928, s. 3117.

³⁰⁹ **TBMM Zabıt Cerideleri**, Dönem 3, Birleşim 22, C:1, 24.12.1927, s. 169.

İhsan Bey yaşananları şöyle aktarıyordu; “Gece 8 civarında telefon çaldı. Başvekil devlethanelerine çağırıyordu. Otomobile binip gittim. Paris Sefiri Ali Fethi (Okyar) Bey de oradaydı. Hatta o gece Fethi Bey Paris’e gidecekti. Kendisini uğurlamak üzere istasyona gittik. Başvekil o gece bana çok iltifat ediyorlardı. Hatta Fethi Bey de Paris Sefiri, şirkette Fransız şirketi belki bir yardımı olur diye Fethi Bey ile görüşmemi sağladı.” İhsan Bey, o gece istasyonda Fethi Bey de yanlarındayken, İsmet Paşa’ya sözleşmeyi Bakanlar Kurulu’nun kararları doğrultusunda ve devlet lehine değişikliklerle imzaladığını söylemişti. İsmet Paşa bu haber üzerine “*çok iyi yapmışsın*” diyerek İhsan Bey’i tebrik etmişti. İhsan Bey bu dediklerini orada bulunan Fethi Bey’in de teyit edebileceğini söylemekteydi³¹⁰.

İsmet Paşa konuşmasında böyle bir detay belirtmemişti. İhsan Bey’in ifadesine göre Başvekil şifahen de olsa sözleşmenin imzasından haberdardı. Diğer yandan İsmet Paşa’nın “sözleşmeyi devletin lehine şartlarla imzaladım” sözüne karşılık iyi yapmışsın demesi doğal bir durumdu. Zira sözleşmenin içeriğini sonradan öğrenecekti fakat İhsan Bey dâhil Bahriye erkânı bu maddelerin devlet ve hazine lehine olduğu konusunda ısrarcıydılar.

Sözleşmeyi imzaladığından Başvekili haberdar ettiğini söyleyen İhsan Bey, “*Sonra efendiler ben anlamıyorum. Ben Bahriye Vekili değil iken kendime Bahriye Vekilli süsü vererek mi bu itilâfnameyi imzaladım?*” diyordu. Bahriye Vekili olarak Bahriye Vekâleti’yle alakalı bir sözleşmeye imza koyduğunu hatırlatıyordu.

Muhasebe-i Umumiye kanunun 136. Maddesine göre “*Bir vekil mukavelenameyi Hükümetin lehine olarak tadile salâhiyettardır*” diyen İhsan Bey yetkisi haricinde bir iş yapmadığını yineliyordu. Sözü geçen kanunda “*Tadilât devlet lehine bulunduğu takdirde doğrudan doğruya Vekâleti aidesince (ilgili bakanlıkça) icra olunur.*” denilmekteydi³¹¹. Ancak aynı kanun maddesi bedeli 3000 lirayı geçen sözleşmelerde Danıştay mütalaası ile Bakanlar Kurulu kararı alınması gerektiğini söylüyordu³¹².

³¹⁰ **TBMM Zabıt Cerideleri**, Dönem 3, Birleşim 22, C:1, 24.12.1927, s. 169; Tok, *Cumhuriyet Döneminde Bahriye*, s. 129.

³¹¹ Muhasebe-i Umumiye Kanunu, No.1050, 136. Madde, 14 Haziran 1927

³¹² Muhasebe-i Umumiye Kanunu 136. Maddenin sadeleştirilmiş hali(dili ağır olduğu için); Mukavelelerden dolayı ortaya çıkan anlaşmazlıkların halli için taahhüt altına girenlerle imzalanacak anlaşmalar ve sözleşmelerde yapılacak değişikliklerde; hazinenin vermek durumunda bulunduğu

Neticede masum olduğunu belirten İhsan Bey, korkusu olmadığını da göstermek istercesine Başvekil'in meclis soruşturması açılın önergesinin kabul edilmesini meclisten rica etmişti³¹³. Önerge oy birliği ile kabul edilirken, soruşturmayı yapmak üzere Adliye ve Teşkilat-ı Esasiye komisyonlarından bir karma komisyon kurulmasına karar verilmişti. Buna binaen Kastamonu Mebusu Ali Rıza (Direklioğlu) Bey'in soruşturmaya havuz meselesinin de eklenmesi teklifi kabul edilmişti³¹⁴.

9. Topçu İhsan – İsmet Paşa Çekişmesi

Bu konuyu araştıran tüm araştırmacıların vardığı ortak kanaat İhsan Bey ve İsmet Paşa arasında bir çekişme olduğu ve ikili arasında anlaşmazlıklar yaşandığı şeklindedir³¹⁵. Ağaoğlu ikili arasındaki ilişki için³¹⁶ “*Meşrutiyetten önce Edirne’de Hançer ve Kur’an üzerine gözü kapalı yeminlerle gizli İttihat ve Terakki Cemiyetine aza yapılmasına rehberlik ettiği İsmet Paşa’yla yıldızları bir türlü barışamamıştı. Fena tesadüfler onları hep karşı karşıya getiriyordu.*” demektedir. İkili arasındaki ilk olay Millî Mücadele esnasında İhsan Bey’in İsmet Paşa’nın Altıntaş Savaşı’ndaki askerî stratejik hatalarını her tarafta dile getirmesi ve ağır bir dille eleştirmesiyle başlamıştı. Hatta Kütahya-Eskişehir savaşlarındaki bu mağlubiyet nedeniyle İhsan Bey’in Ankara’da Mustafa Kemal Paşa’ya “*bu adamı (İsmet Paşayı) benim mahkememe gönderirseniz asarım*” dediği bile iddia edilmekteydi³¹⁷. Millî Mücadele döneminde Batı Cephesi komutanı İsmet Paşa, cephe hattına bağlı Birinci Ordu Komutanı Ali İhsan Paşa ile bazı sorunlar yaşamıştı. Sonuçta Ali İhsan Paşa görevden alınmıştı. İhsan Bey Ankara İstiklal Mahkemesi reisi sıfatıyla İsmet Paşa’nın Ali İhsan

menfaat 3000 liraya kadar olduğu takdirde, hazine hukuk müşavirliğinin mütalaasına istinaden ilgili Vekâlet tarafından yapılabilir. Bu miktarın üzerinde bir menfaatin verilmesi lüzumlu görülen sözleşmelerin akdinde veya mukavelenin değiştirilmesinde Danıştay mütalaası alınması gereklidir. Hazine hukuk müşavirliğince veya Danıştay tarafından verilen mütalaaya aykırı olarak sözleşme imzalanması veya sözleşmede değişikliğe gidilmesi Bakanlar Kurulu kararıyla yapılabilir. Sözleşmenin uzatılması, sözleşmeye yazılı sebeplerden ötürü olduğu takdirde veya sözleşmenin değiştirilmesi devlet lehine bulunduğu takdirde doğrudan doğruya ilgili Vekâlet tarafından icra olunur.

³¹³ **TBMM Zabıt Cerideleri**, Dönem 3, Birleşim 22, C:1, 24.12.1927, s. 170.

³¹⁴ **TBMM Zabıt Cerideleri**, Dönem 3, Birleşim 22, C:1, 24.12.1927, s. 171.

³¹⁵ Ünlü, *Atatürk döneminde Cumhuriyet Donanması*, s. 28; Afşar, *Yolsuzluk ve Usulsüzlük*, s. 26.

³¹⁶ Ağaoğlu, *Babamın Arkadaşları*, s. 62.

³¹⁷ Afşar, *Yolsuzluk ve Usulsüzlük*, s. 26; İsmet Bozdağ, “Atatürk’ün Sofrası”, *Günaydın*, 1 Eylül 1975.

Paşa hakkındaki ithamlarının tetkik etmişti. İstiklal Mahkemesi meselenin kendisini ilgilendirmediğine karar verirken; İhsan Bey, Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'ya ayrı bir raporla İsmet Paşa'nın ithamlarının hiçbirisinin doğru olmadığını bildirmişti³¹⁸.

İhsan Bey ile İsmet Paşa'nın karşı karşıya geldiği bir başka hadise de Cumhuriyet'in ilanı sonrası yaşanan "Gazeteciler Davası"³¹⁹ olmuştu. İsmet Paşa'nın cezalandırılmaları arzusuna karşı mahkemenin gazeteciler hakkında beraat kararı vermesi, üstüne bir de gazetecilerin Cumhurbaşkanı ile görüştürülmek üzere İzmir'e gönderilmesi İsmet Paşa'yı çileden çıkarmıştı. İhsan Bey anılarında İstanbul gazeteleri ile Cumhurbaşkanı'nın barışması için böyle bir adım attığını ve daha sonra Cumhurbaşkanı'nın da kendisine hak verdiğini nakletmektedir. Aynı görüşmede Cumhurbaşkanı, İhsan Bey'e İsmet Paşa ile de görüşmesini, konuyu ona da izah etmesini söylemişti. İhsan Bey, İsmet Paşa ile görüşmeyi denese de, İsmet Paşa kendisi için "yoktur" dedirterek İhsan Beyle görüşmemişti³²⁰. İhsan Bey bu şekilde üçüncü kez İsmet Paşa'nın isteklerine karşı hareket ederken; Bu dava ikili arasındaki anlaşmazlığı iyice su yüzüne çıkarmıştı.

³¹⁸ İhsan Eryavuz, "Ali İhsan Paşa Aleyhine Yapılan Ağır İtham", **Yeni Türkiye**, 5 Ağustos 1946; Ünlü, *Atatürk döneminde Cumhuriyet Donanması*, s. 29.

³¹⁹ Gazeteciler Davası; Cumhuriyet'in ilanı sonrası bunun aceleyle getirildiğini savunan bazı isimler Halife etrafında toplanmışlardı. Hilafetin ilgasına karşı çıkan bu isimler arasında Kâzım Karabekir, Refet Bele, Rauf Orbay gibi siyasi kişiler olduğu gibi Akşam'dan Hüseyin Cahit Yalçın, Tasvir'den Ebüzziya Velid ve İkdâm gazetesinden Ahmet Cevdet gibi gazeteciler de vardı. Bu sırada Londra'dan Hint Müslüman liderleri Ağahan ve Emir Ali, Başvekil İsmet Paşa'ya Hilafetin kaldırılmamasını talep eden bir mektup yollamışlardı. Fakat bu mektup daha Başvekil'e ulaşmadan yukarıda sözü geçen gazetelerde açık şekilde 5-6 Aralık 1923 tarihinde yayımlanmıştı. İsmet Paşa, bu gazete sahiplerinin İstiklâl Mahkemesinde yargılanmalarını istemiş ve mecliste bu isteği kabul etmişti. Bu yargılama göreviyse İhsan Bey'in başkanı olduğu İstiklâl Mahkemesine verilmişti. İsmet Paşa bu mektubu yayınlayanların ağır biçimde cezalandırılmasını arzu ediyordu. Hatta bunun için Mahkeme Heyetinin konakladığı Tokatlayan Oteline Tayyare Cemiyeti Reisi Fuat Bulca gönderilmişti. Fuat Bey, Mahkeme Başkanı İhsan Bey ve diğer üyelere Başvekil'in bu konudaki talebini aktarmış ve İsmet Paşa'nın öfkeli olduğundan bahsetmişti. İhsan Bey ise "*Mahkeme heyeti, herhangi bir tesir altında izhar-ı hissiyat eder karakterde değildir. Kanaat-bahş vesaik, delâil elde edilmezse, adalet ve mantık çerçevesinden ayrılmak bizim için gayri kaabildir. Bunu aynen söylersin*" şeklinde cevap vermişti. Neticede Mahkeme gazeteciler hakkında beraat kararı vermişti. Hüseyin Cahit Bey, İhsan Bey'e teşekkürlerini iletmış, İhsan Bey bu durumu Gazi ve İstanbul gazetelerini yakınlaştırmak için bir fırsat olarak görüp; Gazetecileri, Harp oyunlarını seyir için İzmir'de bulunan Gazi ile görüşmeye göndermişti. Ünlü, *Atatürk döneminde Cumhuriyet Donanması*, s. 32-33; Eryavuz, **Yeni Türkiye**, 6 Ağustos 1946; Eryavuz, **Yeni Türkiye**, 7 Ağustos 1946; Eryavuz, **Yeni Türkiye**, 8 Ağustos 1946; Kılıç Ali, "İsmet Paşa'nın İhsan Bey'e Kini Nasıl Başladı", **Milliyet**, 29 Aralık 1951, S. 587.

³²⁰ Ağaoğlu, **Babamın Arkadaşları**, s. 60-61; **Milliyet**, 29 Aralık 1951, S. 587.

Yıllar sonra aynı konu Yavuz davasında İhsan Bey'in Tahkikat komisyonunda verdiği ifade sırasında gündeme gelmişti. Komisyon Başkanı Yunus Nadi Bey olayla hiçbir ilgisi olmasa da İhsan Bey'e daha önce Hüseyin Cahit Beyle beraber yemek yiyip yemediğini sormuş, İhsan Bey'den olumlu yanıt alınca da “*Hüseyin Cahit Bey'i İstiklal Mahkemesi Başkanı olarak yargılamıştınız. Böyle bir kimse ile birlikte yemek yemekte bir sakınca görmediniz mi?*” demişti. İhsan Bey ise Hüseyin Cahit'in mahkemede beraat ettiğini hatırlatmıştı. Ayrıca onu ve diğer gazetecileri Gazi Paşa ile görüştüldüğünü, Gazi'nin de İzmir'de onlarla yemek yediğini söylemişti. İlâveten “beraat etmiş bir kişi ile görüşülmez diye bir kaide mi var” diyen İhsan Bey, Yunus Nadi'ye hitaben “*ben de yarın beraat edersem benimle konuşmayacak mısınız?*” diye sormuştu. Yunus Nadi Bey ise “*Takdire bağlı bir meseledir.*” demekle yetinmişti³²¹.

Gazeteciler davası sonrası Gazi, İzmir'de iken yakınlarını bir akşam yemeğe çağırmıştı. Kılıç Ali'nin aktardığına göre İsmet Paşa'nın kendisiyle görüşmemesine oldukça içerleyen İhsan Bey, Gazi'ye İsmet Paşa ile ilgili “*Paşam İsmet'i mektepten çıkıp daha henüz çocuk denebilecek bir çağda Edirne'ye geldiği zamandan tanırım ve kendisini himaye etmiş bir arkadaşım, aramızdaki tanışıklık o günden başlar, şimdi görüşüyorum. Hadiselerin verdiği fırsatlardan istifade ederek bize “dikte” ettirmek gibi bir vaziyet takınıyor. Ben onu tanırım. Onunla bununla uğraşmasını ve burnunu sürtmesini iyi bilirim. Yalnız müsaade et ve beni serbest bırak*” sözlerini sarf etmişti³²².

Yine İhsan Bey, mahkeme sonrası Ankara'da garip bir hava ile karşılaştığını hatta en yakın arkadaşlarının bile kendisine soğuk davrandığını yazmaktaydı. Bu sırada Latife Hanımla evlenmesi şerefine Çankaya Köşkünde bir davet düzenleyen Gazi Paşa; Araları bozuk olan İhsan Bey ile İsmet Paşa'yı da barıştırmak ümidiyle Çankaya'ya davet etmişti. Bu davette Gazi'nin de bulunduğu bir ortamda İhsan Bey, İsmet Paşa'ya hitaben “*Sen (İnönü), Şu büyük adamın (Atatürk) sana olan emniyet ve muhabbetine şükret. Yoksa bu zihniyetle sen bize arkadaş olamazsın*” demişti. Gazi ise araya girerek “*İhsan sen de ileri gidiyorsun!*” sözleriyle kavganın büyümesini önlemişti³²³. İkili arasında gerginliğin yükseldiğini fark eden Gazi Paşa, “*Söğütlü*”

³²¹ Gençosman, **Yakın Tarihimizde Yolsuzluk**, s. 148-149; Afşar, *Yolsuzluk ve Usulsüzlük*, s. 58-59.

³²² Kılıç Ali, “Gazi'nin Sofrasında Geçen İki Hadise”, **Milliyet**, 28 Ocak 1952, S.617.

³²³ Eryavuz, “İstanbul'dan Ankara'ya Döndüğümde Bulduğum Hava”, **Yeni Türkiye**, 9 Ağustos 1946.

yatıyla Boğaz'dan geçerken İhsan Bey'i ikaz ederek “İsmet ile münakaşayı bırak, başına iş açarsın!” sözleriyle uyarmıştı³²⁴.

İhsan Bey'in söylediğine göre Bahriye Vekilliği sona erdikten sonra bir gün Başvekil İsmet Paşa, Çankaya'da Cumhurbaşkanı Gazi Paşa'ya “İhsan vekillikten ayrıldığı için kızmış; parti içi muhalefet hareketi oluşturmaya çalışıyor” demişti. İsmet Paşa, İhsan Bey'in her önüne gelene hükümette suiistimaller olduğundan ve memleketin kötü idare edildiğinden bahsettiğini de söylüyordu³²⁵. Hatta bunu İhsan Bey'e haber veren o sırada Çankaya'da bulunan Dr. Fikret (Onuralp) Bey³²⁶ idi. Kılıç Ali Bey de hatıralarında İsmet Paşa'nın Atatürk'e İhsan Bey hakkında olumsuz laflar ettiğini naklediyordu³²⁷. Diğer yandan İhsan Bey'in parti içi muhalefet hareketi oluşturduğu iddiasını doğrulayan bir murakabe (denetim) zümresi olayı vardı. Yine Kılıç Ali Bey hatıralarında bu durumu şöyle aktarıyordu; Mecliste hiçbir muhalefet olmadığı için meclisin hükümeti denetleme vazifesi yerine getirilemiyordu. Bu hâlde İhsan Bey başta olmak üzere Kılıç Ali de dâhil 23 mebus bir araya gelerek parti içinde denetim yapma kararı almış ve parti grup toplantısında Kâzım (Özalp) Paşa'nın Meclis Başkanlığı'na oy vermemişlerdi. İsmet Paşa bu duruma oldukça içerlemişti³²⁸.

İsmet Paşa'nın İhsan Bey'i Cumhurbaşkanı'na şikâyeti sonrası İhsan Bey, İsmet Paşa'ya hitaben bir mektup kaleme almıştı. 18 Kasım 1927 tarihli mektubunda İhsan Bey, İsmet Paşa'ya karşı çok saygılı bir üslup kullanmıştı. İhsan Bey, kendisi hakkında bazı yalan dolan bilgilerle İsmet Paşa'nın yanıltıldığını bundan sebep bu mektubu yazdığını söylemekteydi. Mektubunda iftiranın revaç bulduğu günlerden geçildiğinden dem vuran İhsan Bey, kendisinin sonuna dek partiye, Gazi'ye ve inkılabı bağlı olduğunu yineliyordu. Fransız İhtilalinde; devrimin kendi evlatlarını

³²⁴ Kılıç Ali, “Gazi'nin Sofrasında Geçen İki Hadise”, **Milliyet**, 28 Ocak 1952, S.617.

³²⁵ Eryavuz, “Fırka içindeki ikiliğin sebepleri ve dedikodular”, **Yeni Türkiye**, 29 Temmuz 1946.

³²⁶ Serkan Dalgıç, Dr. Fikret Bey'in Atatürk ile Trablusgarp günlerinde tanıştığını ve hayata benzer bakış açıları nedeniyle kısa sürede dost olduklarını kaydeder. Atatürk, Trablusgarp dönüşü İzmir'de Dr. Fikret Bey'in misafiri olmuş, Cumhuriyet'in ilanı sonrası ise Dr. Fikret Çankaya'nın müdavimleri arasında yer almıştı. Dalgıç'ta Dr. Fikret Bey'in İhsan Bey gibi İş Bankası üyesi olması dolayısıyla İsmet Paşa ile sıkıntı yaşadığı üzerinde durmakta ve İş Bankası ekseninde Yavuz davasını değerlendirmektedir. Serkan Dalgıç, *Bilecik Milletvekili Dr. Fikret (Onuralp) Bey'in (1887-1946) Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri*, Yüksek Lisans Tezi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bilecik 2022, s. 46-50.

³²⁷ Kılıç Ali, “Gazi'nin Sofrasında Geçen İki Hadise”, **Milliyet**, 28 Ocak 1952, S.617.

³²⁸ Eryavuz, **Yeni Türkiye**, 29 Temmuz 1946; Kılıç Ali, **Milliyet**, 28 Ocak 1952, S.617.

yemesinden ders alarak şahsi kavgınlıkların yol ayrılıklarına sebebiyet veremeyeceğini vurguluyor ve Rauf Bey'in bunun en hazin örneğı olduğunu ekliyordu³²⁹.

İsmet Paşa bu mektuptan Cumhurbaşkanı'nı da haberdar etmişti. Bunun üzerine Dr. Fikret Bey köşke çağrılmış ve Gazi, Fikret Bey'e “İhsan'a söyle bu mektuptan memnun olmadım” demişti³³⁰. Bu hâlde İsmet Paşa mektup meselesini Gazi'ye abartarak aktarmış olmalıydı. Aslında Kılıç Ali hatıralarında³³¹ İhsan Bey'in İsmet Paşa'ya ağır bir mektup yazdığını söylemekteydi. İhsan Bey ise mahkemesi sırasında İsmet Paşa'nın kendisine düşman olmasının nedeninin bu mektup olduğunu söylemişti³³². Fakat Ek-6'daki orijinal mektuba bakıldığında ağır olmadığı gibi saygılı bir üslup ile kaleme alındığı görölüyordu³³³.

Bu mektup hadisesi sonrası İhsan Bey, Cumhurbaşkanı'na görüşmek için ricada bulunmuştu. Mecliste gerçekleşen bu görüşme sırasında Cumhurbaşkanı mektubun içinde hor görme ve hakaret olduğunu, muhatabını tehdit amacıyla yazıldığını söylemişti. İhsan Bey ise “haşa” diyerek asla böyle bir niyeti olmadığını, bu mektubu da yalnızca İsmet Paşa'nın kendisini şikâyet etmesi sonrası yazdığını belirtmişti. Gazi Paşa, mektupta dargınlığın gizlenmediğinden ve Fransız ihtilalinde devrimcilerin birbirini yemesinden bahisle Başvekile gözdağı verildiğini söylemişti. İhsan Bey “iki satır yazıdan yazanın maksadı hilafına mana çıkarmak herkes için mümkündür” cevabını vermişti. Gazi'nin görüşünüz talebine karşılık İhsan Bey, kendisini şikâyete kalkışmadan önce İsmet Paşa'nın iddialar hakkında kendisini pekâlâ çağırabileceğini fakat çağırmadığını söylemiş ve “Paşam ben İsmet'i iyi tanırım. Kendisine her ne surette olursa olsun antipati gösterenleri size ezdirir ve bertaraf ettirir. Benim size karşı gelmeye ne takatim ne niyetim vardır. Şimdi emir buyurun, mebusluktan da istifa

³²⁹ Bkz. Ek-6.

³³⁰ Kılıç Ali, **Milliyet**, 28 Ocak 1952, S.617; Eryavuz, **Yeni Türkiye**, 30 Temmuz 1946.

³³¹ Kılıç Ali'nin hatıratına geçen bir başka olay da; Şeyh Said İsyanı sırasında İhsan Bey, Cumhurbaşkanı ile bizzat görüşüp, İsmet Paşa'yı Başvekâlet'e getirmemesi için ricacı olmuştu. Eğer İsmet Paşa başvekil olursa kendisinin çekileceğini söylemişti. Hatta Gazi cevaben “...benim davayı yürütmek için kayıtsız şartsız itaat edecek bir adama ihtiyacım var. Bu da İsmet Paşa'dır. Sana gelince sen ne İsmet'in, ne de Fethi'nin adamısın. Sen benim arkadaşısın” cevabını vermişti. **Kılıç Ali'nin Anıları**, s.239.

³³² **Kılıç Ali'nin Anıları**, s.249; **Ayn Tarihi**, s. 3169.

³³³ Bahsi geçen mektubun tam metnini ne İhsan Bey ne de Kılıç Ali hatıralarında vermiştir. Yalnızca mahkeme kayıtlarında 18 Kasım tarihli mektubun tam metnine rastlanmaktadır. Buna binaen İhsan Bey ve Kılıç Ali'nin mektubun içeriğine dair verdikleri bilgiler, mahkeme kayıtlarındaki mektupla tam olarak örtüşmektedir. Dolayısıyla Mahkeme kayıtlarındaki mektup gerçektir.

edeyim.”³³⁴ Şeklinde sözler sarf etmişti. Buna karşı Gazi Paşa “Ben bu mesele de nötrüm. Yalnız bil ki Başvekille aranızda bir mesele vardır. Bu meseleyi bizzat kendisiyle halletsen iyi olur” demiş, İhsan Bey ise “Paşam kimseyle görüşmeye bir mecburiyetim yoktur. Arzu ederlerse beni çağırırlar... Siz bitaraf kaldıktan sonra benim kimseden korkum olamaz” yanıtını vermişti³³⁵.

Bundan iki gün sonra Afyon Mebusu Ali (Çetinkaya) Bey, İhsan Bey’e İsmet Paşa’dan duyduğu şu sözleri aktarmıştı³³⁶. “...Fakat İhsan’ın da benim elimde bir işi var. Yavuz mukavelesinin tadilinde salahiyeti haricinde devlet ve hazine aleyhine ahkâm koymuş. Bak ben ona ne yapacağım? Altındaki yatağı sattırıcım” Kılıç Ali Bey’in iddiasına göre Yavuz meselesi bu şekilde başlamıştı.

Son olarak Topçu İhsan – İsmet Paşa ikilisinin karakter özelliklerinden de bahsetmekte yarar görüyorum. İhsan Bey’in geçmişinde İttihat ve Terakki’nin fedai kadrolarında yer aldığından bahsetmiştik. Buna göre Topçu İhsan bir aksiyon adamıydı. İnce eleyip sık dokumak; bir şeyi kırk düşünmek tartmak onun yapısında yoktu. Meclisteki konuşmaları da heyecanlı kişiliğe sahip olduğunu göstermekteydi. Hareketliydi. Komitacı bir gelenekten geliyordu. Ancak kurnaz bir politikacı da sayılmazdı³³⁷. Komünizmden de etkilendiği anlaşılan İhsan Bey, Ağaoğlu’nun belirttiğine göre ateistti ömrünün sonralarına doğru ise kaderciliği benimsemişti³³⁸.

Diğer yandan İsmet Paşa ise İhsan Bey’in tam aksine kurnaz, çok düşünüp az konuşan, ince eleyip sık dokuyan bir yapıya sahipti. Durgundu. İtidalliydi. Büyük atılımlar İsmet Paşa’ya göre değildi. Aksiyon değil temkin insanı olan İsmet Paşa maceralara kolay kolay atılmazdı³³⁹.

³³⁴ Kılıç Ali, **Milliyet**, 28 Ocak 1952, S.617; **Kılıç Ali’nin Anıları**, s.249.

³³⁵ Eryavuz, **Yeni Türkiye**, 30 Temmuz 1946; Eryavuz, **Yeni Türkiye**, 31 Temmuz 1946.

³³⁶ Kılıç Ali, **Milliyet**, 29 Ocak 1952, S.618; Eryavuz, **Yeni Türkiye**, 31 Temmuz 1946.

³³⁷ Ağaoğlu, **Babamın Arkadaşları**, s. 59; Ünlü, *Atatürk döneminde Cumhuriyet Donanması*, s. 37-39.

³³⁸ Ağaoğlu, **Babamın Arkadaşları**, s. 72-74; Ünlü, *Atatürk döneminde Cumhuriyet Donanması*, s. 38.

³³⁹ Ünlü, *Atatürk döneminde Cumhuriyet Donanması*, s. 37.

Resim 10. İsmet Paşa, Topçu İhsan ve Atatürk aynı karede³⁴⁰

10. Tahkikat Komisyonu Raporu ve İddiaları

24 Aralık'ta meclis tarafından görevlendirilen, Teşkilat-ı Esasiye ve Adliye komisyonlarından müteşekkil karma komisyon raporunu 23 Ocak 1928'te tamamlamıştı³⁴¹. 33 kişilik tahkikat komisyonunda dönemin tanınmış mebusları; Yunus Nadi (Abalıoğlu), Hakkı Tarık (Us), Refik (Koraltan), Mehmet Asım (Us), Şair Mehmet Emin (Yurdakul), Ahmet Ağaoğlu, Yusuf Akçura yer almaktaydı. Tahkikat komisyonu meclis tarafından verilen geniş yetkisine dayanarak meseleye ait dosyaları tetkik etmiş, Başvekil ve Bahriye Vekili İhsan Bey başta olmak üzere tüm ilgililerle görüşmüş, meseleye adı karışan herkesi sorguya çekmiş ve yüzleştirmişti³⁴².

Tahkikat komisyonu Bahriye eski Vekili İhsan Bey'i dört mesele de maznun sayarak Divan-ı Âli'ye sevkini istiyordu. Bu meseleler şöyleydi;

- 1- İngiliz Vickers şirketinden hazır havuz satın alınması teşebbüsünde hiçbir resmî görevi ve yetkisi olmayan bir komisyoncu Amiral Hikmet Paşa'yı aracı yaparak havuzun alımına memur etmek ve 5000 Sterlin göndermek.

³⁴⁰ 1925 yılında bir davette çekildiği anlaşılan bu fotoğrafın kesin yer ve zamanı bulunamamıştır.

³⁴¹ "Tahkikat Encümeni Mazbatasını Bitirdi", **Cumhuriyet**, 23 Ocak 1928, S. 1333.

³⁴² Kandemir, "Yavuz-Havuz Davası", s. 3410; Gençosman, **Yakın Tarihimizde Yolsuzluk**, s. 140.

- 2- Yeni bir havuz yapımı kararı sonrası komisyoncu Ömer Nazım ve Ertuğrul (Bilecik) mebusu Dr. Fikret Beylerle anlaşarak havuz ihalesinin Flander şirketine verilmesini sağlamak için Bakanlar Kurulu'nu yanıltmak ve ihale kanunlarına aykırı hareket ederek vazifeyi suiistimal etmek. Bu şekilde ihaleye fesat karıştırarak ederek irtikâp suçu işlemek.
- 3- Yavuz'un tamiri işinde Fransız Sen Nazar şirketiyle yapılan sözleşmeyi komisyoncu Koniçeli Nurettin ve Sapançalı Hakkı beylerin iştirakiyle rüşvet alarak, kanuna aykırı bir biçimde tadil ve imza etmek.
- 4- Yüzbaşı Avukat Ziya Bey'i kanuna aykırı olarak emekliye sevk etmek.³⁴³

Komisyon başkanı Yunus Nadi Bey'in *Cumhuriyet*, mazbata muharriri yani sözcü Hakkı Tarık Bey'in *Vakit* gazetesinin başyazarı olması ve soruşturmanın gazetelerde geniş yer kaplamasını sağlamıştı. Gazetelerde konu hakkında İhsan Bey aleyhinde bir dil kullanılmaktaydı. İhsan Bey, tahkikat komisyonundaki sorgusunda; soruşturmanın tarafsızlığı konusunda endişe duyduğunu dile getiriyor. Komisyon başkan ve sözcüsünün Topçu İhsan'ı kamuoyuna suçlu gibi göstermekte yarışa girdiğini belirtiyordu. Ayrıca İhsan Bey bunlara ilaveten “*bir yandan da bana husumet tevcih eden Zâtın (İsmet Paşa'yı kastetmekte) bugünkü nüfuz ve kudretini göz önüne getirsem haklı olarak endişe etmekte mazur görülmez miyim?*” diyordu³⁴⁴.

Başkan Yunus Nadi Bey buna karşılık “*İhsan Beyefendi, zatı âlilerinizi kanun ve usul dairesinde isticvap edeceğiz*” diyordu. Gazetelerdeki yazıların hiçbir önemi ve ehemmiyeti olmadığını söylüyordu³⁴⁵.

Yavuz'un tamiri için ilk girişimi, 25 Mart 1924'te Bahriye dairesi yapmıştı. Yavuz'un tamiri haberini önceden alan Ömer Nazım isminde bir komisyoncu hemen Alman *Blohm und Voss* şirketinin temsilciliğini üzerine almıştı. Akabinde Ankara'ya gelen Ömer Nazım Bey, Trablusgarp'tan cephe arkadaşı Ertuğrul Mebusu Dr. Fikret

³⁴³ TBMM Zabıt Cerideleri, Dönem 3, Birleşim 36, C:1, 26.01.1928, Tahkikat Encümeni Raporu, s.27; Kandemir, “Yavuz-Havuz Davası”, s. 3410; Gençosman, *Yakın Tarihimizde Yolsuzluk*, s. 143.

³⁴⁴ Kandemir, “Yavuz-Havuz Davası”, s. 3411; Gençosman, *Yakın Tarihimizde Yolsuzluk*, s. 142.

³⁴⁵ Kandemir, “Yavuz-Havuz Davası”, s. 3411; Gençosman, *Yakın Tarihimizde Yolsuzluk*, s. 142-143.

Bey³⁴⁶ ile görüşmüş ve Dr. Fikret Bey'i Blohm und Voss'un teklifini kabul ettirmek konusunda birlikte çalışmaya ikna etmişti³⁴⁷.

10.1. Üçlü Ortaklık Meselesi

Burada önemli olan durum Ömer Nazım ve Dr. Fikret Beyler arasındaki ortaklığa yaklaşık bir ay sonra İstiklal Mahkemesi Başkanlığı'ndan dönen İhsan Bey'in de katılmış olmasıydı. 21 Mayıs 1924 tarihinde üçlü arasında bir ortaklık mukavelesi imzalanmıştı³⁴⁸. Mukaveleye göre Ömer Nazım, yabancı şirketlerle iletişim kuracak ve onların temsilciliğini üstlenecekti. İhsan ve Dr. Fikret Beyler de hükümet nezdinde işlerin kabulü için çalışacaklardı. Alınan komisyon ortaklar arasında eşit pay edilecekti. Ömer Nazım'ın İstanbul'da açacağı yazıhanenin masrafları da ortak olacaktı. Ortakların işi; Türkiye'deki tüm ekonomik teşebbüsler için komisyonculuk yapmaktı. Ancak ortakların ilk işi bir ray meselesi olmuş ve ray meselesinde çıkan anlaşmazlık nedeniyle bu ortaklık pek uzun ömürlü olmamıştı³⁴⁹. En azından İhsan Bey böyle söylüyordu. Tahkikat komisyonu ise Bahriye Vekâleti'nin kuruluşu öncesine dayanan bu ortaklığın aslında devam ettiği kanaatindeydi. Buna göre bu ortaklık aslında bitmemiş ve Yavuz'un tamiri için alınacak havuz ihalesinde Bahriye Vekili makamında bulunan İhsan Bey, ortakları lehine karar vererek görevini suiistimal etmişti³⁵⁰.

³⁴⁶ Falih Rıfkı, Dr. Fikret Bey için anılarında şöyle bir hikâye aktarmaktadır. “Bir gün, daha sonra Yavuz–havuz skandalında hüküm giyenlerden bir milletvekili ile trende konuşuyordum. O da 1923 fırkasından idi:- Seni bir açık otomobilde gördüm. Kapalıısını sattın mı? diye sordum. - Hayır... dedi, bir de açık aldım. Biliyor musun, iki otomobil almak daha ekonomik... Bu sözle ne demek istediğini hâlâ anlamamışımdır.” Falih Rıfkı Atay, **Çankaya**, s. 497-498.

³⁴⁷ **TBMM Zabıt Cerideleri**, 26.01.1928, Tahkikat Encümeni Raporu, s. 2.

³⁴⁸ Altun, “Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Yolsuzluk Davası”, s. 37.

³⁴⁹ **TBMM Zabıt Cerideleri**, 26.01.1928, Tahkikat Encümeni Raporu, s. 2.

³⁵⁰ **TBMM Zabıt Cerideleri**, 26.01.1928, Tahkikat Encümeni Raporu, s. 18-19; ; Afşar, *Yolsuzluk ve Usulsüzlük*, s. 31-32.

10.2. 40 bin liralık Mektup İddiası

Komisyon raporunda yer alan konulardan biri de İhsan Bey'in 40 bin liralık bir mektup aldığı iddiasıydı. Buna göre Ömer Nazım Bey, İhsan Bey'e Ankara Meseret otelinde 40 bin liralık komisyon vaadinde bulunan bir mektup vermişti. Bu mektuptaki komisyon, Blohm und Voss şirketi Yavuz'un tamiri işini alabilirse gerçekleşecekti. Ömer Nazım ilk başta 30 bin lira vermiş; İhsan Bey 50 bin lira istemiş, 40 bin liralık komisyonda el sıkışmışlardı. O esnada otelde bulunan Urfa mebusu Ali Saip (Ursavaş) Bey de bu komisyon pazarlığına şahit olmuştu³⁵¹.

10.3. Havuz Meselesi

Bahriye Komisyonu 21 Mayıs 1924 tarihinde Yavuz'un tamiri ile alakalı iki prensip belirlemişti. Bunlar şöyleydi³⁵²;

- 1- Yavuz memlekette tamir ettirilmelidir.
- 2- Tamir için mutlaka bir havuz edinilmelidir.

Blohm und Voss'un şirketinin teklifi de bu sebeple reddedilmişti. Zira Alman şirket Yavuz'u Almanya'ya götürerek Hamburg'da tamir etmek niyetindeydi. Ancak Yavuz Türkiye'de tamir edilmeliydi. Bunun için önce Yavuz'u taşıyabilecek kapasiteye sahip bir havuz gerekmekteydi. Mayıs 1924'te başlayan havuz arayışı mali yetersizlik ve kararsızlık nedeniyle tam bir yılan hikâyesine dönmüştü. 3 Eylül 1924'te Bahriye dairesi yapılan tetkikler sonucunda acilen bir havuz alınması kararına varmıştı. Masadaki teklifler iki şekildeydi. Bir taraf yeni bir havuz inşa edilmesini teklif ediyordu. Öteki taraf ise hazır var olan bir havuzun satın alınıp Türkiye'ye getirilmesini öneriyordu. Yeni bir havuz inşası en az 8-10 ay süre demekti dolayısıyla

³⁵¹ Gençosman, **Yakın Tarihimizde Yolsuzluk**, s. 185; **TBMM Zabıt Cerideleri**, 26.01.1928, Tahkikat Encümeni Raporu, s. 3; Kandemir, "Yavuz-Havuz Davası", s. 3412.

³⁵² **TBMM Zabıt Cerideleri**, 26.01.1928, Tahkikat Encümeni Raporu, s. 3; Altun, "Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Yolsuzluk Davası", s. 37.

1 yıldan önce tamire başlanması mümkün görülüyordu. Bu nedenle hazır havuz alımına meyledilmişti³⁵³.

10.4. Komisyoncu Hikmet Paşa Meselesi

Hazır havuz konusunda tek teklif İngiliz Armstrong Vickers şirketine aitti. Şirketin elinde 40.000 tonluk bir havuz bulunuyordu. Hemen bu havuzun alınıp ülkeye getirilmesi kararı alındı. Zira 1925 yazına değin bir havuz getirilmezse Yavuz zırhlısının batma ihtimali söz konusuydu. Bu karar Bahriye dairesinin aldığı son karar oldu. 27 Kasım 1924'te verilen bu karardan üç hafta sonra Bahriye Vekâleti kuruldu ve Yavuz'un tamiri de buraya intikal ettirildi³⁵⁴.

Bahriye Vekili İhsan Bey tamir işini aynen devam ettirmişti. Bu sıralarda komisyonculuk yapan Hikmet Paşa namındaki eski bir denizci Bahriye Vekili İhsan Bey ile görüşmüştü. Hikmet Paşa, İhsan Bey'e havuzun aidiyetinin şirkete değil İngiliz Bahriye'sine ait olduğunu söylemiş ve kendisinin İngiltere'ye gitmesi halinde 40.000 tonluk havuzu çok daha ucuza alabileceğini vadetmişti. Bu noktadan sonra havuzla ilgili işler Londra Büyükelçisi Zekai (Apaydın) Bey ve komisyoncu Hikmet Paşa aracılığıyla yürütülmüştü. Hatta 12 Şubat 1925'te havuza müşteri olabilmek için Londra Büyükelçisi Zekai Bey adına 5000 sterlin gönderilmişti. Buna karşın Büyükelçi Zekai Bey'in girişimleri³⁵⁵ sonucunda bahsedilen havuzun hiç de söz edildiği gibi iyi durumda olmadığı öğrenilmiş ve Nisan 1925'te hazır havuz alımı işinden vazgeçilmişti. Tahkikat komisyonu, bir komisyoncunun sanki temsilciymiş gibi İngiltere'ye gönderilmesini usule aykırı bulmuştu. 32 üyenin 22'si bu hareket tarzı nedeniyle İhsan Bey'in memuriyet vazifesini suiistimal ettiği yönünde fikir belirtmiş ve muhakemesini istemişti³⁵⁶. İlâveten Donanma Komutanlığı'ndan, Yavuz zırhlısının

³⁵³ **TBMM Zabıt Cerideleri**, 26.01.1928, Tahkikat Encümeni Raporu, s. 4-5; Afşar, *Yolsuzluk ve Usulsüzlük*, s. 32.

³⁵⁴ Tok, *Cumhuriyet Döneminde Bahriye*, s. 81-83;

³⁵⁵ Büyükelçi Zekai Bey, kulağına gelen olumsuz laflar üzerine İngiliz Bahriyesine bu havuzun satın alınmasını Türk hükûmetine resmen tavsiye edip etmediklerini sormuş ve İngiliz resmi makamlarından olumsuz yanıt almıştı. Tok, *Cumhuriyet Döneminde Bahriye*, s. 82; Gençosman, **Yakın Tarihimizde Yolsuzluk**, s. 133; Altun, "Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Yolsuzluk Davası", s. 37.

³⁵⁶ **TBMM Zabıt Cerideleri**, 26.01.1928, Tahkikat Encümeni Raporu, s. 6-7.

bir süre daha dayanabileceğine dair bir rapor gelmişti. Bu durumda Bahriye Vekâleti yeni bir havuz yaptırma fikrine tekrar meyletmişti³⁵⁷.

10.5. Yeni Havuz Yapımı

Yeni bir havuz inşası için Bahriye Vekâleti, 25.000 tonluk havuz tekliflerine sıcak bakmaktaydı. Masada biri Dockbav diğeri Flander şirketlerine ait iki ciddi teklif vardı³⁵⁸. Dockbav'ın teklifi şu şekildeydi; 25.000 ton büyüklüğündeki havuz 12 ay içinde inşa edilip teslim edilecekti. 6 parçadan oluşan havuz cıvata raptiyeli olup; kendi kendini havuzlayabilecek bir yapıya sahipti. Açıkçası bahriye fen heyetinin de daha uygun gördüğü teklif Dockbav'ın teklifiydi. Şirketin temsilcileri Hugo Herman adlı bir Alman ve Babanzade Fuat Bey idi. Flander'in teklifi ise şöyleydi; 25.000 ton büyüklüğündeki havuz 12 ay içinde inşa edilip teslim edilecekti. Flander'in havuzu altı parçalı değildi ve parçaları birbirini havuzlayamazdı. Havuzun iki küçük duba üzerinde durması planlanıyordu ki bu kadar büyük bir cismin dengede durması fikren kabul edilse de zordu. Dolayısıyla bu sistem istenilene uygun değildi. Flander'in müdürü Mösyö Hitseman³⁵⁹, şirketin temsilcileri ise: Dr. Fikret Bey ve Ömer Nazım Bey'in damadı Halil Kâmil Bey idi³⁶⁰. 28 Nisan 1925 ve sonrasında Flander ile yapılan görüşmelerde bir mayın montaj fabrikası yapılması gündeme gelmişti. Flander, havuz ihalesinin kendisine verilmesi durumunda bedelsiz olarak bir mayın montaj fabrikası yapmayı taahhüt etmişti. Bu fabrikanın aylık 100 mayın üretmesi bekleniyordu³⁶¹.

Bahriye fen heyeti Dockbav'ın teklifini daha uygun buluyordu. Fakat pazarlıkta tek kalmaması için Flander'i de pazarlık masasında tutmaya devam ediyordu. Bu hâlde Vekil İhsan ve müsteşar Hüsamettin Beyler iki şirketten 7 Mayıs 1925 Perşembe günü son tekliflerini vermelerini istemişti. Babanzade Fuat Bey 7 Mayıs günü yaşananları Dockbav açısından şöyle anlatıyordu; Dokbav'ın vekili Mösyö Hugo Herman ile

³⁵⁷ **TBMM Zabıt Cerideleri**, 26.01.1928, Tahkikat Encümeni Raporu, s. 6; Kandemir, “Yavuz-Havuz Davası”, s. 3412.

³⁵⁸ **TBMM Zabıt Cerideleri**, 26.01.1928, Tahkikat Encümeni Raporu, s. 7; Tok, *Cumhuriyet Döneminde Bahriye*, s. 83-84.

³⁵⁹ **TBMM Zabıt Cerideleri**, 26.01.1928, Tahkikat Encümeni Raporu, s. 8.

³⁶⁰ Tok, *Cumhuriyet Döneminde Bahriye*, s. 83-84.

³⁶¹ **TBMM Zabıt Cerideleri**, 26.01.1928, Tahkikat Encümeni Raporu, s. 7.

birlikte Vekâlete gitmişler, son tekliflerini getirmişlerdi. Ancak Fuat Bey tecrübelerine dayanarak teklifi mesai saatinin sonunda vermeyi uygun görmüştü.

Hatta İhsan Bey müsteşar Hüsametdin Bey'e "*İşte size şimdi emir veriyorum, bugün akşamüzeri devair (daireler) kapanıncaya kadar kim bu dok meselesi için teklif getirirse alırsınız, paydostan itibaren kimsenin teklifini almazsınız, bu son gündür, artık bu işin fazla beklemeye tahammülü yoktur, bu bir silah meselesidir, kimsenin hatırı için beklenilemez*" demişti. Nihayetinde Dockbav temsilcileri tekliflerini müsteşar beye vermiş ve o gün başka teklif gelmemişti. Bu hâlde Dockbav tarafı ihaleyi kazandığını zannetmişti. Dockbav'ın son teklifi 226.000 Sterlin idi. Havuz İzmit'te yapılacak 12 ayda teslim edilecekti. Ancak 9 Mayıs 1925'te ihale tezkeresi Flander şirketine gönderilmişti³⁶².

Anlaşıldığına göre Flander şirketinin müdürü Hitseman bir şekilde Dockbav'ın teklifinden haberdar edilmişti. 9 Mayıs 1925 tarihinde bir teklif hazırlamış; 25.000 tonluk havuzu İzmit'te, 12 ayda teslim şartıyla inşa etmeyi 225.000 Sterlin bedelle kabul etmişti. Aynı zamanda altı ay içinde yapılıp teslim edilecek bir mayın montaj fabrikası kurmakta bu bedele dâhildi³⁶³. Bahriye eski Vekili bu konuda hazine lehine bir iş yaptığını belirterek kendisini savunsa da bu ihalede dikkati çeken iki usulsüzlük vardı. Birinci usulsüzlük ihalenin yapılış şekliydi. Kanunlar, fiyatı 5 bin lirayı geçen her türlü alım vs. işin kapalı zarf usulü ile ihale edilmesini emrediyordu. Fakat Flander rakibinin teklifinin ertesi günü, rakibinden sadece bin lira düşük bir teklif yapmıştı. Tahkikat Komisyonuna göre bu durum Flander şirketinin Dockbav'ın teklifinden haberdar edildiğini gösteriyordu. İkinci usulsüzlük son teklif tarihinden sonra gelen bir teklifin kabul edilmiş olmasıydı. Son tekliflerin 7 Mayıs'ta verilmesi istenmiş, fakat 9 Mayıs'ta gelen teklif kabul edilmişti³⁶⁴.

Diğer yandan komisyondaki ifadesinde İhsan Bey, Dockbav'ı da çağırdığını söylese de görüşmelere ait resmî tutanaklar yoktu. Yalnızca şahitlerin ifadeleri mevcuttu. Komisyonun tespit ettiği bir başka durum da Flander'in ekonomik açıdan

³⁶² **TBMM Zabıt Cerideleri**, 26.01.1928, Tahkikat Encümeni Raporu, s. 8-9; Tok, *Cumhuriyet Döneminde Bahriye*, s. 84-85.

³⁶³ Altun, "Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Yolsuzluk Davası", s. 37-38.

³⁶⁴ **TBMM Zabıt Cerideleri**, 26.01.1928, Tahkikat Encümeni Raporu, s. 12-13; Altun, "Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Yolsuzluk Davası", s. 37-38.

zor durumda olduğuydu. Buna göre Dockbav'ın amacı sadece havuz ihalesini almak değildi. Flander'i de mağlup etmek istiyordu. Komisyon bunu öğrendiği için eğer Dockbav rakibinin teklifini öğrenseydi; rakibini piyasadan silmek adına mutlaka indirim yapardı fikrini savunuyordu³⁶⁵. Havuz işine bir de Mayın fabrikası şartı eklenmesini komisyon raporu “*kârından çok zararlı gayretkeşlik*” şeklinde yorumlamıştı³⁶⁶.

Bahriye Vekâleti ve Flander şirketi arasında havuz sözleşmesi 15 Temmuz 1925 tarihinde imzalanmıştı³⁶⁷. Fakat havuz inşasında da aksaklıklar yaşanmıştı. Öncelikle bir ayda çizilmesi gereken havuz planı ancak dört ayda çizilebilmişti. Dahası havuz inşaatının sonlarında doğru havuzun şekil itibarıyla Yavuz zırhlısının almaya uygun olmadığı ortaya çıkmıştı. Bu hâlde şirkete 75 gün tazminatsız ek süre verilmişti³⁶⁸. Havuz ancak Aralık 1926'da bitirilebilmişti. Ama bu kez de Yavuz havuzlanırken havuz kırılmıştı³⁶⁹.

Tahkikat komisyonu ittifakla havuz işinde vazife suiistimallerinin yaşandığı kanaatine varmıştı³⁷⁰. Yavuz'un havuzlanması sırasında yaşanan kaza içinse komisyon raporu Flander mühendisinin bu işi başarabilecek yeterlilikte olmadığı sonucuna varmıştı. Donanım yetersizlikleri, havuzun şekil ve sıklet olarak Yavuz'a uygun olmayışı ve liyakatsiz bir mühendis kazaya zemin hazırlamıştı³⁷¹.

Kısaca maliyetlere değinirsek mayın fabrikasının değeri 7.500 Sterlin olarak hesaplanmıştı³⁷². Fakat bu bedel 225.000 Sterlinlik havuz sözleşmesi içinde yer alıyordu. 1925 yılında kur ortalaması 1 Sterlin = 8,95 Türk Lirası şeklindeydi³⁷³. Buna göre sözleşme bedeli $225.000 \times 8,95 = 2.013,750$ TL idi. Yani kabaca havuzun Türkiye'ye maliyeti 2 Milyon liraydı. Bahsi geçen 25 bin tonluk Flander havuzu ve

³⁶⁵ TBMM Zabıt Cerideleri, 26.01.1928, Tahkikat Encümeni Raporu, s. 14-16.

³⁶⁶ TBMM Zabıt Cerideleri, 26.01.1928, Tahkikat Encümeni Raporu, s. 16.

³⁶⁷ BCA, 30-10-0-0, 62-418-1.

³⁶⁸ Arşiv belgesinde ek süre verilmesinin nedeni işçilerin işi tatil etmesi ve tamirat malzemelerine zamanında ulaşamaması şeklinde açıklanıyordu. BCA, 30-18-1-1, 20-54-20.

³⁶⁹ TBMM Zabıt Cerideleri, 26.01.1928, Tahkikat Encümeni Raporu, s. 17. Altun, “Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Yolsuzluk Davası”, s.38.

³⁷⁰ TBMM Zabıt Cerideleri, 26.01.1928, Tahkikat Encümeni Raporu, s. 18.

³⁷¹ Altun, “Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Yolsuzluk Davası”, s.38.

³⁷² TBMM Zabıt Cerideleri, 26.01.1928, Tahkikat Encümeni Raporu, s. 9.

³⁷³ Yahya S. Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, Yurt Yayınları, Ankara 1982, s. 154.

mayın fabrikası ise 14 Eylül 1927 tarihinde tamamlanmış ve Bahriye Vekâleti'ne teslim edilmişti³⁷⁴.

10.6. Ömer Nazım'ın Çarpıcı İddiaları

Tahkikat komisyonundaki sorgusunda hafızasının zayıflığını bahane ederek eksik ve kaçamak cevaplar veren Ömer Nazım Bey, gerçekleri sakladığı gerekçesiyle komisyonca tevkif ettirilip tutukevine gönderilmişti³⁷⁵. Bunun ardından Ömer Nazım Bey hayli ilginç iddialarda bulunmuştu. İlk olarak Ömer Nazım Bey kendisi, Dr. Fikret ve İhsan Bey arasındaki üçlü ortaklığın baki olduğunu, dağılmadığını söylemişti. Buna göre Ömer Nazım ve Dr. Fikret Flander'in 25.000 tonluk havuz teklifiyle alakadar olmuştu. 9 Mayıs 1925 tarihinde havuz ihalesi Flander'e tevdi edilince şirket vekili Mösyö Hitseman daha kendileri ödeme almadan Dr. Fikret Bey'in hissesini peşin vermişti. Dr. Fikret Bey kendi ifadesinde bu işten %2 komisyon ile 16 bin lira kazandığını söylese de Ömer Nazım Bey, Dr. Fikret'in Deutsche Bank'tan 55 bin lira aldığını iddia ediyordu. Ayrıca Ömer Nazım Bey'in bu işten kazandığı para masrafları dâhil 35 bin liraydı³⁷⁶.

Bunun üzerine Tahkikat komisyonundan “*Fikret Beyin aldığı paranın hepsi acaba kendisine mi kalmıştır, yoksa bir başkası da bundan müşterek midir?*” diye sorulmuştu. Ömer Nazım “*Beyefendi... Bu elli beş bin lirayı kâmlen Fikret mi aldı, yoksa İhsan Beyle beraber mi aldı diye çok düşündüm... Fikret bu parayı aldı. Yalnız kendisine değil ya, elbette paylaşacak, dedim Sonra bu iki kişi beyninde bir mesele, ihsan Beye de verdi desem ispat et diyeceksiniz. Sizin elinizde daha ziyade kuvvet vardır...*” cevabını vermiş³⁷⁷. Ancak raporda yer verilmeyen kısımda³⁷⁸ şunları eklemişti³⁷⁹.

³⁷⁴ BCA, 30-18-1-1, 26-54-9.

³⁷⁵ TBMM Dâhili Nizamnamesi 173.madde; “Tahkikata memur olan encümen hükümetin bütün vesaitinden istifade ve istediği evrak ve vesikaya vaz'-ı yed (el koyar) eder.”, TBMM Matbaası, 1927, s.52; “Tahkikat Encümeni”, *İkdam*, 18 Ocak 1928, S. 11043.

³⁷⁶ TBMM Zabıt Cerideleri, 26.01.1928, Tahkikat Encümeni Raporu, s. 18-19.

³⁷⁷ TBMM Zabıt Cerideleri, 26.01.1928, Tahkikat Encümeni Raporu, s. 19.

³⁷⁸ İhsan Bey, mecliste söylediği nutkunda özellikle bu kısma yer vermiş ve Tahkikat komisyonunun işine gelmediği için bu kısmı kestiğini belirtmişti. Ayrıca İhsan Bey bu konuda “Doktor Fikret Bey, benim adıma Nazım'dan böyle bir para almışsa namussuzluk etmiş” diyordu.

³⁷⁹ TBMM Zabıt Cerideleri, Dönem 3, Birleşim 36, C:1, 26.01.1928, s. 68; *İkdam*, 18 Ocak 1928, S. 11043.

“Sonra Fikret'in İstanbul'daki masarifine baktım. Beyoğlu'nda bir ev aldı, Ayastefanos'ta yine bir ev aldı. Onu yaptı, bunu yaptı, tabii arkadaşımıdır. Bunun ne kadar parası olduğunu bilirim. Hesap ediyorum, seksen doksan bini buldu. Öyle ise dedim Fikret İhsana da madik attı, parayı vermedi, benim anladığım budur.”

Netice itibariyle komisyon havuz sözleşmesi imzalanırken İhsan, Dr. Fikret ve Ömer Nazım Beyler arasındaki üçlü ortaklığın hâlâ devam ettiği sonucuna varmıştı. Buna göre İhsan Bey makamından istifade ederek kendisi ve iki ortağı için menfaat elde etmişti. Tahkikat komisyonu irtikâp suçundan İhsan Bey'i, suça ve suçluya yardım sebebiyle de Dr. Fikret ve Ömer Nazım Beyleri fail-i asli sıfatıyla zan altına almaya karar vermişti³⁸⁰. Buna göre Ömer Nazım Bey'e ilaveten Sapançalı Hakkı ve Koniçeli Nurettin Beyler de kaçma ihtimalleri düşünülerek tutuklanmışlardı³⁸¹.

10.7. Yavuz'un Tamir Sözleşmesi

Yavuz'un tamiri ihalesi 4 Aralık 1926'da Fransız Sen Nazar şirketine tevdi edilmişti. Fransız şirketi adına Mösyö Godar ile sözleşme 5 Aralık 1926 tarihinde imzalanmıştı. Tahkikat komisyonu raporuna göre tamir sözleşmesi usulüne uygundu ve kanunlara muvafık şekilde düzenlenmişti³⁸².

Tamir ihalesine talip olan iki şirketin (Sen Nazar - Flander) verdikleri fiyatlar arasında büyük bir fark vardı. Komisyon Flander'in teklifinin Sen Nazar'a oranla hayli yüksek olmasını şöyle açıklıyordu³⁸³; “Flander teklifinin içinde şirketin bugüne kadar verdiği ve vereceği tüm komisyon paraları yer alıyordu. Dahası şirket kırılan havuzun tamir bedelini de örtülü olarak bu teklife eklemişti”. Kısacası Flander havuz işinde sağtığı paraları, Yavuz işiyle toplamayı planlıyordu.

Fakat ihale Fransız Sen Nazar şirketine verilmişti. Fransız şirketinin temsilcileri Kudüslü Halil Hüna Efendi ile Koniçeli Nurettin Bey idi. Ancak Koniçeli

³⁸⁰ TBMM Zabıt Cerideleri, 26.01.1928, Tahkikat Encümeni Raporu, s. 19.

³⁸¹ “Mazbata Hazırlandı Encümene Verildi”, **İkdam**, 24 Ocak 1928, S. 11049; “Sapançalı Hakkı, Koniçeli Nurettin ve Nazım Beyler otellerinde tevkif edildiler” **Milliyet**, 23 Ocak 1928, S. 700.

³⁸² TBMM Zabıt Cerideleri, 26.01.1928, Tahkikat Encümeni Raporu, s. 19.

³⁸³ TBMM Zabıt Cerideleri, 26.01.1928, Tahkikat Encümeni Raporu, s. 20.

Nurettin, ortak bir tanıdıkları yardımıyla Bahriye Vekili İhsan Bey'in 20 yıllık arkadaşı Sapancalı Hakkı Bey'e ulaşmış ve şirket lehine vekil nezdinde olumlu etki yapabileceğini düşünerek onu da işe ortak etmişti³⁸⁴.

Sözleşme şartlarına göre ödemeler ayda 110 bin lira olarak Haziran 1927'den Mayıs 1928'e kadar yapılacak bu süre zarfında gemi tamir olacak, kalan borçta 1928 yılı aylarına taksim edilerek ödenecekti³⁸⁵. Ancak Yavuz havuza alınırken kaza olmuş ve havuzun tamiri gerekmişti. Neticede şirketin sigorta bedelini düşürmek için sigorta süresi 4 aya düşürülmüştü³⁸⁶.

Bahriye komisyonu tadil-nameye, bazı ilave şartlar eklemişti. Örneğin şartlardan biri Yavuz'un son genel muayenesinde geminin havuza alınıp çıkarılması işlemleri için bedeli şirketçe ödenmek üzere Bahriye Vekâleti'nin onaylayacağı bir uzman getirilmesiydi. Meşhur uzman maddesi böyle ortaya çıkmıştı. Tahkikat komisyonu, raporunda bu şartları aynı Başvekil gibi devlet aleyhine bulmuştu³⁸⁷.

Netice itibarıyla şirketin teklifi ve bahriye komisyonunun ilave şartları 24 Ekim 1927 tarihinde Bakanlar Kurulu'nda görüşülmüştü. Tahkikat komisyonun ifadesini aldığı başta İsmet Paşa olmak tüm Bakanlar Kurulu üyeleri, 24 Ekim tarihli toplantıda uzman maddesinin görüşülüp reddedildiğini beyan etmişlerdi. Yalnızca İhsan Bey, ifadesinde o gün böyle bir madde görüşülmediği fikrinde ısrarcı olmuştu. Yine diğer vekiller toplantı sonunda İhsan Bey'in Başvekil'e "ben şimdi ne yapayım?" diye sorduğunu İsmet Paşa'nın ise şirketle görüşün bizde görüşmelere devam edelim yanıtı verdiğini belirtiyordu³⁸⁸.

İhsan Bey savunmasında Bakanlar Kurulu Kararnamesi'nde uzman maddesinin reddinin bulunmadığını belirtmişti. Komisyon bu durumu "*bir teamüle göre bu cevapta mütehasıs maddesinin reddedildiği yazılmıyor*" şeklinde ortadan bir

³⁸⁴ **TBMM Zabıt Cerideleri**, 26.01.1928, Tahkikat Encümeni Raporu, s. 20; Altun, "Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Yolsuzluk Davası", s.38.

³⁸⁵ **TBMM Zabıt Cerideleri**, 26.01.1928, Tahkikat Encümeni Raporu, s. 20-21; Tok, *Cumhuriyet Döneminde Bahriye*, s. 90.

³⁸⁶ **TBMM Zabıt Cerideleri**, 26.01.1928, Tahkikat Encümeni Raporu, s. 21-22.

³⁸⁷ **TBMM Zabıt Cerideleri**, 26.01.1928, Tahkikat Encümeni Raporu, s. 22.

³⁸⁸ **TBMM Zabıt Cerideleri**, 26.01.1928, Tahkikat Encümeni Raporu, s. 23; Altun, "Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Yolsuzluk Davası", s.38-39.

sözle açıklıyordu. Ayrıca komisyon, İhsan Bey'in sözleşmeyi Vekil olarak imzalama yetkisi bulunmadığının altını çiziyordu³⁸⁹.

Nitekim Bahriye Vekâleti şirketle 26-27 Ekim tarihlerinde iletişime geçmiş ve Bakanlar Kurulu'ndan çıkan kararlar şirkete kabul ettirilmişti. Ancak kabul ettirilenler arasında iki madde dikkat çekiciydi. Biri uzman maddesi diğeri ve daha önemlisi ödeme maddesiydi ki ödemenin esasları değiştirilmişti. Komisyon ödeme maddesindeki değişikliği şöyle açıklıyordu; 27 Ekim günü İhsan Bey ödeme meselesini halledin emri vermişti. Avukat Ziya Bey'in hazırladığı ödeme fıkrası devlet lehinedir denilerek sözleşmeye eklenmişti. Bu değişikliğe kılıf olarak da Muhasebe-i Umumiye kanunun 136. Maddesinin Vekili yetkilendirdiği bulunmuştu³⁹⁰. Avukat Ziya Bey ise sözleşmenin imzalandığı 30 Ekim günü şüpheli bir biçimde emekliye sevk edilmişti³⁹¹.

Tahkikat komisyonunun İhsan Bey'e asıl yüklendiği konu ödeme tarzının tümünden değiştirirken ne Maliye Vekâleti'ne ne de Başvekâlet'e sorulmamış olmasıydı. Usul-i Muhasebe kanunu açıkça belli miktar üzeri sözleşmelerde Maliye Vekâleti'nin olurunun alınmasını şart koşuyordu. Oysa Bahriye Vekâleti, Maliye'ye bilgi dahi vermemişti. Komisyon açıkça kanunun çiğnendiğini belirtiyordu³⁹².

Komisyon raporu İhsan Bey'in "Bahriye'nin ilgasını bilmiyordum bir gece öğrendim" çıkışını da reddediyordu. İhsan Bey'in nasıl hükümetin istifasını biliyorsa Bahriye'nin kaldırılacağını da bildiğini en azından gazeteleri takip ederek bu bilgiyi öğrenebileceğini söylüyordu. Diğer yandan hükümetin çekileceğini bile bile sözleşmeye imza koymanın uygunsuzluğunu belirtiyordu. Komisyona göre Bakanlar Kurulu kararlarına aykırı maddelerin kabulü de durumun kasti olduğuna işaret etti. Diğer yandan tadil-name de bahsi geçen maddelerin hükümetten ziyade şirket lehine olduğunu bizzat şirket temsilcisi Ankara'ya geldiğinde hem hükümete³⁹³ hem de

³⁸⁹ TBMM Zabıt Cerideleri, 26.01.1928, Tahkikat Encümeni Raporu, s. 23.

³⁹⁰ TBMM Zabıt Cerideleri, 26.01.1928, Tahkikat Encümeni Raporu, s. 23.

³⁹¹ TBMM Zabıt Cerideleri, 26.01.1928, Tahkikat Encümeni Raporu, s. 26. Kandemir, "Yavuz-Havuz Davası", s. 3410.

³⁹² TBMM Zabıt Cerideleri, 26.01.1928, Tahkikat Encümeni Raporu, s. 24; Ünlü, Atatürk döneminde Cumhuriyet Donanması, s. 51.

³⁹³ TBMM Zabıt Cerideleri, Dönem 3, Birleşim 22, C:1, 24.12.1927, s. 162.

tahkikat komisyonuna beyan etmişti³⁹⁴. Komisyon ayrıca İhsan ve Sapançalı Hakkı Beyler arasındaki dostluktan dem vurarak İhsan Bey'in, Sen Nazar vekili Sapançalı Hakkı'nın menfaati için sözleşmeyi bir an evvel imzaladığına kanaat getirmişti³⁹⁵.

Bu hâlde komisyon Bahriye eski Vekili İhsan Bey'in kanuna aykırı hareketleri nedeniyle yargılanması için Divan-ı Âliye sevk gerektiği sonucuna varmıştı. Ertuğrul (Bilecik) Mebusu Dr. Fikret Bey hakkındaki karar ise TBMM Genel Kuruluna bırakılmıştı. Fikret Bey de suçlanıyordu fakat dokunulmazlığı kaldırılmadan mahkemeye sevk edilemezdi. İhsan Bey başta olmak üzere Ömer Nazım, Sapançalı Hakkı, Koniçeli Nureddin, Bahriye Müsteşarı Hüsamettin, Bahriye Müsteşarı Necati, Teçhizat Dairesi Başkanı Fahri, Donanma Dairesi Başkanı Ethem ve Muhasebe Müdürü Nafi Beylerin Divan-ı Âli'ye sevkleri istenmekteydi³⁹⁶.

11. Komisyon Raporunun Mecliste Görüşülmesi

26 Ocak 1928 tarihinde meclis tarihi bir güne tanıklık ediyordu. Cumhuriyet tarihinde ilk kez bir vekil Divan-ı Âli'ye sevk ile burun burunaydı. Bugün yapılacak görüşmelerin sonucuna göre Bahriye Vekili İhsan Bey suçlu görülürse yargılanması için Divan-ı Âliye sevk edilecekti. Basına göre İhsan Bey'in yargılanacağı kesindi³⁹⁷.

Tahkikat komisyonu raporunun mecliste görüşülmesinden önceki gece İhsan Bey yakın arkadaşı Kılıç Ali'yi arayıp kendisi için Cumhurbaşkanı ile görüşmesini istemişti. Kılıç Ali hatıralarında konuyu şöyle açıklıyordu; *“İhsan telefonla beni aradı. ‘‘Yarın bizim mesele Meclis’te görüşülecek. Gazi buna tarafsız mı kalacak? Beni korumayacak mı? Senin gidip görüşmeni rica edecektim’’*” Kılıç Ali bu durumda arkadaşının dediğini yapıp köşke gitmiş ve Cumhurbaşkanı'nı sormuştu. Gazi'nin İsmet Paşa ve Meclis Başkanı Kâzım (Özalp) Paşa ile beraber kütüphanede bu konuyu konuştuklarını öğrenmişti. Gazi Paşa, Kılıç Ali'yi görünce *“İhsan için geliyorsun değil*

³⁹⁴ TBMM Zabıt Cerideleri, 26.01.1928, Tahkikat Encümeni Raporu, s. 24.

³⁹⁵ TBMM Zabıt Cerideleri, 26.01.1928, Tahkikat Encümeni Raporu, s. 25; Kandemir, “Yavuz-Havuz Davası”, s. 3410.

³⁹⁶ TBMM Zabıt Cerideleri, 26.01.1928, Tahkikat Encümeni Raporu, s. 25-28; Tok, Cumhuriyet Döneminde Bahriye, s. 131; Altun, “Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Yolsuzluk Davası”, s.39.

³⁹⁷ “Divan-ı Âli'ye İçtima Mahalli”, İkdâm, 23 Ocak 1928, S. 11048.

mi? diye karşıladi. “Evet” Paşam dedim. “Ne istiyor” diye sordu Kılıç Ali buna cevaben “...Görüşmenin tarafsız yapılmasının sağlanmasını, kendisinin bu şekilde olsun korunmasını rica ediyor” demişti. O ara Kâzım Paşa söze girerek “Kılıç Ali, biz karar verdik bu iş bu şekilde devam edecek...” diyerek Gazi’ye dönmüş “değil mi Paşam” diye sormuştu. Gazi Paşa ise “İhsan bizim inkılâp arkadaşımızdır. Verilen görevleri namuslu ve vatansever olarak gerçekleştirdiğinden asla şüphe etmediklerini ancak bugün maalesef hükümet tarafından ortaya atılmış bir meselenin olduğunu bunu artık fırka içinde de halletmenin doğru olmadığı... İhsan’ın bu işten açık alınla çıkacağından, binaenaleyh şimdi onun için yapılacak iş yarınki müzakerede, soğukkanlılıkla, mantık dairesinde kendini müdafaa etmesidir.” sözleri ile konuyu kapatmıştı³⁹⁸. Bu konuşmadan İhsan Bey meselesinde İsmet Paşa ve Kâzım Paşa’nın ellerindeki delillerle Cumhurbaşkanı üzerinde baskı kurdukları anlaşılmaktadır.

11.1. İhsan Bey’in Savunması

İhsan Bey, Divan-ı Âli’ye gitmekten kaçınmadığını aksine kendisinin Divan-ı Âli’ye giderek aklanmak istediğini belirterek sözlerine başladı³⁹⁹.

İnkılapçılar arasında pekâlâ ayrılıkların olabileceğini söyleyen İhsan Bey, kendisinin nefer olarak başlayıp vekilliğe kadar yükseldiği bu inkılap yolunda yalnızca hırsızlıkla suçlanmayı kabul edemediğinden dert yanmaktaydı. Bunun ardından mali durumuna ilişkin beyanat veren İhsan Bey “buyurun bakın bütün bankalar elinizde; benim yakınlarımın on parası var mıdır? Tahkik edebilirsiniz. Bugün benim param yok bu duruma ben de hayret ediyorum ama yok” demekteydi⁴⁰⁰.

İhsan Bey, tahkikat komisyonu raporunda hakkında yapılan suçlamalara havuz meselesiyle başlıyordu; bir gün Bahriye’den emekli olduğu söylenen Hikmet Paşa adlı bir komisyoncunun malum Vickers havuzundan bahisle, bu havuzu *hafif bir komisyon* karşılığı ucuza almayı teklif ettiğini aktarıyordu. Buna göre Hikmet Paşa’ya bu işi

³⁹⁸ Kılıç Ali’nin Anıları, s.250; Eryavuz, **Yeni Türkiye**, 3 Ağustos 1946.

³⁹⁹ TBMM Zabıt Cerideleri, Dönem 3, Birleşim 36, C:2, 26.01.1928, s. 62; Kandemir, “Yavuz-Havuz Davası”, s. 3414.

⁴⁰⁰ TBMM Zabıt Cerideleri, Dönem 3, Birleşim 36, C:2, 26.01.1928, s. 62-63; Gençosman, **Yakın Tarihimizde Yolsuzluk**, s. 151-152.

çözerse tabii hafif bir komisyon verilebileceği söylenmişti. Fakat hükümetin hiçbir masrafa karışmayacağı ve kendisine karşı hiçbir taahhüt altına girmediği de belirtilmişti. Hikmet Paşa, İngiltere'ye gitmişti. Fakat teklifinin ciddiye alınması için para gerektiğini haber etmişti. Elbette bir komisyoncuya para göndermediklerini belirten İhsan Bey; 5000 Sterlin tutarındaki bu parayı Londra Sefiri Zekai Bey'e gönderdiklerini belirtiyordu. Zekai Bey de havuzun bir işe yaramayacağını bildirmiş ve gönderilen paranın geri alınmıştı. İhsan Bey, hazinenin hiçbir zarara uğratılmadığının altını çiziyordu⁴⁰¹.

İhsan Bey, Havuz inşası meselesinde masada iki Alman şirketi Dockbav ve Flander'in teklifleri olduğunu belirtiyordu. Bahriye fen heyeti, Dockbav'ın teklifini en uygun teklif olarak nitelemekteydi. Fakat hazinenin menfaati adına pazarlık yapılabilmesi için Dockbav'ın yanında Flander'in de masada tutulmasına karar verilmişti. Bu aşamada iki tarafla ciddi görüşmelere geçilmişti. Flander'e rakibinin fenni şartlarının fen heyeti tarafından daha uygun görüldüğü bildirilerek, rakibinin teklif ettiği şartlarda bir havuz yapıp yapamayacağı sorulmuş ve olumlu yanıt alınmıştı. Böylece iki şirketin fenni olarak farkı kalmadığını söyleyen İhsan Bey, bundan sonra iki şirketten de mali tekliflerini kati ve asgari şartlarla vermelerini istemişti. İlk olarak 7 Mayıs 1925 tarihinde Dockbav teklifini vermiş, ardından 9 Mayıs'ta Flander'in teklifi gelmişti. İki teklif arasındaki fark bir miktar para (1000 Sterlin) ve Flander'in bedelsiz yapmayı teklif ettiği Mayın montaj fabrikası idi.⁴⁰²

Teklifleri alıp Başvekâlet'e giden İhsan Bey burada İsmet Paşa'ya durumu arz etmişti. İsmet Paşa'da tabii olarak Flander'in teklifini daha uygun bulmuş ve şifahen olur vermişti. İhsan Bey de buna müteakip şirkete Bahriye Vekâleti'ni hukuki hiçbir taahhüt altına sokmayan bir ön kabul mektubu göndermişti. Mesele Bakanlar Kurulu'na geldiğinde yalnız Flander değil; Dockbav'ın da teklifi gelmişti. Hatta İsmet Paşa bu durumda neden iki teklifi de getirdiğini sormuş ve kendi kalemıyla Dockbav'ın teklifinin üstünü çizmişti. İhsan Bey daha önce İsmet Paşa'dan sözlü olur almasına rağmen “*şekli resmîyi ikmal etmek*” için Bakanlar Kurulu'na iki teklifle

⁴⁰¹ TBMM Zabıt Cerideleri, Dönem 3, Birleşim 36, C:2, 26.01.1928, s. 63-64; Son Saat gazetesi Meclisin Tarihi sebebiyle 27 Ocak'ta 2.Baskısını yapmıştı. “Ben Bayrağını ve Banknot destesini Cebinde Taşıyan Bir Adam Değilim”, *Son Saat*, 27 Ocak 1928, S. 1027.

⁴⁰² TBMM Zabıt Cerideleri, Dönem 3, Birleşim 36, C:2, 26.01.1928, s. 64-66.

geldiğini söylemekteydi. İsmet Paşa ise komisyondaki ifadesinde “kim bilir bana ne söyledi de Dockbav’ın üzerini çizdim” demişti. Bu sözlere bozulan İhsan Bey, iki şirketinde tekliflerini Başvekile gösterdiğini daha iyi şartları olanın Flander olduğunu ve yalan bir şey söylemediğini belirtiyordu⁴⁰³.

Tahkikat komisyonu raporunu “*sürümünü temin için her tarafa hücum etmeye alışkın bir gazetenin baş makalesi mahiyetinde*” gördüğünü belirten İhsan Bey, komisyonun “*birçok yolsuzluklar ve kanunsuzluklar yapıldığını hikâye eden*” raporunun hazinenin nasıl zarar içine sokulduğunu hiçbir şekilde ispat edemediğini söylemekteydi⁴⁰⁴.

Komisyon raporunda İhsan Bey’e yöneltilen eleştirilerden biri de Flander’e gönderilen mektup meselesiydi. Flander’e gönderilen ön kabul mektubunun tarihi 9 Mayıs’tı. Oysa Bakanlar Kurulu ihaleyi resmen 10 Mayıs 1925’te Flander’e tevdi etmişti. İhsan Bey bu ön kabul mektubunun iki teklif arasındaki farka ve Başvekil’in şifahen uygundur vermesi üzerine yazıldığını ve bu mektubun hukuken Bahriye Vekâleti’ni hiçbir taahhüt altına sokmadığının altını çizmekteydi. İhsan Bey, ön kabul mektubu sadece Bakanlar Kurulu kararından önce yazıldığı için suçlu telakki edilemeyeceğini belirtmekteydi⁴⁰⁵.

Yine komisyon raporunda mayın fabrikası şartı için “*Kârından Çok Zararlı Gayretkeşlik*”⁴⁰⁶ denmesiyle ilgili İhsan Bey, “Düşünün hiç yoktan, şirkete bir mayın fabrikası yaptıran gayretkeş bir vekil; komisyon raporu tarafından aynı şirketten şahsi menfaat elde etmekle mesul tutuluyor.” demektedir⁴⁰⁷. İhsan Bey “*itiraf ederim ki arkadaşlar, ben kendimin bu kadar ahlâksız bir insan olduğumu işbu mazbatayı okuduğum dakikaya kadar bilmezdim*” diyor ve kendisi hakkındaki iddiaları “*safsata*” olarak niteliyordu⁴⁰⁸. Ömer Nazım Bey’i “*para kazanmaktan başka bir şey düşünmeyen*” bir “*serseri*” olarak niteleyen İhsan Bey, tahkikat komisyonunun Ömer

⁴⁰³ TBMM Zabıt Cerideleri, Dönem 3, Birleşim 36, C:2, 26.01.1928, s. 66.

⁴⁰⁴ TBMM Zabıt Cerideleri, Dönem 3, Birleşim 36, C:2, 26.01.1928, s. 67; Gençosman, **Yakın Tarihimizde Yolsuzluk**, s. 152.

⁴⁰⁵ TBMM Zabıt Cerideleri, Dönem 3, Birleşim 36, C:2, 26.01.1928, s. 67.

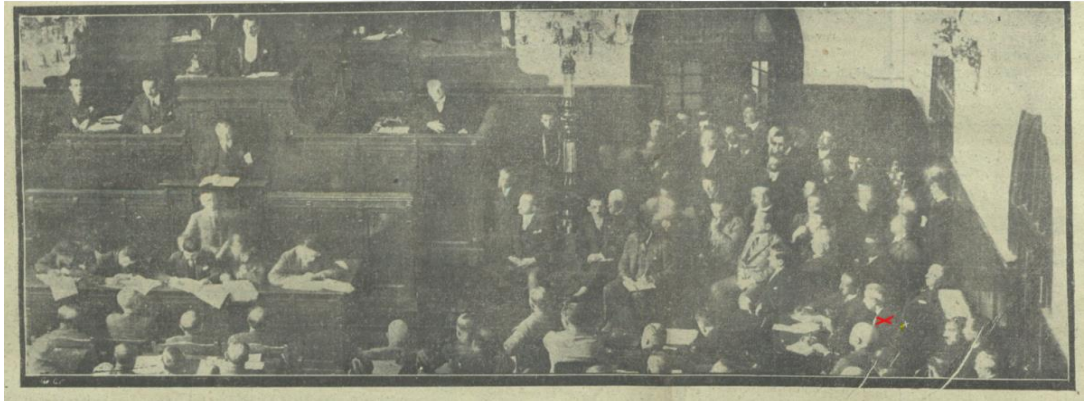
⁴⁰⁶ TBMM Zabıt Cerideleri, 26.01.1928, Tahkikat Encümeni Raporu, s. 16

⁴⁰⁷ TBMM Zabıt Cerideleri, Dönem 3, Birleşim 36, C:2, 26.01.1928, s. 67.

⁴⁰⁸ TBMM Zabıt Cerideleri, Dönem 3, Birleşim 36, C:2, 26.01.1928, s. 67-68; **Son Saat**, 27 Ocak 1928, S. 1027; Gençosman, **Yakın Tarihimizde Yolsuzluk**, s. 152.

Nazım gibi birinin asılsız beyanlarına ganimet bulmuşçasına sarılmasını eleştirmekteydi. Ayrıca komisyonun “İhsan, Nazım ve Dr. Fikret Beyler arasındaki ortaklık devam ediyor” iddiasını reddeden İhsan Bey, bu ortaklığın yalnızca kâğıt üzerinde kaldığını söylüyordu. İhsan Bey, Dr. Fikret Bey’e de sözleşmeyi yırttığını söylemişti⁴⁰⁹. Ali Saip Bey’in ileri sürdüğü “Meseret otelinde 40 bin liralık mektup aldı” iddiasını da reddeden İhsan Bey, Meseret otelinin yerini dahi bilmediğini söylüyor ve Ali Saip Bey’i iftira atmakla suçluyordu⁴¹⁰.

Tahkikat komisyonunun kendisinde kusur bulabilmek için kılı kırk yardığını söyleyen İhsan Bey, havuzun inşasında devletin zerre kadar zarar uğratılmadığını söylemişti. Üstelik Aziz vatana bir de bedelsiz mayın fabrikası kazandırdığını eklemişti⁴¹¹.

Resim 11. İhsan Bey, Meclis kürsüsünde savunmasını yapıyor⁴¹²

11.2. Hazineye 1 Milyon 300 bin Lira kazandırdım

İhsan Bey, tamir işinde Sen Nazar şirketi adına Nurettin Koniçe ve Mösyö Godar ile görüştüğünü söylemekteydi. Tamire aday diğer şirket Flander’in 1 milyon 600 bin liralık teklifine karşın, Sen Nazar 383 bin lira teklif vererek ihaleyi kazanmıştı. İhsan Bey, bu açık farka rağmen hazinenin menfaati için yalan söylediğini

⁴⁰⁹ TBMM Zabıt Cerideleri, Dönem 3, Birleşim 36, C:2, 26.01.1928, s. 69.

⁴¹⁰ TBMM Zabıt Cerideleri, Dönem 3, Birleşim 36, C:2, 26.01.1928, s. 69-70.

⁴¹¹ TBMM Zabıt Cerideleri, Dönem 3, Birleşim 36, C:2, 26.01.1928, s. 71.

⁴¹² X işareti ile gösterilen Başvekil İsmet Paşa’dır. Cumhuriyet, 28 Ocak 1928, S. 1338.

belirtmekteydi. Buna göre İhsan Bey, Sen Nazar şirketini çağırması ve “teklifleriniz eşit biraz daha indirim yapın” demişti. Bu şekilde Sen Nazar’a %3 oranında indirim yaptırdığını söyleyen eski Bahriye Vekili; “*otuz bin küsur lira daha hazineye kazandırdım*” demektedir⁴¹³.

Flander’in teklifinin rakibi Dockbav’a göre çok daha yüksek olmasını; Flander’in verdiği komisyon ve havuzun tamiri için harcadığı paraya yoran tahkikat komisyonunu eleştiren İhsan Bey, “Flander ile anlaşmış ve rüşvet almış olsam niçin Flander’in aleyhine işi başka şirkete vereyim” diyerek kendini savunuyor ve. Komisyonun bu iddiasını insafsızlık olarak niteliyordu⁴¹⁴.

İhsan Bey, iki şirketin (Sen Nazar - Flander) birleşerek teklif vermek fikrindeyken, onları kendisinin ayırdığını ve bu şekilde hazineye 1 milyon 300 bin lira kazandırdığını iddia etmekteydi. Koniçeli Nurettin Bey ifadesinde İhsan Bey için “*Dedi ki, ben bu gibi şeyleri bilmem, kiminle olursa olsun ehemmiyet yok. İttifak ederseniz vermem*” diyordu. Keza Sapançalı Hakkı Bey de ifadesinde Flander’in Paris’te Sen Nazar şirketi yetkililerine bu işte ortaklık teklif ettiğinden bahsetmişti. Bu iki ifadenin de kendisini teyit ettiğini belirten İhsan Bey, rüşvet ve irtikâp iddialarını bir kez daha reddediyordu. Benim için “*uğruna başını koyduğum büyük Gazi’nin en küçük bir teveccühünü zayi etmek, milyonlarca lirayı zayi etmekten daha ağırdır*” diyen İhsan Bey kendisine verilen emanete hıyanet etmediğini söylüyordu⁴¹⁵.

Komisyonun Yavuz sözleşmesinin tadilindeki hareketleri nedeniyle kendisini suçlaması hakkında İhsan Bey, sözleşmedeki değişikliklerin bahriye komisyonunca devletin lehine görüldüğü için yapıldığını, bunu esasen tahkikat komisyonunun da takdir ettiğini belirtiyordu. Bu yüzden komisyonun kendisini, arkadaşı Sapançalı Hakkı ve Nurettin Koniçe komisyonlarını alsın diye sözleşmeyi aceleye getirip imzalamak ile suçladığını söylüyordu⁴¹⁶. Avukat Ziya Bey’in emeklilik meselesine gelen İhsan Bey, Avukat Ziya’nın baroya kaydedilmiş olduğunu, yüzbaşı olmasına

⁴¹³ TBMM Zabıt Cerideleri, Dönem 3, Birleşim 36, C:2, 26.01.1928, s. 72; Gençosman, Yakın Tarihimizde Yolsuzluk, s. 154-155.

⁴¹⁴ TBMM Zabıt Cerideleri, Dönem 3, Birleşim 36, C:2, 26.01.1928, s. 72.

⁴¹⁵ TBMM Zabıt Cerideleri, Dönem 3, Birleşim 36, C:2, 26.01.1928, s. 72-73; Gençosman, Yakın Tarihimizde Yolsuzluk, s. 155

⁴¹⁶ TBMM Zabıt Cerideleri, Dönem 3, Birleşim 36, C:2, 26.01.1928, s. 73.

rağmen resmi ve özel davalar aldığını, bu durumda kendisinden askerlik mesleğinde istifade edilemeyeceği için askerlikten emekli edildiğini belirtiyordu⁴¹⁷.

Ezcümle devlete bir mayın fabrikası ile şirketlerin ittifakına engel olarak 1 milyon 300 bin lira kazandırdığını söyleyen İhsan Bey, hırsızlıkla suçlanmaktan üzgün olsa da “*Milletime hesabımı verdim, bundan dolayı çok memnunum*” diyordu. Kararı vicdanlara bıraktığını yineleyen İhsan Bey, “*Meclisi Âlinizden Divana sevkimi samimiyetle istiyorum. Çünkü ok yayından çıkmıştır*” demektedir⁴¹⁸.

11.3. Tahkikat Komisyonu adına Hakkı Tarık Bey’in Cevapları

Tahkikat komisyonu adına Giresun mebusu Hakkı Tarık (Us) Bey, Bahriye eski Vekili İhsan Bey’in muhakeme edilmesi gerektiği kararına vardıklarını açıkladı.⁴¹⁹

- 1- Hazır havuz alımı için bir komisyoncu olan Hikmet Paşa’yı göndermek,
- 2- Havuz yapımı ihalesinin kanunlara aykırı şekilde Flander’e tevdi etmek,
- 3- Yavuz’un tamiri sözleşmesini kanunlara aykırı şekilde tadil ve imza etmek,
- 4- Avukat Ziya Bey’i kanunlara aykırı olarak emekliye sevk etmek,

Hakkı Tarık Bey, Yavuz’un tamiri konusunda İhsan Bey’in “Flander ve Sen Nazar’ın ittifak etmelerine engel olarak hazineye 1 milyon 300 bin lira kazandırdım” çıkışına ilişkin iki şirketin mali sebeplerle de birleşemediğinin anlaşıldığını söylemişti. Sözleşmenin tadili hususunda İhsan Bey’in “komisyon da bu değişikliklerin esasen devlet lehine olduğunu gördü” minvalindeki sözlerine dair Hakkı Tarık Bey, İhsan Bey’in meseleyi çok yanlış anladığını belirtiyordu⁴²⁰;

“*mütehassıs (uzman) meselesi aslen ne kadar temiz bir membadan çıkarsa çıksın mukavelenin hilafı kanun tadili mahiyetindedir ve bu tadil Hükümetin lehine*

⁴¹⁷ TBMM Zabıt Cerideleri, Dönem 3, Birleşim 36, C:2, 26.01.1928, s. 74.

⁴¹⁸ TBMM Zabıt Cerideleri, Dönem 3, Birleşim 36, C:2, 26.01.1928, s. 74; Son Saat, 27 Ocak 1928, S. 1027; Gençosman, Yakın Tarihimizde Yolsuzluk, s. 156; Afşar, Yolsuzluk ve Usulsüzlük, s. 63-64.

⁴¹⁹ TBMM Zabıt Cerideleri, Dönem 3, Birleşim 36, C:2, 26.01.1928, s. 76-82.

⁴²⁰ TBMM Zabıt Cerideleri, Dönem 3, Birleşim 36, C:2, 26.01.1928, s. 81; “Dünkü Meclis Müzakeresinin Tafsilatı”, İkdâm, 27 Ocak, 1928, S. 11052.

değildir... Keza tediye (ödeme) meselesi de böyledir. Tediye meselesinde de Encümen ekseriyetinin nokta-i nazarı bunun devlet aleyhine bir tadil olduğudur... Encümenin mazbatada verdiği kararın bir esası da budur, mütehassıs ve tediye meselesinde devlet aleyhine olduğudur.”

Hakkı Tarık Bey, komisyonun üçlü ortaklığın devam ettiğini ve 40 bin liralık mektup iddiasının bu ortaklığın gereği olduğunu belirtiyordu. Buna göre Yavuz’un tamiri ile alakalı olarak İhsan Bey, Dr. Fikret adına Ömer Nazım’dan 40 bin liralık bir mektup almıştı. Ali Saip Bey de bu olaya şahit olmuştu⁴²¹. Avukat meselesine ilişkin Hakkı Tarık Bey, “bir asker kanuna aykırı bir iş yapıyorsa; cezalandırılması gerekir. Gününü doldurmadan emekli edilmesi değil.” Demektedir. Hakkı Tarık Bey, İhsan Bey’in “verilen emanete hıyanet etmedim” sözüne nazire yaparak “*emanete hıyanet edemezsin, edemeyeceksin, çünkü Büyük Millet Meclisi murakabe vazifesinin başındadır*” demişti⁴²².

İhsan Bey oldukça heyecanlı bir şekilde tekrardan konuşmaya başlamıştı, kullandığı sözlerden celallenmiş olduğu anlaşıyordu. Belki de bu kendisini anlatamamanın veya karşısındakileri inandıramamanın verdiği bir öfkeydi. İhsan Bey savunmasını halet-i ruhiyesini ortaya koyan şu sözlerle bitiriyordu⁴²³; “*Onun için ben derim ki Heyeti Celileniz beni Divanı Âliye veriniz. Mesuliyetten korkmuyorum. Efendiler beni yormayınız, son iyiliğiniz bu olsun, rica ederim. Yirmi günden beri ıstırap içindeyim. Arkadaşlarım, dünyada her şeyden mukaddes bildiğim, evlâtlarımdan mukaddes bildiğim namusuma ta’n ediliyor (dîl uzatılıyor), ben hırsızlıkla itham ediliyorum. Ben bundan ıstırap duyuyorum. Beni yormayınız, ölüme hazırım, istiyor musunuz efendiler şimdi kendi cezamı vereyim? Beni yormayınız. Efendiler ne istiyorsanız onu yapınız.*”

O gün mecliste bulunan Gaziantep Mebusu ve İhsan Bey’in yakın arkadaşı Kılıç Ali Bey hatıralarında bu heyecanlı anı şöyle aktarmakta⁴²⁴ “İhsan Bey bir ara kendinden

⁴²¹ TBMM Zabıt Cerideleri, Dönem 3, Birleşim 36, C:2, 26.01.1928, s. 80.

⁴²² TBMM Zabıt Cerideleri, Dönem 3, Birleşim 36, C:2, 26.01.1928, s. 82-83; Gençosman, **Yakın Tarihimizde Yolsuzluk**, s. 157.

⁴²³ TBMM Zabıt Cerideleri, Dönem 3, Birleşim 36, C:2, 26.01.1928, s. 83-91.

⁴²⁴ Kılıç Ali’nin Anıları, s.251; **Wanganui Chronicle**, Volume LXXXIII, Issue 20104, 24 Mart 1928, s.14.

geçer gibi oldu: “Ben namus ve haysiyetinin değerini bilen bir adamım!” Bunu derken elini tabancasına götürür gibi bir hareket yaptı. Ayağa kalkıp bağırdım “İhsan kendine gel!” Arkadaşım Salih Bozok da aynı şekilde bağırarak bana yardımcı oldu. Bu müdahalemiz üzerine İhsan biraz kendine gelir gibi oldu. Sözlerini bitirdi. Kürsüden inerek toplantı salonunu terk etti, çekip gitti.” Gerçekten de oturumu yöneten Kâzım (Özalp) Paşa, bu sözler sonrası İhsan Bey’i sükûnetini koruması için uyarmıştı.⁴²⁵ Bu olay dış basında da “A suicide threat” başlığıyla yer bulurken⁴²⁶, İhsan Bey’in meclisteki savunmasında canına kast etmekten bahsettiği yazılmıştı.

11.4. Başvekil Paşa’nın İhsan Bey’e yönelik ithamları

40 bin liralık mektup hadisesine şahit olduğunu belirten Urfa Mebusu Ali Saip Bey⁴²⁷, yalnızca iftira attığı iddiasını reddetmişti. İlaveten Ali Saip Bey, komisyonda iken 40 bin liralık mektup olayını iki sene önce Ahmet Ağaoğlu’na da söylediğini bildirmişti. Komisyon üyelerinden Ahmet Ağaoğlu ise cevaben “*filvaki Ali Saip Bey o zaman kendisine Bahriye’de suiistimalât olduğundan bahsettiğini beyan, fakat mektup işini söylemediğini ifade etmişti*”⁴²⁸. Nihayetinde Başvekil İsmet Paşa söz aldı.

İhsan Bey komisyonda isim vermeden kendisine husumet güden güçlü ve nüfuzlu birinden bahsetmişti. İsmet Paşa, “*Bu, ben olacağım*” diyordu fakat bu husumetin sebebinin ne olduğunu da sormaktaydı. İhsan Bey ile 1 Kasım 1927 tarihinde “*vekil ve arkadaş*” olarak ayrılmışlar ve 13 Kasım tarihinde Yavuz tahkikatı başlamıştı. “*Bu iki tarih arasında sebebi husumet olarak ne zikrolunabilir?*” diye soran Başvekil cevabı da kendi veriyor ve yegâne sebebin eski Vekil’in Yavuz sözleşmesinde yaptığı değişiklik ve koyduğu imza olduğunu söylüyordu. İsmet Paşa, İhsan Bey’in tüm eleştirilerine karşın tahkikat komisyonunun görevini büyük bir özenle yerine getirdiğini belirtiyor ve komisyonu tebrik ediyordu. İhsan Bey’in komisyonda sıkıştığı noktalarda topu müsteşarı Hüsamettin Bey’e atmasına ve

⁴²⁵ TBMM Zabıt Cerideleri, Dönem 3, Birleşim 36, C:2, 26.01.1928, s. 91

⁴²⁶ Thames Star, Volume LXII, Issue 17387, 27 Mart 1928, s. 7; Ek-9.

⁴²⁷ “İhsan Bey İkinci Celsenin Sonunda Elini Pantolonun Arkasına Götürerek Tabancasını Aradı. Fakat...”, İkdâm, 27 Ocak 1928, S. 11052.

⁴²⁸ “Tahkikat Encümeni Dün Mühim Bir Dosya Meydana Çıkardı”, Milliyet, 17 Ocak 1928, S. 694.

Hüsamettin Bey'in Cumhurbaşkanı tarafından tavsiye edildiğini söylemesine karşılık İsmet Paşa, İhsan Bey'in kendisinin de Cumhurbaşkanı tarafından tavsiye edildiğini söylemekteydi⁴²⁹.

Bahriye eski Vekili'ne karşı ağır ithamlarda bulunan İsmet Paşa, milletin dışından tırnağından arttırıp verdiği 2 milyon lirayı İhsan Bey'in çürük bir havuz için çöpe attığını, neticede bu çürük havuzun daha ilk işinde kırıldığını söylüyordu⁴³⁰. İsmet Paşa'ya göre uzmanların "bu havuz kusurludur, nakıstır" uyarılarına İhsan Bey kulak tıkamıştı. Aynı şekilde Vekil iken bir de ortaklık yapmış ve bir fecaate imza atmıştı. İsmet Paşa, Yavuz'un tamiri hususunda komisyonculara büyük menfaat sağlandığının da ortada olduğunu ve İhsan Bey'in muamelelerinin toptan sakat olduğunu söylemekteydi⁴³¹.

İhsan Bey'in "9 Mayıs'ta Başvekil'in oluru üzerine Flander ile iletişim kurdum" çıkışına karşılık İsmet Paşa, olayın iki sene evvelin 9 Mayıs'ı olduğunu dolayısıyla hiç hatırlamadığını söylemekteydi. Uzman meselesi hakkında İsmet Paşa, "mütehassıs meselesini Heyeti Vekile bağıra bağıra reddetmişlerdir" demekteydi⁴³². Nihayet İsmet Paşa sözlerini şu şekilde noktalıyordu⁴³³;

"...Bu adamlar, böyle Meclis huzurunda hesap sorulacağına, Divanı Ali teşkil olunacağına, onun karşısında muhakeme edileceğine itikat etmemişlerdir. Teşkilatı Esasiyeye, Cumhuriyete inanmamışlardır. Vaktiyle, bizim çocukluğumuzda bulunan mürtekipler, nasıl saye-i şahaneye iltica ederler idi ise, zamanın mürtekipleri de, inkılâp bitmedi teranesini siper yapmış... Vah vah. Tıynet aynı, hareket aynıdır. Her iki halde gördüğümüz vicdanı sızlamayan mürtekiplerin başlarını yem torbasına sokup, kaba tezahüratta bulunmalarıdır. Divanı Âli'nin karşısına gideceğiz. Vatanın müdafaası Cumhuriyet'in kanunları, şereflerimiz suikasta maruz kalmıştır. Büyük mahkemeden, siyanet, müdafaa isteyeceğiz. Hükümetlerinden adalet, ibret bekleriz"

⁴²⁹ Gençosman, **Yakın Tarihimizde Yolsuzluk**, s. 158-160; Kandemir, "Yavuz-Havuz Davası", s. 3414.

⁴³⁰ "İhsan Bey'i nasıl mahkûm ettiler?" **Milliyet**, 2 Şubat 1952, S. 622.

⁴³¹ **Kılıç Ali'nin Anıları**, s.251-252; **TBMM Zabıt Cerideleri**, Birleşim 36, C:2, 26.01.1928, s. 94

⁴³² **TBMM Zabıt Cerideleri**, Dönem 3, Birleşim 36, C:2, 26.01.1928, s. 95; Başvekil Paşa'nın tüm Beyanatı için Bkz. **İkdam**, 27 Ocak 1928, S. 11052.

⁴³³ **TBMM Zabıt Cerideleri**, Dönem 3, Birleşim 36, C:2, 26.01.1928, s. 96; **İkdam**, 27 Ocak 1928, S. 11052; Gençosman, **Yakın Tarihimizde Yolsuzluk**, s. 163.

Adliye Vekili Mahmut Esat (Bozkurt) Bey⁴³⁴. “Türk hâkiminin nazarında, bir Vekili muhakeme etmekle, dağlar başında kimsesiz kalmış bir Türk çobanım muhakeme etmek arasında asla fark yoktur ve olamaz.” Diyordu.

Neticede Bahriye eski Vekili İhsan Bey’in Divan-ı Âli’ye sevkini talep eden bir önerge verilmiş ve bu önerge oy birliği ile kabul edilmişti⁴³⁵. Basın bu olayı şöyle paylaşıyordu⁴³⁶; “Büyük Millet Meclisi tarihi bir celse akdetti ve ilk defa olarak irtikâpla zan altına alınan bir Vekil’in masuniyet-i teşriyesinin refiyle Divan-ı Âliye sevkine müttefikan karar verildi. Meclis riyaseti Divan-ı Âli azasının intihabı için alakadarlara tebligat yapmak üzeredir.”

Resim 12. İsmet Paşa, İhsan Bey’i Yavuz zırhlısından denize attı⁴³⁷

⁴³⁴ Gençosman, **Yakın Tarihimizde Yolsuzluk**, s. 164.

⁴³⁵ **TBMM Zabıt Cerideleri**, Dönem 3, Birleşim 36, C:2, 26.01.1928, s. 96-97; Gençosman, **Yakın Tarihimizde Yolsuzluk**, s. 164-165.

⁴³⁶ **İkdam**, 27 Ocak 1928, S. 11052; **Son Saat**, 27 Ocak 1928, S. 1027; **Cumhuriyet**, 27 Ocak 1928, S. 1337; **Milliyet**, 27 Ocak 1928, S. 704.

⁴³⁷ **Akbaba**, 30 Ocak 1928, S. 536.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BAHRİYE VEKİLİ DİVAN-I ÂLİ'DE

1. Divan-ı Âli Kuruluyor

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 26 Ocak 1928 Perşembe günü verdiği Divan-ı Âli'ye sevk kararı sonrası süreç hiç vakit kaybetmeksizin işlemeye başlamıştı. Aynı günün akşamı TBMM kararı, Adliye Vekâleti'ne tebliğ etmişti. Adliye Vekâleti, Yargıtay (Mahkeme-i Temyiz) ve Danıştay Başkanlıklarına birer tebligat göndermiş ve aralarında toplanarak Divan-ı Âli üyelerini seçmelerini emretmişti⁴³⁸.

Anayasanın 67. maddesi “*Divan-ı Âli görülen lüzum üzerine Türkiye Büyük Millet Meclisi kararıyla teşkil olunur*” uyarınca kurulan Divan-ı Âli'nin üyeleri de yine Anayasanın 62. maddesiyle belirlenmişti. Buna göre 21 Divan-ı Âli üyesinin 11'i Yargıtay'dan, 10 tanesi de Danıştay'dan seçilmişti⁴³⁹.

28 Ocak 1928 Cumartesi günü Eskişehir'de bulunan Yargıtay ve Ankara'da bulunan Danıştay, Divan-ı Âli'de yer alacak üyelerini seçmiş bulunuyordu. 30 Ocak tarihinde Yargıtay üyeleri Eskişehir'den trenle Ankara'ya gelmişti. Üyeleri tren istasyonunda bizzat Adliye Vekili Mahmut Esat Bey karşılamıştı⁴⁴⁰. Yargıtay üyelerinin ardından Danıştay üyeleri de Adliye Sarayına gelmiş ve Divan-ı Âli Başsavcılığına tahsis olunan daire de Divan-ı Âli başkanı ve üyeleri seçilmişti⁴⁴¹.

Divan-ı Âli Başkanlığına Yargıtay Başkanı İhsan Bey, Başkan Vekilliği'ne Danıştay Başkanı Nusret Bey seçilmişti. Mahkeme üyeleri Yargıtay'dan Bahri, Esat, Reşat, Nail, Halil ve Fuat Hulusi Beyler ile Danıştay'dan Reşat, Ali Rıza, İsmail Hakkı, Şefik, Saffet ve Asım Beylerden oluşmaktaydı. Yedek üyeliklere de Yargıtay'dan Semih, Ali Fehmi, Hüseyin Avni Beyler ile Danıştay'dan Asif Talat, Ömer Lütfi ve Abdullah Sabri Beyler seçilmişlerdi⁴⁴². Mahkemenin Başsavcılığına da

⁴³⁸ **Ayın Tarihi**, s. 3079; Gençosman, **Yakın Tarihimizde Yolsuzluk**, s. 165-166.

⁴³⁹ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, 1924 Anayasası, çevrimiçi <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1924-anayasasi/>, 19.05.2023.

⁴⁴⁰ **Ayın Tarihi**, s. 3079; “Divan-ı Âli İhzarı İçtima Akdetti”, **İkdam**, 31 Ocak 1928, S. 11056.

⁴⁴¹ **Ayın Tarihi**, s. 3079; Gençosman, **Yakın Tarihimizde Yolsuzluk**, s. 166.

⁴⁴² **Ceride-i Adliye**, Hâkimiyet-i Milliye Matbaası, S. 69–70/7, Nisan-Mayıs, Ankara 1928, s.49–50.

Yargıtay üyesi olan Yusuf Nihat (Berker) Bey atanmıştı. Seçim işlemleri ardından meclis İhsan Bey'e ait olan evrakı Başsavcı Yusuf Nihat Bey teslim etmiş ve Yusuf Nihat Bey iddianamesini hazırlamak için incelemelere başlamıştı⁴⁴³.

Ayrıca Divan-ı Âli duruşmalarının görüleceği Ankara Adliyesindeki ağır ceza mahkemesi salonu da izleyici kapasitesinin arttırılması adına genişletiliyordu⁴⁴⁴. Divan-ı Âli 30 Ocak 1928 Pazartesi günü göreve başlamış, 2 Şubat 1928 tarihinde Başsavcı Yusuf Nihat Bey, iddianamesini mahkeme heyetine sunmuştu. Öte yandan Başsavcılık iddianamesinin birer sureti tanık listeleriyle birlikte sanık durumunda bulunan İhsan Bey ile tutuklu bulunan Ömer Nazım Bey'e verilmişti. Tanık listelerinde Başvekil İsmet Paşa ile diğer vekillerin de isimleri bulunuyordu⁴⁴⁵.

Başsavcının iddianamesini sunması sonrası mahkeme heyeti, aynı gün Bahriye eski Vekili İhsan Bey'in tutuklanmasına karar vermiş, 2 Şubat 1928'te İhsan Bey⁴⁴⁶ tutuklanmıştı⁴⁴⁷.

Bu şekilde Cumhuriyet tarihinde ilk defa eski bir bakan rüşvet suçlamasıyla tutuklanıp cezaevine gönderiliyordu. Tabii ki durum İhsan Bey açısından da çok ağırdı. İki ay öncesine kadar Türk denizciliğini yönetirken şimdi adi bir suçlu gibi gece yarısı evinden alınıp hapse yollanmıştı. Diğer yandan İhsan Bey'in daha dün kadar yediği içtiği ayrı gitmeyen arkadaşları dahi kendisiyle iletişimi kesiyordu. Zira İhsan Bey artık düşkün bir siyasetçiydi. Kılıç Ali Bey de hatıralarında bu durumu kabul etmekteydi⁴⁴⁸. Gazetelerde tabiri caizse düşene bir tekme daha atabilmek için sıraya girmişlerdi. Bahriye eski Vekili hakkında doğru yanlış demeden yayınlar yapılıyordu. Örneğin İhsan Bey Keçiören'deki evinin değerinin 50 bin liradan fazla olduğu iddia

⁴⁴³ “Divan-ı Âli Dün İşe Başladı”, **Cumhuriyet**, 31 Ocak 1928, S. 1341; Afşar, *Yolsuzluk ve Usulsüzlük*, s. 66.

⁴⁴⁴ Dâhiliye Vekâleti duruşmalarda düzenin bozulmaması adına Başsavcının emrine 20 polis ile 30 jandarma tahsis etmişti. Yargılama sürecinde mahkeme heyeti resmi kıyafetlerini (jaketatay) giyecekti **Aydın Tarihi**, s. 3080; Gençosman, **Yakın Tarihimizde Yolsuzluk**, s. 167.

⁴⁴⁵ **Aydın Tarihi**, s. 3081, Gençosman, **Yakın Tarihimizde Yolsuzluk**, s. 168.

⁴⁴⁶ O günlerde basında İhsan Bey'in tutuklanacağına yönelik haberlerde yapılmaktaydı. “İhsan Bey'in Salı Günü Tevkifi Muhtemeldir”, **İkdam**, 27 Ocak 1928, S. 11052; “Divan-ı Âli'de”, **Cumhuriyet**, 2 Şubat 1928, S. 1343.

⁴⁴⁷ “Divan-ı Âli, Sabık Bahriye Vekili İhsan Bey'in tevkifine karar vermiş ve İhsan Bey dün gece geç vakit evinde tevkif olunmuştur” **Cumhuriyet**, 3 Şubat 1928, S. 1344; Gençosman, **Yakın Tarihimizde Yolsuzluk**, s. 168; **Cumhuriyet**, 4 Şubat 1928, S. 1345.

⁴⁴⁸ **Kılıç Ali'nin Anıları**, s. 252-254.

edilmişti. Oysa İhsan Bey kendisi evini üç senede 17 bin liraya inşa ettirdiğini söylemişti⁴⁴⁹. Amaç İhsan Bey'i haksız çıkarmaktı⁴⁵⁰. Tahkikat komisyonuna başkanlık yapmış Yunus Nadi Bey, *Cumhuriyet* gazetesinde “*Yavuz ve havuz işi; benim görüşüm*” adında bir yazı dizisine başlıyordu⁴⁵¹. Gazeteler için bu dava ekmek kapısı halini almış öyle ki gazetelerin sayfa sayısı dahi artmıştı.

Başsavcı Yusuf Nihat Bey'in talebi üzerine TBMM tarafından görevlendirilen bir komisyon Ertuğrul mebusu Dr. Fikret Bey'in savunmasının almış ve dokunulmazlığının kaldırılmasını teklif etmişti⁴⁵². 13 Şubat 1928 tarihinde Başvekil İsmet Paşa bir önerge vererek Dr. Fikret Bey'in dokunulmazlığının kaldırılmasını teklif etmiş ve Dr. Fikret Bey oy birliğiyle Divan-ı Âli'ye gönderilmişti⁴⁵³. Dava salonunda hâkimlerin oturacağı kürsü at nalı biçiminde genişletilmiş; sol taraf mebuslara, sağ taraf hanımlara, sanık kürsüsünün arkası izleyicilere ayrılmıştı⁴⁵⁴. Davanın masraflarının ise bütçede yeri olmaması sebebiyle “*masarif-i gayri melhuza*” tertibinden ödenmesine karar verilmişti⁴⁵⁵.

2. Dava Başlıyor

9 Şubat Perşembe günü Divan-ı Âli tüm ihtişamıyla başlamıştı. Adliye ve çevresi hınca hınç dolmuştu. TBMM Başkanı Kâzım Paşa, Dâhiliye Vekili Şükrü (Kaya) Bey ve Adliye Vekili Mahmut Esat Bey de davayı izleyenler arasındaydı⁴⁵⁶. Önde Koniçeli Nureddin Bey ile Sapançalı Hakkı Bey arkada Bahriye eski Vekili İhsan Bey ile Ömer Nazım Bey salona girmişti. Mahkeme sanıkların kimlik tespitiyle başladı⁴⁵⁷.

⁴⁴⁹ **TBMM Zabıt Cerideleri**, Dönem 3, Birleşim 36, C:2, 26.01.1928, s. 62.

⁴⁵⁰ Afşar, *Yolsuzluk ve Usulsüzlük*, s. 67; **Vakit** 4 Şubat 1928, S. 3622; **Vakit**, 6 Şubat 1928, S. 3624.

⁴⁵¹ **Cumhuriyet**, 1 Şubat 1928, S. 1342; Gençosman, **Yakın Tarihimizde Yolsuzluk**, s. 169. Afşar, *Yolsuzluk ve Usulsüzlük*, s. 39.

⁴⁵² “Yeni tevkifat haberleri doğru değildir”, **Cumhuriyet**, 8 Şubat 1928, S. 1349; “Fikret Bey’e ne sordular ne söyledi?” **Cumhuriyet**, 9 Şubat 1928, S. 1350.

⁴⁵³ **TBMM Zabıt Cerideleri**, Dönem 3, Birleşim 44, C:2, 13.02.1928, s. 182.

⁴⁵⁴ Gençosman, **Yakın Tarihimizde Yolsuzluk**, s. 170-171; **Aydın Tarihi**, s. 3081-3082.

⁴⁵⁵ **BCA**, 30-18-1-1, 27-79-4.

⁴⁵⁶ **Aydın Tarihi**, s. 3082; “Divan-ı Âli Huzurunda Müddei Umumi Tarihi İddianamesini Serdetti”, **İkdam**, 10 Şubat 1928, S. 11066; Gençosman, **Yakın Tarihimizde Yolsuzluk**, s. 170; Afşar, *Yolsuzluk ve Usulsüzlük*, s. 67

⁴⁵⁷ **Aydın Tarihi**, s. 3082; Gençosman, **Yakın Tarihimizde Yolsuzluk**, s. 170-171.

Mahkeme Başkanı İhsan Bey, önce Bahriye eski Vekili İhsan Bey'in kimlik tespitini tamamladı. İkinci sanık durumundaki Ömer Nazım Bey, 62 yaşındaydı, İstanbulluydu ve komisyonculuk yapıyordu. Sapançalı Hakkı Bey 45 yaşındaydı ve ticaretle meşguldü. Koniçeli Nureddin Bey ise 49 yaşındaydı, Prevezeliydi komisyonculuk ve ticaretle meşguldü⁴⁵⁸.

Tutuksuz yargılanan sanıklarsa şöyleydi; Bahriye Vekâleti Müsteşarı Hüsametdin, Teçhizat Dairesi Başkanı Fahri, Bahriye Vekâleti Müsteşarı Necati, Donanma Dairesi Müdürü İbrahim Ethem, İmalat Dairesi Başkanı Mustafa Ziya Bey, Hukuk Müşaviri Mustafa Lütfi, Avukat Ziya, Muhasebe Müdürü Nafi ve Muamelat-ı Zatiye Dairesi Başkanı Emin Beylerdi. Ardından Büyük Millet Meclisinin Soruşturma Komisyonu tutanağı ve Başsavcının iddianamesi okunmuştu⁴⁵⁹.

3. İddianame ve İlk Duruşmalar

Başsavcı iddianamesinde 24 Aralık 1927'de İsmet Paşa'nın meclise verdiği önergeden tutup tüm süreci anlatıyor ve sanıkların yargılanmalarına sebep olan asıl meseleleri açıklıyordu. Bunlar esasen İhsan Bey'in tahkikat komisyonu raporunda da suçlandığı dört meseleydi⁴⁶⁰.

İhsan Bey'in Bahriye Vekili olduğu dönemde hazır havuz alım işlemi için Londra'da bir komisyoncu olan Hikmet Paşa'yı görevlendirmesini görevini kötüye kullanma olarak nitelendiren Başsavcı, İhsan Bey'in Türk Ceza Kanunun 102.maddesiyle yargılanmasını istiyordu.

Havuz meselesi hakkında iddianamede ihale kanununa aykırı hareket edildiği ve işin üçlü ortaklığa üye olan Ömer Nazım'ın vekilliğini yaptığı Flander'e verildiği açıklanıyordu. Dockbav'ın teklifi rakibine bildirilirken, (zira Dockbav 226 bin, Flander 225 bin teklif vermişti) Flander'in mayın fabrikası şartının rakibinden saklandığı belirtiliyordu. Bunları rüşvet, irtikâp ve nüfuzu kötüye kullanma olarak değerlendiren Başsavcı, İcra Vekilleri Heyeti kararları hilafına hareket edildiğini de

⁴⁵⁸ **Aydın Tarihi**, s. 3083-3084; Gençosman, **Yakın Tarihimizde Yolsuzluk**, s. 172.

⁴⁵⁹ **Aydın Tarihi**, s. 3084-3086; Afşar, *Yolsuzluk ve Usulsüzlük*, s. 68.

⁴⁶⁰ **Aydın Tarihi**, s. 3086; Mehmetefendioğlu – Gürel, “Yavuz-Havuz Davası”, s. 249-250.

ekleyerek İhsan Bey'in ceza kanunun 82. maddesiyle cezalandırılmasını talep ediyordu⁴⁶¹.

Yavuz'un tamiri işinde iddianamede İcra Vekilleri Heyeti kararına aykırı olarak maddelerin kabul edildiği ve Bahriye Vekâleti'nin kaldırılacağı eski Vekil tarafından bilinse dahi sözleşmenin yine de imzalandığı bildiriliyordu. Bu şekilde İhsan Bey'in, Yavuz işinde arkadaşı Sapançalı Hakkı ve ortağı Koniçeli Nureddin Beylere çıkar sağlandığı açıklanmaktaydı. Bunları rüşvet suçu kapsamında değerlendiren Başsavcı, İhsan Bey'in ceza kanununun 212. maddesiyle yargılanmasını istiyordu⁴⁶². Son olarak iddianamede İhsan Bey'in, Avukat Ziya Bey'i usulsüz olarak emekliye sevk ettiği gerekçesiyle ceza kanunun 240. maddesiyle yargılanması isteniyordu⁴⁶³.

Başsavcı Yusuf Nihat Bey, kanunlara göre yarım asırdır var olan Divan-ı Âli'nin kapılarının bugüne kadar kapalı kaldığını ancak Cumhuriyet sayesinde bu mahkemenin kapılarının tüm vatandaşlara açılabilmesinin altını çiziyordu. İstibdat devrinde bırakalım Divan-ı Âli açmayı ismini anmanın dahi mümkün olmadığını belirten Başsavcı ne yazık ki Meşrutiyet'in de bu konuda bir adım ilerleyemediğini ekliyordu. Bugün ise Cumhuriyet sayesinde tüm vatandaşların kanun önünde eşit olduğunu belirten Başsavcı inkılabın önemini vurguluyor ve bu mahkemenin Cumhuriyet'in nimetleri sayesinde görülebildiğini ifade ediyordu⁴⁶⁴. Bu konuşma şöyle betimlemelere sahne olmuştu⁴⁶⁵. “*Demek bu Cumhuriyet dedikleri koca bir Bakanı kulağından tuttuğu gibi mahkeme önüne getirebilmenin adımı*”

11 Şubat'ta devam eden mahkemede önce İhsan Bey dinlenmiş, soru üzerine hususi hayatını anlatmıştı. Ardından kendisine üçlü ortaklık konusu sorulmuştu. İhsan Bey, Dr. Fikret Bey'in yeni evine hayırlı olsun gittiklerini, orada Ömer Nazım Bey'in de bulunduğunu ve ikilinin bir ray işinden bahsettikleri sırada kendisine de teklif

⁴⁶¹ **Ayın Tarihi**, s. 3086-3088; Mehmetefendioğlu – Gürel, “Yavuz-Havuz Davası”, s. 249.

⁴⁶² **Ayın Tarihi**, s. 3086-3088; Afşar, *Yolsuzluk ve Usulsüzlük*, s. 69.

⁴⁶³ İlâveten iddianamede Ömer Nazım Bey'in rüşvete dâhil olması nedeniyle ceza kanununun 83. maddesiyle, eski Müsteşar Hüsametdin Bey ve Teçhizat Dairesi eski Başkanı Fahri Beylerin görevlerini kötüye kullandıkları için ceza kanununun 102. maddesiyle yargılanmaları isteniyordu. Ayrıca Sapançalı Hakkı ve Nureddin Koniçe Beylerin de İhsan Bey ile beraber hareket ederek yolsuzluğa bulaşmaları nedeniyle ceza kanununun 64, 211 ve 214. Maddeleriyle yargılanması talep edilmekteydi. **Ayın Tarihi**, s. 3086-3088; Afşar, *Yolsuzluk ve Usulsüzlük*, s. 69-70.

⁴⁶⁴ **Ayın Tarihi**, s. 3088; Gençosman, **Yakın Tarihimizde Yolsuzluk**, s. 173-174.

⁴⁶⁵ Gençosman, **Yakın Tarihimizde Yolsuzluk**, s. 175.

ettiklerini söylemişti. O zaman mebuslar arasında komisyonculuk işinin revaçta olduğunu kaydeden İhsan Bey, bu şekilde teklifi kabul ettiğini fakat ray işinin olmadığını, bir ay sonra da Fikret Bey’e bu işten ayrılıyorum diyerek ortaklıktan çıktığını anlatmıştı⁴⁶⁶. Bunun ardından İhsan Bey’e “Meseret otelinde Nazım Bey’den 40 bin liralık bir mektup aldınız mı?” diye sorulmuştu. İhsan Bey ise bu iddiayı “külliye yalan ve iftira” olarak niteleyip reddetmişti. Akabinde İhsan Bey’e Sapançalı Hakkı ile ilişkisi sorulmuş, İhsan Bey “*ikimizde zabıtiz. Mektepten tanışırız*” diyerek iyi tanıştıklarını söylemişti. Sözlerinin devamında Sapançalı Hakkı’nın ağabeyi Baki Bey’den bahseden İhsan Bey, Baki Bey’in kendisine ticareti öğreten kişi olduğunu ve hayatını Baki Bey’e borçlu olduğunu söylemekteydi⁴⁶⁷. İhsan Bey’e kazancı sorulmuş, İhsan Bey senelik 20.000 lira kazandığını ifade etmişti⁴⁶⁸.

İhsan Bey’den Hikmet Paşa meselesini anlatması istenmiş, İhsan Bey hiçbir maddi zarar edilmediğini söylemişti. Bundan sonra İhsan Bey’den havuz ihalesi hakkında izahat alınmıştı. İhsan Bey, 9 Mayıs 1925 günü Başvekile “Flander’in teklifi daha ucuzdur ilaveten bir mayın fabrikası yapıyor” dediğini bunun üzerine Başvekil’in oluru ile hareket ettiğini yinelemekteydi. Daha sonra konu uzman ve ödeme maddelerine gelmiş, İhsan Bey bu maddelerin Bakanlar Kurulu’nda asla görüşülmediğini; görüşülmüş olsa bunların Bakanlar Kurulu Kararnamesi’nde mutlaka yer alacağı görüşünü tekrar etmişti⁴⁶⁹. İlk aşamada şüphelerin İhsan Bey’in üzerinde toplanmasının nedeni Vekilliği’nin son gününde sözleşmeyi apar topar imzalamasıydı. Buna binaen “*mukaveleyi imzalamakta neden bu kadar acele ettiniz?*” diye sorulmuştu. İhsan Bey, “*Bahriye Vekâleti’nin ilgası ve benim Vekâlet’ten çekileceğim katiyen hatırıma gelmemişti. Kati olarak Vekâlet’in kalacağını zannediyordum... İnsani bir his bir şeref, bir arzu idi. Çekileceğimi bilseydim bile*

⁴⁶⁶ **Aydın Tarihi**, s. 3101-3103; Gençosman, **Yakın Tarihimizde Yolsuzluk**, s. 176-178.

⁴⁶⁷ **Aydın Tarihi**, s. 3104-3105; Afşar, *Yolsuzluk ve Usulsüzlük*, s. 71.

⁴⁶⁸ Bu para kaynağı şöyleydi. Bakanlık maaşı aylık 400 lira, Mebusluk maaşı aylık 300 lira, 100 lira İş Bankası’ndan toplamı 800 lira ediyordu. İhsan Bey ayrıca söyleyemeyeceği bir yerden mahrem olarak 400 lira geldiğini bu şekilde aylık 1200 lira kazandığını söylüyordu. Mahkeme gizli tutmak istemesini üstelememişti. İhsan Bey, yıllık olarak 14400 lira yapan bu miktara ek İş Bankası İdare Meclisi üyeliği sayesinde kâr payı olarak yıllık 6000 bin lira kazandığını belirtiyordu. Bu şekilde toplam miktar 20 bin lirayı buluyordu. Ayrıca İhsan Bey tüm gayrimenkullerinin eşinin adına olduğunu söylemişti. **Aydın Tarihi**, s. 3106; Gençosman, **Yakın Tarihimizde Yolsuzluk**, s. 181.

⁴⁶⁹ **Aydın Tarihi**, s. 3106-3115; Afşar, *Yolsuzluk ve Usulsüzlük*, s. 71.

memleketin büyük bir silah-ı müdafaası olan bu Yavuz mukavelesine imza koymayı bir şeref bilecektim.” cevabını vermişti⁴⁷⁰.

Avukat Ziya Bey’in emeklilik meselesi sorulmuştu. İhsan Bey, Donanma komutanının bu meseleyi kendisine açtığını; Avukat Ziya Bey adındaki Yüzbaşının subay olmasına karşın baroya kayıt olarak davalar aldığını öğrenmişti. Usule aykırı bu durumu sonlandırmak için Ziya Bey’in emekliye sevk edilmişti. Başkan ise Ziya Bey’in zaten istifa etmek için dilekçe vermişken neden emekliye sevk edildiğini sormuştu. İhsan Bey ise şaşkınlıkla böyle bir talepten haberi olmadığını söylemişti. Kendisine Ziya Bey’in istifa dilekçesi gösterilince İhsan Bey, “*Bendeniz bilmiyordum*” yanıtını vermişti⁴⁷¹.

İki celse ve altı saat süren ilk duruşma basında “*Divan-ı Âli Reisi, İhsan Bey’e öyle sualler sordu ki Sabık Bahriye Vekili cevap veremeyecek vaziyetlere girerek mütemadiyen terledi*” manşetiyle paylaşılmıştı⁴⁷².

12 Şubat 1928’de devam eden duruşmada Ömer Nazım Bey’e üçlü ortaklık meselesi sorulmuştu. “*Arkadaşlarımın mukaveleye muvafakat etmediğini söyledim. Fikret Bey de “(sözleşmeyi) biz de yırttık” dedi. Bunun üzerine her iş için mektup verileceği esası üzerine ben Yavuz’un tamiri için 40 bin liralık mektup verdim. Fakat nedense her ikisi de bunu inkâr ediyor.*” sözleriyle Nazım Bey bir sözleşme üzerinden olmasa da işbirliklerinin devam ettiğini ve her iş için mektup vererek çalıştıklarını söylemişti. Bunun üzerine mahkeme heyeti 40 bin liralık mektup işini sormuştu. Nazım Bey, iddiayı kabul ederek Meseret otelinde İhsan Bey’e 40 bin liralık bir mektup verdiğini söylemişti. Buna göre bu mektup Blohm und Voss şirketinin Yavuz’un tamiri işini alması şartıyla yazılmıştı. Nazım Bey bu iş gerçekleşirse 150 bin liralık bir komisyon almayı planlıyordu. Bunun için mektup vermekte bir beis görmemişti⁴⁷³. Bir vesileyle Nazım Bey’in odasına giren Ali Saip Bey masada duran

⁴⁷⁰ **Ayın Tarihi**, s. 3117; “İhsan Bey Dün Saatlerce Muhakeme Edildi!”, **İkdam**, 12 Şubat 1928, S.11068.

⁴⁷¹ **Ayın Tarihi**, s. 3118; Gençosman, **Yakın Tarihimizde Yolsuzluk**, s. 183.

⁴⁷² **Cumhuriyet**, 12 Şubat 1928, S. 1353; “Dünkü Muhakemenin Bıraktığı İntiba!”, **İkdam**, 12 Şubat 1928, S.11068.

⁴⁷³ **Ayın Tarihi**, s. 3123-3124; Gençosman, **Yakın Tarihimizde Yolsuzluk**, s. 184-185.

mektubu fark etmiş, açıklama yapmak durumunda kalan Nazım Bey, Ali Saip Bey’e olayı anlatmıştı.

Nazım Bey’in ifadesine göre Flander şirketi müdürü Hitseman kendisini havuz işinde temsilci yapmak istemişti. Nazım Bey geri planda kalarak damadı Halil Kâmil Bey’i temsilci yaptırmıştı. Yine de Hitseman % 5 komisyonu Nazım Bey’e vermeyi ihmal etmemişti. Buna göre Flander ihaleyi kazanınca resmî temsilci Fikret Bey 55 bin, gayrı resmî temsilci Nazım Bey 50 bin lira komisyon almıştı⁴⁷⁴.

İhsan Bey’e dönen Başkan, “Nazım Bey’in mektup iddiasına ne dersiniz” diye sormuş, İhsan Bey bu iddiayı reddederek bırakın mektup almayı bahsi geçen Meseret otelinin yerini bile bilmediğini söylemişti⁴⁷⁵. Öte yandan İhsan Bey mektup hadisesine şahit olduğunu söyleyen Ali Saip Bey’in şahsi bir mesele sebebiyle kendisine iftira attığını iddia etmekteydi.

İkinci celsede müsteşar Hüsametdin Bey, Vekâlet’e gelen bütün mektupların açılmadan doğruca Vekil beye verildiğini söylemişti. Dockbav ve Flander şirketlerinden gelen mektuplar da doğruca Vekil beye verilmişti. Bunun üzerine mahkeme başkanı “*Flander’in mayın fabrikası şartını niçin Dockbav’a bildirmediğiniz? Belki o da yapardı.*” Diye sormuş, Hüsametdin Bey, “*Vekil Bey cumartesi sabahı evrakı alarak Başvekâlet’e gitti. Vakit yoktu.*” diye cevaplamıştı. “*Peki niçin bu kadar acele edildi?*” Hüsametdin Bey, “*Onu vekil Bey bilir.*” Başkan “*Sonra?*” demiş, Hüsametdin Bey “*Vekil Bey, Başvekil Paşa hazretleri (Flander’i) tercih etti dediler.*” diye cevaplamıştı. Ardından Başkan tekrar sordu. “*Siz 10 Mayıs tarihinde Bakanlar Kurulu’na Flander için müsaade talep eden bir tezkere yazıyorsunuz. Fakat 9 Mayıs’ta şirkete fiyatta anlaşıldığını bildiriyorsunuz. Bu nasıl olur?*” Hüsametdin Bey “*Efendim biz onu ihale değil, tercih mahiyetinde telakki ettik*” diye yanıtlamıştı⁴⁷⁶.

Bahriye Fabrikalar Müdürü Sakıp Bey tanık olarak dinlenmişti. Başkan kendisine “*Havuz hakkında bir suiistimal duydunuz mu?*” diye sormuş, Sakıp Bey,

⁴⁷⁴ **Ayın Tarihi**, s. 3125-3126; “Divan-ı Âli’de Bu Sabahki Muhakeme”, **Son Saat**, 13 Şubat 1928, S. 1044.

⁴⁷⁵ **Ayın Tarihi**, s. 3124.

⁴⁷⁶ **Ayın Tarihi**, s. 3129-3130; Gençosman, **Yakın Tarihimizde Yolsuzluk**, s. 185-186; Afşar, **Yolsuzluk ve Usulsüzlük**, s. 72.

Vekil Bey'in 70 bin lira rüşvet aldığı şeklinde bir söylentinin subaylar arasında konuşulduğunu söylemişti. Başkan buna inanıp inanmadığını sormuştu. Sakıp Bey, evet veya hayır şeklinde bir yanıt vermekten kaçınırken, “söyleniyordu” demekle yetinmişti. Ayrıca Sakıp Bey subayların kendi aralarında “yazı hokkalarını açık bırakmayın maazallah Vekil Bey kızar” diye şakalaştıklarını söylemişti. İhsan Bey kendisi Vekil olduğu zaman, İngiliz işgali altında kalan Bahriyelilerin meslekten soğumuş, laubali ve düzensiz olduklarını söylemişti. Bu durumda Bahriyelileri titiz, düzenli ve disiplinli hale getirmek için sert bir yönetim tarzı sergilediğini belirten İhsan Bey, Bahriyelilerin sakal tıraşlarına dahi karıştığını bu yüzden kendisinin dedikodusunu yaptıklarını sözlerine eklemişti⁴⁷⁷.

13 Şubat 1928'de TBMM'de Dr. Fikret Bey'in dokunulmazlığı kaldırılmıştı⁴⁷⁸. 15 Şubat'ta Ali Saip Bey dinlenmişti. Ali Saip Bey ifadesinde Nazım Bey ile kapı önünde karşılaştığını, mektup falan görmediğini yalnızca sohbet ederlerken, Nazım Bey'in iki mebus arkadaşıla Yavuz'un tamiri işinde çalıştıklarını söylemişti. Yavuz'u bilen Ali Saip Bey de Nazım Bey'e çok hayırlı bir iş yaptığını, insanın bu işte çıkar bile gütmenden çalışacağını söylerken, Nazım Bey “öyle olmuyor maalesef İhsan ve Fikret Bey'e 30 bin lira verdim, kabul etmediler” demişti. İfadesinin devamında Ali Saip Bey bu konuyu “Ahmet Ağaoğlu'na da söyledim ama nedense inkâr ediyor” demişti⁴⁷⁹. Hatıratında Samet Ağaoğlu, Babasının bu duruma çok sinirlenip o akşam Ali Saip Bey'i telefonla arayarak sen bana “bunları ne zaman söyledin” diye ona ağır hakaretler ettiğini yazıyordu⁴⁸⁰.

İhsan Bey, Ali Saip Bey'in aralarında var olan husumet sebebiyle kendisine iftira ettiğini ve bu husumetin kaynağı olan Kozan Meselesini⁴⁸¹ anlatmıştı. Nazım

⁴⁷⁷ “Divan-ı Âli'de Dünkü İsticvaplar Pek Ziyade Şayan-ı Dikkat Oldu”, **Cumhuriyet**, 13 Şubat 1928, S.1353; Gençosman, **Yakın Tarihimizde Yolsuzluk**, s. 186-187; Afşar, *Yolsuzluk ve Usulsüzlük*, s. 72.

⁴⁷⁸ **Ayın Tarihi**, s. 3124-3149.

⁴⁷⁹ Ayrıca Ali Saip Bey, İhsan Bey'in Osmaniye'de 100 bin liralık emlakı olduğunu da söylemişti. Mektup namınaysa içeri girdiğinde Nazım Bey'in aceleyle bazı kâğıtları cebine attığını söylemişti. **Ayın Tarihi**, s. 3157-3158.

⁴⁸⁰ Ağaoğlu, **Babamın Arkadaşları**, s.65; Afşar, *Yolsuzluk ve Usulsüzlük*, s. 60.

⁴⁸¹ Kozan olayı: Ali Saip Bey bir sebepten ötürü Urfa değil, Kozan (Adana) mebusu olmak istemişti. Fakat Kozan'dan mebus çıkacak destekçiye sahip değildi. Tam aksine Kozan'da kendisine karşı olan muhalifleri mevcuttu. Bu durumda Ali Saip Bey kendi adamlarına Cumhuriyet aleyhinde beyannameler yazdırıp, bu beyannameleri muhalifleri yazdırmış gibi göstererek Kozan havalisine astırmıştı. Ali Saip Bey bu sıralarda Şark İstiklal Mahkemesi reisi olması hasebiyle muhaliflerini bu mahkemede yargılayarak bizzat bertaraf etmek niyetindeydi. Ancak Ankara konudan haberdar olmuş ve yargılama

Bey ise “*Aralarında adavet varmış yokmuş bundan benim malumatım yok. Mektup meselesi doğrudur.*” demekle yetinmişti⁴⁸².

Bunun ardından şahit olarak Dockbav temsilcisi Hugo Hermann dinlenmişti. Hermann’ın ifadesine göre Babanzade Fuat Bey ile birlikte 7 Mayıs Çarşamba günü müsteşar Hüsamettin Bey’in “bugün sondur” demesi üzerine tekliflerini verdiklerini söylemişti. İhsan Bey, “bu son fiyatınız mıdır?” diye sormuş, Hermann da son fiyatları olduğunu söylemişti. İhsan Bey de “bugün sondur bundan sonra gelen teklifleri kabul etmeyiniz” dediğini anımsıyordu. Akabinde Başkan “Dockbav’a mayın fabrikası konusu açıldı mı?” diye sormuştu. Hermann “hatırlamıyorum” cevabını vermişti⁴⁸³.

Dava 16 Şubat Perşembe günü devam etmişti. Bilgisine başvuru evrak mümeyyizi kayıt defterinde silinti şeklinde Flander’e yazılan bir tezkereye rastlamıştı. Bu tezkere Vekil beyin isteğiyle müsteşar Hüsamettin Bey tarafından yazılmıştı. Şüphe uyandıran nokta ise bu kaydın kayıt defterlerinden silinmeye çalışılmış olmasıydı⁴⁸⁴. Silme emrini Hüsamettin Bey’in verdiği anlaşılmıştı. Fakat Hüsamettin Bey bunun sebebini hatırlayamadığını söylüyordu. Diğer yandan Flander temsilcisi Vekâlet’e gelip Vekil Bey tarafından kendisine verilecek bu tezkereyi sormuş ve elden teslim almıştı. Flander’i bu mektubun varlığından kim haberdar etmişti. O da net değildi. Hüsamettin Bey bu konuda İhsan Bey’i işaret ediyor. İhsan Bey ise hatırlamadığını söylüyordu⁴⁸⁵. Buna göre Flander şirketi rakibinin şartlarından bu şekilde haberdar edilmiş olmalıydı.

için Ankara İstiklal Mahkemesi görevlendirilmişti. Olay anlaşılmıca masumlar serbest kalmış, Ali Saip’in yandaşları cezalandırılmıştı. Olay Kozan’da devlet ve hükümete olan güveni arttırdıysa da Ali Saip Bey’e yönelik muhalefeti de artmıştı. Sonrasında İhsan Bey, Ali Saip Bey’e karşı ağır eleştirilerde bulunmuştu. Kendisinin hain planlar kurduğunu, bu tıynetle bir adamın da tekrar seçilmesinin parti için yanlış olacağını dillendirmişti. Hatta kendisinin mahkemeye verilmesini istemişti. Ali Saip Bey ise bu sebepten İhsan Bey’e karşı düşmanlık beslemeye başlamıştı. İhsan Bey’e göre bu iftiranın nedeni böyleydi. Kılıç Ali ve Ağaoğlu da hatıralarında İhsan Bey’in bu iddiasını destekliyordu. **Ayın Tarihi**, s. 3125, 3158; Kılıç Ali, “Ali Saip Bey’in Şehadetinin İç Yüzü”, **Milliyet**, 3 Şubat 1952, S. 623; Ağaoğlu, **Babamın Arkadaşları**, s. 65; Afşar, *Yolsuzluk ve Usulsüzlük*, s. 55-56.

⁴⁸² **Ayın Tarihi**, s. 3158.

⁴⁸³ **Ayın Tarihi**, s. 3161-3162; Afşar, *Yolsuzluk ve Usulsüzlük*, s. 74.

⁴⁸⁴ **Ayın Tarihi**, s. 3168-3169.

⁴⁸⁵ **Ayın Tarihi**, s. 3168-3169.

Resim 13. İhsan Bey ve Fikret Bey, Havuzdan rüşvetle menfaat elde ederken, Ali Saip Bey’e de “bir kaşığa siz almaz mıydınız?” Diye soruyorlar. Ali Saip Bey ise “Öyle şeylere midem alışık değildir” diyerek reddediyor⁴⁸⁶.

Aynı oturumda İhsan Bey’in İsmet Paşa’ya yazdığı mektup gündem olmuştu. Meclis komisyonunda İhsan Bey, tüm bunların başına İsmet Paşa’ya yazdığı bir mektuptan sebep geldiğini söylemişti. İhsan Bey’in bu iddiası Divan-ı Âli tarafından da ele alınmış ve meşhur mektup bulunmuştu. İsmet Paşa’nın Bahriye Vekâleti’nde kanun dışı eylemler sebebiyle, Bakanlar Kurulu kararıyla tahkikat yaptırmasına ilişkin emri 13 Kasım 1927’de verilmişti. Tahkikat 17 Kasım’da tamamlanmıştı. İhsan Bey’in mektubu ise 18 Kasım 1927 tarihinde yazılmıştı. Bu durum İhsan Bey’in “bu mektup nedeniyle başıma bunlar geldi” iddiasını açıkça çürütüyordu⁴⁸⁷.

19 Şubat oturumunda sanıklar arasında dokunulmazlığı kaldırılmış Dr. Fikret Bey de yer alıyordu. Divan-ı Âli’ye sevk kararı sonrası Fikret Bey 16 Şubat tarihinde

⁴⁸⁶ Akbaba, 12 Ocak 1928, S. 531.

⁴⁸⁷ Ayın Tarihi, s. 3169-3172; Gençosman, Yakın Tarihimizde Yolsuzluk, s. 188-190; Bkz. Ek-6.

tutuklanmış ve cezaevine gönderilmişti⁴⁸⁸. Fikret Bey, Ömer Nazım Bey ile Trablusgarp'ta Bingazi cephesinde, İhsan Bey'le ise Ankara'da mebus iken tanışmıştı. Kendisine üçlü ortaklık mukavelesi sorulmuştu. Fikret Bey “mukaveleye göre % 2 komisyon alıyorduk ve komisyon miktarında mutabıktık. Ne var ki bir süre sonra İhsan Bey çalışmak istemediğini belirterek sözleşmeyi yırttığını söyledi. Benim de yırtmamı tavsiye etti. Ben de yırttım. Ama niçin böyle yaptığını bilmiyorum.” cevabını vermişti. Ayrıca Fikret Bey mukaveleyi yırttıklarını birkaç kez Ömer Nazım Bey'e de söylemiş, Nazım Bey de yırttığını söylemişse bile⁴⁸⁹ mukaveleyi yırtmamış, saklamıştı.

Mukavele yırtıldıktan sonra yine iş yaptıklarını belirten Fikret Bey, mektup karşılığı iş yapma gibi bir durumdan haberi olmadığını da ekliyordu. Dolayısıyla İhsan Bey için söylenen 40 bin liralık mektup meselesinden haberi olmamıştı⁴⁹⁰.

Fikret Bey, Flander havuzu işini şöyle anlatmaktaydı; Fikret Bey ve Nazım Bey Flander temsilcisi Hitseman ile % 5 komisyon karşılığında anlaşmışlardı. Havuz konusunda Vekâlet'e Dockbav ve Flander şirketlerinden gelen iki teklif vardı. Flander'in teklifini Dr. Fikret Bey, “bir arkadaşımın işi” diye Vekil İhsan Bey nezdinde desteklemişti. Buna karşılık 55 bin lira komisyon almıştı. İş bulan ve evrak işlerini damadına hallettiren Ömer Nazım Bey ise yine Fikret Bey'in dediğine göre 50 bin lira komisyon almıştı. Teklif götürme ve yazışmalarda iyi derece Almancasıyla katkı sağlayan Nazım Bey'in damadı Halil Kâmil Bey ise bu işten 1500 lira kazanmıştı⁴⁹¹.

Duruşmanın ikinci celsesinde Denizli Mebusu Mahzar Müfit (Kansu) Bey şahit olarak dinlenirken, müsteşar Hüsamettin Bey, Mahzar Müfit Bey'den geçmişte yaşadıkları bir sohbetten söz etmesini rica etmişti. Mahzar Müfit Bey, “*Hüsamettin Bey ile bir gün tesadüf ettim. Nasılsınız diye sordum. Ben şimdi erkân-ı Harbiye-i Bahriye'ye geçtim cevabı verdi. Neden dedim. Birader çok usulsüz muameleler var. Ben bu usulsüzlüklerle yaşayamam*” demişti. Bu hatıra üzerine hemen Başkan,

⁴⁸⁸ “Tevfik Bey dün akşam geç vakit tevkif edildi” **Milliyet**, 17 Şubat 1928, S. 725; “Dün Gece... Tevkif Edilen Ertuğrul Mebusu Fikret Bey'in İsticvabına Yarın Başlanıyor”, **İkdam**, 18 Şubat 1928, S. 11074.

⁴⁸⁹ **Aydın Tarihi**, s. 3172-3173; Gençosman, **Yakın Tarihimizde Yolsuzluk**, s. 192.

⁴⁹⁰ **Aydın Tarihi**, s. 3173.

⁴⁹¹ **Aydın Tarihi**, s. 3173-3175; Gençosman, **Yakın Tarihimizde Yolsuzluk**, s. 193-194; Afşar, **Yolsuzluk ve Usulsüzlük**, s. 74-75.

Hüsametdin Bey'e "*neydi bu usulsüz muameleler*" diye sormuş, Hüsametdin Bey, "*bugün yüksek mahkemenizin tetkik ettiği meselelerdir, misal Vekil Bey pazarlık muamelelerini kendileri yapıyorlardı* " diye yanıtlamıştı. Başkan bu muamelelerde kötü niyet olup olmadığını sormuş, Hüsametdin Bey, "*Hayır, yalnız usulsüz, gayri kanuni muameleler*" yanıtını vermişti. İhsan Bey müsteşar beyin Vekâlet'ten istemeyerek ayrıldığını söylemişti. Hüsametdin Bey ise o sırada bırakın müsteşarlığı askerlikten bile ayrılmayı düşündüğünü belirterek "*Buraya gelmeseydik Divan-ı Harbe gidecektik*" demişti. Nedeni sorulduğundaysa "*şekli ihale*" yanıtını vermişti⁴⁹².

Fikret Bey'in havuz meselesi hakkındaki ifadesi sonrası müsteşar Hüsametdin Bey'in itiraf denilebilecek bir beyanda bulunması hayli dikkat çekiciydi. Hüsametdin Bey'in dediklerini düşünürsek, ihale şekillerinde usulsüzlük olduğundan söz ediyordu. Kuşkusuz bahsettiği ihale havuz ihalesiydi. Vekil Bey'in pazarlık muamelelerini usule aykırı olarak kendisinin yaptığını söylüyordu. Önceki oturumlarda Hüsametdin Bey mayın fabrikası şartı neden Dockbav'a bildirilmedi diye sorulduğunda "Vekil Bey evrakı alıp, Başvekâlet'e gitti, zaman kalmadı" demişti. Acele sebebine "Vekil Bey bilir" demişti. İlaveten Dockbav temsilcisi Hugo Hermann da "size mayın fabrikası soruldu mu" denince "hatırlamıyorum" cevabını vermişti. Buna göre Hüsametdin Bey burada açıkça söylemese de Dockbav'a mayın fabrikası şartının bildirilmemesi usulsüzlüğünden bahsediyordu.

Nazım Bey, teklifini damadı yardımıyla sunmuş, Fikret Bey ise Vekil İhsan Bey nezdinde Flander için girişimde bulunmuştu. Buna göre İhsan Bey'in bu işteki rolü Dockbav'dan mayın fabrikası şartını saklamak ve Bakanlar Kurulu'na tek bir teklif ile giderek, Flander lehine bir ihale kararı çıkmasını temin etmektir. İhsan Bey, her seferinde Flander'i tercih nedenini İzmit'te bedelsiz bir mayın fabrikası yapmayı kabul etmeleri olarak açıklıyordu. Fakat kendisine "*Peki onların ileri sürdüğü bu şartı rakibi olan firmaya söylediniz mi belki onlar daha da büyüğünü yaparlardı?*" diye sorulduğunda İhsan Bey'den ses çıkmıyordu. Zira Flander'in bu teklifi Dockbav şirketinden gizlenmişti⁴⁹³.

⁴⁹² **Aydın Tarihi**, s. 3175-3176.

⁴⁹³ Gençosman, **Yakın Tarihimize Yolsuzluk**, s. 193; Afşar, *Yolsuzluk ve Usulsüzlük*, s. 75.

Keza Başsavcının Dr. Fikret Bey hakkında hazırladığı iddianameye göre; 7 Mayıs'ta Dockbav'ın kati şartları alınarak, Bunlar Flander'le paylaşılmıştı. Diğer yandan Flander'e söylenen mayın fabrikası şartı Dockbav'dan saklanmıştı. Bu şekilde Flander'in teklifi “*kabule şayan*” hale getirilmişti. Son adımda Flander tek teklif olarak Bakanlar Kurulu'na sunulmuştu. Bu şekilde Bakanlar Kurulu kandırılmış ve ihalede usulsüzlük yapılmıştı. Tüm bunları yapanda geçerliliğini koruyan üçlü ortaklığı⁴⁹⁴.

20 Şubat'taki duruşmada Vekillere Bakanlar Kurulu'nun müzakere usulleri sorulmuştu. İfadesi alınan tüm Vekiller, İsmet Paşa'nın görüşlerini tekrarlamıştı. Havuz işinde Bakanlar Kurulu'na yalnızca Flander'in teklifi getirilmiş⁴⁹⁵, Uzman maddesi Başvekil'in itirazıyla reddedilmişti⁴⁹⁶. İhsan Bey de Bakanlar Kurulu'na tek teklifle gittiğini kabul etmişti. Fakat Dockbav'ın teklifini silen Başvekil İsmet Paşa olduğunu, onun uygun görmesi üzerine böyle bir yol tuttuğunu söylemişti⁴⁹⁷. Diğer yandan İsmet Paşa böyle bir tasarrufunu hatırlamadığını söylemişti.

İsmet Paşa'nın hatırlamadığını söylediği bir konu üzerinden İhsan Bey'i itham etmesi, akla İsmet Paşa'nın İhsan Beyle olan sorunlu geçmişini getiriyordu. Zaten Bakanlar Kurulu'nda reddedildiği iddia edilen maddeler konusunda da İhsan Bey bir tarafta, İsmet Paşa ve tüm diğer Vekiller farklı bir taraftaydı. Açıkçası iki taraftan birinin yalan söylediği aşikârdı.

Divan-ı Âli'de 22 Şubat'ta İsmet Paşa'nın kardeşi Hasan Rıza Bey dinlenmişti. Yavuz'un tamiri sürecinde Bahriye ile şirket arasında sıkıntıların yaşandığı bir dönemde Sen Nazar şirketi İsmet Paşa'nın kardeşi Hasan Rıza Bey'e şirketin genel temsilciliği teklifinde bulunmuştu. Bu konuda Hasan Rıza Bey, “...*ticaretle meşgul olduğumdan vekâleti kabul etmekte mani yoktu...*” diyordu. Hasan Rıza Bey prensipte şirketin teklifini kabul etmişti⁴⁹⁸. Fakat 5000 sterlin gibi bir ücret talep ettiği için

⁴⁹⁴ **Aydın Tarihi**, s. 3177-3179.

⁴⁹⁵ **Aydın Tarihi**, s. 3179; Gençosman, **Yakın Tarihimizde Yolsuzluk**, s. 194-195.

⁴⁹⁶ **Aydın Tarihi**, s. 3179-3182; Gençosman, **Yakın Tarihimizde Yolsuzluk**, s. 194-195.

⁴⁹⁷ **Aydın Tarihi**, s. 3181-3183; Gençosman, **Yakın Tarihimizde Yolsuzluk**, s. 195-196; Afşar, **Yolsuzluk ve Usulsüzlük**, s. 76; **TBMM Zabıt Cerideleri**, Dönem 3, Birleşim 36, C:2, 26.01.1928, s. 95.

⁴⁹⁸ **Aydın Tarihi**, s. 3185-3186; “Şahitlerin İstima devam ediyor” **Vakit**, 23 Şubat 1928, S. 3641.

anlaşma olmamıştı. Öte yandan Başvekil'in kardeşinin prensipte de olsa devletle iş yapan bir şirketin temsilciğini kabul etmesi şüphe uyandırıcıydı.

25 Şubat'ta mahkemede Başvekil Paşa dinlenmişti. Mahkeme salonu hınca hınç dolmuştu. Bunun yanında TBMM Başkanı Kâzım Paşa, Dâhiliye Vekili Şükrü (Kaya) Bey ve Hariciye Vekili Tevfik Rüştü (Aras) Bey de dinleyenler arasındaydı⁴⁹⁹. Başvekil İsmet Paşa, Yavuz-havuz olayını en başından itibaren anlatmıştı. İsmet Paşa, Bakanlar Kurulu'nda *"tekrar görüşeceğiz"* denilmesine rağmen sözleşmenin İhsan Bey tarafından imzalandığının üzerinde durmuştu⁵⁰⁰. Başvekil, sözleşmeyi incelediklerinde Bakanlar Kurulu'nda hiç görüşülmemiş maddelerin bile sözleşmeye eklendiğini fark ettiklerini söylemişti. Bu durumda Bakanlar Kurulu'nda yer alan arkadaşları İhsan Bey'e dair güvenlerinin sarsıldığını söyleyen İsmet Paşa, kendi kabinesinde bir yolsuzluk olmuşa bir başvekil olarak bunu meclise getirmenin kendi görevi olduğunu belirtmekteydi. İsmet Paşa, "Güven sarsmak bir toplumu yıkıma sürüklemeyiz, fakat yolsuzluk sürükler" demektedir. İsmet Paşa'nın son sözleri *"Su-i hareket, suiistimaller ancak Vekâlet mevkiinde bulunanların istikametten sapmasıyla sistem olur. Son ana kadar vazifemizi ifa eyledik. Cumhuriyet'in büyük mahkemesinden adalet isteriz"* oldu⁵⁰¹.

İsmet Paşa'ya cevaben İhsan Bey sinirle şu sözleri sarf ediyordu⁵⁰². *"Hafızalarını tahrik için söylüyorum, çünkü birçok şeyleri unutmuş görünüyorlar. Bir de iğfal edilmiş olmaktan söz ettiler. Ben iğfal eden (aldatan) adam değilim. Başvekil Paşa da iğfal edilecek adam değildir. İsmet Paşa bana karşı dargın olabilir, beni sevmeyebilir. Fakat her yerde mukaddesatım için konuşmasın"*

⁴⁹⁹ **Aydın Tarihi**, s. 3195; Gençosman, **Yakın Tarihimizde Yolsuzluk**, s. 198-199.

⁵⁰⁰ **Aydın Tarihi**, s. 3195-3196; Afşar, *Yolsuzluk ve Usulsüzlük*, s. 76-78.

⁵⁰¹ **Aydın Tarihi**, s. 3197-3204; Gençosman, **Yakın Tarihimizde Yolsuzluk**, s. 199-200; "İsmet Paşa Nasıl Şüphelendi", **Cumhuriyet**, 26 Şubat 1928, S. 1367; **Vakit**, 26 Şubat 1928, S. 3645.

⁵⁰² Aydın tarihi dergisinde ve dönem gazetelerinde rastlanamayan bu ifade genelde ikincil kaynaklarda bulunuyor. Gençosman, **Yakın Tarihimizde Yolsuzluk**, s. 200; Afşar, *Yolsuzluk ve Usulsüzlük*, s. 77-78.

4. Ekrem König'in İddiaları

Yavuz Havuz davası o dönemde tüm gazete sütunlarında yer bulan ve gündemi meşgul eden birinci hadiseydi. Buna müteakip Divan-ı Âli'ye bilen ve bilmeyenlerin onlarca ihbar mektubu yağıyordu. Bu ihbar mektuplarının kimisi deli saçması iddialar sunarken, kimisi içinde gerçekleri barındırıyordu. Bu mektuplardan biri vardı ki dava seyrini tümüyle değiştirecekti. Bu Ekrem König'in⁵⁰³ yazdığı ihbar mektubuydu.

Divan-ı Ali 27 Şubat 1928'de Başsavcı Yusuf Nihat Bey, Yavuz meselesi ile alakalı iki meseleyi gündeme getirmişti. Bunlar 100 bin frank ve 100 bin lira meseleleriydi. Bu meseleleri Divan-ı Âli'nin bilgisine sunan Ekrem König'in yazdığı ihbar mektubuydu⁵⁰⁴. 100 bin frank meselesi kısaca şöyleydi. Sen Nazar şirketi müdürü mösyö Godar, Yavuz'un tamiri işinde Bahriye Vekili İhsan Bey'in adına bazı girişimlerde bulunmasına karşılık Sapançalı Hakkı Bey'e peşinen 100 bin frank⁵⁰⁵ vermeyi kabul etmişti⁵⁰⁶.

100 bin lira meselesi ise çok daha önemliydi. İddiaya göre Yavuz'un tamiri sözleşmesindeki bir senede tamir iki senede ödeme esasının, fatura karşılığı ödeme esasına çevrilmesi için şirket tarafından Bahriye Vekili İhsan Bey'e verilmek üzere Sapançalı Hakkı'ya 100 bin liralık bir rüşvet mektubu verilmişti. Dahası bu 100 bin lira şirket tarafından verilmeyecek, faturalara %10 eklenerek devlet hazinesinden karşılanacaktı. En vurucu olan kısım Yavuz'un tamiri sözleşmesinde hakikaten bu yönde bir değişikliğe gidilmiş olmasıydı. Zaten İhsan Bey'in yargılanma sebeplerinden biri de Bakanlar Kurulu kararı olmaksızın sözleşmedeki ödeme esasının değiştirilmiş olmasıydı⁵⁰⁷.

⁵⁰³ Ekrem Hamdi (Bakan), "König" (Kral) lakabıyla bilinir. İstihbarat görevlisi olduğu sanılan Ekrem Hamdi, İspanya İç Savaşındaki Tayyare yolsuzluğu davasıyla tanınmaktadır. Cemil Koçak, **Türkiye'de Milli Şef Dönemi**, Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul 2003, s. 192-210.

⁵⁰⁴ "100 Bin Liralık Komisyon Mektubu Tahkikatını İkmal Ediyor", **İkdam**, 26 Şubat 1928, S. 11082.

⁵⁰⁵ Fransız Frank'ının o dönemki değeri 1 Frank = 9,5 kuruş olarak gösterilmektedir. Düz bir hesapla 1 Frank = 10 kuruş diyelim. Buna göre 100 bin Frank = 10 bin liraya denk düşer. Tam olarak ise 100 bin Frank = 9.500 Türk lirasına denk gelmelidir. Ahmet Yusuf Yılmaz, "Milli Mücadele Dönemi ve Sonrasında Türkiye Cumhuriyeti'nin Ekonomi Politikasının İncelenmesi (1918-1930)", **Türkiye Sosyal Araştırmaları Dergisi**, Ağustos 2021, Yıl 25, Sayı 2, s. 324.

⁵⁰⁶ **Aydın Tarihi**, s. 3209-3210; Afşar, *Yolsuzluk ve Usulsüzlük*, s. 78.

⁵⁰⁷ **Aydın Tarihi**, s. 3210; Gençosman, **Yakın Tarihimizde Yolsuzluk**, s. 201-202; Afşar, *Yolsuzluk ve Usulsüzlük*, s. 78-79; "Baş müddei umuminin 100 Bin Frank ve 100 Bin Lira Meselesine Dair İzahatı", **Milliyet**, 28 Şubat 1928, S. 736.

Bu işin ortaya çıkması da şöyle olmuştu. Sen Nazar Genel Müdürü Mösyö Godar tarafından verilen bu 100 bin liralık mektup Sapançalı Hakkı tarafından tatmin edici bulunmamış ve yırtılmıştı. Sapançalı Hakkı'ya tatminkâr yeni bir mektup verilirken, yırtık mektup Koniçeli Nurettin Bey'in eline geçmişti. Durumu mahkemeye bildiren Ekrem Bey, bir süre Nurettin Bey'in yazıhanesinde çalışmış olması hasebiyle mektuptan haberdar olmuş ve bu şekilde konuyu mahkemeye bildirebilmişti⁵⁰⁸.

Bunun üzerine mahkeme heyeti hemen sanıkların bu meselelerle ilgili olarak tekrar isticvabına karar vermişti. Konu ilk önce Koniçeli Nurettin Bey'e sorulmuştu. Nurettin Bey, 100 bin lira meselesinden haberi olmadığını söylemişti. Hatta Sapançalı Hakkı'nın Paris'e giderken parası olmadığı için Mösyö Godar'la birlikte İtibar-ı Millî Bankası'ndan 5000 lira çektiğini söylemişti. Öte yandan Nurettin Bey, Paris'te Sapançalı Hakkı'ya 100 bin frank verildiği bilgisini teyit ediyordu. Ortağı olduğu için Nurettin Bey, Sapançalı Hakkı'dan 100 bin franktan payını istemiş, fakat Hakkı Bey, Paris'te hastalandığını ve 100 bin Frank'ı hastalığına harcadığını söyleyerek hiç para vermemişti. Hatta Nurettin Bey, *"hiç olmazsa Ankara iken aldığın parayı iade et dedim. Bunun üzerine 200 lira verdi. 300 lirasına hala vermemiştir"* diyordu. Başkan, *"Siz Hakkı Bey'in para alıp almadığını Paris'ten sordunuz mu?"* diye sormuş, Nurettin Bey *"Paris'e yazdım oradan tahkik ettim... Benim hissemi Hakkı Bey'e vermeyin, bana gönderin dedim. Çünkü Hakkı Bey'in oraya buraya borcu var"* diye cevaplamıştı. Diğer yandan Nurettin Bey, Ekrem König'i de tanıyordu. König bir süre kendisinin yazıhanesinde çalışmıştı. Ayrıca Nurettin Bey, Hakkı Bey ile Ekrem König'in de tanışık olduklarını belirtmekteydi⁵⁰⁹.

Sapançalı Hakkı Bey de König ile tanışık olduklarını gizlemiyordu; König ile ilk defa mütareke döneminde Bekirağa bölüğünde tutuklu iken karşılaşmıştı. Kuvayı İnzibatiye komutanı Süleyman Şefik Paşa'nın oğluyla birlikte kendisini ziyaret ederek, Anadolu'daki harekete ilişkin bazı tekliflerde bulunmuşlardı. Bu teklifi reddetmesi üzerine König kendisini tehdit etmişti. Hakkı Bey, ikinci karşılaşmalarının ise Nurettin Bey'in yazıhanesinde olduğunu belirtiyordu. Bu defa Ekrem König, Yavuz'un tamiri işinden kendisine komisyon verilmesini istemiş, bunun üzerine Hakkı Bey ile König

⁵⁰⁸ **Aydın Tarihi**, s. 3210; Gençosman, **Yakın Tarihimizde Yolsuzluk**, s. 202-203.

⁵⁰⁹ **Aydın Tarihi**, s. 3210-3212; Gençosman, **Yakın Tarihimizde Yolsuzluk**, s. 203-204.

arasında şiddetli bir tartışma çıkmıştı. Bundan başka Hakkı Bey gerçekten Paris'te hastalandığını ve kendisine şirket tarafından avans olarak komisyonuna karşılık 100 bin frank verildiğini söylemekteydi. 100 bin lira işi içinse “ *bundan hiç haberim yok*” diyordu⁵¹⁰.

28 Şubat'ta ihbar mektubuyla ses getiren Ekrem Hamdi (Bakan) Bey, mahkemeye tanık olarak çağrıldı ve ifadesi dinlendi. Ekrem Hamdi Bey, Nurettin Bey ile birlikte çalıştıklarını, Yavuz'un tamiri haberini alınca Sapançalı Hakkı'nın kendilerine birlikte çalışmayı teklif ettiğini, bunun üzerine Nurettin ve Hakkı Beyleri kendisinin tanıştırdığını söylüyordu. Daha sonra bu oluşum Sen Nazar şirketinden Mösyö Godar ile görüşüp Yavuz'un tamiri işinde anlaşmıştı. Nurettin Bey, Ankara'daki işlerle ilgilenirken, Hakkı Bey'in bir ayağı Paris'te olacaktı. Bir gün Mösyö Godar, Ekrem Bey'e aralarında kalmasını tembih ederek “*Bahriye Vekili'nin Yavuz işinden bir menfaat-i şahsiye düşünüp düşünmediğini sormuş*” Ekrem Bey de kendisine eski rical ile yeni ricali kıyaslamanın doğru olmayacağı yanıtını vermişti.

Bir süre sonra Sapançalı Hakkı, Mösyö Godar ile birlikte Paris'e gitmişti. O zaman Koniçeli Nurettin Bey, Sapançalı Hakkı Bey'in Paris'te para aldığını duymuş; Hakkı Bey'e yazmış fakat cevap alamamıştı. Bu durumu da Ekrem Bey'e dert yanarak anlatmıştı. Sapançalı Hakkı Bey İstanbul'a dönünce, Nurettin Beyle görüşmüştü. Fakat tatmin edici bir cevap alamayan Koniçeli Nurettin konuyu yine Ekrem Bey'e açarak; “*Hakkı Bey, Bahriye Vekili'ne verilmek üzere Mösyö Godar'dan 100 bin liralık mektup almış. Ancak fiyatlar şirket tarafından Bahriye'ye verildiği için bu paranın nereden çıkacağını düşünmüşler ve reji usulüyle yapılacak tamirata yüzde 10 zammı suretiyle ve bunun Hakkı Bey tarafından kabul ettirilmesi şartıyla tespit etmişler*” demişti. Bunun için Sapançalı Hakkı Bey'e bir de mektup verilmişti. Fakat Hakkı Bey iyi Fransızca bilmediğinden olacak, bu mektubu tatminkâr bulmayarak yırtmıştı. Yırtık mektubun parçalarını masanın üzerinde bulan Koniçeli Nurettin Bey parçaları birleştirerek yırtık mektubu Hakkı Bey'e karşı koz olarak saklamıştı⁵¹¹.

⁵¹⁰ **Aydın Tarihi**, s. 3212; Afşar, *Yolsuzluk ve Usulsüzlük*, s. 79.

⁵¹¹ **Aydın Tarihi**, s. 3213-3214; Gençosman, **Yakın Tarihimizde Yolsuzluk**, s. 205-206.

Ekrem Bey, İhsan Bey'in çevresini uyardığını da ifade etmekteydi. 1927 seçimleri sırasında bir gün Çengelköy'de bir müzayedeye giden Ekrem Bey orada Bahriye Vekili İhsan Bey'in yaveri Nevres Bey ile karşılaştığını ve onu şu sözlerle ikaz ettiğini söylüyordu. “*İhsan Bey, Hakkı Bey'i eski hukuklarına istinaden himaye ediyor galiba, fakat Hakkı Bey bu teveccühü suiistimal ederek menafi-i şahsiyesini düşünüyor*” dedim. Nevres Bey, Hakkı Bey'in bu tarz hareketine müteessir oldu.” Ancak bu uyarıya rağmen kimsenin kendisinden bir şey sormadığını da ekleyen Ekrem Bey, mesele meclis komisyonuna geldiği zaman Koniçeli Nurettin'e giderek; “Bu mektup meselesini encümene söyleyelim” demiş, Nurettin Bey de “çağırırlarsa söyleriz” diyerek konuyu kapatmıştı⁵¹².

Bu sırada Meclis komisyonunca ifadeye çağırılan Sapançalı Hakkı Bey, Nurettin Bey'den ihtimal ki bu mektup meselesini gizli tutmasını istemişti. Ekrem Bey odanın dışında olduğu için bu görüşmeyi duymamıştı. Akabinde Ekrem Bey, Nurettin Bey'e giderek “*Hakkı Bey seni yanlış ifadeye sevk ediyor galiba, yine sen doğrusunu söyle*” diyerek uyarmış, Nurettin Bey de “çocuk değilim ya doğrusunu söylerim” demişti. Buna göre davayı takip ettiğini söyleyen Ekrem Bey, Nurettin Bey'in gerçekleri sakladığını görünce, gerçekleri ihbar etmeye mecbur olduğunu belirtiyordu⁵¹³.

Bundan sonra Başkan, Sapançalı Hakkı'nın Paris'te iken para alma durumunu sormuştu. Ekrem Bey, “*Hakkı Bey Paris'te iken İhsan Bey için alınacak bazı eşya mukabilinde 450 bin Frank almış. Bunu Nurettin Bey'den öğrendim. Kendisine Mösyö Kuyolun'dan Hakkı Bey'in para aldığına dair bir mektup gelmiş...*” demişti. Ekrem Bey bu iddiasını Türkiye'ye geldiği zaman şirketten Mösyö Jiber'in de teyit ettiğini söylemekteydi⁵¹⁴. Akabinde Ekrem Bey'e Nurettin Bey'den 4500 lira alması sorulmuş, Ekrem Bey, Yavuz'un tamiri işindeki komisyonu olarak Nurettin Bey'den 4500 liralık bir mektup aldığını, Nurettin Koniçe'ye Yavuz'un tamir edileceği haberini verenin ve bu işte birlikte çalışmayı teklif edenin kendisi olduğunu söylemişti. Buna göre Sapançalı Hakkı daha sonra yanlarına gelerek bu oluşuma katılmak istemişti. İkna için de Bahriye erkânında özel yakınlıkları olduğunu söylemişti. Hatta Nurettin Bey

⁵¹² **Cumhuriyet**, 29 Şubat 1928, S.1369; **Ayın Tarihi**, s. 3214; Afşar, *Yolsuzluk ve Usulsüzlük*, s. 79.

⁵¹³ **Ayın Tarihi**, s. 3214; Gençosman, **Yakın Tarihimizde Yolsuzluk**, s. 207.

⁵¹⁴ “Yeni safha hakkında Ekrem Bey'in izahatı ve mühim muahezeler”, **Milliyet**, 29 Şubat 1928, S. 737.

“bu işi yapabilecek misin?” diye sormuş, Sapançalı Hakkı, “*Ben işi takip için Ankara’ya gittiğim zaman İhsan Bey’in evinde kalırım. Bu sizin için teminat-ı kafîye teşkil etmelidir*” diye cevap vermişti⁵¹⁵.

Nurettin Bey ise Sapançalı Hakkı ile çok daha önceden tanıştığını bu iddiaların tamamen “*iftira ve tasni (uydurma)*” olduğunu söylemişti. Keza Sapançalı Hakkı Bey de iddiaları tümünden reddetmişti. Bunun üzerine Nurettin Bey’e, kendisi tarafından imzalı ve Hakkı Bey’e hitaben yazılmış; Ekrem Bey’e 4500 lira vereceğini öngören mektup gösterilerek imzanın gerçek olup olmadığı sorulmuştu. Zira sözü geçen mektupta “*Fransız dostumuza ve size beni tanıştırdığından dolayı Ekrem Hamdi Bey’e 4500 lira vereceğim.*” yazıyordu. Nurettin Bey, mektubu kabul etmiş ve “*İmza benimdir. Yalnız yazı bana ait değildir. Ben iyi Türkçe bilmediğim için kâğıtta ne yazılı olduğunu anlamadan imzalamışım*” diyerek kendini savunmaya çalışmıştı⁵¹⁶.

Diğer yandan İhsan Bey’in⁵¹⁷ yaveri Nevres Bey de Ekrem Bey’in Çengelköy’de kendisine böyle bir uyarıda bulunduğunu doğruluyordu. Fakat dedikodu mahiyetinde görerek ciddiye almadığını söylemekteydi⁵¹⁸.

Ekrem Bey’in ifadesi sona erdikten sonra İhsan Bey ayağa kalkarak şu sözleri söylemişti⁵¹⁹. “*Eğer hakikaten bu şahit beyin söyledikleri doğru ise Sapançalı Hakkı Bey ve arkadaşları dünyanın en namussuz adamları imişler!*” Bu ağır laflar İhsan Bey’in yaşadığı hayal kırıklığını ve arkadaşının ihanetine uğramanın verdiği acıyı simgeliyor olmalıydı.

⁵¹⁵ **Ayın Tarihi**, s. 3215; **Milliyet**, 29 Şubat 1928; S. 737; Gençosman, **Yakın Tarihimizde Yolsuzluk**, s. 207; “Dün Divan-ı Âli’de Paris Elçiliğimizden Gelen Mühim Telgraflar Okundu”, **İkdam**, 29 Şubat 1928, S. 11084. Afşar, *Yolsuzluk ve Usulsüzlük*, s. 79.

⁵¹⁶ **Ayın Tarihi**, s. 3216; Gençosman, **Yakın Tarihimizde Yolsuzluk**, s. 209-210.

⁵¹⁷ İhsan Bey bu sırada Başsavcı vasıtasıyla ifade veren Ekrem Bey’e şunu sordu. “Söğütlü yatıyla bir gece seyahatinde büyük bir makam tarafından benim para aldığının söylendiğinden bahis buyurulmuştu. Tanık merhum Hayati Bey’in akrabasındandır. Acaba bu bahsi o yüksek makama ulaştıran kendisi midir?” Bahsedilen yüksek makam Cumhurbaşkanı; merhum Hayati Bey de 1926’da hayatını kaybeden Cumhurbaşkanı özel kalem müdürü Hayati Bey idi. Ekrem Köniğ’in cevabı ise olumsuzdu. O bu konuyu yalnızca Nevres Bey’e açmıştı. İhsan Bey anılarında da Cumhurbaşkanı’nın dolaylı yoldan kendisine bu şekilde bir ikazda bulunduğundan bahsetmekteydi. **Ayın Tarihi**, s. 3216; “Yavuz’un tamir işi ve Gazi’nin alakası”, **Yeni Türkiye**, 21 Ağustos 1946.

⁵¹⁸ **Ayın Tarihi**, s. 3217; **Milliyet**, 29 Şubat 1928; S. 737.

⁵¹⁹ **Ayın Tarihi**, s. 3217; Gençosman, **Yakın Tarihimizde Yolsuzluk**, s. 211; **İkdam**, 29 Şubat 1928, S. 11084.

Mahkemede 100 bin liralık mektup meselesi hakkında Paris Sefaretinden gelen mektup okunmuştu. Şirket nezdinde yapılan girişimler sonucunda Sen Nazar şirketi yetkilileri Sapançalı Hakkı'nın talebi doğrultusunda kendisine 100 bin liralık bir mektup verdiklerini kabul etmişlerdi. Buna göre bu 100 bin lira Bahriye'ye gönderilecek faturalara %10 eklenerek devlet hazinesinden karşılanacaktı⁵²⁰. Bu durumda Sapançalı Hakkı'nın 100 bin lira aldığı iddiası gerçektir. Şimdi akıllardaki soruysa Sapançalı Hakkı'nın bu parayı İhsan Bey'in adını kullanarak alıp almadığıydı. Bu sorunun cevabı için Paris Sefaretinin konuyla alakalı detaylı raporu beklenecekti. Diğer yandan İhsan Bey şu sözlerle masumiyetini savunuyordu⁵²¹. “*Eğer bir santim aldım sa idama razıyım*”

12 Mart tarihindeki duruşmada Paris Sefaretinden gelen rapor okundu. Bu rapor için Sen Nazar şirketinin dosyaları incelenmiş; şirket müfettişi Mösyö Godar, şirket mühendisi Mösyö Jiber ve şirket temsilcisi Mösyö Piolet'in ifadeleri alınmıştı. Şirket yetkilileri verdikleri ifadelerde; Sapançalı Hakkı Bey'in şirketten 459 bin Frank aldığını, bu paranın bir bölümünü Paris'te iken harcadığını söylemişlerdi. Hatta Hakkı Bey, Türkiye'ye dönerken Paris'ten aldığı pahalı bir kürk gümrüğe takılmış, Hakkı Bey, bu kürkün Bahriye Vekili İhsan Bey'e ait olduğunu söylemişti. Bunun ardından 100 bin liralık mektubun tasdikli örneği Hakkı Bey'e gösterilmiş ve okunmuştu. 30 Kasım 1926 tarihinde Mösyö Godar tarafından yazılan mektupta “*alakadarlara verilmek üzere*” Hakkı Bey'e verilen 100 bin liranın faturalara %10 zam yapılarak karşılanacağı belirtiliyordu⁵²².

Bu mektup⁵²³ için ne diyeceği sorulduğunda Hakkı Bey, “*Bu mektuptan haberdar değilim, yalnız Paris'te bana senin hizmetinden çok memnunuz. Biz seni memnun ederiz dediler. Fakat bir şey vermediler*” şeklinde cevap veriyordu. İhsan Bey ise

⁵²⁰ **Aydın Tarihi**, s. 3217; Afşar, *Yolsuzluk ve Usulsüzlük*, s. 80.

⁵²¹ Aynı habere göre detaylı rapor için şirket yetkililerinin sorgusu Paris Cinayet Mahkemesi tarafından yapılacaktı. **Vakit**, 1 Mart 1928, S. 3648.

⁵²² **Aydın Tarihi**, s. 3230-3234; “Paristen İstinabe Suretle Talep Edilen İfadeler Geldi ve Dün Kıraat Olundu”, **İkdam**, 13 Mart 1928, S.11097; “Divan-ı Âli'ye Paris'ten İfadelerle Vesaik-i Lazıme Geldi”, **Milliyet**, 13 Mart 1928, S. 750; Afşar, *Yolsuzluk ve Usulsüzlük*, s. 81.

⁵²³ Sapançalı Hakkı Bey'e ithafen yazılan mektup şöyleydi. “Yavuz için reji tarzıyla Mubayaa edilecek malzeme ve alet ve edevatının kıymeti üzerinden yüz bin Türk lirası haddine kadar sizin için alakadarlara verilmek üzere yüzde on tahsis edilmiş olduğunun beyan ile şeref yap olurum. Meblağ komisyonunuzdan hariçtir. Para alındıkça tesviye olunacaktır. Hürmet-i mahsusamı kabul ediniz.” **Aydın Tarihi**, s. 3234; Gençosman, **Yakın Tarihimizde Yolsuzluk**, s. 212-213.

masumiyetini tekrarlayarak “*Heyet-i celilinizden beni, hakkımda medarı itham olacak delail (deliller) ile mahkûm etmelerini istemiyorum, vicdanınızda en ufak bir kanaat hâsıl olursa beni en ağır ceza ile tecziye ediniz (cezalandırınız). Hakkı Bey bana kürk değil bir mendil bile getirmemiştir*” demektedir⁵²⁴.

15 Mart tarihindeki duruşmada Yavuz’un havuza alınması sırasında yaşanan kazayı incelemek üzere kurulan “*ehlî vukuf*” adlı bilirkişi komisyonu raporunu Divan-ı Âli Başkanlığı’na teslim etmişti. Ehlî vukuf komisyonu Divan-ı Âli azasından Ali Rıza Bey’in nezaretinde Bahriye inşaat mühendisi Kaymakam Celal ve Remzi Beyler, Fen müşaviri Herr Arnold ve ünlü Bahriye mühendisi Harun Bey’den oluşmaktaydı. Harun Bey’in riyasetinde iki rapor hazırlamıştı; Bunlardan biri havuz hakkında diğeri ise yaşanan kaza ile ilgiliydi. Bu raporlara göre;

- 1- Flander şirketi tarafından yapılan Havuzun “*kuvve-i refiyesi*” (kaldırma kuvveti) 28 bin tondur.
- 2- Havuz, 21.800 tonluk Yavuz zırhlısını havuzlamaya tamamen uygundur.
- 3- Havuz, 25.000 tonluktu.
- 4- Havuz, talimatname ve komisyon resimlerine uygun olarak inşa edilmişti.

Raporun sonuç kısmında “Hülasa Havuz, mukavelename ve şartnameye uygun olarak Bahriyemizin taleplerine uygun olarak ve iyi malzeme kullanılarak inşa edilmiştir” deniyordu. Havuzun yalnızca Yavuz zırhlısına değil, Türk denizciliğine yıllarca hizmet edebilecek şekilde inşa edildiği belirtiliyordu.

Buna göre yaşanan kazanın sebebi havuzlama sırasında yapılan hataların “*gayri kabili içtinap*” (kaçınılmaz) olmasının bir neticesiydi. Bu hatalar ise Bahriye Vekâleti’yle ilgili olmayıp, şirketin havuzlama için istihdam etmiş olduğu Herr Müller’e aitti. Bu sebepten raporda yaşanan kaza konusunda sanıklara mesuliyet yüklenemez denilmekteydi⁵²⁵.

Aynı şekilde Yavuz sözleşmesinde yapılan değişikliklerin (ödeme ve uzman maddeleri) devlet ve hazine aleyhine olup olmadığını anlamak için Divan-ı Âli

⁵²⁴ **Ayın Tarihi**, s. 3230-3231; “Divan-ı Âli’de”, **Vakit**, 13 Mart 1928, S. 3660.

⁵²⁵ **Ceride-i Adliye**, Yenigün Matbaası, S. 71-72, Haziran-Temmuz, Ankara 1928, s. 74-75; Ayrıca bkz. “Sâbih Havuz hakkında Ehli Hibrenin raporu” Eryavuz, **Yeni Türkiye**, 15 Eylül 1946.

azasından Halil Bey nezaretinde, Müderris Veli Şevket ile Mehmet Ali Beyler ve kaymakam Şerafettin Bey'den mürekkep bir komisyon kurulmuştu. 17 Mart'ta bilirkişi komisyonunun raporu Ankara Hukuk Mektebi Profesörü Veli Bey tarafından açıklandı. Buna göre bilirkişi komisyonu sözleşmenin 25. Maddesinde yapılan değişikliği, devletin daha fazla ödeme yapmasına zemin hazırladığı gerekçesiyle devlet menfaati aleyhinde bulmuştu. Diğer yandan 38. Madde içinse bu şekilde bir karara varılamamıştı⁵²⁶.

Nihayetinde 17 Mart'taki duruşmada Başkanlık makamı 37 gündür devam eden yargılama sürecinin sona erdiğini ilan ediyordu⁵²⁷.

18 Mart 1928 Pazar günü Başsavcı Yusuf Nihat Bey okunması üç saat süren iddianamesinde Bahriye Vekâleti'nin "*maatteessüf*" kötü ve fena emellerin merkezi haline geldiğini belirtiyordu. İhsan Bey'in Başvekile yazdığı mektuba da temas eden iddianamede, mektubun soruşturma başladıktan sonra yazıldığı hatırlatılıyordu. İlaveten İhsan Bey'in sözleşmeyi uzman ve diğer bir takım maddeler ekleyerek imzaladığı ve devlet aleyhine bir emrivaki yaptığı belirtiliyordu⁵²⁸.

Netice itibariyle iddianame hazır havuz alımı ve Avukat Ziya Bey'in emekliye sevk edilmesi işlerinde Bahriye eski Vekili İhsan Bey'in memurluk görevini kötüye kullandığına; Havuz ve Yavuz meselelerine ise İhsan Bey'in fesat karıştırıp rüşvet olarak irtikâp ettiğine hükmediyordu. Bu sebeplerden İhsan Bey, fail-i asli (asli suçlu) ilan ediliyor ve cezalandırılması talep ediliyordu⁵²⁹.

İhsan Bey'in yanında Dr. Fikret ve Ömer Nazım, Koniçeli Nurettin ve Sapançalı Hakkı Beylerin tamamının havuz işinde suç ortağı sayıldıkları belirtiliyordu. Buna binaen iddianamede isimleri geçen sanıkların, yalnızca devlet adına bir alım-satım işinde yolsuzluk yapmadıklarına; Ayrıca memlekete ait bir savunma silahı işine de fesat bulaştırdıklarına değiniliyor ve bunun cezayı arttırıcı bir etmen olduğunun altı çiziliyordu. Başsavcı Yusuf Nihat Bey'in iddianamesinde eski

⁵²⁶ **Ayın Tarihi**, s. 3234; Afşar, *Yolsuzluk ve Usulsüzlük*, s. 80-81.

⁵²⁷ "Divan-ı Âli'deki Muhakeme Bitti: Müddeiumumi bu sabah iddianamesini okuyacak" **Cumhuriyet**, 18 Mart 1928, S. 1388; "Divan-ı Âli'de muhakeme hitam buldu", **Vakit**, 18 Mart 1928, S. 3665.

⁵²⁸ **Ayın Tarihi**, s. 3235-3254; **Ceride-i Adliye**, S. 69-70/7, Nisan-Mayıs, s.62-96; "Baş Müddei Umumi İddianamesini Tam Üç Saatte İkmal Edebildi", **Milliyet**, 19 Mart 1928, S. 756.

⁵²⁹ **Ayın Tarihi**, s. 3255; Gençosman, **Yakın Tarihimizde Yolsuzluk**, s. 214.

müsteşar Hüsameddin ve Fahri Beylerin havuz işinde; Müsteşar Necati, Ethem, Mustafa Ziya, Emin, Mustafa Lütfi, Naki ve Ziya Beylerin de Yavuz işinde görevlerini kötüye kullandıkları gerekçesiyle cezalandırılmaları talep ediliyordu⁵³⁰.

İddianamenin okunmasının ardından Divan-ı Âli duruşmalarına bayram tatili sebebiyle 11 gün ara verildi. 29 Mart 1928’de devam eden mahkemede⁵³¹ İhsan Bey’in avukatı Cemal Hazım Bey, havuz ihalesinde; Flander’in teklifi rakibinden daha iyi ve daha ucuz olduğu için tercih edildiğini söylemişti. Yavuz’un tamirinde ise İhsan Bey, Sen Nazar ve Flander şirketlerinin işbirliği yapmasını önleyerek hazineyi büyük bir zarardan kurtarmıştı. Keza Savunma avukatına göre Yavuz’un tamiri işinin Sen Nazar şirketine verilmesinin yegâne sebebi Sen Nazar’ın fenni ve mali şartlarının daha uygun olmasıydı. Bu koşullar altında Cemal Hazım Bey, müvekkiline atılan ithamların “*muhabhak*” olmadığını belirterek İhsan Bey’in suçsuzluğunun ortaya çıktığını beyan ediyordu. Yavuz işindeki 100 bin liralık mektup meselesine ilişkin Cemal Hazım Bey, bahsi geçen mektubun Sapançalı Hakkı Bey’e verildiğini hatırlatarak müvekkilinin konuyla bir ilgisi olmadığını vurguluyordu⁵³².

Dr. Fikret Bey’in avukatı Sadi Rıza Bey ise savunmasını ehli vukuf komisyonunun havuz raporu üzerine kurmuştu. 25.000 tonluk havuzun; Yavuz’u havuzlamaya uygun olduğu ve havuzun iyi malzemeden inşa edildiğini hatırlatan Sadi Bey, bunun havuz işine hiçbir fesat karıştırılmadığının delili olduğunu ileri sürüyordu. Sadi Bey “*Havuzu bu derece-i mükemmele de imal ettirmeyi fahren ifa eden İhsan Bey’in fer’an zimethal olarak onun arkasından yürür ve yürütülürken vicdanlarınızdan başka istinatgâhımız yoktur*” diyordu. Fikret Bey’in diğer avukatı Kenan Bey ise de benzer konulara temas ederek müvekkilinin suçsuzluğunu savunuyordu⁵³³.

Savunma avukatlarının tamamı özetle Yavuz ve havuz işlerine fesat karıştırılmadığını ve müvekkillerinin masum olduğunu belirtmişlerdi⁵³⁴. 4 Nisan

⁵³⁰ **Ayın Tarihi**, s. 3269; Afşar, *Yolsuzluk ve Usulsüzlük*, s. 83; “Divan-ı Âli müddeiumumisi dün tarihi iddianamesini serdetti”, **Vakit**, 19 Mart 1928, S. 3666.

⁵³¹ “Divan-ı Âli dünden itibaren müdafaaları istiamaa başladı” **Milliyet**, 30 Mart 1928, S. 765.

⁵³² **Ayın Tarihi**, s. 3269-3270; Gençosman, **Yakın Tarihimizde Yolsuzluk**, s. 215-216.

⁵³³ **Ayın Tarihi**, s. 3271-3272; Afşar, *Yolsuzluk ve Usulsüzlük*, s. 84-85.

⁵³⁴ 2 Nisan’daki duruşmada Sapançalı Hakkı ve Nurettin Koniçe’nin avukatı Muhtar Bey müvekkillerinin beraatını talep etmiş, Eski müsteşar Hüsametdin Bey, havuz raporuna atıfta bulunarak

Çarşamba günü devam eden oturumda İhsan Bey, meseleyi başından sonuna dek bir kez daha anlatmış ve “*hediye olarak bir bardak suyu bile kabul etmediğini söylemişti*”. Ezcümle İhsan Bey irtikâp iddialarını reddederek masumiyetini bildirmişti⁵³⁵.

7 Nisan 1928’de İhsan Bey son kez savunmasını tekrarlamış ve beraatını istemişti. “*İsteseydim, Yavuz içinde 1 Milyon Lira irtikâp ederdim. Kimse farkına varmazdı. Bu hapishaneye düşmezdim... Eğer mektubu Sapancalı benim için aldıysa dolandırıcılık, sahtekârlık, namussuzluk etmiş... Canım da elinizde kurban olsun. Bizi size, Sizi Allah’a tevdi ediyorum.*” Celse sonunda Başkanlık, Divan-ı Âli’de mahkeme sürecinin son bulunduğunu beyan etmişti. Sanıklar hakkındaki kararın 16 Nisan Pazartesi günü açıklanacağını söyleyerek celseyi bitirmişti⁵³⁶.

5. Divan-ı Âli’nin Tarihi Kararı

16 Nisan 1928’de Divan-ı Âli tarihi kararını açıklıyordu. Bahriye eski Vekili İhsan Bey, Ertuğrul eski Mebusu Dr. Fikret Bey, Sapancalı Hakkı Bey ve Koniçeli Nurettin Bey tutuklu sanıklar olarak salona peş peşe alınmışlardı⁵³⁷.

Başkanlık ilk olarak Koniçeli Nurettin Bey ve bahriye erkânına beraat ettikleri haberini vermişti. Sanık sandalyesinde İhsan, Hakkı, Nazım ve Dr. Fikret Beyler kalmıştı. Bir aralık İhsan Bey gözlerini “*kendisini bu akıbeta sürüklemiş olan Sapancalı Hakkı Bey’e*” çevirmiş ve ona bir şeyler söylediği görülmüştü⁵³⁸.

Asıl fail sayılan Bahriye eski Vekili İhsan Bey hakkında verilen karar şöyleydi⁵³⁹;

havuzun kalite ve büyüklüğü ile tüm donanmaya hizmet verebileceği hatırlatmıştı. Aynı gün Ethem, Emin ve Mustafa Ziya Beyler de savunmalarını vermişti. Önceki günlerde ise Ömer Nazım Bey’in avukatı Kuddusi Bey savunmasını vermişti. **Ayın Tarihi**, s. 3270-3280; “Karar Doğru”, **Son Haber**, 5 Nisan 1928, S. 1094.

⁵³⁵ **Ayın Tarihi**, s. 3280; “Divan-ı Âli’de”, **Son Saat**, 6 Nisan 1928, S. 1095; “Divan-ı Âli’de”, **Cumhuriyet**, 5 Nisan 1928, S. 1404; “Dün İhsan Bey kendini müdafaa etti!”, **Vakit**, 5 Nisan 1928, S. 3681.

⁵³⁶ **Ayın Tarihi**, s. 3294; “Tarihi Karar”, **Son Saat**, 9 Nisan 1928, S. 1098; “Tarihi Muhakeme Hitam Buldu”, **İkdam**, 8 Nisan 1928, S. 11121; “Divan-ı Âli’de Son Müdafaalar Dinlenmiş ve Muhakemenin Hitam Bulduğu Tebliğ Edilmiştir”, **Milliyet**, 8 Nisan 1928, S. 774.

⁵³⁷ **Ayın Tarihi**, s. 3294-3295; Gençosman, **Yakın Tarihimizde Yolsuzluk**, s. 216-217.

⁵³⁸ **Ayın Tarihi**, s. 3295; Gençosman, **Yakın Tarihimizde Yolsuzluk**, s. 218.

⁵³⁹ **Ceride-i Adliye**, S. 71-72, Haziran-Temmuz, Ankara 1928, s. 80-81; **Ayın Tarihi**, s. 3313; Ayrıca TBMM Arşivi için bkz. Afşar, **Yolsuzluk ve Usulsüzlük**, Ek-8, Ek-9, s. 284-285.

- 1- Londra’da hazır havuz satın alınması işinde oybirliğiyle beraatına karar verilmişti.
- 2- a) Havuz inşası ihalesinin Flander şirketine verilmesi ve havuz sözleşmesine fesat karıştırarak irtikâp ettiği suçlarından beraatına karar verilmişti.
b) Fakat havuz ihalesinde şirketle, Bakanlar Kurulu kararından önce pazarlığa girişmek suretiyle memurluk görevini suiistimal suçunun sabit olduğuna oybirliğiyle karar verilmişti⁵⁴⁰.
- 3- Memleketin denizlerdeki en önemli savunma silahı olan Yavuz Zırhlısının tamiri için alınacak malzemenin fiyatına fesat karıştırarak irtikâba kastettiği belirtilerek, irtikâp suçuna teşebbüs etmekten suçluluğuna karar verilmişti.
- 4- Avukat Ziya Bey’in emekliliğe sevki meselesinde beraatına karar verilmişti.

Bu karara göre İhsan Bey havuz meselesinde memurluk vazifesini kötüye kullanmaktan; Yavuz meselesinde fesat karıştırmak suretiyle irtikâba teşebbüs etmekten Türk Ceza Kanunun 205, 61 ve 13. Maddeleri gereğince 2 sene ağır hapis ve 2 sene rütbe ve memuriyetlerden men⁵⁴¹ cezasına çarptırılmıştı⁵⁴².

Sapancalı Hakkı Bey’in Yavuz işinde İhsan Bey’in suç ortağı olarak suçluluğuna karar verilmişti. Hakkı Bey, Türk Ceza Kanunun 13. Maddesi uyarınca 1 sene ağır hapis ve 1 sene rütbe ve memuriyetlerden men ile cezalandırılıyordu.

Dr. Fikret ve Ömer Nazım Beylerin devlet memurları nezdinde hatırları sayıldığı için, Bahriye Vekili İhsan Bey’le ilişkileri bulunduğunu söyleyerek hileyle dolandırıcılık yaptıklarına karar verilmişti. Buna göre iki ismin hareketleri dolandırıcılık suçu kapsamında görülmüş ve Türk Ceza Kanunun 233 ve 278. Maddeleri gereğince her ikisi de 4 ay hapis ve 100 lira para cezasına çarptırılmışlardı⁵⁴³.

⁵⁴⁰ “İhsan Bey ve Refikası Hakkındaki Karar”, **Son Haber**, 17 Nisan 1928, S. 79-362.

⁵⁴¹ İhsan Bey’in cezası aslında 6 sene ağır hapis ve 6 sene rütbe ve memuriyetlerden men olarak takdir edilmiş, fakat TCK 61. Madde uyarınca cezası 2/3 oranında indirilmiştir.

⁵⁴² **Resmi Gazete**, No. 874, 28 Nisan 1928; bkz. Ek-10; **Ceride-i Adliye**, S. 71-72, Haziran-Temmuz, Ankara 1928, s. 82-83; EK-10; **Ayın Tarihi**, s. 3314; Afşar, *Yolsuzluk ve Usulsüzlük*, s. 87-88.

⁵⁴³ **Ceride-i Adliye**, S. 71-72, Haziran-Temmuz, Ankara 1928, s. 83-84; Ek-10; **Ayın Tarihi**, s. 3314.

Toplamı 40-50 bin lirayı⁵⁴⁴ bulan mahkeme masraflarının sanıklardan tahsil edilmesine oybirliğiyle karar verilmişti⁵⁴⁵. Divan-ı Âli Başkanı'nın sanıklara son sözü “*Metanet gösteriniz!*” olmuştu⁵⁴⁶.

Bu cezalarla birlikte İhsan ve Dr. Fikret Beylerin mebuslukları sakat hale geliyordu⁵⁴⁷. Zira 1924 Anayasasının 12. Maddesinde sahtekârlık, dolandırıcılık, emniyeti suiistimal gibi suçlardan mahkûm olanların, 27. Maddesinde de irtikâp töhmeti altında kalanların mebusluklarının zail olacağı açıkça belirtiliyordu⁵⁴⁸. Zaten çok geçmeksizin bu adım atılacak ve 28 Nisan'da resmî gazete de yayınlanan kararla iki ismin mebuslukları düşürülecekti⁵⁴⁹. Basında Divan-ı Âli kararı “Yavuz ve Havuz işinde suiistimal yapanlar cezalandırıldı” manşetleriyle duyurulmuştu⁵⁵⁰.

Davanın sonucu hakkında dış basında “*The Ihsan Trial*” adlı bir makale kaleme alınmıştı. Türk hükümeti ve Türk İnkılabı hakkında ağır ithamlarda bulunulan bu makalede İhsan Bey'in davasının aslında politik bir dava olduğu belirtilirken, İhsan Bey'in parçası olduğu mevcut hükümete başkaldırmaya başladığı için yöneticiler tarafından bu akıbete uğratıldığı yorumunda bulunulmuştu. Makaleye göre İhsan Bey'in suçu yolsuzluk değil başkaldırmaktı. Ayrıca Türkiye'de yolsuzluğun hala yaygın olduğunun altını çizen makale dolayısıyla bu davanın bir saçmalıktan ibaret olduğunu belirtmekteydi⁵⁵¹.

⁵⁴⁴ **Son Haber**, 17 Nisan 1928, S. 79-362.

⁵⁴⁵ **Ceride-i Adliye**, S. 71-72, Haziran-Temmuz, Ankara 1928, s. 84; Ek-10; **Ayn Tarihi**, s. 3315.

⁵⁴⁶ **Ayn Tarihi**, s. 3296; Gençosman, **Yakın Tarihimizde Yolsuzluk**, s. 219.

⁵⁴⁷ “İhsan ve Doktor Fikret Beylerin Mebuslukları Ref Edilecek”, **Akşam**, 18 Nisan 1928, S. 3418; “Mebusluk Ref'i”, **Milliyet**, 17 Nisan 1928, S. 783.

⁵⁴⁸ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, 1924 Anayasası, Çevrimiçi <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1924-anayasasi/>, 25.06.2023.

⁵⁴⁹ **Resmî Gazete**, No. 874, 28 Nisan 1928; Bkz. Ek-7.

⁵⁵⁰ “İhsan Bey İki Seneye Mahkûm Oldu!”, **İkdam**, 17 Nisan 1927, S. 11130; **Son Haber**, 17 Nisan 1928, S. 79-362; İhsan, Fikret, Nazım ve Sapançalı Hakkı Beyler Mahkûm Edilmişlerdir”, **Milliyet**, 17 Nisan 1928, S. 783.

⁵⁵¹ Kenneth Williams, **Dominion**, Volume 21, Issue 213, 9 Haziran 1928, s. 15; Ek-11.

Resim 14. “Mahkûm olan Sapancalı Hakkı, İhsan, Nazım ve Fikret Beyler”⁵⁵²

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa yakın bir arkadaşı hakkında verilen bu karara oldukça üzölmüşü⁵⁵³. Hatta Kılıç Ali’nin anılarında aktardığına göre mahkeme kararı sonrası İhsan Bey, Cumhurbaşkanı’na kısa bir mektup göndermişti. “Aziz Paşam, aleyhime tertip edilen feci dram bitti. Piyeste rol alan aktörler, gördünüz ki, rollerini ne kadar hatalı ve ne kadar acemice oynadılar. Buna rağmen kendimi size daha iyi tanıtmak için herkesle ilişkimi kesmiş olduğum şu sıralarda, şahsınıza karşı saygım ve bağılılığım ölünceye kadar olduğu gibi devam edecektir”⁵⁵⁴

Mahkûmiyeti sonrası artık düşkün bir siyasetçi olan İhsan Bey ile bir iki istisna dışında en yakın arkadaşları dahi iletişimi kesmişti. Kılıç Ali’nin anlattığına göre hapishanedeiken Ahmet Ağaoğlu, İhsan Bey’in eşi Nuriye Hanım yardımıyla İhsan Bey’e gizliden bir tabanca göndermişti. Fakat diğer dostlarından bir yardım görmemişti⁵⁵⁵. İki sene sonra, 2 Şubat 1930’da İhsan Bey hapisten çıktığında

⁵⁵² **Vakit**, 17 Nisan 1928, S. 3692.

⁵⁵³ Özalp, **Atatürk’ten Anılar**, s. 36.

⁵⁵⁴ **Kılıç Ali’nin Anıları**, s. 254; Kılıç Ali, “İhsan Bey’in mahkûmiyetinden Sonra”, **Milliyet**, 4 Şubat 1952, S. 624; Afşar, *Yolsuzluk ve Usulsüzlük*, s. 89-90.

⁵⁵⁵ **Kılıç Ali’nin Anıları**, s. 252.

şişmanlamış, bıyık bırakmış ve eski hareketliliğinin yerini hantallık almıştı⁵⁵⁶. Sonrası için Ağaoğlu şöyle diyordu⁵⁵⁷. “Ankara hükümet merkezi oldu olalı siyaset adamlarının gözden düştükleri zaman İstanbul’a taşınmaları bir ananedir! Eski Bahriye Vekili de buna uydu, çoluk çocuğunu alarak İstanbul’a gitti.”

Bundan sonra İstanbul’da geçen hayatında boğazda balıkçılık yapan İhsan Bey, ömrünün son gününe kadar konuştuğu ve dinlediği herkese masum olduğunu anlatmaya çalışmıştı⁵⁵⁸. Aklını en çok kurcalayansa Atatürk’ün kendisi hakkındaki suçlamalara inanıp inanmadığı olmuştu. Kılıç Ali buna şöyle cevap vermişti⁵⁵⁹.

“İhsan, ölüm günlerine takaddüm eden hasta bir zamanında, bana kendisi hakkındaki ithamlara Atatürk’ün inanıp inanmadığını sormuştu. Derhal ve hiç düşünmeden, “hayır, asla!” dedim. “O halde beni niçin feda etti?” diye sordu. Ben de anlattım. İhsancığım, bazı kötü olaylar ve rastlantılar İsmet Paşa ile seni karşı karşıya getirdi. Aranızda büyük bir uçurum meydana geldi. İsmet Paşa’nın; “ya o ya ben!” diye ısrarı karşısında Atatürk, onu atıp seni iktidara getiremezdi. Aslında sen de bunu beklemezdin. İş o hale gelince inkılâbın kendine özgü cilvelerine sen kurban oldun.”

Cihad Baban konuyla ilgili şu değerlendirme de bulunur⁵⁶⁰.

“Evet, İnönü için kinci derler, bu iddiaya dayanak olmak üzere onun, Bahriye Vekili Topçu İhsan Beyi yüce divana sevk ettirmiş olmasını ileri sürerlerdi. Aradan uzun zamanlar geçti, fakat “Yavuz-Havuz” meselesinin haksız isnatlardan ileri geldiği ve siyasi maksatlarla bir rakibin tasfiye edildiği iddiaları bir türlü tevsik edilemedi. Hatta İnönü’nün, iktidardan uzaklaşarak bin bir tane hücum maruz kaldığı zamanlarda bile, acaba bir «tashih-i karar», bir «tekrir-i muhakeme» olur mu diye düşünenlerin mevcut olduğunu da biliyorum. Fakat nedense 1946-1950 arasındaki muhalefete büyük sermaye teşkil edecek bu teşebbüse ciddi olarak kimse başvurmadı!”

İhsan Bey’in yaverliğini yapmış olan Bahriyeli bir subay Celalettin (Orhan) Bey anılarında İhsan Bey’in yakınında çalışmış biri olarak onun rüşvet aldığına asla inanmadığını belirtir⁵⁶¹. Keza Samet Ağaoğlu⁵⁶², Kılıç Ali⁵⁶³, Cemal Kutay⁵⁶⁴ gibi isimler de İhsan Bey’in İsmet Paşa’nın kinine kurban gittiğini söyler. İki taraf arasında

⁵⁵⁶ “İhsan B. Hapisten çıktı”, **Vakit**, 3 Şubat 1930, S. 4336; “İhsan B.” **Yarın**, 4 Şubat 1930, S. 53.

⁵⁵⁷ Ağaoğlu, **Babamın Arkadaşları**, s. 71.

⁵⁵⁸ Ağaoğlu, **Babamın Arkadaşları**, s. 72.

⁵⁵⁹ **Kılıç Ali’nin Anıları**, s. 253-254; Afşar, *Yolsuzluk ve Usulsüzlük*, s. 90.

⁵⁶⁰ Cihad Baban, **Politika Galerisi**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1970, s. 277.

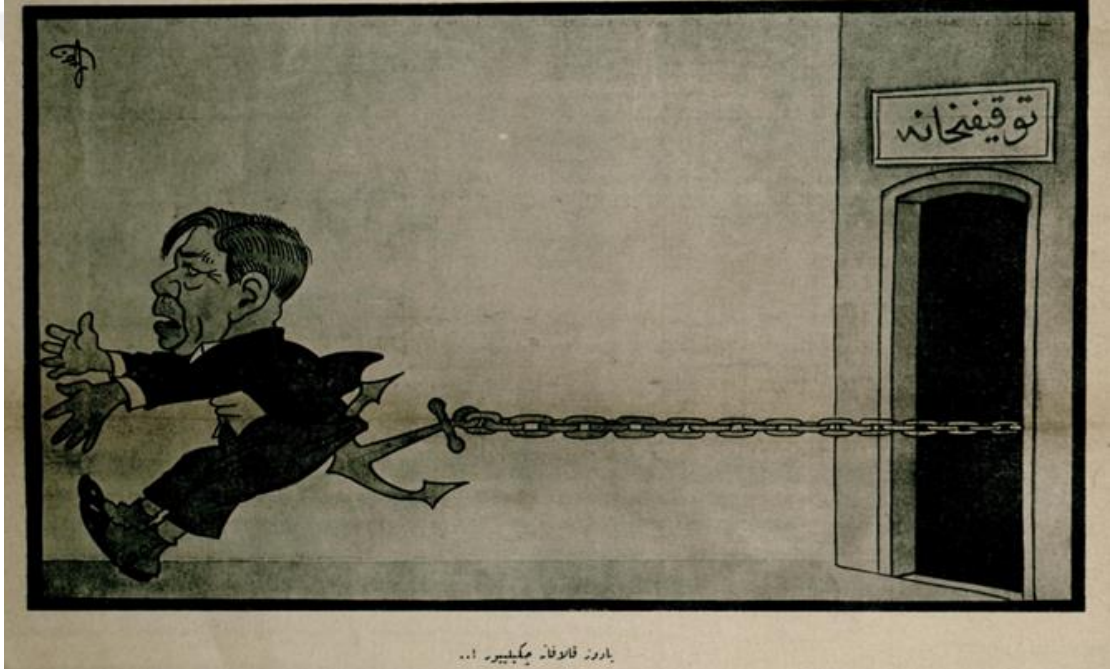
⁵⁶¹ Orhan, **Bir Bahriyelinin Anıları 1914-1981**, s. 280.

⁵⁶² Ağaoğlu, **Babamın Arkadaşları**, s. 63-64, 67.

⁵⁶³ Kaynak tenkidi açısından Kılıç Ali’nin hatıratının birçok yerinde İsmet Paşa hakkında ağır ithamlarda bulunduğu görülmektedir. Bunda Atatürk’ün ölümü sonrası Çankaya’daki eski konumunu kaybetmesinin verdiği öfkenin etkili olabileceği unutulmamalıdır.

⁵⁶⁴ Gençosman, **Yakın Tarihimizde Yolsuzluk**, s. 123; Ünlü, *Atatürk döneminde Cumhuriyet Donanması*, s. 39.

var olan rekabet ve çekişme de bu duruma delil olarak gösterilir. Keza iki tarafın da hususi sohbetlerde birbirleri için kullandığı ifadeler, İsmet Paşa ve İhsan Bey’in birbirlerinden pek hazzetmediklerini de göstermektedir. Ancak davanın gelişim süreci incelendiğinde ortada rüşvet, görevini kötüye kullanma ve usulsüzlükler olduğu ve İhsan Bey’in yakınlarına fazla güvenerek bir noktada arkadaş kurbanı olduğu da su götürmez bir gerçektir. Bu hâlde şunu söyleyebiliriz ki İhsan Bey bir ölçüde kendi kaderini kendi elleriyle çizmiştir.

Resim 15. “Yavuz Kalafatı Çekiyor!” (İhsan Bey Tevkifhaneye doğru)⁵⁶⁵

⁵⁶⁵ Akbaba, 16 Nisan 1928, S. 558.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ZAHİRE YOLSUZLUĞU

Zahire Yolsuzluğu davası Cumhuriyet tarihinin ikinci Divan-ı Âli yargılamalarına yol açan yolsuzluk olayıdır. Bu dava ile Bahriye Vekili İhsan Bey'den sonra aynı kabineden ikinci bir bakan, Ticaret Vekili Ali Cenani Bey, Yüce Divana sevk edilip yargılanmıştır. 2 Şubat 1928 günü hem Topçu İhsan Bey'in tutuklandığı, hem de zahire yolsuzluğu davasının Sayıştay tarafından açığa çıkarıldığı gündür. Yavuz ve zahire yolsuzluğu davaları arasındaki eş zamanlılık ve yaşananlar Halk Fırkası kadroları arasında bir iç çatışma mı var sorusunu akla getirmektedir. Bu ihtimal süreç içinde incelenecektir. Bu davada Ticaret Vekili Ali Cenani Bey, Vekâleti emrine tahsis edilen bir parayı kullanım amacı dışında harcamak ve hazineyi maddi anlamda zarara uğratmak ithamlarıyla Divan-ı Âli'nin yolunu tutmuştur.

1. Ali Cenani Bey (1872-1934)

Gaziantep eşrafından Rasim Paşa'nın oğlu olan Mehmet Ali Cenani Bey, 1872 yılında İstanbul'da doğmuştu. 1881'de Toptaşı Askerî Rüstiyesine girmişti. 1885'te Lise öğrenimi için Antep Amerikan Kolejine kayıt olmuştu. Babasının vefatı üzerine aile işlerini devralarak tarım ve çiftçilikle uğraşmaya başlayan Ali Cenani Bey, Fransızca, Farsça, Arapça dersleri almıştı. Bunlar dışında Fransız İhtilali Tarihi, Mecelle, Osmanlı Edebiyatı, Mantık ve Ticaret ve Ceza Hukuku dersleri alan Cenani Bey, iyi bir eğitimden geçmişti. Gaziantep'te köyleri ve Halep'te geniş arazileri olan varlıklı bir aileye mensup olan Cenani Bey, iş çevrelerinde becerikli, dürüst ve faal bir tüccar olarak tanınmıştı. Ali Cenani Bey, hayatını Nazire Hanım ile birleştirmiş ve bu evlilikten beş çocuğu olmuştu⁵⁶⁶.

⁵⁶⁶ Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi TBMM III. Dönem 1919-1923*, Cilt III, Ankara TBMM kütüphanesi, 1995, s. 426-427; Hatice Akan, *Mehmet Ali Cenani Bey'in Hayatı ve Parlamento Faaliyetleri (1872-1934)*, Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2018, s. 6-7.

İttihat ve Terakki Cemiyeti ile siyasete giren Ali Cenani Bey, 1907 yılında Padişah II. Abdülhamit'e hakaret ettiği gerekçesiyle tutuklanmıştı. Dört ay on gün süren mahkûmiyetin ardından Padişah'ın affıyla tahliye olmuştu. 1908 ve 1912 seçimlerinde Halep, 1914'te Gaziantep Mebusu olan Ali Cenani Bey, mebusluk görevini 1918 yılında meclisin feshine kadar sürdürmüştü⁵⁶⁷.

Millî Mücadele döneminde Kilikyalılar Cemiyetine üye olan Ali Cenani Bey, I. Dünya Savaşının son günlerinde işgallerden endişe ederek ailesini Antep'ten daha güvenli bir yere yerleştirmek istemiş, Kilis civarında 7.Ordu Komutanı Mustafa Kemal Paşa ile karşılaşmıştı. Mustafa Kemal Paşa'nın "*Niçin Antep'te kalıp mücadele etmiyorsunuz?*" sorusuna Cenani Bey, "*Paşam, Nasıl mücadele edelim her şeyden önce silahımız yok!*" şeklinde cevap vermişti. Mustafa Kemal Paşa ise "*Siz direnme teşkilatını kurunuz, ben size silah veririm*" demiş ve 4 bin kadar silah vererek sözünü tutmuştu. Cenani Bey bu silahları Antep'in köylerine dağıtmıştı⁵⁶⁸.

1919'da Osmanlı Mebusan Meclisi seçimlerinde yine Antep Mebusu seçilen Ali Cenani Bey, İstanbul'un işgali ve mebusan meclisin dağıtılmasından sonra bir süre daha İstanbul'da kalmaya devam etmişti. İngilizlere göre endişesi sahip olduğu köylerin sınır dışında kalmasıydı⁵⁶⁹. Bunun için Nişantaşı'ndaki evinde Ermeni zenginlerin, İtalyan ve Fransız subayların şerefine davetler düzenleyerek itilaf kuvvetleriyle kontak kurmuştu. Öte yandan Bilal N. Şimşir, Ali Cenani Bey'i "*Bambaşka bir mebus*" olarak tanımlamakta ve ağır eleştiriler yöneltmekteydi;

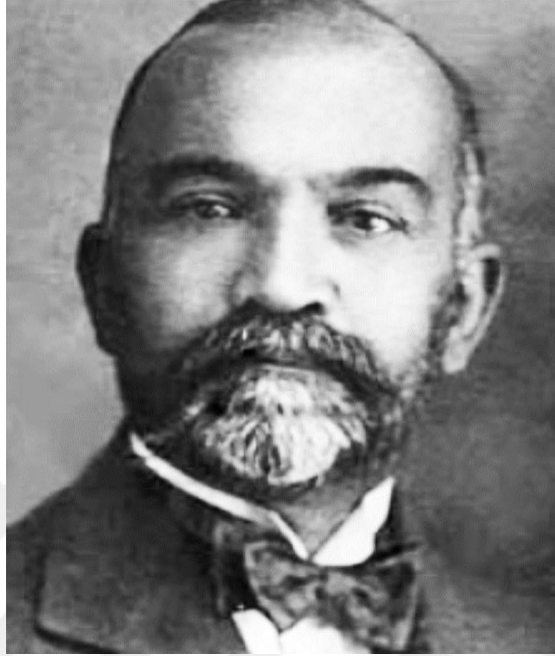
"Kurtuluş Savaşının başında Kuvayı Milliyeci gözüktü. Yine mebus seçildi. Müdafaa-i Hukuk Grubu mebusu olarak son Osmanlı Meclisine girdi. Ama Barış Antlaşmasıyla köylerinin Suriye'de kalacağını sezinledi. İşgalcilere, Hürriyet ve İtilafçılara kaydı. Ermeni sürgününden zengin olduğu söyleniyordu. İngiliz arşivlerinde onun hakkında oldukça lekeli bir dosya var. İstanbul'un işgali üzerine Anadolu'ya geçmedi. İşgal kuvvetleriyle dostluk ilişkileri kurmaya çalıştı... Amerikan Yüksek Komiserinin dostu

⁵⁶⁷ Çoker, **Türk Parlamento Tarihi**, s. 426-427; Aydın Kocaman, *Basında Ali Cenani Bey ve Mahmut Muhtar Paşa*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir 2006, s. 9.

⁵⁶⁸ Kemal Zeki Gençosman, **Yakın Tarihimizde Yolsuzluk ve Rüşvet Olayları**, ŞDL Yayınları, İstanbul 1976, s.221; Akan, *Mehmet Ali Cenani Bey'in Hayatı*, s. 53; Falih Rıfkı Atay, **Atatürk'ün Bana Anlattıkları**, Pozitif Yayınları, İstanbul 2005, s. 65-66.

⁵⁶⁹ Bu durum Cumhuriyet'in ilanından sonra da devam etmiş, Fransız Mümessilliği Türkiye ve Suriye arasındaki barışı bozduğu gerekçesiyle 1924 yılında Ali Cenani Bey'i Türk Dışişlerine şikâyet etmiştir. **Türkiye Cumhuriyeti Başkanlık Osmanlı Arşivi, Hariciye Nezareti, İstanbul Murahhaslığı, (BOA, HR, İM.),** Yer:96-74; **BOA, HR.İM.,** Yer:101-24.

olduğunu söylüyordu. Ama İstanbul'un işgalinden dört ay sonra İngilizlerce tutuklandı. Bir süre Arapyan Handa tutuklu yattı.”⁵⁷⁰

Resim 16. Ali Cenani Bey⁵⁷¹

Arapyan Hanında tutulu iken 7 Temmuz 1920 tarihinde İngiliz Yüksek Komiserliğine bir dilekçe veren Ali Cenani Bey şöyle diyordu;

“...Ben hiçbir zaman Talât ve Enver Paşaların dostu olmadım... Beni milliyetçi diye suçluyorlar... Onların savaşına katılmaya asla niyetim yok. Antep'in geleceği Mütteliklerce saptanıncaya kadar tarafsız kalmayı yeğ tutuyorum. Parlamento milliyetçilere katılmadım. Onlara açıkça karşı çıktım. Parlamento üyelerinin çoğu Anadolu'ya geçti ve Kemal Paşa'ya katıldı. Ben İstanbul'da kaldım. Kemalistler benim köylerimi yağma ettiler. Milliyetçilerin saldırılarından korkan yakınlarımın çoğu Halep'e kaçtılar.”

Dilekçesi pek işe yaramayan Cenani Bey, 13 Temmuz 1920'de Malta'ya sürgün edilmişti. Malta'da tutuklu iken Cenani Bey, “İstanbul'un işgal edildiği gün tutuklandık” diyen Edirne mebuslarının dilekçelerine de imza koymuştu. Hâlbuki İstanbul işgal edildikten aylar sonra tutuklanmıştı. Bilal Şimşir “*Bu tutarsız sözleri, döneği, çıkarıcılığı İngilizlerce de not edilmişti.*”⁵⁷² Şeklinde bir yorumda

⁵⁷⁰ Bilal N. Şimşir, **Malta Sürgünleri**, Bilgi Yayınevi, 2.Baskı, Ankara 1985, s. 317-318; Gençosman, **Yakın Tarihimizde Yolsuzluk**, s.221-222; Akan, *Mehmet Ali Cenani Bey'in Hayatı*, s. 59.

⁵⁷¹ Çoker, **Türk Parlamento Tarihi**, s. 426.

⁵⁷² Şimşir, **Malta Sürgünleri**, s. 318; Gençosman, **Yakın Tarihimizde Yolsuzluk**, 222.

bulunmaktadır. İngiliz arşivlerinde Ali Cenani Bey'e dair bulunan suçlamaların pek çoğu tehcir dönemi ile alakalı olup, Ermeni kaynaklıdır. Öte yandan Ali Cenani Bey adının bilerek kötülenip öne çıkarıldığı iddiasını da bulunmaktadır. Ermenilerin sıklıkla başvurduğu anlatıya göre Ali Cenani Bey, Antep'te bulunan Kemalistlerin başındadır ve Antep'in savunmasının teşkilatlanmasında büyük bir yere sahiptir⁵⁷³. Fakat Antep'in savunmasını anlatan bazı eserlerde Ali Cenani Bey'in adı ya hiç geçmemekte ya da kendisinden bir iki kez bahsedilmektedir⁵⁷⁴.

Ali Cenani Bey'in kızı Sabiha Cenani Hanım'ın babasının esaretten kurtarılması için İngilizlere mektuplar göndermişti⁵⁷⁵. Hatta kaderin garip bir tesadüfö olsa gerek Ali Cenani Bey, İngilizlerce Malta'da esaret altında iken oğlu Kemal Cenani Bey, Ankara İstiklal Mahkemesinde İngiliz casusu olmakla suçlanmıştı. Buna göre Sadrazam Tevfik Paşa, Kemal Cenani'nin İngilizler tarafından hususi talimatla Anadolu'ya gönderildiğini Ankara'ya haber vermişti. Yargılamasında Kemal Cenani Bey'in casus olabileceğine yönelik deliller bulunsa da kararda “...Cenani Efendinin casusluğu sabit olamamış ve fakat kendisinin karanlık bir şahsiyete sahip olduğuna da kanaat hâsıl olmuş olduğundan, hükümetin münasip göreceği bir yerde milli davanın nihayetine kadar ikametına ekseriyetle karar verilmiştir.” Öte yandan Yavuz-Havuz davasından tanıdığımız Ankara İstiklal Mahkemesi Başkanı İhsan (Eryavuz) Bey, karar metnine imzasıyla şu şerhi koymuştu. “Casus olduğuna kaniyim. Deliller bunu teyit ediyor. On beş sene küreğe konulması taraftarıyım.”⁵⁷⁶

Öte yandan Ali Cenani Bey'in siyasi hayatında pragmatist davranmış ve dönemin gereklerine uygun hareket etmiş olduğu söylenebilir. Birçok araştırmacı bu hareket tarzı nedeniyle kendisini eleştirmiştir⁵⁷⁷. Fakat Cenani Bey, İttihat Terakki döneminde İttihatçılarla, Mütareke döneminde İngiliz ve Fransızlarla iletişim kanalını hep açık

⁵⁷³ Bu anlatının temel kaynağı Falih Rıfkı Atay'ın 1926'da Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde Atatürk'ten naklettiği hatıralardır. Bunlar daha sonra kitaplaştırılmıştır. Bkz. Atay, **Atatürk'ün Bana Anlattıkları**, s. 65-66; Hasip Saygılı, “Gaziantep Savunmasının Hazırlık ve Teşkilatlanmasını Ali Cenani Bey mi Yaptı?”, **Tarih ve Gelecek Dergisi**, Haziran 2021, Cilt 7, Sayı 2, s. 806-807.

⁵⁷⁴ Bu konu hakkında detaylı bir çalışma için bkz. Hasip Saygılı, “Gaziantep Savunmasının Hazırlık ve Teşkilatlanmasını Ali Cenani Bey mi Yaptı?”, **Tarih ve Gelecek Dergisi**, Haziran 2021, Cilt 7, Sayı 2.

⁵⁷⁵ İngilizlere çeşitli övgüler içeren mektup için bkz. Akan, *Mehmet Ali Cenani Bey'in Hayatı*, s. 61.

⁵⁷⁶ Feridun Kandemir, **İstiklal Savaşında Casuslar ve Bozguncular**, Yakın Tarihimiz Yayınları, İstanbul 1964, s. 110-118; Kocaman, *Basında Ali Cenani Bey*, s. 10.

⁵⁷⁷ Şimşir, **Malta Sürgünleri**, s. 317-318; Gençosman, **Yakın Tarihimizde Yolsuzluk**, 220-223.

tutmuştur. Millî Mücadele döneminde Kilikyalılar cemiyetinde faaliyet gösterirken Malta esareti sonrası Ankara'ya gelmişti. Ali Cenani Bey'in bu politikayı Antep'in geleceğini güvence altına almak için izlediği söylenebilir.

Ali Cenani Bey, 14 Kasım 1921'de TBMM'ye Antep Mebusu olarak katılmıştı. Bu durum Ankara Hükümetinin Cenani Bey hakkındaki ithamlara inanmadığı veya Ali Cenani Bey'in Antep ve havalisi için çok nüfuzlu bir adam olması nedeniyle kendisinden vazgeçilememesiyle açıklanabilir. Öte yandan Ali Cenani Bey'in İsmet Paşa'ya yakın bir isim olması⁵⁷⁸ nedeniyle İsmet Paşa'nın Cenani Bey için referans olduğunu da düşünebiliriz.

II. TBMM'de yine Antep Mebus olan Cenani Bey, 22 Kasım 1924'te Fethi (Okyar) Bey'in kabinesinde Ticaret Vekili olmuştu. Şeyh Sait İsyanı sonrası İnönü tarafından kurulan İsmet Paşa kabinesinde de görevini sürdüren Ali Cenani Bey, 15 Mayıs 1926 tarihinde sağlık sorunlarını bahane göstererek istifa etmişti⁵⁷⁹. III. TBMM'ye yine Gaziantep mebusu olarak katılan Ali Cenani Bey, 1928 yılında Zahirî Yolsuzluğu sebebiyle Yüce Divana gönderilmişti. Bu şekilde siyasi hayatı biten Ali Cenani Bey, 1934 yılında 62 yaşında İstanbul'da vefat etmişti. Ailesi, 1934 yılında soyadı kanunuyla zaten aile lakapları da olan Cenani soyadını almıştı⁵⁸⁰.

2. Ticaret Vekâleti'nin Kuruluşu ve Ali Cenani Bey

3 Ocak 1924 tarihinde Kastamonu Mebusu Halit Bey (Akmansü), Ziraat Vekâleti kurulması adına meclise bir önerge sunmuştu⁵⁸¹. Yapılan tartışmalar neticesinde 5 Mart 1924 tarihinde mevcut İktisat Vekâleti ikiye ayrılarak yerine Ziraat ve Ticaret adında iki yeni Vekâlet kurulmasına karar verilmişti. İlk Ticaret Vekili, Trabzon Mebusu ve sabık İktisat Vekili Hasan Bey (Saka) olmuştu⁵⁸².

⁵⁷⁸ Kocaman, *Basında Ali Cenani Bey*, s. 11.

⁵⁷⁹ "Ticaret Vekili Ali Cenani Bey dün istifa etti", *Akşam*, 17 Mayıs 1926, s. 2728.

⁵⁸⁰ Çoker, *Türk Parlamento Tarihi*, s. 426-427.

⁵⁸¹ **TBMM Zabıt Cerideleri**, Dönem 2, Birleşim 4, C:7, 05.03.1924, s. 123; Afşar, *Yolsuzluk ve Usulsüzlük*, s. 91-93.

⁵⁸² **Resmî Gazete**, No. 68, 7 Nisan 1924; **TBMM Zabıt Cerideleri**, Dönem 2, Birleşim 4, C:7, 05.03.1924, s. 128.

22 Kasım 1924'te İsmet Paşa hükümeti istifa etmişti. Hasan Saka'nın Ticaret Vekilliği de bu şekilde son bulmuştu. Aynı dönem ilk muhalefet partisi Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın da kurulduğu dönemdi. İsmet Paşa yeni fırka kuruluşundan oldukça rahatsız olmuştu⁵⁸³. Bunu Halk Fırkası'ndan istifalar ve muhalefet geçişler izleyince İsmet Paşa sıkıyönetim kurulmasını teklif etmişti. Fakat bu teklifi kabul edilmemiş bunun üzerine İsmet Paşa⁵⁸⁴ istifa etmişti⁵⁸⁵. Yeni hükümeti ise İsmet Paşa'ya nazaran yeni muhalefet fırkasına daha itidalli ve ılımlı bakan Fethi Bey kurmuştu. Ali Cenani Bey de Fethi Bey'in kabinesinde Ticaret Vekili olmuştu. Bunun nedenini tam bilemesek de Kılıç Ali, Fethi Bey'in kabinesini yakın arkadaşı Diyarbakır Mebusu Fevzi (Pirinçcioğlu) Bey'in grubundan oluşturduğunu nakleder⁵⁸⁶. Öte yandan Ali Cenani Bey, İsmet Paşa'ya yakın bir isim olması nedeniyle de Halk Fırkası iç dengesi gereği bu göreve getirilmiş olabilir.

Şubat 1925'te Şeyh Sait İsyanının patlak vermesi sonrası liderliğini İsmet Paşa'nın yaptığı Halk Fırkası'nın aşırıcı tarafı, Fethi Bey'i muhalefete karşı yumuşak davranması ve isyan karşısında kararlı adımlar atmaması nedeniyle ağır şekilde eleştirmişti⁵⁸⁷. Neticede İsmet Paşa tekrardan başvekilliğe getirilerek yeni kabineyi kurmuş, Ali Cenani Bey de İsmet Paşa kabinesinde Ticaret Vekilliği görevine devam etmişti⁵⁸⁸.

3. Zahire Stoku Yapılması Tartışılıyor

21 Ocak 1925 tarihli Meclis oturumunda Ticaret ve Denk Bütçe (Muvazene-i Maliye) komisyonlarının zahire stoku yapılmasına yönelik raporları tartışılıyordu. Bu tedbirin gerekçesi komisyon raporlarında şöyle açıklanıyordu; Memlekette buğday ve un fiyatları gün geçtikçe artıyor. Bu yalnızca Türkiye'de değil yurtdışında da gözlenen bir durumdur. 1924 yılında tüm dünya da bir önceki yıla oranla 400 milyon Kg yani

⁵⁸³ Feridun Kandemir, **Siyasi Dargınlıklar**, Cilt 3, Tarih Yayınları, İstanbul 1955, s. 25-65.

⁵⁸⁴ O dönemde İsmet Paşa'nın dizanteri hastalığından mustarip olduğunu hatırlatmakta fayda var.

⁵⁸⁵ Hakkı Uyar, **Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi**, s. 115-116.

⁵⁸⁶ **Kılıç Ali'nin Anıları**, s. 237.

⁵⁸⁷ İsmet Paşa'nın Yüce Divana yolladığı Topçu İhsan Bey'in Halk Fırkası şedit grubunun en önde gelen isimlerinden biri olması ilginç bir detaydır. Kandemir, **Siyasi Dargınlıklar**, Cilt 3, s. 65;

⁵⁸⁸ **Kılıç Ali'nin Anıları**, s. 242.

yaklaşık %20 oranında eksik mahsul alınmıştır⁵⁸⁹. Türkiye’de bir önceki yıla göre bu oran %25’tir. Bu koşullar altında Türkiye’de ve Dünya’da buğday mahsulü üretiminde geçen seneye oranla oldukça ciddi bir düşüş yaşanıyordu⁵⁹⁰.

Buğdayın en fazla tüketildiği merkezler İstanbul ve İzmir olup, Konya, Ankara, Afyon, Eskişehir, Urfa, Diyarbakır gibi illerde ihtiyaçtan fazla üretim yapılmıştı. Fakat bahsi geçen illerin uzaklığı ve ulaşımdaki zorluklar nedeniyle bu ihtiyaç fazlası ürün, tüketim merkezleri olan İstanbul ve İzmir’e nakledilememekteydi. Bu hâlde memlekette bir buğday kıtlığı ortaya çıkmaması adına hükûmet stok mal bulundurarak piyasaya hâkim olmayı uygun bulmuştu⁵⁹¹.

Denk Bütçe Komisyonu mevcut şartlar altında hazinenin, stok yapmak için Ticaret Vekâleti’nin emrine en fazla 500 bin lira verebileceğinin altını çiziliyordu. Komisyon, 500 bin liralık ödenekle yapılacak zahire stokunun büyük şehirlerin ancak 15 günlük ihtiyacını karşılayabileceğini belirtmekteydi. Ancak Hükûmet ve Ticaret Komisyonu burada asıl amacın fahiş zamlara ve karaborsacılık faaliyetlerine engel olmak olduğunu da belirtmekteydi. Çünkü tüccarlar tarafından hükûmetin elinde zahire olduğu bilinecekti⁵⁹².

Ticaret Komisyonu ve hükûmetin verdiği kanun teklifi hemen hemen aynıydı. Olası zahire krizine karşılık Ticaret Vekâleti’ne stok yapması için 1924 yılı bütçesinden 500 bin lira verilecek, bu para ile yapılacak zahire stoku, ihtiyaç halinde tüketim merkezlerine alış fiyatından satılacak ve satışlardan elde edilecek gelir 1925 mali senesi Ağustos ayının sonuna dek hazineye teslim edilecekti. Yani alınan 500 bin lira, 1 yıl sonra hazineye iade olunacaktı⁵⁹³.

⁵⁸⁹ Kocaman, *Basında Ali Cenani Bey*, s. 13.

⁵⁹⁰ **TBMM Zabıt Cerideleri**, Dönem 2, Birleşim 38, C:12, 21.01.1925, s. 230.

⁵⁹¹ Stok planına alternatif olarak Buğday ihracatının yasaklanması ve ithal buğdaydan alınan %12 oranındaki gümrük vergisinin kaldırılması teklif edilmişti. Fakat gümrük vergisinin düşürülmesinin, gümrük gelirini de düşüreceği için hükûmet bu teklife sıcak bakmamıştı. Öte yandan buğday ihracatının yasaklanması teklifi özellikle güney bölgelerde buğday ihracına set çekerek bölgeye ekonomik bir darbe indireceği için reddedilmişti. **TBMM Zabıt Cerideleri**, Dönem 2, Birleşim 38, C:12, 21.01.1925, s. 230-231; Akan, *Mehmet Ali Cenani Bey’in Hayatı*, s. 142-144; Afşar, *Yolsuzluk ve Usulsüzlük*, s. 93-94.

⁵⁹² **TBMM Zabıt Cerideleri**, Dönem 2, Birleşim 38, C:12, 21.01.1925, s. 232-233.

⁵⁹³ **TBMM Zabıt Cerideleri**, Dönem 2, Birleşim 38, C:12, 21.01.1925, s. 231-232.

Denk Bütçe Komisyonu, 500 bin liralık ödenek verilmesi teklifine karşı çıkmaktaydı. Komisyon raporuna göre zaten şartlar zorlanılarak verilecek 500 bin lira ile esaslı bir tedbir alınıp ekmek zamlarının önüne geçilmesi pek mümkün değildi. Zira 500 bin lirayla, İstanbul ve Karadeniz sahillerinin ihtiyacı ancak 15 gün karşılanabilirdi. İlâveten daha önceki tecrübelerle sabit olduğu üzere verilen ödenekle yapılacak alım-satım işlemlerinde yolsuzluklar yaşanması da muhtemeldi.⁵⁹⁴

Artık kanun teklifi anlaşılmıştı. Ticaret Komisyonu ve hükûmet teklifin kabulünü; Denk Bütçe komisyonu ise teklifin reddini istemekteydi. İstanbul Mebusu Yusuf Akçura, Dünya genelinde bir zahire kıtlığının yaşandığına değinmişti. “Ankara’da ekmeğin okkası 27 kuruşa dayanmıştır” diyen Akçura bir an evvel önlem alınmasını talep ediyordu⁵⁹⁵. Akçura, Denk Bütçe komisyonunun “500 bin lira yeterli olmaz” eleştirisine cevaben hükûmetin de bunun farkında olduğunu ve bu paranın işletilerek kullanılacağını dolayısıyla mevcut meblağın 4-5 katı çapında iş yapılacağını söylüyordu. “Yolsuzluk olma ihtimali vardır” eleştirisine karşı Akçura, “koca bütçeyi güvenip hükûmetin eline teslim ederken, 500 bin lirayı mı güvenip teslim etmeyeceğiz” sözleriyle hükûmete güven duyma çağrısında bulunuyordu⁵⁹⁶.

Ticaret Vekili Ali Cenani Bey öncelikle zahire ihtiyacını ülke içinden karşılamaya çalıştıklarını fakat Diyarbakır’dan alınan zahirenin İstanbul’a gelene kadar İstanbul’daki mevcut zahireden daha pahalı hale geldiğini açıklamaktaydı⁵⁹⁷.

Cumhuriyet’in ilk yıllarının en büyük sıkıntılarından biri de nakliyatındaki problemdi. Yapılan araştırmalar bu dönemde Diyarbakır’dan ve hatta İç Anadolu’dan İstanbul’a buğday getirmektense, buğdayı New York veya Avusturalya’dan ithal etmenin %75 oranında daha ucuz olduğunu ortaya koymaktaydı. Zira Ankara’nın doğusunda demiryolu yoktu⁵⁹⁸.

⁵⁹⁴ **TBMM Zabıt Cerideleri**, Birleşim 38, 21.01.1925, Muvazene-i Maliye Encümeni Mazbatası, s.233; Afşar, *Yolsuzluk ve Usulsüzlük*, s. 94.

⁵⁹⁵ **TBMM Zabıt Cerideleri**, Dönem 2, Birleşim 38, C:12, 21.01.1925, s. 233-234.

⁵⁹⁶ **TBMM Zabıt Cerideleri**, Dönem 2, Birleşim 38, C:12, 21.01.1925, s. 235-236; Afşar, *Yolsuzluk ve Usulsüzlük*, s. 93-94.

⁵⁹⁷ **TBMM Zabıt Cerideleri**, Dönem 2, Birleşim 38, C:12, 21.01.1925, s. 238-239.

⁵⁹⁸ Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002**, İmge Kitabevi, 9.baskı, İstanbul 2003, s. 28; Metin Gökbaş, *Türkiye Cumhuriyeti İstanbul Şehremaneti Mecmuasına Göre İstanbul’un İaşe Meseleleri*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Fakültesi, İstanbul 2017, s. 47-50.

Ticaret Vekil'inin verdiği Diyarbakır örneğinde ise önce buğdayın Diyarbakır'dan deve sırtlarında Cerablus köprüsüne oradan da trenle Mersin'de limana ulaştırılması gerekiyordu. Deve sırtlarında getirebilecek buğday miktarı günde azami iki vagondur. İstanbul'un günlük buğday ihtiyacı ise yaklaşık 30 vagondur⁵⁹⁹. Sözün özü memlekette yol olmadığı için nakliyat çok pahalı ve oldukça zordur.

Ticaret Vekâleti'nin bu işin altından rahatlıkla ve kimseyi mağdur etmeden kalkacağını dile getiren Ali Cenani Bey, kendilerine güven duyulmasını talep ediyordu⁶⁰⁰. Ticaret Vekil'inin bu güven verici sözleri sonrası müzakere yeterli görülmüş ve kanun teklifi oya sunularak kabul edildi⁶⁰¹.

4. Zahirî Yolsuzluğu Olayı Meclise Taşınıyor

Ticaret Vekâleti'ne 500 bin lira verilmesini öngören kanunun çıkmasından yaklaşık üç yıl sonra Sayıştay (Divan-ı Muhasebat) konuya dair yaptığı incelemeler sırasında bazı usulsüzlüklere rastlamıştı. Sayıştay, bu durumu 2 Şubat 1928 tarihinde biz tezkere ile TBMM Başkanlığı'na bildirirken⁶⁰², TBMM meseleyi Meclis Sayıştay komisyonuna sevk etmişti⁶⁰³. Meclis Sayıştay komisyonu yaptığı araştırma sonucunda Vekil Ali Cenani Bey'in mali mesuliyetine rastlamıştı.

Sayıştay komisyonu raporunda, Ticaret Vekâleti'ne tahsis edilen 500 bin liranın mesul bir sayman tayin edilmeksizin doğrudan doğruya Vekil Bey tarafından alındığı ve bu paranın kullanım amacı dışında harcandığı tespit edilmişti. Dahası 21 Ocak 1925'te çıkan kanuna göre memleketin zahirî ve un ihtiyacını karşılamak için ayrılan 500 bin lira sermaye olarak kullanılıp, 31 Ağustos 1925 tarihine kadar Maliye veznesine iade edilecekti. Ancak Sayıştay komisyonu raporuna göre üzerinden üç yıl geçmesine rağmen para maliye veznesine iade edilmemişti. Tahsisatın 135.560 lirasıyla Adapazarı Ahşap-Demir (araba-vagon) Fabrikasından hisse senedi satın

⁵⁹⁹ **TBMM Zabıt Cerideleri**, Dönem 2, Birleşim 38, C:12, 21.01.1925, s. 239.

⁶⁰⁰ **TBMM Zabıt Cerideleri**, Dönem 2, Birleşim 38, C:12, 21.01.1925, s. 240.

⁶⁰¹ **BCA**,30-18-1-1, 12-66-10, 04.01.1925; Ek-13; **Resmî Gazete**, No.84, 23 Şubat 1925.

⁶⁰² Sayıştay, ödeneği bir mesul saymanın değil, doğrudan Ticaret Vekili Ali Cenani Bey'in alması dolayısıyla meseleyi kendi yetki alanı dışında görmüş ve konuyu TBMM'ye bildirmekle yetinmişti.

⁶⁰³ **TBMM Zabıt Cerideleri**, Dönem 3, Birleşim 52, Cilt:3, Divanımuhasabat Encümeni Raporu, s. 6.

alınmıştı. 10.500 lirası Ankara’da bir un fabrikası açılması için Dr. Fikret ve Mukbil Beylere kredi verilmişti. Kalan paranın 28.815 lirası, Adana’da İtidal şirketi müdürü Yusuf Lütü Bey’in zimmetinde kalmıştı. 3000 lira Eskişehirli Serhatzade Abdullah Bey’e verilmişti. 138.000 liraya dokunulmamıştı; 11.900 lira ise İş Bankası ile Sanayi ve Maden Bankası’nda bulunmaktaydı. Neticede 4 Mart 1928’de Sayıştay komisyonu Dâhili Nizamnamenin 169. Madde uyarınca Ali Cenani Bey hakkında meclis soruşturması açılması için konuyu Meclis Genel Kuruluna gönderiyordu⁶⁰⁴.

Basında bu günlerde gazete manşetlerini dolduran birinci mesele hala Yavuz-Havuz davasıydı. İhsan Bey’in Divan-ı Âli’de yargılanması devam etmekteydi. Zahire yolsuzluğuna ilişkin ilk haber ise 29 Şubat 1928’de Milliyet gazetesinde yer alıyordu. “*Kala kala hükûmete 140 bin lirası kalan 500 bin liradan ne haber?*” başlığıyla paylaşılan haberde meselenin iç yüzü tüm detaylarıyla zahire alımından sorumlu komisyon üyelerince anlatılmaktaydı. Haberde verilen paranın keyfi olarak amaç dışında kredi ve borçlanmalara harcandığı belirtiliyordu⁶⁰⁵. Sanayi ve Maden Bankası ise stok parasının ne şekilde harcandığına dair bilgi paylaşmayı “ticari sır” olduğu gerekçesiyle reddediyordu⁶⁰⁶.

10 Mart 1928 tarihinde mecliste bu konu görüşüldü. Ticaret eski Vekili ve Gaziantep Mebusu Ali Cenani Bey, parayı İş Bankası’ndan teslim aldığını söylüyordu. Cenani Bey, ödenek olan 500 bin lirayı İstanbul’da kurduğu bir komisyonun emrine verdiğini ve bu komisyonun 500 bin liralık sermaye ile 2 Milyon liralık iş yaptığını ifade etmişti⁶⁰⁷.

⁶⁰⁴ **TBMM Zabıt Cerideleri**, Dönem 3, Birleşim 52, Cilt:3, Divanımuhasabat Encümeni Raporu, s. 6-8; Afşar, *Yolsuzluk ve Usulsüzlük*, s. 94-95; Akan, *Mehmet Ali Cenani Bey’in Hayatı*, s. 151.

⁶⁰⁵ **Milliyet**, 29 Şubat 1928, s. 737; Akan, *Mehmet Ali Cenani Bey’in Hayatı*, s. 151.

⁶⁰⁶ “500 Bin Lira Kimlere Tevzi Edildi?”, **Milliyet**, 1 Mart 1928, s. 738.

⁶⁰⁷ **TBMM Zabıt Cerideleri**, Dönem 3, Birleşim 52, Cilt:3, 10.03.1928, s. 21-22. Afşar, *Yolsuzluk ve Usulsüzlük*, s. 95-96; Akan, *Mehmet Ali Cenani Bey’in Hayatı*, s. 152-153.

Resim 17. Ali Cenani Bey ve Zahir Olayı Gazetelerde⁶⁰⁸

Satın alınan tahıl Osmanlı Bankası vasıtasıyla İstanbul Şehremaneti, İzmir Belediyesi ve Karadeniz sahil vilayetlerine gönderilmişti. Komisyon 5000 ton Avusturalya buğdayı satın almış; bunun 1000 tonu İzmir'e gönderilmişti. Kalan 4000 bin ton buğdayda farklı zamanlarda İstanbul Şehremaneti'ne satılmıştı. İstanbul'dan Karadeniz sahilleri için 500 ton un satın alınırken, Adapazarı ve Romanya'dan mısır ithal edilmişti. Adana'dan da buğday alınmıştı ve İzmir'e gönderilmişti⁶⁰⁹.

Zahirenin bir bölümü muhacirlere kullanılmak üzere İskân Müdürlüğü'ne verilmiş ve ödemesi Maliye'ye takdim edilmişti. Karadeniz Vilayetlerine gönderilen zahirelerin hesapları ise azar azar alınacaktı. Hesabı alma işi hükûmetin izniyle o zaman kurulan Sanayi ve Maden Bankası'na devredilmişti⁶¹⁰.

Sayıştta raporuyla 2-3 noktada ayrıldıklarını belirten Ali Cenani Bey, Sayıştay komisyonunun "mesul sayman tayin edilmedi" ithamına cevaben İstanbul'da kurulan

⁶⁰⁸ *Milliyet*, 11 Mart 1928, s.748.

⁶⁰⁹ *TBMM Zabıt Cerideleri*, Dönem 3, Birleşim 52, Cilt:3, 10.03.1928, s. 21-22. Afşar, *Yolsuzluk ve Usulsüzlük*, s. 95-96; Akan, *Mehmet Ali Cenani Bey'in Hayatı*, s. 152-153.

⁶¹⁰ *TBMM Zabıt Cerideleri*, Dönem 3, Birleşim 52, Cilt:3, 10.03.1928, s. 22.

ve 500 bin liranın emrine verildiği zahire komisyonunun mesul sayman olduğunu söylüyordu. Cenani Bey'e göre parayı harcayan ve karar veren bu komisyondur ve mesuliyette onun olmalıydı. Kanunun 3.maddesine göre 1925 Ağustos'u sonuna kadar hesapların kapatılması ve paranın hazineye iadesi gerekiyordu. Bu maddeye itiraz eden Cenani Bey, 500 bin liranın zaten şehirlerin ihtiyacını karşılayabilecek bir miktar olmadığını, bunun için parayı bir sermaye gibi işlettiklerini hatırlatıyordu. "Bir taraftan zahire satın alınıyor, sonra bu zahire yerel yönetimlere satılıyordu. Elde edilen parayla da yeni alım satım yapılıyordu." Cenani Bey bu muamelelerin Ağustos'un son günü birden kesilmesinin mümkün olmadığını dile getiriyordu. Ağustos'un sonunda ancak alım-satım işlemlerini kesebildiklerini söyleyen Cenani Bey, elde kalan zahirenin ihtiyaç sahibi bölgelere azar azar satıldığını, bundan gelecek gelirlerinde toplanması için Sanayi ve Maden Bankası'na bırakıldığını belirtmişti⁶¹¹.

Bunun ardından "iki sene evvel Vekâlet'ten çekildim. Ondan sonra hesabâtın ne suretle cereyan ettiğini bilmiyorum" diyen⁶¹² Ali Cenani Bey'in savunması bu kadardı. Eski vekil anlaşılır noktaları açıklamıştı. Fakat paranın bazı kişi ve kurumların zimmetinde kalması gibi karanlıkta kalmış noktaları aydınlatmamıştı. Bu savunmanın Meclisi tatmin ettiği pek söylenemezdi. İstanbul Mebusu Yusuf Akçura, "Bu araba fabrikası nedir, ne vakit verilmiş?" diye ansızın sormuştu. Cenani Bey cevap veremeden Akçura, "Bu arabalar da un getirsin diye mi?" diye tekrar sormuş⁶¹³ ve konuyu 500 bin liranın 135 bin kûsur lirasının harcadığı Adapazarı Fabrikasına getirmişti.

Ali Cenani Bey cevaben zahire satışı sonrası ödemeler yavaş yavaş Sanayi ve Maden Bankası'nda birikirken; Adapazarı'ndaki Vagon tamir fabrikasının bir kısım hissesinin satın alındığını belirtiyordu. Daha önce aynı fabrikanın %25 hissesi Maliye Vekâleti'nce satın alınmıştı. Şimdi de Ticaret Vekâleti'nin bu hisseleri almasıyla

⁶¹¹ TBMM Zabıt Cerideleri, Dönem 3, Birleşim 52, Cilt:3, 10.03.1928, s. 22.

⁶¹² Ali Cenani Bey'in istifasının asıl sebebi bilinmese de sebep olarak Ticaret Vekâleti'nin bütçesinden Maliye Vekâleti lehine yarım milyon liralık bir kesinti yapılması olarak gösterilmektedir. Başvekil İsmet Paşa yakın arkadaşı Ali Cenani Bey'in istifasına engel olmaya çalışmış, fakat Cenani Bey istifasını geri çekmemişti. "Rahmi Bey Ticaret Vekili oldu", *Cumhuriyet*, 17 Mayıs 1926, s. 726.

⁶¹³ TBMM Zabıt Cerideleri, Dönem 3, Birleşim 52, Cilt:3, 10.03.1928, s. 22; Gençosman, *Yakın Tarihimizde Yolsuzluk*, s. 225; Afşar, *Yolsuzluk ve Usulsüzlük*, s. 96.

fabrikanın yarıdan fazla hissesinin sahibi hükümet olmuştu. Buna göre hükümet bu fabrikayı artık vagon tamiri hatta vagon inşası için “*mühim bir müessese*” halinde kullanabilirdi. Ali Cenani Bey olayı böyle görmekteydi⁶¹⁴.

Buna karşı Yusuf Akçura, “*Açlarla bunun alâkası nedir? Onu izah buyurun. Açlara ekmek yetiştirmek: üzere (size) para verilmişti. Bunun araba fabrikasıyla ne alâkası vardır?*” demişti⁶¹⁵.

Belki de Cenani Bey’in yaptığı işlem devletçilik politikası çerçevesinde de düşünülebilirdi⁶¹⁶. Zira bir tesisi devlet satın alıyor ve onu kendi politikaları doğrultusunda büyük bir fabrikaya dönüştürmeyi amaçlıyordu. Fakat Akçura’nın itirazı tamamen hukuka uygundu. Çünkü kanun maddesi çok açıktı. Zahire alımı için alınan para; zam ve karaborsaya engel olmak için kullanılacak ve bir yılı doldurmaksızın hazineye iade edilecekti. Fakat para iade edilmemişti. Hatta meclisin onayı alınmaksızın fabrika hissesi satın alınmıştı.

Cenani Bey, 20 seneyi aşkın siyasi hayatında hazineyi asla zarara uğratmadığını, bu olayda da memleketin menfaatini amaç edindiğini ve bir zarara sebep olmuşsa bunun mali sorumluluğunu kabul edeceğini belirtmişti. Yusuf Akçura ise Yavuz-Havuz davası kapsamında o günlerde Divan-ı Âli’de sanık olarak yargılanması devam eden Dr. Fikret Bey’e verilen parayı sorarak eski bakanı iğneliyordu⁶¹⁷. Cenani Bey, Ankara’da ekmek fiyatını düşürmek için bir un fabrikası kurmayı planladıkları sırada, Mülkiyeli Mukbil adlı birinin, Ertuğrul Mebusu Dr. Fikret Beyle birlikte Vekâlet’e bir değirmen inşa etmek için başvurduğunu söylemişti. Ali Cenani Bey de bu teklife olumlu yaklaşmıştı. Buna göre Fikret ve Mukbil Beyler, Ankara’da bir değirmen inşası için gereken arsayı bulmuş ve fabrika binası inşası için gereken parayı temin etmişlerdi. Yalnızca Avrupa’dan getirilecek makineler için Ticaret Vekâleti’nin kefil olmasını istemişlerdi. Vekâlet bu teklifi kabul etmiş ve bir sözleşme imzalanmıştı. Neticede fabrika kurulmuştu. Fakat girişimciler getirilen makinelerin taksitlerini

⁶¹⁴ TBMM Zabıt Cerideleri, Dönem 3, Birleşim 52, Cilt:3, 10.03.1928, s. 22-23.

⁶¹⁵ TBMM Zabıt Cerideleri, Dönem 3, Birleşim 52, Cilt:3, 10.03.1928, s. 23; Gençosman, **Yakın Tarihimizde Yolsuzluk**, s. 226; Afşar, *Yolsuzluk ve Usulsüzlük*, s. 96.

⁶¹⁶ Hatice Akan, “Erken Cumhuriyet Döneminde Bir Yolsuzluk Olayı: Ali Cenani Bey Davası”, **Sosyal ve Kültürel Araştırma Dergisi**, Cilt II, Sayı 3, Yıl 2016, s. 143.

⁶¹⁷ TBMM Zabıt Cerideleri, Dönem 3, Birleşim 52, Cilt:3, 10.03.1928, s. 23.

ödememişti; borcu kapatmak Vekâlet'e kalmıştı. Ali Cenani Bey buna karşılık Vekâlet'in makineleri haciz etmek için dava açtığını ve davanın hala sürdüğünü söylüyordu. Makinelerin değerinin ödenen borcu kapatacağını belirtiyordu⁶¹⁸. Ödeneğin harcandığı yerlerin tek tek sorulması karşısında Ali Cenani Bey bunalmıştı ve yaptığı her şeyi memleketin menfaati için yaptığını söylemişti⁶¹⁹.

5. Sayıştay Komisyonu ve Mebusların Eleştirileri

Sayıştay Komisyonu adına Aksaray Mebusu Kâzım (Gürel) Bey, mesul sayman meselesi hakkında Cenani Bey'e atfen “*Parayı bizzat kendileri aldığı için hesabını da kendileri vermek mecburiyetindedirler*” demektedir.

**Resim 18. “Sabık Ticaret Vekili Ali Cenani Bey evvelki günkü TBMM
İçtimasında kendisini müdafaa ederken...”⁶²⁰**

Çünkü Sayıştay, çok öncesinde konuyla alakalı Ticaret Vekâleti’ni birkaç kez yazarak uyarmış ve usulün uygun olmadığını belirtmişti fakat cevap alamamıştı. Ali Cenani Bey fiilen mesul durumundaydı. İkinci olarak Kâzım Bey, Adapazarı Fabrikasının hisselerinin alınmasına karşı ödeneğin belli şartlarla özel bir kanun çerçevesinde

⁶¹⁸ TBMM Zabıt Cerideleri, Dönem 3, Birleşim 52, Cilt:3, 10.03.1928, s. 23-24; Gençosman, *Yakın Tarihimizde Yolsuzluk*, s. 227-228; Afşar, *Yolsuzluk ve Usulsüzlük*, s. 97.

⁶¹⁹ TBMM Zabıt Cerideleri, Dönem 3, Birleşim 52, Cilt:3, 10.03.1928, s. 24.

⁶²⁰ *Milliyet*, 12 Mart 1928, s. 749.

çıkıldığını hatırlatarak, “*açlık mücadelesine tahsis edilen bir para ile gidip filan şirketin hisse senedi alınmaz*” diyordu⁶²¹.

Antalya Mebusu Rasih (Kaplan) Bey “1924 yılı bütçesini incelemekle görevli Sayıştay komisyonu burada mali bir sorumluluk tespit edip meclise bildirmiştir. Bu durumda meclisin görevi meselesi araştırmak için bir meclis soruşturma komisyonu kurmaktır” diyor ve soruşturma açılması yolunda görüş belirtiyordu. Öte yandan Rasih Bey, Cenani Bey’e hitaben “kendinizin savunarak çıkardığı bir kanunla ve yine kendi imzanızla aldığınız bir para için mesul saymanı da yine siz düşünmeliydiniz. Madem düşünmeden parayı aldınız mesuliyet sizindir” diyordu⁶²².

İstanbul Mebusu Yusuf Akçura, 1925’te kanun tartışılırken lehte görüş belirttiği için vicdan azabı çektiğini ifade ediyordu. O gün Denk Bütçe komisyonunun “yolsuzluğa teşne bir muameledir” uyarısına kulak asmadığını belirten Akçura, yolsuzluk ile cumhuriyet hükümetini yan yana getiremediğini söylemekteydi. Akçura, Cenani Bey’e fukara için verilen ekmek parasının hangi akla hizmet fabrikaya yatırıldığını sormuştu. Zahir parasıyla yapılan işlerin kanunda hiçbir yeri olmadığını ifade eden Akçura, “kanun çiğnenmiştir” demektedir⁶²³.

I. TBMM’nin vatanı kurtardığını II. TBMM’nin Türk ulusunu layık olduğu hayat şartlarına yükseltmek için geçmişten gelen zararlı kuruluşları temizlediğini. Belirten Akçura, III. TBMM’nin de Türk ulusunun namus ve şerefini korumak adına kötü yollara başvuran şahısları ayırmak ve temizlemekle mükellef olduğunu, buna benzer adımların daha önce atıldığı gibi yine atılacağını dile getiriyordu. Bunu bir “temizlik görevi” olarak tanımlayan Akçura, TBMM’nin bu yolda şiddetle yürümesi gerektiğinin altını çiziyordu. Ziya Paşa’nın saltanat dönemi yolsuzlukları için

⁶²¹ **TBMM Zabıt Cerideleri**, Dönem 3, Birleşim 52, Cilt:3, 10.03.1928, s. 24; Afşar, *Yolsuzluk ve Usulsüzlük*, s. 104-105; Akan, *Mehmet Ali Cenani Bey’in Hayatı*, s. 160-161.

⁶²² **TBMM Zabıt Cerideleri**, Dönem 3, Birleşim 52, Cilt:3, 10.03.1928, s.25; “Zahire Meselesinin Muhtelit Encümenine Verilmesine Mecliste Karar Verildi”, **Milliyet**, 11 Mart 1928; Gençosman, **Yakın Tarihimizde Yolsuzluk**, s. 228; Afşar, *Yolsuzluk ve Usulsüzlük*, s. 98.

⁶²³ **TBMM Zabıt Cerideleri**, Dönem 3, Birleşim 52, Cilt:3, 10.03.1928, s.25-26; “Vekâlet’ten Ayrıldığın İçin Mahsup Muamelatını Takibe İmkân Bulamadım”, **Son Haber**, 11 Mart 1928, S. 53-328;

söylediği beyitten⁶²⁴ alıntı yapan Akçura, artık saltanat döneminin bittiğini vurguluyordu⁶²⁵. Akçura'nın bahsettiği kötü yollara başvuran şahıs, Yavuz-Havuz davasıyla Divan-ı Âli'ye gönderilen İhsan Eryavuz olmalıydı. Akçura, bundan hareketle meclisin ikinci bir bakanı da Yüce Divan'a göndermesi gerekirse elinin titremeyeceğini dile getiriyordu⁶²⁶.

Ticaret eski Vekili Cenani Bey, “*Heyeti Celileniz bu meselenin nasıl meydana çıkmasını arzu ediyorsanız; ben de vaziyetimin tavazzuh etmesini arzu ediyorum. Binaenaleyh hakkınız vardır, istediğiniz encümene gönderin. Mücrim İsem anlaşılınsın, değilsem yine anlaşılınsın*” sözleriyle kendisi hakkında meclis soruşturması açılmasını istemişti. Önerge oylanmış ve kabul edilmişti⁶²⁷. Soruşturmayı Anayasa ve Adliye komisyonlarından oluşan karma komisyon yürütecekti.

6. Meclis Soruşturması Raporu ve Ödeneğin Harcanışı

Soruşturma komisyonu, görevlendirildiği 11 Mart 1928'ten itibaren tam 14 celse akdetmişti. Tüm defterleri incelemiş ve olaya dâhil tüm isimlerle konuşmuştu. İtham edilen eski Bakan Ali Cenani Bey birkaç kez isticvap edilmişti. 10 Nisan 1928 tarihinde raporunu Meclis Genel Kuruluna sunan Karma Komisyonun Başkanı Muğla Mebusu Yunus Nadi (Abalıoğlu) Bey, komisyon sözcüsü ise Giresun Mebusu Hakkı Tarık Bey idi⁶²⁸. Basının dava hakkındaki kanaati, Ali Cenani Bey'in milletin beş yüz bin lirasını israf etmiş veya kötüye kullanmış olduğu yönündeydi⁶²⁹.

⁶²⁴ Bahsi geçen beyit “Milyonla çalan mesned-i izzette ser-efraz, Birkaç kuruşu mürtekinin cây-ı kürektir.” Yüksek mevkiye milyonla çalanların başı dik iken, birkaç kuruş çalanın cezası kürektir anlamındadır. Gençosman, **Yakın Tarihimizde Yolsuzluk**, s. 231.

⁶²⁵ TBMM Zabıt Cerideleri, Dönem 3, Birleşim 52, Cilt:3, 10.03.1928, s.26; Gençosman, **Yakın Tarihimizde Yolsuzluk**, s. 230; Afşar, *Yolsuzluk ve Usulsüzlük*, s. 98.

⁶²⁶ TBMM Zabıt Cerideleri, Dönem 3, Birleşim 52, Cilt:3, 10.03.1928, s.33-34.

⁶²⁷ TBMM Zabıt Cerideleri, Dönem 3, Birleşim 52, Cilt:3, 10.03.1928, s. 33-34; ” 500 Bin Liralık Zahir Meselesi Mecliste Hararetli Münakaşalara Sebep Oldu”, **İkdam**, 11 Mart, 1928, S. 11095; Gençosman, **Yakın Tarihimizde Yolsuzluk**, s. 232; Afşar, *Yolsuzluk ve Usulsüzlük*, s. 100.

⁶²⁸ TBMM Zabıt Cerideleri, Dönem 3, Birleşim 61, Cilt:3, 14.04.1928, Karma Komisyon Raporu s. 1-2.

⁶²⁹ “Muhtelit Encümen”, **İkdam**, 12 Mart 1928, s. 11096; “Muhtelit Encümen Neye Karar Verdi”, **Son Haber**, 12 Mart, 1928, S. 54-329; “Davet Edilenler”, **İkdam**, 13 Mart 1928, S. 11097; Gençosman, **Yakın Tarihimizde Yolsuzluk**, s. 232.

21 Ocak 1925'te çıkan kanuna göre Ticaret Vekâleti zahire ve un ihtiyacını karşılamak için verilen ödeneği kullanacak, 1925 Ağustos'u sonuna kadar alım-satım işleminden gelen meblağ Maliye Veznesi'ne teslim edilecekti. Para işletilirken elde edilen gelir de “kazanç” olarak kaydedilerek hazineye teslim edilecekti. Hatta kanun çıkarılırken hükümet, para işletiminin 1925 yılı boyunca devamını istemiş, fakat Ticaret Encümeni bunu kabul etmeyerek kanunu 1925 Ağustos'u ile sınırlamıştı⁶³⁰.

Ali Cenani Bey'in emri veren ita amiri olmasının yanı sıra parayı alan “mesul sayman” olarak sorumlu sıfatını yüklediği belirtilmişti. Çünkü Cenani Bey 500 bin lirayı 31 Ocak 1925'te Genel Vezne'den kendi imzasıyla, Ticaret Vekâleti namına almıştı⁶³¹.

Komisyon tarafından çıkarılan hesaplara göre 500 bin liralık ödenekten bugüne dek devlet hazinesine yalnızca 14 bin 437 lira⁶³² ödeme yapılmıştı. Vekâlet'e ait mevcut hesaplarda; Sanayi ve Maden Bankası'nda 21 bin 387 lira, İş Bankası'nda ise yalnızca 5 liracık bulunmaktaydı. Kalan paranın 132 bin 88 lirası ise paranın işletilmesindeki muameleden doğan zarar olarak deftere kaydedilmişti⁶³³. Öte yandan ticari işlerde zarar etmek pek mümkün bir durumdu. Ancak çıkan kanunda zarar edilmesi pek düşünülmediği için buna göre bir hüküm de konulmamıştı⁶³⁴.

Vezneye ödenen, bankalarda bulunan ve zarar edilen miktar çıkarıldığında 500 bin liradan geriye 332 bin 140 lira kalıyordu ki bu para çeşitli borçluların hesaplarında bulunmaktaydı. Anlaşıldığı kadarıyla zahire ve un alındıktan sonra Sanayi ve Maden Bankası'na toplanan gelir vezneye geri ödenmek yerine yeni yatırımlar yapılmak için kullanılmıştı⁶³⁵.

⁶³⁰ TBMM Zabıt Cerideleri, 14.04.1928, Karma Komisyon Raporu s. 2.

⁶³¹ TBMM Zabıt Cerideleri, 14.04.1928, Karma Komisyon Raporu s. 3.

⁶³² Geçen miktarın kuruluş vs. detayları hesap özetinde verilecektir.

⁶³³ Komisyon 132 bin lira zarar olduğunu tespit etmişti. Fakat bu zararın ekmek fiyatının artışını engellemek için mi? Yoksa yanlış ekonomik tercihler neticesinde mi oluştuğunun anlaşılamadığı belirtilmişti.

⁶³⁴ TBMM Zabıt Cerideleri, 14.04.1928, Karma Komisyon Raporu s. 3; Kocaman, *Basında Ali Cenani Bey*, s. 43.

⁶³⁵ TBMM Zabıt Cerideleri, 14.04.1928, Karma Komisyon Raporu s. 3.

6.1. Adapazarı Fabrikası

Adapazarı Ahşap ve Demir Malzeme Anonim şirketi 500 bin liralık ödenekten en fazla paranın harcandığı yerd. 8 Temmuz 1925'ten itibaren şirketin temsilcileri Hacı Ahmetzade Necip ve Nafiz biraderlere Sanayi ve Maden Bankası'ndan krediler açılmıştı. Bu kredi borçlarının 22 Ağustos 1925 tarihine kadar 7500 lirası nakden geri ödenirken, Kalan borç şirketin 2509 adet hisse senedinin tanesi 30 liradan alınmasıyla kapanmıştı. $2509 \times 30 = 75$ bin 270 Lira değerinde hisse senedi alınmıştı. Ayrıca bu fabrikanın 4'te 1 hissesi daha önce yine hükümetçe alınarak devletleştirilmişti⁶³⁶.

20 Aralık 1925 ve 9-10 Ocak 1926 tarihlerinde yine Vekil Bey'in emri üzerine Adapazarı şirketinin 2003 adet hissesi yine tanesi 30 liradan satın alınmıştı ve mülkiyeti Sanayi ve Maden Bankası'nın stok hesabına kaydedilmişti. $2003 \times 30 = 60$ bin 90 Lira tutarında hisse senedi daha satın alınmıştı. Buna göre zahire stoku için ayrılan ödenekle Adapazarı şirketinin toplam 135 bin 360 lira değerindeki 4512 adet hisse senedi Ticaret Vekâleti tarafından satın alınmıştı. Akabinde Ticaret Vekâleti bu hisselerin Maliye Vekâleti'ne devredilmesine karar vermişti. Fakat Maliye Vekâleti, hisse senetlerini "kazanç" olarak kaydetme imkânı olmadığını, hisse senetlerinin kabul edilemeyeceğini belirtmişti⁶³⁷.

Hisse senetleri dışında Sanayi ve Maden Bankası'ndaki stok hesabından Ticaret Vekâleti'nin emri üzerine Adapazarı şirketine 23 Kasım 1925 tarihinde 19 bin 500 liralık bir ödeme yapılmıştı. Kısa bir süre sonra 5 Ocak 1926 tarihinde ise Adapazarı şirketine 15 bin lira daha verilmişti. Kısacası Ali Cenani Bey'in de kabul ettiği üzere hisse senetleri yanında Adapazarı şirketine 34 bin 500 liralık kredi de açılmıştı⁶³⁸.

⁶³⁶ TBMM Zabıt Cerideleri, 14.04.1928, Karma Komisyon Raporu s. 4; Afşar, *Yolsuzluk ve Usulsüzlük*, s. 103-104.

⁶³⁷ TBMM Zabıt Cerideleri, 14.04.1928, Karma Komisyon Raporu s. 4.

⁶³⁸ TBMM Zabıt Cerideleri, 14.04.1928, Karma Komisyon Raporu s. 4; Afşar, *Yolsuzluk ve Usulsüzlük*, s. 105.

6.2. Dr. Fikret ve Mukbil Bey

Mukbil Bey öteden beri Ankara’da bir un fabrikası açmanın karlı bir iş olacağı kanaatindeydi. Fakat Ticaret Vekâleti’nin teşvik-i sanayi bütçesinin darlığı sebebiyle istediği teşviki alamamıştı. Stok kanunun çıktığını duyan Mukbil Bey, tanıdıkları yardımıyla Ticaret Vekâleti’ne 1 Mart 1925’te bir dilekçe göndermişti. Dilekçesinde stok kanununun memlekette ekmek fiyatını düşük tutmayı amaçladığını belirten Mukbil Bey, kendisine 15 bin franklık bir teşvik verildiği takdirde Ankara’da ekmek fiyatını 2-4 kuruş aşağı çekmeyi vaat etmişti⁶³⁹.

Fakat Ticaret Vekili Ali Cenani Bey, bu teşvikin stok parasından değil, teşvik-i sanayi bütçesinden verilmesi gerektiğini belirterek bu teklifi reddetmişti. Ancak daha sonra Yavuz davasından tanıdığımız Ertuğrul (Bilecik) Mebusu Dr. Fikret Bey olaya dâhil olarak, Mukbil Bey ile iş birliğine girişmişti ve Ticaret Vekâleti nezdinde girişimde bulunarak 1 Mart’tan beri kuru kâğıt halinde bulunan dilekçenin dikkate alınarak bir sözleşme haline gelmesini sağlamıştı. Dr. Fikret Bey, 12 Mayıs 1925’te Ticaret Vekili Ali Cenani Bey ve girişimci Mukbil Bey’in arasında imzalanan sözleşmeye imza koyan bir diğer isimdi. Ankara un fabrikası için makineler Avrupa’dan getirilecekti. Bunun bedeli 47 bin franktı.

Sözleşmeye göre Ticaret Vekâleti için Dr. Fikret ve Mukbil Beylere 15 bin frank yani 5415 lira ödeme yapmıştı. Kalan 32 bin İsviçre Frangı borcun yarısına da Ticaret Vekâleti kefil olmuştu. Fakat her şey planlandığı gibi gitmemişti. Öncelikle Vekâlet adına gönderilmesi gereken makineler Fikret ve Mukbil Beyler adına gönderilmişti. Dahası bu şahıslar makinelerin taksitlerini de yatırmamıştı. Bu da yetmezmiş gibi yine Fikret ve Mukbil Beyler, makineleri teminat göstererek İş Bankası’ndan bir istikrazda bulunmuşlardı. Bugün ise İş Bankası alacakları için makineleri haczetme kararındaydı. Sözleşmeye göre fabrikanın Vekâlet’e devri gerekirken böyle bir adım da henüz atılmamıştı⁶⁴⁰.

⁶³⁹ **TBMM Zabıt Cerideleri**, 14.04.1928, Karma Komisyon Raporu s. 4; Afşar, *Yolsuzluk ve Usulsüzlük*, s. 101; Akan, *Mehmet Ali Cenani Bey’in Hayatı*, s. 169-171.

⁶⁴⁰ **TBMM Zabıt Cerideleri**, 14.04.1928, Karma Komisyon Raporu s. 5; Afşar, *Yolsuzluk ve Usulsüzlük*, s. 102.

6.3. Diğer Borçlar ve Harcamalar

İstanbul Şehremaneti'ne devredilen unların bir kısmı Millî Müdafaa Vekâleti'ne satılmıştı. 337 bin 500 kg un bedeli 74 bin 992 lira idi. Ankara Merkez Komutanlığı tarafından bu borcun 30 bin lirası 4 Haziran 1925'te ödenmişti. Kalan 44 bin 992 lira borçta 27 Haziran tarihinde ödenirken, bu para stok hesabına kayıt edilmemişti. Ayrıca 900 kg un bedeli 200 lira eksik bulunduğu için Ticaret Vekâleti'nin en azından resmîyette Millî Müdafaa Vekâleti'nden 45 bin 192 lira alacağı görünmekteydi⁶⁴¹.

Samsun'a çıkarılan 1000 ton mısırın 271 bin 890 kg'ı Samsun İskân Müdüriyetine gönderilmişti. Bunun bedeli olan 23 bin 365 liradan 12 bin lirası müdüriyetçe ödenirken, geriye 11 bin 365 lira borç kalmıştı. Giresun ve Rize Vilayetlerinde de gönderilen mısır karşılığında tahsil edilmeyen borçları bulunuyordu⁶⁴². Bunlar dışında Eskişehir'de bir un fabrikası kurulması için Serhatzade Abdullah Bey'e 3000 bin lira verilmişti⁶⁴³. Son olarak 27 Eylül ve 11 Ekim 1925 tarihlerinde Ali Cenani Bey'in onayı ile Ticaret Vekâleti emini Mustafa Kadri Bey bankadaki stok parasından 7500 lira çekmiş ve bu para Ticaret Vekâleti personeline avans olarak dağıtılmıştı. Daha sonra bu para memurların maaşından kesilerek bankaya iade olunmuştu. Fakat 7500 liradan ancak 5200 lirası iade edilmişti. 2480 lira iade edilmeyerek zarar olarak kalmıştı⁶⁴⁴. Yapılan satışlar alış fiyatına olduğu için ortaya çıkan zararların giderilmesi de mümkün olmamıştı.

Karma komisyon, zahire ve un satın alınması için Ticaret Vekâleti'nin emrine verilen ödeneğin kanuna aykırı olarak maksadı dışında harcandığına ve Ticaret Vekâleti'nin kanunla memur tayin edildiği bir işi savsakladığına hükmetmişti. Para devlet hazinesine iade edilmediği için hazinenin zarara uğratıldığını belirten komisyon raporu mali ve cezai mesuliyetler olması nedeniyle Ali Cenani Bey'in görevini kötüye kullanma suçundan yargılanması gerektiğini belirtmişti⁶⁴⁵.

⁶⁴¹ Kocaman, *Basında Ali Cenani Bey*, s. 45-46.

⁶⁴² Kocaman, *Basında Ali Cenani Bey*, s. 46.

⁶⁴³ TBMM Zabıt Cerideleri, 14.04.1928, Karma Komisyon Raporu s. 5.

⁶⁴⁴ Kocaman, *Basında Ali Cenani Bey*, s. 46.

⁶⁴⁵ TBMM Zabıt Cerideleri, 14.04.1928, Karma Komisyon Raporu s. 5; Gençosman, *Yakın Tarihimizde Yolsuzluk*, s. 232; Akan, *Mehmet Ali Cenani Bey'in Hayatı*, s. 178.

Komisyon Cenani Bey'in başka meselelerde de mesuliyetine rastlamıştı⁶⁴⁶.

- Sayıştay kanunu devlet adına parayı alan sayman ile ödeme emrini veren ita amirinin aynı kişi olamayacağını açıkça belirtmesine karşın, Ali Cenani Bey'in Vekâlet adına parayı bizzat alması ve harcanmasına yine bizzat karar vermesi,
- Karadeniz sahillerine gönderilen mısır sözleşmeye göre yarısı Trabzon yarısı Samsun'a çıkarılması gerekirken, mısırın tamamının Samsun'a çıkarılması,
- 11 Mart 1925'te Samsun'a çıkarılan mısırların ne olacağı hakkında gelen yazıya 5 Nisan'a kadar cevap vermeyerek eldeki mısırın bozulmasına sebep olmak,
- Adana'dan zahire alımı için yapılan sözleşmeye teminat maddesi koydurmayarak devlet aleyhine bir iş yapmak, fiilleri sebebiyle ceza kanunun 102.maddesi uyarınca eski vekil Ali Cenani Bey'in memuriyet görevinde özensizlik ve ihmal suçu işlediği raporda belirtilmekteydi.

7. Ali Cenani Bey'in Meclisteki son Müdafaası

14 Nisan 1928 tarihinde TBMM, zahire yolsuzluğu hakkındaki soruşturma raporunu görüşmek için toplanıyordu. Başvekil İsmet Paşa'da oturuma katılanlar arasındaydı⁶⁴⁷. Ticaret eski Vekili Ali Cenani Bey, "...hayatımda görevimi kötüye kullanmadım. Kendi menfaatime vatan menfaatini daima tercih ettim" diyordu⁶⁴⁸.

Cenani Bey, Adapazarı şirketi hisselerini devletin menfaati için aldığını ve vicdanının rahat olduğunu ve devlete bir fabrika kazandırdığını söylüyordu. İkinci olarak Ankara ve Eskişehir'de değirmen yaptırmaya uğraştığını söyleyen Cenani Bey, Eskişehir un fabrikası için Serhatzade Abdullah Bey'e verilen 3000 liralık avansın iade edildiğini, Ankara'daki un fabrikası için verilen avansın daire tarafından nedense takip

⁶⁴⁶ TBMM Zabıt Cerideleri, 14.04.1928, Karma Komisyon Raporu s. 6-7.

⁶⁴⁷ "Ali Cenani Bey Divan-ı Âli'ye Sevk Ediliyor", Cumhuriyet, 15 Nisan 1928, s. 1413.

⁶⁴⁸ TBMM Zabıt Cerideleri, Dönem 3, Birleşim 61, Cilt:3, 14.04.1928, s. 133; "Ali Cenani Bey'in Bi-sud Müdafaası", Ahenk, 15 Nisan 1928, S. 10417; Afşar, Yolsuzluk ve Usulsüzlük, s. 110.

edilemediğini fakat en azından bugün Ankara’da bir değirmen yapılmış olduğunu belirtiyordu⁶⁴⁹.

Mesul sayman meselesi hakkında Cenani Bey, kanuna göre sayman tayin etmesi gerekenin kendisi değil Maliye Vekâleti olduğunu ve mesuliyetin de ona ait olduğunu söylüyordu⁶⁵⁰.

Karadeniz kıyı kentlerine gönderilen mısırla ilgili Samsun’dan Ticaret Vekâleti’ne 11 Mart’ta bir mektup gönderilmişti. Bozulmaya başlayan mısırın bir an önce ihtiyacı olan mahallere sevki için izin istenmişti. Ancak Ticaret Vekâleti buna 5 Nisan 1925’te yani 24 gün sonra cevap vermişti. Ali Cenani Bey bu konuyu Dâhiliye Vekili ile görüştüğünü fakat o dönemde Şeyh Sait İsyanı⁶⁵¹ dolayısıyla hükümetin tüm dikkatini isyana verdiğini hatırlatıyordu, dolayısıyla isyan nedeniyle mısır meselesi tabir caizse arada kaynamıştı⁶⁵².

Adana’da satın alım sözleşmesine teminat maddesi koydurulmamasına ilişkin Cenani Bey, “satın alım yapılan tüccar güvenilirse teminat maddesine gerek yoktur” diyordu ve iş yaptığı Yusuf Lütfi Bey’in Adana’nın en güvenilir tüccarı olduğunu belirtiyordu. Ayrıca Cenani Bey, satın aldıkları zahirenin iyi kalitede ve normal piyasa fiyatlarına uygun olarak alındığını çeşitli raporla kanıtlandığını ifade etmekteydi⁶⁵³.

Ali Cenani Bey, paranın Maliye’ye zamanında iade edilmemesi konusundaki ifadeleri dikkat çekiciydi. Durumu kabul eden Cenani Bey “evet, hesaplar zamanında kapatılamamıştır” diyor ve soruyordu. “Sayıştay kurulduğundan beri pek çok hesabı tetkik etmiştir. Acaba hepsi eksiksiz midir? Bugüne kadar hangi hesap memuruna ceza verilmiştir?” Sayıştay raporları incelenirse hükümetin pek çok işinde eksiklikler bulunabileceğinin altını çizen Cenani Bey, burada önemli olanın, eksikliğin nedeni olduğunu söylüyor ve komisyon raporunun da ortaya koyduğu üzere kendilerinin çalıp

⁶⁴⁹ **TBMM Zabıt Cerideleri**, Dönem 3, Birleşim 61, Cilt:3, 14.04.1928, s. 133-134; “Meclis Hükümünü Verdi. Ali Cenani Bey Divan-ı Âli’ye Verildi”, **İkdam**, 15 Nisan 1928, S. 11128.

⁶⁵⁰ **TBMM Zabıt Cerideleri**, Dönem 3, Birleşim 61, Cilt:3, 14.04.1928, s. 134; **Ahenk**, 15 Nisan 1928, S. 10417; Afşar, *Yolsuzluk ve Usulsüzlük*, s. 104-105.

⁶⁵¹ Bkz. İhsan Şerif Kaymaz, “Şeyh Sait Ayaklanması”, Atatürk Ansiklopedisi, Çevrimiçi <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/seyh-sait-ayaklanmasi/> , 27.11.2023.

⁶⁵² **TBMM Zabıt Cerideleri**, Dönem 3, Birleşim 61, Cilt:3, 14.04.1928, s. 134.

⁶⁵³ **TBMM Zabıt Cerideleri**, Dönem 3, Birleşim 61, Cilt:3, 14.04.1928, s. 134-135; **İkdam**, 15 Nisan 1928, S. 11128; Afşar, *Yolsuzluk ve Usulsüzlük*, s. 108.

çırpmadığını belirtiyordu. Eksikliler için bugün eğer diğer bakan arkadaşlarının da bakanlık hesapları kontrol edilirse, eksiksiz ve hatasız çıkabilecek pek az arkadaşı olduğunu belirtiyordu. Bu sözler mebuslar tarafından hayret içeren “ooh” sedalarıyla karşılanırken, Ali Cenani Bey’e göre bu mesele Sayıştay’ın elindeki noksanlı onlarca dosyadan bir tanesinin “zaruretle” veya “kasti” olarak seçilip Meclis Genel Kuruluna getirilmesinden ibaretti. Cenani Bey, Bu meselenin sonunda beraat edeceğinden emin olduğunu söylüyordu ⁶⁵⁴.

8. Karma Komisyonu adına Hakkı Tarık Bey’in Cevapları

Soruşturma komisyonu adına Giresun Mebusu Hakkı Tarık (Us) Bey, Ali Cenani Bey’e hitaben “Sayman istemek Ticaret Vekili’ne ait bir vazifeydi” diyerek söze başlıyordu. Hakkı Tarık Bey, kendisini mesuliyetten sıyırmak için suçu Maliye Vekâleti ve Sayıştay’a yüklemenin Cenani Bey’i mesuliyetten kurtarmayacağını belirtiyordu. Hakkı Tarık Bey, 31 Ağustos 1925’e kadar yalnız un ve zahire parası olarak kullanılacağı özel kanunla belirlenmiş bir ödenekten, eski vekil Cenani Bey’in keyfine göre kimdir nedir belli olmayan kişilere krediler açtığını söylemekteydi. Stok parasından kredi vermenin açıkça kanunu çiğnemek olduğunu belirten Hakkı Tarık Bey, hukuken bunun adının görevini kötüye kullanmak olduğunun altını çiziyordu⁶⁵⁵.

Hakkı Tarık Bey, Adapazarı şirketi meselesini “kanun size belli süreliğine bu parayı veriyor ve siz parayı hazineye iade etmeniz gereken yerde gidip, hisse senedi alıyorsunuz. Kanun açıkça belirtiyor iade dışında size izin vermiyorum diyor” sözleriyle açıklıyordu. Bunun açıkça kanunu çiğnemek olduğunu tekrarlayan Hakkı Tarık Bey, bu şirketin hisselerinin alınmasının devlet menfaatine olduğu görüşünü paylaştığını dile getiriyordu. “*bu iş kanuna muvafık alarak yapılırsa idi*” diyen Hakkı Tarık Bey, Cenani Bey’e hitaben “bu konuyu Vekil iken meclise getirip anlatsaydınız,

⁶⁵⁴ TBMM Zabıt Cerideleri, Dönem 3, Birleşim 61, Cilt:3, 14.04.1928, s. 135; Gençosman, **Yakın Tarihimizde Yolsuzluk**, s. 235; **İkdam**, 15 Nisan 1928, S. 11128.

⁶⁵⁵ TBMM Zabıt Cerideleri, Dönem 3, Birleşim 61, Cilt:3, 14.04.1928, s. 135-136; **Ahenk**, 15 Nisan 1928, S. 10417; Afşar, *Yolsuzluk ve Usulsüzlük*, s. 102.

bu şirketi almak devletin lehinedir deseydiniz. Meclis sizi ret mi ederdi?” diye soruyordu⁶⁵⁶.

Hakkı Tarık Bey’e göre esas önemli olan nokta Meclisin kanun çıkartarak verdiği bir kararı Vekil Bey’in “ben daha iyi bilirim”, “*benim dediğim olacaktır, bu parayı istediğim yerde kullanabilirim.*” Diyerek kanunu hiçe sayabilmesiydi. Hakkı Tarık Bey, “*bilhassa benim şahsen mücadele etmek istediğim zihniyet bu zihniyettir*” demektedir. Hakkı Tarık Bey isim vermeden Divan-ı Âli’de yargılanan eski Ertuğrul (Bilecik) Mebusu Dr. Fikret Bey’i de eleştiriyordu. “Ankara un fabrikası gündeme geliyor. Mukbil Bey diye biri bir teklifte bulunuyor. Cenani Bey takdir edilesi biçimde bu mesele teşvik-i sanayi bütçesinden teşvik alır, stok parasından değil diyerek teklifi reddediyor. Fakat ne oluyorsa araya bir zat giriyor ve sözleşme imzalanıyor. Bu nasıl iş?” sözleriyle⁶⁵⁷ duruma tepki gösteriyordu⁶⁵⁸.

Ali Cenani Bey’in “hatalar yaptık ama kasıtlı değildi” şeklindeki sözlerine cevaben “o zaman her memur kanunsuzluk yapar sonunda da masumuz kastımız yoktu bahanesine sığınır” diyen Hakkı Tarık Bey, “*adalet böyle bir şeye göz yumamaz*” diyordu⁶⁵⁹.

Hakkı Tarık Bey, Samsun ve Trabzon’a mısır gönderilmesi kararı olduğunu, fakat Vekil Bey’in emri ile mısırın tamamının Samsun’a çıkarıldığını belirtmişti. Ardından bazı acı gerçekleri dile getirtmişti. Samsun’dan Trabzon’a gönderilen mısırlar filizlenmiş ve çürümüş bir haldeydi. Öyle ki Ziraat ve Dâhiliye Vekâletleri bu mısırların tamamen bozuk olduğunu ve hayvanlara dahi yedirilemeyeceğini fenni raporlarla ortaya koymuştu. Fakat Giresun vilayetinde açlık baş gösterince hayvanlara dahi verilemeyecek bu mısırlar halka parayla satılmıştı. Hakkı Tarık Bey bu durumu “*fecaat*” olarak niteliyordu. Giresun ve çeşitli vilayetlerde açlık baş göstermesine gelince Trabzon ve Rize valilerinin ifadesine göre merkeze mısırın yanında buğday

⁶⁵⁶ **TBMM Zabıt Cerideleri**, Dönem 3, Birleşim 61, Cilt:3, 14.04.1928, s. 136; **Ahenk**, 15 Nisan 1928, S. 10417; Afşar, *Yolsuzluk ve Usulsüzlük*, s. 101.

⁶⁵⁷ **TBMM Zabıt Cerideleri**, Dönem 3, Birleşim 61, Cilt:3, 14.04.1928, s. 136-137; **Ahenk**, 15 Nisan 1928, S. 10417.

⁶⁵⁸ Kocaman, bu zatın Ticaret Vekâleti eski Müsteşarı Vahit Bey olduğu üzerinde durmaktadır. Bkz. Kocaman, *Basında Ali Cenani Bey*, s. 45-46.

⁶⁵⁹ **TBMM Zabıt Cerideleri**, Dönem 3, Birleşim 61, Cilt:3, 14.04.1928, s. 137.

gereksinimi olduğu da belirtilmişti⁶⁶⁰. Hatta buna karşı bölgeye gönderilmek üzere 7000 çuval un dahi satın alınmıştı. Fakat görüldüğü üzere bunların hiçbirisi ihtiyacı karşılayama yeterli olmamıştı. Samsun'a çıkan mısırların bozulma nedeni ise Samsun'da Vali Bey'in tahsis ettiği ambarın duvarının çürük olup fırtına sırasında yıkılması ve mısırların ıslanmasıydı⁶⁶¹.

Hakkı Tarık Bey yaptıkları tahkikat neticesinde Ali Cenani Bey'in görevini suiistimal ettiği sonucuna ulaştıklarını söylüyor ve Meclis Genel Kurulundan karma komisyon raporunun kabul edilmesini talep ediyordu. TBMM Başkanı Kâzım (Özalp) Paşa, komisyon raporunu reye sunmuş ve Meclis Cenani Bey'in Divan-ı Âli'ye sevkini kabul etmişti. Bu şekilde Ticaret eski Vekili Ali Cenani Bey, Cumhuriyet tarihinde Yüce Divan'a gönderilen ikinci bakan olmuştu⁶⁶².

Yavuz-Havuz davası nedeniyle zaten kurulu olan Divan-ı Âli'de mahkeme 26 Nisan 1928'de başlayacaktı. Fakat ne toplumda ne de basında Zahire Yolsuzluğu davası Yavuz-Havuz davasında olduğu gibi bir heyecan ve ilgi uyandırmamıştı. Kimileri bunun nedenini Cenani Bey'in masum olmasına bağlıyordu. Buna göre İsmet Paşa'nın Topçu İhsan'ı Divan-ı Âli'ye göndermesi İş Bankası'na karşı bir hareketti. İsmet Paşa'nın yakını olan Cenani Bey'in Divana sevkı ise İş Bankası'nın intikamıydı⁶⁶³. Bu ileri de üzerinde duracağımız bir ihtimal. Öte yandan bu davaya ilginin daha az olmasının nedenlerini düşünersek; zahire davasında konu edinilen 500 bin liralık tahıl alımı iken, Yavuz davasında konu edilen memleketin denizlerdeki en önemli silahı Yavuz zırhlısıydı.

Buna binaen Başvekil'in iki yolsuzluk davası sırasında böylesine farklı tutumlar takınması şaşırtıcıydı. Yavuz davası sırasında Başvekil'in öne çıkmaktan geri kalmayarak, Bahriye eski Vekili'ni ağır suçlarla itham etmesi, elbette basının ve toplumun Yavuz davasına daha fazla ilgi göstermesine neden olmuştu. Fakat İsmet

⁶⁶⁰ **TBMM Zabıt Cerideleri**, Dönem 3, Birleşim 61, Cilt:3, 14.04.1928, s. 137; Afşar, *Yolsuzluk ve Usulsüzlük*, s. 108.

⁶⁶¹ Kocaman, *Basında Ali Cenani Bey*, s. 39-41.

⁶⁶² **Resmî Gazete**, No.866, 17 Nisan 1928; **TBMM Zabıt Cerideleri**, Dönem 3, Birleşim 61, Cilt:3, 14.04.1928, s. 138; Gençosman, **Yakın Tarihimizde Yolsuzluk**, s. 235; **İkdam**, 15 Nisan 1928, S. 11128.

⁶⁶³ Bu iddia ileri ki bölümlerde değerlendirilecektir; Bkz. Akan, "Erken Cumhuriyet Döneminde Bir Yolsuzluk Olayı".

Paşa, zahire davasında önceki tutumunun tam aksine sessiz kalmayı tercih etmişti ki bu yukarıda bahsedilen intikam veya çatışma ihtimallerini güçlendiren bir husustu.

Ali Cenani Bey'in savunmasında “diğer Vekilleri de araştırın temizini bulamazsınız” gibisinden sözler sarf etmesi meclisin “ooo” nidalarını hak edecek derece de şaşırtıcıdır. Bu durum Ali Cenani Bey'in yaptıklarında bir yanlışlık görmediğini de aslında ispatlamaktadır. Zira o yaptıysa diğer vekiller de benzer işler yapmıştır. Bu dava ise ciddi bir suç olmanın Cenani Bey'in “*kasti*” nedenlerle vebal altına koyulmak istenmesiydi. En azından Cenani Bey'in düşüncesi buydu.

Ayrıca *Cumhuriyet* gazetesinin haberine göre⁶⁶⁴ Ali Cenani Bey'in ilk elden 1926 yılında bakanlıktan istifa etme sebebi Vekâleti'nin bütçesinden 500 bin liralık bir kesinti yapılmasıydı. Bu durum akla şu fikri getirmektedir. Bakanlar Kurulu zahire stoku yapılması için 1925'te Cenani Bey'in emrine verilen 500 bin liralık ödeneğin başka işlerde harcandığının ve geriye ödenmediğinin farkındadır. Bu duruma karşılık olarak 1926 yılında Cenani Bey'in Vekâleti'nden yine 500 bin liralık bir bütçe kesintisi yapılıyor ve başka bir Vekâleti'n emrine tayin ediliyordu. Bunu kabul etmeyen Ali Cenani Bey de sağlık sebeplerini gerekçe göstererek bakanlıktan istifa ediyordu.

Değinmek istediğimiz bir başka husus; Ertuğrul Mebusu Fikret Bey'in şahsında mebusların, sahip oldukları mebusluk mevkiini kullanarak şahsi menfaat elde etmeleri idi. Bu genel bir rahatsızlıktı. Zira hem firariler meselesinde hem Yavuz davasında hem de zahire davasında mebusların komisyonculuk yaparak bakanlıklarda teşebbüste bulundukları örnekleriyle görülmüştü. Öte yandan bu rahatsızlığın giderilmesi adına 1927 Genel Seçimlerinde 29 Ağustos 1927 tarihinde Cumhuriyet Halk Fırkası Genel Başkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, Halk Fırkası mebus namzetlerinin uymak mecburiyetinde oldukları beş maddelik bir tamim yayınlamıştı⁶⁶⁵. Bu tamim de Cumhurbaşkanı Gazi Paşa, “*Cumhuriyet Halk Fırkası'na mensup mebusların mebusluk sıfatını hususi hayat-ı iktisadiyeleri için*” kullanmalarını

⁶⁶⁴ “Rahmi Bey Ticaret Vekili oldu”, *Cumhuriyet*, 17 Mayıs 1926, s. 726.

⁶⁶⁵ “Büyük Reisimiz Gazi Paşa Hazretlerinin Beyannamesi”, *Açık söz*, 31 Ağustos 1927, S. 2036; Ek-17; *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2006, s. 581

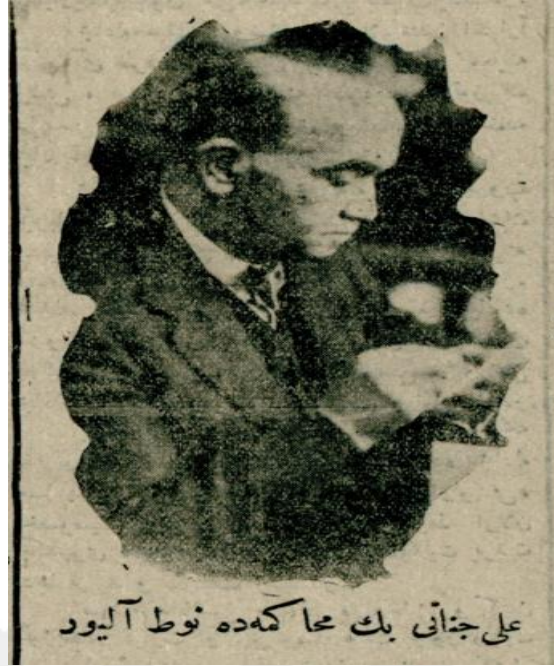
katiyen yasaklıyordu. Bu durumun en yüksek makam tarafından kesin olarak yasaklanması; en azından devlet başkanının konuya bakış açısını göstermekteydi.

9. 500 Bin Lira Hesap Özeti⁶⁶⁶

1- Sanayi ve Maden Bankası nakden mevcut:	21,387 Lira 72 kuruş
2- İş Bankası Ankara Şubesinde mevcut:	5 Lira
3- Hazineye teslim edilen mevcut:	14,377 Lira 96 kuruş
4- Hisseler ve borç senetleri:	135,360 Lira
5- Adapazarı Fabrikasına verilen krediler:	34,500 Lira
6- Dr. Fikret ve Mukbil Beylere verilen:	5,415 Lira 22 kuruş
7- Savunma Bakanlığındaki alacak:	45,192 Lira
8- Samsun İskân Müdüriyetinden alacak:	11,365 Lira 53 kuruş
9- Giresun mısırlarından kalan bakiye:	3,027 Lira 99 kuruş
10-Rize mısırlarından kalan bakiye:	1,956 Lira 32 kuruş
11- Ticaret Vekâleti'nden memurlara dağıtılan avans:	2,480 Lira
12- Adanalı Yusuf Lütfi Beyde (çuvallara ilişkin):	61 Lira 96 kuruş
13- İstanbul Şehremaneti'nden alacak:	92,781 Lira 45 kuruş
14- Zarar:	132,088 Lira

Toplam 500.000. Lira

⁶⁶⁶ Kocaman, *Basında Ali Cenani Bey*, s. 44.

Resim 19. Ali Cenani Bey Muhakemesinde Not Alıyor⁶⁶⁷

10. Ali Cenani Bey Divan-ı Âli'de

Cumhuriyet tarihinin ikinci Divan-ı Âli'si 26 Nisan 1928 tarihinde toplanmıştı⁶⁶⁸. Mahkeme heyeti Yavuz davasına bakan heyetti. Mahkeme Başkanı yine İhsan Bey, Başsavcı da yine Yusuf Nihat Bey idi. Sanık Ali Cenani Bey ise mahkeme salonuna pek yabancı sayılmazdı. Çünkü Yavuz davası sırasında 20 Şubat 1928 tarihli oturumda tanık olarak ifade vermişti⁶⁶⁹. Şimdi ise fark tanık iskemlesi yerine sanık iskemlesinde oturuyor olmasıydı. Dikkat çeken bir detay sanığın yanı başında Yavuz davasından farklı olarak parlak süngüleriyle jandarma zabitleri bulunmuyordu. Bu durum Ali Cenani Bey'in tutuksuz yargılanmasında kaynaklanıyor olmalıydı⁶⁷⁰.

Başsavcının iddianamesinde Ticaret Vekâleti emrine verilen 500 bin liranın, sorumlu bir hesap memuru tayin edilmeden doğruca Vekil Cenani Bey tarafından alınması ve kullanım amacı dışında harcanması sebepleriyle Ali Cenani Bey'in

⁶⁶⁷ **İkdam**, 28 Nisan 1928, S. 11141.

⁶⁶⁸ "Ali Cenani Bey'in Mahkemesine Başlandı", **İkdam**, 27 Nisan 1928, S. 11140.

⁶⁶⁹ "Divan-ı Âli'de Dünkü Mahkeme", **Son Haber**, 21 Şubat 1928, S. 38-320.

⁶⁷⁰ "Sabık Ticaret Vekili Divan-ı Âli'de", **Açık Söz**, 27 Nisan 1928, S. 2234.

mesuliyetine rastlandığı bildirilmişti. İlâveten hazineye ödenmesi gereken paranın hesabı takip edilmeyerek bazı kişi ve kurumların zimmetine kalmasına sebep olunması nedeniyle Ali Cenani Bey'in mali mesuliyetinin görüldüğü belirtilmişti. Neticede Ali Cenani Bey'in memurluk vazifesini suiistimal etmek ve görevinde ihmal ve gevşeklik suçu işlemek sebepleriyle Anayasanın 102.maddesi uyarınca cezalandırılması mahkeme heyetinden talep edilmekteydi⁶⁷¹.

Davacı Maliye Vekâleti avukatı Selahattin Bey, Ali Cenani Bey'in vekilliği döneminde icra ettiği fiillerin tamamen kanuna aykırı olduğunu belirtmişti ve bahsi geçen 500 bin liranın müvekkili Maliye Vekâleti'ne kanunen iadesi icap etmesine rağmen ancak 14 bin küsur liranın iade edildiğini söylemişti. Daha sonra Başkan, Cenani Bey'e dönerek stok meselesini sormuştu. Cenani Bey, vekil olduktan kısa süre sonra İstanbul'da ekmek fiyatlarının yükselmeye başladığını söylemişti. İstanbul Mebusları, buğday ithalatından gümrük vergisi alınmamasını teklif etmişlerdi. Fakat bu 3 Milyon Liralık vergi geliri kaybı yaratacağından kabul edilmemişti. Cenani Bey bu sırada Fransa'da aynı nedenlerle zahire stoku yapma kararı alındığını duyduklarını ve bunu örnek aldıklarını söylemişti⁶⁷².

Başkan İhsan Bey, *“Hadisenin bir ticari muamele olduğu ve bundan kâr ve zararında muhtemel bulunduğuna göre kanunun tanziminde bu nazar-ı dikkate alınmadı mı?”* diye sormuştu. Ali Cenani Bey, *“Filvaki hatıra gelmedi. Hakikatten bu böyle bir ticari muamelede kâr olduğu kadar zararda mevzubahistir. Bilahare gördüğümüz Fransız stok kanunu bu muamelede % 20 kadar bir zarar kabul etmişti.”* Cevabını vermişti. Paranın teslim alımı konusunda, masraf etmemek için hesap memuru işini Vekillik ile cem ettiğini belirten Ali Cenani Bey'e *“bu kanuna uygun mudur?”* diye sorulmuştu. Cenani Bey, *“mani yok, imkân vardır”* cevabını vermişti. Ayrıca hesap memuru tayininin Maliye Vekâleti'nin sorumluluğu olduğunu kaydeden Ali Cenani Bey, *“Ben neden muhatap tutuluyorum. Hesap memuru tayini işini*

⁶⁷¹ **İkdam**, 27 Nisan 1928, S. 11140; **Açık Söz**, 27 Nisan 1928, S. 2234; “Divan-ı Âli'de”, **Son Saat**, 27 Nisan 1928, S. 1116.

⁶⁷² **İkdam**, 27 Nisan 1928, S. 11140; Kocaman, *Basında Ali Cenani Bey*, s. 88-89.

Maliye'ye sorunuz.” demişti⁶⁷³. Bunlar dışında Ali Cenani Bey paranın nerelere harcandığı hakkında uzun bir izahatta vermişti.

Resim 20. Sabık Ticaret Vekili Ali Cenani Bey Divan-ı Âli'de İsticvap Edilirken⁶⁷⁴

İlk gün böyle sona ererken Divan-ı Ali duruşmaları 20 gün kadar sürecek bu süreçte mahkeme heyeti tüm defterleri tetkik ettirecek, şahitleri dinleyecek Ankara'da, İstanbul'da, İzmir'de ve gerekli görülen incelemeler yapılacaktır⁶⁷⁵. Basında ise 15 Mayıs tarihinden önce kararın açıklanması beklenmekteydi⁶⁷⁶.

30 Nisan'daki oturumda Zonguldak Mebusu Rıfat (Vardar) Bey'in halka bozuk mısır yedirilmesiyle ilgili sözleri kamuoyunda büyük ses getirirken, hadise gazete manşetlerine de yansımıştı. Rıfat Bey, Giresun Valisi bulunduğu sırada halkın ihtiyacını karşılamak için mısır talep ettiklerini, Ticaret Vekili Bey'in kendilerine mısır gönderdiğini fakat gönderilen mısırların bozuk, çürümüş ve ıslak olduğunu belirtmişti. Bunun üzerine hemen bir fen heyeti inceleme yapmış ve mısırların bozuk

⁶⁷³ *İkdam*, 27 Nisan 1928, S. 11140; *Açık Söz*, 27 Nisan 1928, S. 2234.

⁶⁷⁴ “Ali Cenani Bey'in Muhakemesinde İlk Celse”, *Vakit*, 28 Nisan 1928, s. 3703.

⁶⁷⁵ Gençosman, *Yakın Tarihimizde Yolsuzluk*, s. 237; Kocaman, *Basında Ali Cenani Bey*, s. 90.

⁶⁷⁶ “Ali Cenani Bey”, *Akşam*, 1 Mayıs 1928, 3431.

olduğu resmen onaylanmıştı. Sıhhiye Dairesi bu mısırların bırakın insanlara hayvanlara bile yedirilemeyeceğine hükmetmişti. Fakat mısırlar parasıyla Giresun halkına satılmıştı. Ali Cenani Bey'den ise bu sözler karşısında ses çıkmamıştı⁶⁷⁷. 2 Mayıs Çarşamba günü devam eden davada eski Ticaret Vekâleti Müsteşarı Vahit Bey dinlenmişti. Vahit Bey, 5000 ton buğday ve 1000 ton mısırın kendisi tarafından satın alındığını belirtirken, alımlarda yolsuzluk yapıldığı iddiasını katiben reddetmiş ve ürünleri piyasa değerine uygun biçimde aldıklarını söylemişti⁶⁷⁸.

6 Mayıs 1928 Pazar gününde Başsavcı Yusuf Nihat Bey iddianamesini serdetmişti; Ticaret eski Vekili Ali Cenani Bey'in Ocak 1925'te kanunla memur edildiği görevini (stok meselesi) defalarca suiistimal ettiği ve memurluk vazifesini yerine getirirken sebepsiz yere defaten ihmal ve gevşeklik gösterdiği belirtilmişti. Buna göre muameledeki sakatlık ve kanuna aykırılık nedenleriyle savunmanın reddi ve sanığın memurluk görevini kötüye kullanma suçundan, ceza kanunun 102.maddesi uyarınca cezalandırılması talep ediliyordu. İddianamede şu hususlardan bahsediliyordu⁶⁷⁹;

- 5000 ton buğday ve 1000 ton mısır alımı; 323,5 Şilin karşılığı 17 Şubat 1925'te yapılmış, bunun 4000 tonu İstanbul, 1000 tonu İzmir'e gönderilmiştir.
- Karadeniz sahillerinin ihtiyacını karşılamak için 1000 ton mısır 198 Şilin karşılığında Bulgaristan'dan ithal olunup bölgeye gönderilmişti. Fakat sözleşmeye aykırı olarak mısırın tamamı Samsun'a çıkarılmıştı. 11 Mart'ta mısırların ne olacağı hakkında Samsun'dan gelen yazıya Dâhiliye Vekili ile görüşmek için 5 Nisan'a kadar cevap verilememişti. Bu süre zarfında eldeki mısırlar farklı sebeplerle bozulmuş ve çürümüştü. Fakat ihtiyaç olduğu için bozuk mısır halka parası karşılığı satılarak, halk mağdur edilmiştir.
- Yine Karadeniz sahillerinin ihtiyacını karşılamak için 7000 çuval un tanesi 17 lira 25 kuruştan satın alınmıştı. 3450 çuval Samsun, 3500 çuval un Trabzon'a

⁶⁷⁷ "Divan-ı Âli'de Zahir Meselesi", **İkdam**, 1 Mayıs 1928, S. 11144; "Dün Divan-ı Âli'de Birçok Zevat Şahit Sıfatıyla Dinlendi", **Son Haber**, 1 Mayıs 1928, S. 91-374; "Divan-ı Âli", **Ahenk**, 1 Mayıs 1928, S. 10431.

⁶⁷⁸ "Zahir Davası", **İkdam**, 3 Mayıs 1928, S. 11146; "Divan-ı Âli", **Son Haber**, 3 Mayıs 1928, S. 93-376.

⁶⁷⁹ "Ali Cenani Bey'in Mücrimiyeti İstendi", **İkdam**, 7 Mayıs 1928, S. 11150; "Müddei Umumi, Ali Cenani Bey'in Tecziyesini Talep Etti", **Son Haber**, 7 Mayıs 1928, S. 96-379; "500 Bin Liralık Zahir Suiistimali", **Ahenk**, 7 Mayıs 1928, S. 10436.

gönderilmişti. Un alımında yolsuzluk olduğu iddiası müsteşar Vahit Bey tarafından tetkik edilmiş ve herhangi bir suç unsuruna rastlanmamıştı.

- Adana'dan un alımında Vekil Cenani Bey'in eski tanıdığı, bölge eşrafından Yusuf Lütfi Bey ile anlaşılmıştı. Fakat yapılan sözleşme de, Yusuf Lütfi Bey üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmezse ne olacağı hakkında devlet lehine bir teminat maddesi konulmamıştı.

10 Mayıs 1928'de davacı Maliye Vekâleti avukatı Selahattin Bey, Ali Cenani Bey'in bakan olarak gerçekleştirdiği muamelelerin tamamen kanuna aykırı olduğunu belirtmiş ve kanunen hazineye iadesi mecbur 485 bin liranın eski Vekil Ali Cenani Bey'den tahsilini istemişti⁶⁸⁰.

Ali Cenani Bey, "1926-1928 seneleri hesap kayıtlarında kanuna aykırı pek çok harcama olduğunu belirterek, iyi niyetinin cezasını çektiğini vurgulamıştı. Cenani Bey, Stok işinde vazifesini suiistimal değil bilakis hüsnü istimal ettiğini belirtmişti. Stok işinde vuku bulan hataların kendi üzerine yüklenemeyeceğini söylemişti. Ali Cenani Bey'in avukatları uzun bir hukuki izahat vererek Cenani Bey'in suiistimal ve ihmalde bulunmadığını savunmuş ve müvekkillerinin beraatını talep etmişlerdi. Bunun üzerine mahkeme heyeti yargılamanın son bulduğunu ilan etmişti⁶⁸¹.

11. Divan-ı Âli Kararı

14 Mayıs 1928'te Divan-ı Âli tarihi kararını açıklamak üzere toplandığında, duruşma salonu hınca hınç doluydu. Adliye Vekili Mahmut Esat Bey de oradaydı. Fakat bir eksik vardı. Sanık Ali Cenani Bey, sağlık sebeplerini bahane göstererek duruşmaya katılmamıştı. Kararda sanığın beraat ettiği ve suçlu bulunduğu noktalar vardı. Buna göre sanık Ali Cenani Bey'in;

- 1- Sayman meselesinde ekseriyetin kararına göre beraatına,
- 2- Samsun'a çıkarılan mısır meselesinden beraatına,

⁶⁸⁰ "Zahire Davası Bitti", **İkdam**, 11 Mayıs 1928, S. 11154.

⁶⁸¹ "Ali Cenani Bey'in Muhakemesi Hitam Buldu", **Açık Söz**, 12 Mayıs 1928, S. 2247; **İkdam**, 11 Mayıs 1928, S. 11154.

- 3- Adana’da Yusuf Lütfi Bey’den zahire alımı sözleşmesinde teminat maddesi koydurmama hususunda beraatına,
- 4- Eskişehir’de Serhatzade Abdullah Bey’e un fabrikası için ödenek verilmesi konusunda beraatına karar verilmişti.

Divan-ı Âli’nin sanık Ali Cenani Bey’in suçlu bulunduğu konular;

- 1- Adapazarı Ahşap şirketinin hisse senetlerinin alınması ve şirket temsilcilerine stok parasından borç verilmesi hususunda yüksek mahkeme Cenani Bey’in görevini suiistimal ettiğinin sabit olduğunu belirterek, suçluluğuna hükmediyordu.
- 2- Ankara’da bir un fabrikası açtırmak için Dr. Fikret ve Mukbil Beylere para verilmesi ve Ticaret Vekâleti’nin bu isimlerin borcuna kefil olması, mahkeme heyeti tarafından ittifakla memurluk vazifesini kötüye kullanma olarak yorumlanmıştı.
- 3- Stok parasından Ticaret Vekâleti personeline avans dağıtılması da, mahkeme heyeti tarafından görevi kötüye kullanma olarak kabul edilmişti⁶⁸².

Buna göre kararda Ali Cenani Bey’in ihmal ve terahi (gevşeklik) suçundan beraatına karar verilmişti. Fakat vazife-i memuriyetini suiistimal suçu sabit görülerek, suçun işlendiği tarihte geçerli olan ceza kanunun 102.maddesi uyarınca Ali Cenani Bey’in bir ay süreyle hapsine ve dört ay süreyle rütbe ve memuriyetten mahrumiyetine hükmedilmişti. Bunun yanında sanığın iyi hali göz önüne alınarak cezanın ertelenmesine karar verilmişti.

Ali Cenani Bey’in başkalarının zimmetine kalmasına sebebiyet verdiği 170 bin küsur liranın kendisinden tazmin edilmesine karar verilmişti⁶⁸³. Hazine adına alınan Adapazarı Şirketi hisse senetlerinin mülkiyetinin Ali Cenani Bey tarafından alınmasına, bunun bedeli olan 135 bin 360 liranın Cenani Bey’den tahsil edilmesine karar verilmişti. Buna ek olarak aynı şirkete avans olarak verilen 34 bin 500 liranın ve Dr. Fikret ile Mukbil Beylere verilen 5415 liranın da yine Cenani Bey’den alınmasına

⁶⁸² “Zahire Davasında Karar Tebliğ Edildi”, **İkdam**, 15 Mayıs 1928, S.11158; “Ali Cenani Bey, Bir Ay Hapse Mahkûm Edildi ve Cezası Tehir Olundu”, **Son Haber**, 15 Mayıs 1928, S. 103-386; Akan, *Mehmet Ali Cenani Bey’in Hayatı*, s. 181-184.

⁶⁸³ **BCA**,30-10-0-0, 5-24-4, 14.05.1928; **BCA**,30-10-0-0, 31-173-9, 22.05.1928; Ek-16.

hükmedilmişti. Yine bunlara ek Ticaret Vekâleti memurlarına avans olarak dağıtılmış paradan tahsil edilemeyen 2480 liranın da Cenani Bey'den tazmin edilmesine karar verilmişti. Tüm bunlar üst üste konulduğunda Divan-ı Âli'nin Ali Cenani Bey'den alınmasına karar verdiği para miktarı 177 bin 755 liraydı⁶⁸⁴.

Özetle Ali Cenani Bey davasında rüşvet ve irtikâp suçuna rastlanmazken, Yüce Divan görevini kötüye kullanma suçunun sabit olduğuna hükmediyordu. Hafifletici sebeplerde katılarak Ali Cenani Bey'in bir ay süreyle hapsine ve dört ay rütbe ve memuriyetten mahrumiyetine karar verilmişti. Fakat daha önemlisi Yüce Divan, Ali Cenani Bey'i 177 bin 755 lira ödemeye mahkûm etmişti. Bir milletvekilinin yıllık 3600 lira (aylık 300 lira⁶⁸⁵) maaş aldığı yerde 177 bin lira ceza ciddi bir miktardı. Zaten Cenani Bey bu maddi cezayı ödeyemeyecek ve kısa süre sonra Suriye'ye kaçacaktı. Ali Cenani Bey, Ocak 1930'da Türkiye'ye geri dönmüşse de Yüce Divan tarafından ödemeye mahkûm edildiği 170 bin kûsur lirayı hazineye geri ödememişti. Bu yüzden İcra Dairesi, kendisine tebligatta bulunmuştu. Fakat Cenani Bey yine de hazineye borcunu ödememiştir⁶⁸⁶.

Zahire davası, Türkiye Cumhuriyeti'nin inşa sürecinde gerçekleşen son büyük Yolsuzluk davasıydı. Aslında Divan-ı Âli bu dava sonrası eski Bahriye Nazırı Mahmut Paşa'ya ilişkin bir davaya bakmıştır. Fakat bu dava Cumhuriyet öncesine, Osmanlı dönemine ait olduğu için çalışmamızda yer almamaktadır. Önemli olan nokta ise firariler meselesinden farklı olarak hem Yavuz davasında hem de Zahire yolsuzluğunda iki bakan Divan-ı Âli'ye gönderilip yargılanmıştı. Öte yandan iç basında yolsuzluk davalarına büyük ilgi gösterilmişti. Fakat firariler meselesinde görülen basındaki çok seslilik durumu 1928 yılına geldiğimizde eski canlılığını taşımıyordu. Fakat bu durum da değişmek üzereydi.

Dış Basında “Türkiye’de Yolsuzluk” ve “Bahşış Karşıtı Yasa” gibi adlarla zahire yolsuzluğu hakkında haberler çıkmıştı. Genelde bu haberlerde Türkiye’de yolsuzluk olaylarına karşı, Başvekil İsmet Paşa başkanlığında katı bir tutum sergilendiği ve

⁶⁸⁴ “Divan-ı Âli Kararı”, **Açık Söz**, 15 Mayıs 1928, S.2249; **İkdam** 15 Mayıs 1928, S. 11158; Afşar, *Yolsuzluk ve Usulsüzlük*, s. 114-115.

⁶⁸⁵ **Ayn Tarihî**, Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi, Cilt:16, Numara:48-49-50, Mart-Nisan-Mayıs, Ankara 1928, s. 3106; Gençosman, **Yakın Tarihimizde Yolsuzluk**, s. 181.

⁶⁸⁶ “Ali Cenani Bey’in Oğluna Tebligat Yapıldı”, **Yarın**, 8 Ocak 1930, S. 26.

yolsuzluk karşıtı yasalar hazırlandığı belirtilmişti⁶⁸⁷. Örneğin bundan sonra devlet görevlilerinin kendilerinin ve eşlerinin sahip olduğu mülkleri beyan etmeleri düşünülmekteydi. Bu maddenin eski Ticaret Bakanı Ali Cenani Bey'in durumundan ilham alınarak hazırlandığı belirtiliyordu. Çünkü Ali Cenani Bey, Yüce Divan'da yolsuzluk suçlamalarıyla yargılanmış ve ağır bir para cezasına çarptırılmasına rağmen mal varlıklarının tamamı eşinin adına kayıtlı bulunduğu için cezasını ödenmemişti⁶⁸⁸.

⁶⁸⁷ “GRAFT IN TURKEY, CORRUPT STATE OFFICIALS”, **The Newcastle Sun**, 22 Mart 1930.

⁶⁸⁸ “ANTI-BAKSHEESH LAW”, **Sun (auckland)**, VOLUME IV, ISSUE 932, 27 Mart 1930; “BAKSHEESH”, **Bay of Plenty Times**, Volume LVIII, Issue 10344, 3 Nisan 1930; Ek-18.

BEŞİNCİ BÖLÜM

YOLSUZLUKLA MÜCADELE KILIFI ALTINDA YATAN KUVVET ÇATIŞMASI

Cumhuriyet'in ilk yılları incelendiğinde süreç içerisinde özellikle 1925'te Şeyh Sait İsyanı sonrası tekrar başbakanlığı ele alan İsmet Paşa'nın parti ve devlet içindeki gücünün giderek arttığı görülür. Yakup Kadri bu dönem için Rauf Bey, Kâzım Karabekir ve Ali Fuat Paşaların bulunmadığı ortamda İsmet Paşa'nın rakipsiz ve belki de eşsiz bir başbakan olmak dolayısıyla kendine olan güveninin bir hayli artmış olduğunu belirtir⁶⁸⁹. Öte yandan İsmet Paşa'nın hem selefi hem de ılımlı yedeği olan Fethi Bey'in Paris Büyükelçiliğine atanarak merkezden uzaklaştırılması da İsmet Paşa'nın kendine olan güvenini arttırmış olmalıdır.

Yavuz davasında İhsan Bey'in Divan-ı Âli'ye yollanmasına da böyle bir pencereden bakmak çokta yanlış olmayacaktır. İsmet Paşa parti ve devlet içindeki bu gücünü Yavuz olayında bir açığını yakaladığı ve pekte hazzetmediği Topçu İhsan'ı divana yollamak için kullanmış olmalıdır⁶⁹⁰. Kılıç Ali'nin de bahsettiği üzere kaprisli ve otoritesini denemekten çekinmeyen⁶⁹¹ bir başbakan olan İsmet Paşa, Meclis Başkanı Kâzım (Özalp) Paşa⁶⁹² ile birlikte Atatürk'ü baskılayarak⁶⁹³ İhsan Bey'i Yavuz davası nedeniyle divana yollamayı başarmıştır.

Fakat bu olay sonrası Atatürk'te dâhil olmak üzere birçok kesimin, İsmet Paşa'nın yükselen gücünden rahatsızlık duyarak onun aleyhinde çalışmaya başlaması ihtimali mevcuttur⁶⁹⁴. Örneğin İsmet Paşa'nın devletçi politikalarına fikren karşı olan ve bu politikalardan rahatsızlık duyan başkanlığını Celal Bayar'ın yaptığı İş Bankası grubu,

⁶⁸⁹ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, **Politikada 45 yıl**, İletişim Yay., 2. Baskı, İstanbul 1984, s. 103.

⁶⁹⁰ Hakkı Uyar, **Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi**, s. 29; Yakup Kadri Karaosmanoğlu, **Politikada 45 yıl**, s. 105.

⁶⁹¹ (Ya o Ya ben?) şeklinde. Kılıç Ali, 5 Şubat 1952, **Milliyet; Kılıç Ali'nin Anıları**, s. 253.

⁶⁹² Kılıç Ali, İhsan Bey'in liderliğinde mecliste kendisinin de üye olduğu 23 kişilik bir murakabe heyeti oluşturduklarını ve ilk iş olarak Fırka toplantısında Kâzım Özalp'in Meclis Başkanlığı'na oy vermediklerinden bahseder bundan sebep Kâzım Özalp'te İhsan Bey'e karşı İsmet Paşa'nın yanında yer almış olmalıdır. Kılıç Ali, **Milliyet**, 28 Ocak 1952.

⁶⁹³ **Kılıç Ali'nin Anıları**, s. 250-251.

⁶⁹⁴ John Grew, **İlk ABD Büyükelçisinin Türkiye Hatıraları Atatürk ve İnönü**, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul 2000, s. 105; Kılıç Ali'ye göre Yavuz davası sonrası ortamın boş kalmasıyla Atatürk dahi İnönü'nün at koşturmasından rahatsızdı. **Kılıç Ali'nin Anıları**, s. 255.

bürokrasi içindeki gücünden yararlanarak, Sayıştay'ın İnönü'nün yakın arkadaşlarından olan Ali Cenani Bey'e ait bir dosyayı aynı İhsan Bey gibi bir yolsuzluk skandalı adı altında meclise göndermesi bu ihtimali kuvvetlendirmektedir⁶⁹⁵.

Bu iki dava arasındaki en önemli fark Yavuz olayında mahkeme sırasında hakikaten rüşvet olayları ortaya çıkarken, Zaire davasında ancak Ali Cenani Bey'in görevini suiistimaline rastlanmıştır. İnönü bu durumu *İhsan Bey'in arkadaşlarının intikam için kendisinden bir masumun kellesini istemesi* olarak yorumlasa da⁶⁹⁶ masum dediği Cenani Bey'i kurtaramayacak ve Cenani Bey Divan-ı Âli'ye gönderilecekti. İnönü'nün Cenani Bey olayını bir yerde İhsan Bey'in intikamı olarak görmesi de bir mücadele olduğu ihtimalini güçlendirmektedir.

Cenani Bey'in divana verilmesi sonrası İnönü'nün devlet içinde yaşadığı güç kaybı İş Bankası grubu lehine devam etmişti. Bir görüşe göre Atatürk, liberal fikirli Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı ülke içindeki sıkıntılara güdümlü muhalefet olmasının yanı sıra, İnönü'nün parti ve ülke içindeki gücünü Fethi Bey ile dengelemek amacıyla kurdurmuştu⁶⁹⁷. Devam eden süreçte Serbest Fırka denemesi başarısızlıkla sonuçlansa da Celal Bayar'ın liderliğindeki İş Bankası grubu yine İnönü'nün adamlarından İktisat

⁶⁹⁵ Grew, Cenani Bey'in Divan-ı Âli'ye sevkinin hükümet dışı çevrelerin kışkırtmasıyla olduğundan söz eder. Bu durum İş Bankası grubunu akla getirmektedir. Grew, **Atatürk ve İnönü**, s. 105-106; Karaosmanoğlu, **Politikada 45 yıl**, s. 105-106

⁶⁹⁶ “«Mecliste İhsan Bey'in dostları onun öcünü almak için benden bir masumun kellesini istiyorlar. Fakat vermeyeceğim ve onlara göstereceğim ki, ben bir Cumhuriyet başvekilim, bir Osmanlı sadrazamı değil...» Ama nasıl oldu? Aradan neler geçti? Bilmiyorum. İsmet Paşa o direnmesinde çok sebat göstermemiş, İhsan Bey'in arkasından zavallı Ali Cenani Bey'i de Divan-ı Âli'ye sevk etmek zorunda kalmıştı. Zavallı Ali Cenani Bey diyorum. Zira o asil, namuslu ve iyi bir insandı. Kendisinde atfedilen suç ise İhsan Bey'in üç yıl hapse mahkûmiyeti ve Dr. Fikret'in bazı medeni, siyasi haklardan mahrumiyeti ile neticelenen «Yavuz-Havuz» işine benzerlikten çok uzaktı. Buna, nihayet, devlet hazinesini zarara sokan usulsüz ve hatta hafızamda yanılmıyorsam, yanlış bir tasarrufla bulunma denilebilirdi. Nitekim Divan-ı Âli'nin verdiği hüküm de Ali Cenani Bey'e bu zararın tazmin ettirilmesinden ibaret kalmıştı.” Karaosmanoğlu, **Politikada 45 yıl**, s. 105-106; Öte yandan Ali Cenani Bey'in mecliste yaptığı şu konuşma; Zaire Meselesinin kasti olarak gündeme getirildiği iddiasını kuvvetlendirir. “Divanı Muhasebat (Sayıştay) teşekkülünden beri birçok hesapları muhakeme etmiştir. Avans hesapları tevhür etmiş diyerek acaba, hangi muhasibi mesul şimdiye kadar ceza görmüştür? Sonra Divanı Muhasebat Encümenindeki hesabı katileri tetkik ederseniz birçok nevakıslı mesai vardır. Bunun içinden bir tanesi seçilip huzuru âlinize gelmiştir. Bunlar acaba bir zaruretle mi yapılmıştır, yoksa kasti mi yapılmıştır?” **TBMM Zabıt Cerideleri**, Dönem 3, Birleşim 61, Cilt:3, 14.04.1928, s. 135.

⁶⁹⁷ Süreyya İlmen, **Zavallı Serbest Fırka**, Muallim Fuat Gücüyener Yayınevi, İstanbul 1951, s. 36; Grew, **Atatürk ve İnönü**, s. 121-124; Esat Öz, **Türkiye'de Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım 1923-1945**, Gündoğan Yayınları, Ankara 1992, s. 103.

Vekili Mustafa Şeref Bey'i Yalova Olayı⁶⁹⁸ ile istifaya mecbur ettirecek ve Atatürk'ün tercihi ile İş Bankası grubunun başında olan Bayar, devletçi İnönü'nün kabinesinde İktisat Vekili yapılacaktı⁶⁹⁹. Şüphesiz bu Atatürk'ün İnönü'ye vazgeçilmez olmadığını hatırlatmasıydı. Bundan sonrasında 1936 yılında yine İnönü'ye yakınlığı ile bilinen⁷⁰⁰ Recep Peker, Parti Genel Sekreterliğinden alınarak yerine İnönü karşıtlığı ile tanınan Şükrü Kaya göreve getirilecekti⁷⁰¹. İsmet Paşa'nın güç kaybı ta ki 1937'de Başbakanlıktan alınana dek devam edecekti. Ayrıca İsmet Paşa'nın 1924'te Başbakanlıktan istifa ettiğinde uhdesinde bırakılan "Parti Genel Başkan Vekili" sıfatı da 1937'de kendisinden alınarak Celal Bayar'a teslim edilecekti⁷⁰².

Buradan hareketle konumuz olan Yavuz ve Zahir yolsuzluğu davalarının aslında 1930'larda iyice su yüzüne çıkacak İsmet Paşa-İş Bankası çatışmasının⁷⁰³ ilk ateşleri olabileceği ihtimali azımsanmamalıdır. Öte yandan burada yaşanan çatışmayı İsmet Paşa-Aferistler çatışması olarak görmek mümkündür ki, Hatice Akan ve Serkan Dalgıç tezlerinde bunu İsmet Paşa ile İş Bankası içindeki aferist grubun çatışması olarak görmüştür. Ancak İnönü-İş Bankası mücadelesini yalnızca aferistler olayı üzerinden değerlendirmenin yanlış bir netice olacağı kanaatindeyiz. Çünkü İsmet Paşa, çıkarıcı aferistlere karşı görünse de bunu yapan yalnızca İş Bankası aferistleri değildi. Örneğin İsmet Paşa'nın yakın çevresinin Ayazpaşa mezarlığının mülk toprak haline

⁶⁹⁸ Yalova Olayı: Halk Partisi içinde İnönü ve İş Bankası gruplarının çatıştığı bu olayda 1932 yılında İş Bankası Genel Müdürü Celal Bayar, Atatürk'ü Yalova'da bizzat ziyaret ederek İzmir'de bir Kâğıt Fabrikası kurmak istediklerini fakat hükümetten destek göremediklerinden, İktisat Vekili'nden izin bile alamadıklarından dert yanmıştı. Bir hayli öfkelenen Atatürk, akşam sofrasında İktisat Vekili Mustafa Şeref Bey'i "böyle önemli bir teşebbüsü baltalamak" ile suçlamış, Mustafa Şeref Bey'i başarısızlık ve beceriksizlikle itham etmişti. İnönü'nün devletçi politikasının uygulayıcısı Mustafa Şeref Bey istifa ederken, İş Bankası grubunun lideri Celal Bayar Atatürk tarafından İktisat Vekilliği'ne getirilmişti. Bu olay sonrası İnönü ile Atatürk arasında bazı tatsızlıklar yaşanmış fakat Salih Bozok'un çabalarıyla tatlıya bağlanmıştı. **Kılıç Ali'nin Anıları**, s. 280-286; Karaosmanoğlu, **Politikada 45 yıl**, s. 132-141.

⁶⁹⁹ Hakkı Uyar, **Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi**, s. 310-312.

⁷⁰⁰ Feridun Kandemir, Recep Peker'i Halk Fırkası'nın müfrit (aşırı) kesiminin en önde gelen ismi, İsmet Paşa'yı da müfritlerin başı olarak tarif eder. Kandemir, **Siyasi Dargınlıklar**, Cilt 3, s. 64-65.

⁷⁰¹ Hakkı Uyar, **Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi**, s. 87. Öte yandan İsmet Paşa'nın Cumhurbaşkanı olduğunda görevden alıp, siyasi kariyerini bitirdiği iki isimden biri Şükrü Kaya idi.

⁷⁰² Koçak, **Türkiye'de Milli Şef Dönemi**, s. 76-79.

⁷⁰³ İsmet Paşa, Ekonominin hükümetin elinde olması halinde ülke idaresinin kolaylaşacağı fikrindedir. İş Bankası ile de çatışmasının temel nedeni budur. İş Bankası özel bir teşebbüs olup, hükümetin değil; Atatürk'ün yakın çevresinin etkisi altındadır. İsmet Paşa ise banka yönetim kurulu üyelerini seçmek dâhil İş Bankası'nın kendi kontrolü altında olmasını istemiştir. Fakat 1924'te kurulan İş Yönetim Kurulu Salih Bozok, Mahmut Soydan, Fuat Bulca, Nuri Conker ve belli döneme kadar Topçu İhsan ile Dr. Fikret Bey'in gibi Atatürk'ün yakın çevresinden teşekkül etmiştir. İsmet Paşa banka yönetiminden yeni koltuklar talep etmişse de Celal Bayar, Banka idaresinin güçleştireceği nedeniyle bu talebi yerine getirmemiştir. Karaosmanoğlu, **Politikada 45 yıl**, s. 136-137.

getirilmesiyle adı geçen mezarlıktan arsa kapıldığı bilinmektedir⁷⁰⁴. Keza Yakup Kadri'de İsmet Paşa'nın devlet kapıları önünde çıkarıcılık yapanlara karşı bir temizlik mücadelesine girişirken kendisinin *teveccühüne* mahzar olmuş kimseleri görmezden geldiğini belirtilmektedir⁷⁰⁵.

Ezcümle mesele yolsuzluklarla mücadeleden ziyade İsmet Paşa ile İş Bankası grubu bir diğer ifadeyle Atatürk'ün yakın çevresi arasındaki kuvvet çatışması olmalıdır. En azından bu azımsanmayacak bir ihtimaldir. Bu sonuca ulaşmamızın sebebi İş Bankası'nın yönetim kurulu üyelerinin tamamına yakınının Atatürk'ün mutad zevatı yani yakın arkadaş grubu içindeki kimselerden oluşmasıdır ki İsmet Paşa'nın divana gönderdiği Topçu İhsan ve Dr. Fikret Beyler de İş Bankası yönetim kurulu üyesidir⁷⁰⁶. Buna göre İş Bankası'na yönelik "Aferist" suçlaması da bu çatışmanın sonucunda ortaya çıkmıştır. Öte yandan süreç içinde bu çatışmanın zaman zaman şekil değiştirip doğrudan Atatürk-İsmet Paşa mücadelesine dönüştüğü de olmuştur. Çünkü Atatürk, İş Bankası'nı doğrudan doğruya kendi eseri olarak görmüş ve İnönü'nün dokunmasına izin vermemiştir⁷⁰⁷. İkili arasında İş Bankası'nın ötesinde Nyon Konferansı, Orman Çiftliği, Bira Fabrikası vs. pek çok sorunlarda yaşanmış buna rağmen Atatürk, 1937'ye dek Başvekili'ni görevden alamamıştır⁷⁰⁸.

Serbest Cumhuriyet Fırkası denemesine tekrar göz attığımızda, Fethi Bey, Nuri Conker, Mehmet Emin Yurdakul vs. Serbest Fırka üyelerinin azımsanmayacak bir kısmı yine Atatürk'ün yakın çevresindeki isimlerden oluşmaktadır. Bu durumda Atatürk'ün ülkenin içinde bulunduğu sıkıntıları güdümlü bir muhalefet ile kontrol altına almanın yanı sıra İsmet Paşa'ya bir gözdağı vermek veya İsmet Paşa'ya karşı

⁷⁰⁴ Falih Rıfkı Atay, **Çankaya**, s. 498; Hakkı Uyar, **Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi**, s. 310.

⁷⁰⁵ Karaosmanoğlu, **Politikada 45 yıl**, s. 106-107.

⁷⁰⁶ Dalgıç'ta Yavuz ve Zahire Yolsuzluğu davalarını İsmet Paşa ile İş Bankası grubu arasındaki mücadele olarak yorumlamaktadır. Bunun İsmet Paşa'nın Aferistlere karşı güttüğü nispeten haklı mücadeleden kaynaklandığını belirtmektedir. Serkan Dalgıç, *Bilecik Milletvekili Dr. Fikret (Onuralp) Bey'in (1887-1946) Hayatı*, s. 46-50.

⁷⁰⁷ Hakkı Uyar, **Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi**, s. 311-312.

⁷⁰⁸ Süreyya İlmen Paşa, Atatürk'ün İnönü'yü uzun bir süre azledememesini basit bir şekilde Halk Fırkası'nın kodamanlarının çoğunluğunun İsmet Paşa safında olmasına bağlamaktadır. Bu fikre karşı bir argüman olarak değerlendirilebilirse Hakkı Uyar, birkaç istisna hariç Atatürk döneminde seçim listelerinin çoğunluğunun Atatürk, İnönü döneminde de İnönü tarafından belirlendiğinin üzerinde durur. Süreyya İlmen, **Zavallı Serbest Fırka**, s. 36; Hakkı Uyar, **Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi**, s. 250.

denge unsuru yaratmak adına bu fırkayı kurdurması düşünülmesi gereken bir ihtimaldir. Çünkü İsmet Paşa'nın 1925'te Başbakanlığa geri gelmesine karşı çıkanların birçoğu İsmet Paşa'nın "yine bana ihtiyaçları oldu, bensiz yapamadılar" havasıyla geri geleceğinden dert yanıyordu⁷⁰⁹. Bunun hemen ardından Halk Fırkası'nın sevilen ismi ve Atatürk'ün de arkadaşlarından diyebileceğimiz İhsan Bey'in İsmet Paşa'nın şahsi gayretiyle Yüce Divan'a yollanması Cumhurbaşkanlığı makamını dahi rahatsız edebilecek durumlardandı.

Kuvvet çatışmasının izlerine basında rastlamakta mümkündü. Zahire davasının İsmet Paşa'ya karşı yapılmış bir hamle olma ihtimalinden bahsetmiştik. Bu dava sonrasında basında da nispeten bir hareketlilik meydana gelmeye başlamıştı. 1929 yılında Arif Oruç⁷¹⁰, Yarın gazetesini yayımlamaya başlamıştı. Yarın gazetesinin işlediği konular arasında İsmet Paşa hükümetindeki yolsuzluklar ve suiistimaller, hükümet memurlarının aldığı rüşvetler ve geçtiği iltimaslar, hayat pahalılığı, vergi kaçırınlar ve hükümetin ihmalleri yer alıyordu⁷¹¹. Takrir-i Sükûn' un henüz sona erdiği bir dönemde bir gazetenin hükümeti böylesine ağır bir şekilde eleştirmesi şaşırtıcıydı. Daha şaşırtıcı olansa Arif Oruç ve Yarın gazetesinin herhangi bir takibata uğramamasıydı⁷¹². Kimilerine göre bunun nedeni Atatürk'ün Arif Oruç ve Yarın gazetesini himaye etmesi, en azından gazetenin çıkmasına göz yummasıydı⁷¹³.

Arif Oruç'un Yarın gazetesinin bu yayınları Serbest Fırka öncesi ülkede herhangi bir muhalefet partisi yokken yapabilmesi gerçekten de bu gazetenin himaye edildiği ihtimalini güçlendirmekteydi. Ahmet Ağaoğlu anılarında;

"Serbest Fırka'nın kurulmasından evvel olan ve açıktan muhalefet yapan Yarın gazetesi sahibi Arif Oruç'un Serbest Fırka'yı benimsemesi! Bu zat Gazi'yi ve Gazi'nin yakın adamlarını okşamakla beraber İsmet Paşa'ya ve Halk Fırkası'na aleyhtarlık ediyor, bazen bazı tenktlerinde pek ileri gidiyordu. Bununla beraber hakkında nedense başka gazetecilere karşı yapıldığı gibi ciddi tedbirler alınmıyordu. Bu hal memlekette bazı

⁷⁰⁹ Kılıç Ali'nin Anıları, s.239.

⁷¹⁰ Arif Oruç, 1914 yılında Sabah gazetesi muhabiri olarak Sofya'ya gittiğinde askeri ateşe Mustafa Kemal Bey ve büyükelçi Fethi Bey ile de Sofya'da iken tanışmış ve ikisiyle de dostluk kurmuştu. Mete Tunçay, **Arif Oruç'un Yarın'ı (1933)**, İletişim Yayınları, İstanbul 1991, s. 7-13.

⁷¹¹ Mesut Ballı, *Türkiye'de Muhalefet Basını Yarın Gazetesi*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2008, s.41-42; Oğuzhan Öztay vd., "Basın ve İktidar Münasebetleri Bağlamında Erken Cumhuriyet Dönemi Basınından Bir Örnek: Yarın Gazetesi", **Harsiyât - İlmî, Harsî ve İctimai Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 2 Sayı: 4, Güz/2018, s. 11.

⁷¹² Öztay vd., "Basın ve İktidar Münasebetleri", s. 12.

⁷¹³ Ballı, *Türkiye'de Muhalefet Basını Yarın Gazetesi*, s. 41.

*dedikoduların doğmasına meydan vermişti. Ezcümle deniyordu ki İsmet Paşa ile Gazi'nin yakın maiyeti arasında bir sevgisizlik vardır. Gazi ise İsmet Paşa'ya ders vermek için maiyetinin tuttuğu Arif Oruç'u, İsmet'e karşı himaye ediyormuş!" demekteydi*⁷¹⁴.

Bu ihtimale göre laiklik ve milliyetçilik ilkelerine sadık kalınması şartıyla Atatürk, özellikle İnönü hükümetinin eleştirilmesini görmek için Yarın gazetesine göz yummuştu⁷¹⁵.

Serbest Fırka'nın kurulması sonrasında ise Yarın, hükümete yönelik eleştirilerini iyice arttırıyordu. Sol görüşlü bir gazeteci olan Arif Oruç'un Yarın gazetesi ise kısa sürede liberal fikirli Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın fiili yayın organı haline gelmişti⁷¹⁶. Hatta Arif Oruç, Fethi Bey'e her konuda destekleyip, önerilerde bile bulunmuştu. Arif Oruç tüm sıkıntıların, ekonomik darboğazın sebebinin İsmet Paşa ve tek parti idaresi olarak görüyordu⁷¹⁷. Öte yandan Arif Oruç ve Yarın yazarları Atatürk'e bağlılık bildirmeyi ihmal etmemişlerdi⁷¹⁸. Ağaoğlu'na göre zaten Yarın gazetesini Serbest Fırka'nın yayın organı yapmayı isteyen de Atatürk'ün kendisiydi⁷¹⁹.

Bundan sonra Yarın ve hükümete yakın Cumhuriyet, Akşam, Hâkimiyet-i Milliye vs. gazeteleri arasında basın tarihimizin en ağır hakaretlerini içeren söz düellolarından biri başlayacaktı⁷²⁰. Zekeriya Sertel'in 1930'da kurduğu Son Posta gazetesi de Serbest

⁷¹⁴ Ahmet Ağaoğlu, **Serbest Fırka Hatıraları**, İletişim Yayınları, 3. baskı, İstanbul 1994, s. 43-44.

⁷¹⁵ Aytaç Yıldız, "Erken Cumhuriyet Döneminde Siyasal Muhalefet ve Eleştirinin Sınırları: Yarın'ı Okumak", **Turkish Studies**, Volume 8/7, Yaz 2013, 785-786.

⁷¹⁶ Yalman, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim**, Cilt 2, s. 1051.

⁷¹⁷ Oruç bir makalesinde "...eskiden irtica olduğu için muhalefet imkânsızdı; şimdi artık inkılap yerleştiği için, ana sorun tek parti yönetiminin kötülüğüdür." Diyordu. Yarın, 9 Ağustos 1930, S. 231; Mete Tunçay, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)**, Yurt Yayınları, Ankara 1981, s. 277-278.

⁷¹⁸ Kader Akdağ Sarı, "Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Muhalefet: Yarın Gazetesi Ve Arif Oruç", **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Yıl 15, Sayı 29, Bahar 2019, s.289.

⁷¹⁹ Ağaoğlu, **Serbest Fırka Hatıraları**, s. 45.

⁷²⁰ Bu dönem gazetelerinde yazarların birbirleri hakkındaki hakaretlerine ulaşmak mümkündür. Fakat konumuz sınırlarından sapmamak adına birkaç örnek vermekle yetineceğiz. Cumhuriyet'te Yunus Nadi, Arif Oruç için "Vatan Hainlerine söz hürriyeti verilmez!" diye yazarken, **Cumhuriyet**, 29 Haziran 1931, S. 2566. Yarın gazetesinde Arif Oruç, "Bak Yunus Nadi! senin Vatanla Alakan yokmuş!!" diye yanıt veriyor ve Yunus Nadi'nin mütareke döneminde "işgal sayesinde keselerimiz altınla dolacak" dediği şahsi bir mektubunu yayınlıyordu, **Yarın**, 25 Temmuz 1931, S. 572. Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde Falih Rıfkı Atay ise Arif Oruç için "Çerkez Ethem'in uşağı olan bir alçak" demekten geri kalmıyordu. Ali Naci Karacan ise sadece Arif Oruç'la kavgaya tutuşmak için "İnkılâp" adlı bir gazete kurmuştu. Ali Naci, İnkılap gazetesinde Arif Oruç için "Vatan Haini" posterleri bastırıp sokaklara astıracak kadar ileri gitmişti. Tunçay, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi...**, s. 278; "Arif Oruç 150lik Listeye Yer Olmadığı İçin Girmemişti!", **İnkılâp**, 4 Eylül 1930, S. 5.

Fırka'dan yana bir tavır alarak bu söze düellosuna katılacaktı⁷²¹. Basın Halk Fırkası yanlıları ve Serbest Fırka yanlıları olarak iki kutuplu bir hal alırken, basındaki bu çok seslilik Serbest Fırka denemesinin sonuna kadar devam etmişti. Her ne kadar Arif Oruç 1931 Ağustos'una kadar mücadelesinin sürdürmeye çalışsa da, İsmet Paşa ortada ne Arif Oruç ne de Yarın gazetesini bırakmayacaktı⁷²². Son Posta gazetesi temkinli bir şekilde yayın hayatına devam etmeyi başarırken, 1931 Matbuat Kanunu ile basında tekrardan kısmi bir sükûnet sağlanacaktı⁷²³.

⁷²¹ Nurşen Mazıcı, “1930’a Kadar Basının Durumu ve 1931 Matbuat Kanunu”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Cilt 5, Sayı 18, 1996, s. 150-151.

⁷²² 1931 tarihli Matbuat Kanunu sonrası Arif Oruç gazetesini kapatacak ve Bulgaristan’a gitmek durumunda kalacaktı. Tunçay, **Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Parti Yönetimi**..., s. 278-281.

⁷²³ Mazıcı, “1930’a Kadar Basının Durumu...”, s. 150-151.

SONUÇ

Dünya da her devlette rastlandığı üzere Türkiye Cumhuriyeti tarihinde de yolsuzluk vakalarına rastlanmıştır. Bu noktada çalışmamızda Cumhuriyet'in inşa sürecinde karşılaştığımız üç yolsuzluk olayını inceledik. Bunlar firari Ermeniler Meselesi, Yavuz-Havuz Davası ve Zahir Yolsuzluğu davasıydı. İlk davamız olan firariler Meselesi, 1924-1925 yılında gerçekleşmişti. Bu dönem düşünüldüğünde firariler meselesi, hilafetin ilgası gibi Cumhuriyet'in inşasındaki temel inkılaplardan birinden yalnızca bir ay sonra gündem olmuştu. Musul Meselesi hala çözülememişti.

Yine bu dönem Cumhuriyet tarihinin ilk muhalefeti partisi Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kurulduğu ve hemen sonrasında İsmet Paşa hükümetinin 22 Kasım 1924'te istifa ettiği dönemdi. Halk Fırkası içinde kopuşlar ve çatışmalar vardı. Bu dönemde patlak veren Şeyh Sait isyanı bir noktada hükümete duruma kontrol altına alma imkânı sağlamıştı.

Bu şartlarda ortaya çıkan firariler meselesinde Ferit Bey hükümetin istediği yönde hareket etmiş olmalıdır. Bu yön de milli menfaatlerin hükümetin elinde kalması halidir. Bu da ülkeden firar edenlerin geride bıraktıkları gayrimenkul vesaire malların firarilere iadesinden ziyade devletin tasarrufuna bırakılmasıdır. Nitekim süreç sonunda Ahmet Ferit Bey'in nerdeyse hiçbir ceza almadan Paris Büyükelçiliği'ne gönderilmesi bu olayda hükümetin istediği yönde hareket ettiğini gösteren bir vecizedir.

Aynı şekilde Ferit Bey hakkında beraat kararının verildiği 18 Şubat 1925'te hiçbir Terakkiperver Fırka mebusu meclisteki görüşmelere katılmamış ve bu şekilde bir tepki göstermişlerdi. Tek parti döneminde konuların öncelikle parti grubunda görüşülüp karara bağlandığı ve bunun ardından meclise getirildiğini düşünürsek; Terakkiperver Fırka mebuslarına göre 18 Şubat'taki oturumda Ferit Bey hakkında beraat kararı verileceği zaten belliydi. Öte yandan parti grubu toplantısı sonrası mebuslara basına karşı ketumiyet emri verilmesi de bu ihtimali güçlendiriyordu.

Tek parti iktidarının kökleşmeye başladığı dönemde yolsuzluk olaylarında farklı davranıldığı hem Bahriye Vekili İhsan (Eryavuz) Bey'in hem de Ticaret Vekili Ali Cenani Bey'in farklı nedenlerle de olsa Divan-ı Âli'ye gönderildiği ortadadır.

Yine bu üç davayı ele aldığımızda dikkati çeken bir başka husus da basın durumudur. 1924 yılında firari Ermeniler meselesi mevzubahisken Ahmet Ferit Bey'in Kuvayı Millîye'den çeteci olarak bahsettiği bir mektup ortaya çıkmıştı. Bu mektup dolayısıyla Ferit Bey basının haklı eleştirilerine uğramıştı. İstanbul basının bu derece etkin olması nispeten Ankara'yı rahatsız etmiş olmalıdır. Bunun sonucunda da muhalif görünen İstanbul basınında, hükümete yakın bir sesin yer alması için Ankara'nın verdiği destekle Yunus Nadi, Cumhuriyet gazetesini kurmuştu. Zaten kısa süre sonra çıkan Takrir-i Sükün Kanunu ile Son Telgraf, Tevhîd-i Efkâr, Tanin ve Vatan gibi hükümetin muhalif gördüğü gazeteler kapatılmıştı. Kısa süre sonra Atatürk'ün yakın çevresinden yer alan ve İş Bankası grubunun tanınan isimlerinden Mahmut Soydan da İstanbul'da Milliyet gazetesini kurmuştu. Öte yandan Hükümete yakın Cumhuriyet'in kurdurulması sonrasında İş Bankası grubu adına Mahmut Soydan'ın bir başka gazete kurması akla "basında bir denge mi kurulmaya çalışılmıştı" düşüncesini getiriyordu.

Yavuz ve Zaire davalarının gündem olduğu 1928 yılında ise hemen hemen her gazete de davalara dair haberlere rastlamak mümkündü. Gazeteler yolsuzluk davalarına büyük ilgi göstermişlerdi. Özellikle Yavuz Davası tirajlarını arttırmıştı. Yılın sonunda ise harf inkılabı dolayısıyla gazetelerin tiraj sayılarında bir düşüş yaşanmıştı. Diğer yandan 1929'dan itibaren basında bir canlanma yaşanacaktı. Yarın gazetesine izin verilmesi ve ardından ülkede bir muhalefet partisi kurulmasıyla, basında muhalif seslerin sayısı tekrar artmıştı. Fakat bu defa da Halk Partisi'ni destekleyen gazeteler ile Serbest Fırka'yı destekleyen gazeteler arasında ciddi bir kavga başlamıştı. İsmet Paşa destekleyicileri ile Fethi Bey destekçilerinin basında kavgaya tutuşması kendiliğinden Çankaya'da Atatürk'ü siyaset üstü bir makama çıkarmıştı. Öte yandan ülke de muhalefet partisi yokken muhalif basının da ömrünün uzun olamayacağını 1931 Matbuat Kanunu bu çok sesliliğe kısmen son vererek göstermişti. Hükümet ve parti içinde yaşanan güç mücadeleleri ise devam etmişti. Çünkü Halk Fırkası tek bir gruptan meydana gelmediği gibi parti içinde basına yansıtılmayan dargınlık ve kızgınlıkların olduğu bir gerçektir. Örneğin 1930 yılında Adliye Vekili Mahmut Esat Bey görevinden istifa ettiğinde, Halk Fırkası mebusu Yunus Nadi gazetesinde "Elhamdülillah" başlığını atmıştı.

Mahmut Esat Bey buna karşı Yunus Nadi'ye cevap verircesine, Halk Dostu gazetesinde “Hırsızlar Teslim Olunuz!” başlıklı ağır bir yazı yazmıştı. Mahmut Esat Bey bu hırsızları “Bizim yakalarına yapışmak istediğimiz hırsızlar, millet, devlet, hükümet nüfuzunu kullanarak teşebbüs erbabının önlerini keserler; devletin, milletin şerefini utanmadan, korkmadan pazara çıkarırlar.” Şeklinde tarif ediyordu. Buradan hareketle Halk Fırkası'ndan Yunus Nadi ve Mahmut Esat Beyler arasında ciddi bir sorun olduğu aşikârdı. Bu örneklerin sayılarını arttırmakta mümkündü.

CHP içindeki hizipleşme ve mücadelelerden bahsettiğimiz son bölüme binaen Yavuz ve Zahir yolsuzluğu davaları ihtimal ki İsmet Paşa ile Bayar liderliğindeki İş Bankası grubu çatışması sonucu ortaya çıkmıştı. Hatice Akan bunu İsmet Paşa aferist grup çatışmaları üzerinde yorumlasa da fikrimizce burada yatan rant veya usulsüz uygulamalara karşı İsmet Paşa'nın verdiği bir temizlik mücadelesi değil, CHP kadroları arasındaki hakimiyet mücadelesiydi. Öte yandan Cumhuriyet'in inşa sürecinde yaşanan en büyük Yolsuzluk davası Yavuz Havuz davası olmuştu. Bu davanın kamuoyunu bu kadar yakından ilgilendirmesinin kanımızca en temel nedeni ülkenin Başvekil'inin davada bu kadar ciddi bir rol üstlenmesiydi. Diğer yandan uğruna türküler yakılan, Türk donanmasının parlayan yıldızı Yavuz gemisini esas alması davayı popüler kılan bir başka faktördür.

Bu dönemde basın da kendi içinde hükümete muhalif veya taraftar olarak cenahlara ayrıldığını söylemek mümkündür. İlk dönem içinde hükümete muhalif olan Hüseyin Cahit, Ahmet Emin, İsmail Müştak gibi isimler gazetecilik faaliyetlerinden uzaklaştırılmıştı. Zekeriya Sertel Sinop'a sürgün edilmişti. 1925 sonrasında İstanbul basını; Ankara'yla olumlu ilişkilere sahip Cumhuriyet, Akşam, İkdâm, Son Saat ve Vakit gibi gazetelerinden oluşuyordu. Bu gazetelere 1926 yılında İş Bankası'nın katkılarıyla kurulan Milliyet katıldı. Bundan sonrasında basın Halk Fırkası içinde hizipleşmelere göre konumlanacaktı.

Dönemin ünlü yazarlarının kitaplarına baktığımız zaman bir kamplaşmayı veya gruplaşmayı görebilmekteyiz. Örneğin Yakup Kadri, Kılıç Ali gibi isimler anı ve eserlerine İsmet Paşa'ya karşı muhalif bir tavır takınmışlardı. Keza Ali Cenani Bey hakkında ilk yolsuzluk haberini 29 Şubat 1928 tarihinde kamuoyu ile paylaşan İş

Bankası grubundan Mahmut Soydan'ın sahibi olduğu Milliyet gazetesi idi. Bu durum çatışan tarafların basında yer aldığını, en azından basını bir hamle aracı olarak kullanabildiklerini göstermekteydi. Rüşvet konusunda ise basının rolü çok kritikti. Çünkü bir rüşvet olayı basına yansırda üzerinin örtülmesi her halükârda çok daha zor oluyordu.

Öte yandan rüşvet her dönemde yöneticilerin zaafı durumundadır. Fakat eğer toplum yapısında rüşvet vs. davranışlar yaygın ve kabul edilebilir görülüyorsa, yönetici de bu normlara uymaya meyilli olabilir. Pek çok kaynak bu dönemde Türkiye'de rüşvetin "bahşış" adı altında yaygın ve kabul edilebilir olduğundan bahseder. Bu halde yönetici toplumun geneline yayıldığını bildiği için rüşvet alırken rahatsız olmayabilir. Çünkü "benim yerimde başkası da olsa aynı şeyi yapar" motivasyonu, menfaat elde etme güdüsüyle birleşince yolsuzlukların ortaya çıkması şaşırtıcı değildir. Diğer yandan toplumumuzda var olan bazı sözlere bakarsak bu dürtülerin normalleştirildiği de görülür. Örneğin "devletin malı deniz yemeyen domuz" veya "bal tutan parmağını yalar" gibi sözler Türk toplum yapısında rüşvet ve yolsuzluğun nasıl algılandığını ve kabul edildiğini gösteren önemli kültürel ve duygusal işaretlerdir. Hukuken rüşvet suçlarının karşılığı hem 1858 Osmanlı Ceza Kanunnamesi'nde hem de 1926 Türk Ceza Kanununda tazminat, hapis ve devlet görevinden men olarak düzenlenmiştir. Hem Topçu İhsan Bey hem de Ali Cenani Bey, Divan-ı Âli'de bu üç cezaya da çarptırılmışlardır. Ayrıca iki isminde siyasi kariyeri son bulmuştur. Firariler meselesinden Ahmet Ferit Bey ceza almamışsa bile bir daha bakanlık koltuğuna oturamamış veya mebus seçilmemiş olup, en azından bu şekilde siyaseten cezalandırılmıştır.

Amerikan Büyükelçisi Grew hatıratında o dönemde Türkiye'de iktidarın, muhalifi veya yandaşı olmayı kişilerin ideolojilerinin veya fikirlerinin değil, insanların birbirine duydukları sempati ve kırgınlıklarının tayin ettiğini ileri sürmektedir. Buradan hareketle firariler meselesi İçişleri Bakanlığında Ferit Bey'in görevinden azlettiği Kerim adlı bir polis müdürünün, şahsi hırsıyla firarilere ilişkin iddiaları yakını olduğu Müstakil gazetesinde sızdırmasıyla gündem olmuştu. Yavuz davası ise pek çok yazar ve araştırmacının ortak kanaatine göre İsmet Paşa'nın Topçu İhsan'a karşı duyduğu hırs ve kin ile başlamıştı. Buna bağlı olarak geliştiğini düşündüğümüz Zahir

Yolsuzluğu davası ise İsmet Paşa'nın kendi ifadesine göre Topçu İhsan'ın dostlarının bir nevi intikam hamlesi gibi görünmekteydi. Sözün özü incelediğimiz Yolsuzluk davalarının temizlik hareketlerinden değil, şahsi hırslar ve küskünlüklerden sebep ortaya çıkma ihtimali mevcuttur.

Yaşanan yolsuzluk ve rüşvet olayları rağmen kanunlarda önemli değişiklikler yapılmaması ve kalıcı çözümler alınmaması, bu davaların aslında rakipleri saf dışı bırakma amacını taşıdığı veya Halk Fırkası kadroları arasındaki mücadelelerin bir sonucu olarak ortaya çıktığı fikrini destekleyen etmenlerdendir. Örneğin 1924 Anayasa'sının 47. Maddesi vekillerin mesuliyetinin özel bir kanunla tayin edileceğini belirtmekteydi. Fakat meclis tarafından böyle bir kanunun çıkarılmamış olması temizlik hareketi konusundaki samimiyeti sorgulatabilecek bir unsurdu.

Üç davada da yolsuzluk üzerine gidilmiş, Meclis komisyonları kanunda belirtildiği üzere görevlerini yapmış, firariler meselesi haricinde yargı yolu da açılmıştı. Fakat sorumlulara verilen cezalar genelde kamuoyunu tatminden uzak olmuştur. Çünkü küçük cezalar veya para cezaları ile konu kapatılmıştır. Firariler meselesinde ise konu bakanın ceza almasına bile ulaşmaksızın mesuliyet küçük ve orta düzey memura yüklenilmişti. Öte yandan bu davalar yolsuzluk konusunda buzdağının görünen kısmını oluşturmuştur. Pek çok kaynak Türkiye'de yolsuzluğun yaygın olduğundan bahseder. Bu davalar aslında şahsi sebeplerle kamuoyuna yansıtılan büyük bir yolsuzluklar bütünü'nün küçük bir kısmını oluşturmaktadır. Yakup Kadri'nin "*Politika'da 45 yıl*" ve "*Ankara*" adlı eserlerinde Millî Mücadele döneminde vatani için hiçbir menfaat gözetmeksizin cansiperane çalışan asker ve mebusların, Cumhuriyet sonrasında nasıl komisyonculuk işleriyle menfaat elde etme yarışına girdiği anlatısı da konuya dair güzel bir vecizedir. Bunun yanında Kılıç Ali'nin, Süreyya İlmen'in, Ahmet Ağaoğlu'nun hatıralarında ve Kemal Tahir romanlarında Cumhuriyet'in ilk yıllarında yaşanmış kuvvet çatışmalarının ve rant kavgalarının izlerine rastlamak mümkündür. Öte yandan bu Cumhuriyet döneminin bir kusuru değildir. Çünkü Osmanlılarda ve diğer tüm medeniyetler de yolsuzlukta, rant kavgası da, kuvvet çatışmaları da istenmeyen fakat var olan gerçeklerdir.

Yolsuzluk davalarına karşı Cumhurbaşkanı genelde sessiz kalmayı tercih etmişti. Firariler meselesine adı karışan Kılıç Ali, Yunus Nadi vs. mebusların Gazi'nin yakın çevresinde yer alan isimler olması, meclisin bu mebuslar hakkındaki iddiaları dedikodu mahiyetinde görüp araştırmamayı tercih etmesine etkili olmuş olmalıdır. Öte yandan Yavuz-Havuz ve Zahir Yolsuzluğu davalarında komisyonculukla adını sıkça andığımız Dr. Fikret Bey'in 1927'ye dek Çankaya'da Gazi'nin sofrasında bulunan bir isim olması onu hüküm giymekten kurtaramamıştır. Hatta bu konuya dair 1927 seçimlerinde bizzat Cumhurbaşkanı tarafından tek parti mebuslarına mebusluk sıfatlarını kullanarak menfaat elde etmeleri konularında yasaklama getirilmişti. Bu devletin en üst makamınca mebusların sıfatları nedeniyle şahsi menfaat elde etmelerinin hoş karşılanmadığını göstermektedir. Topçu İhsan Bey'in durumuna bakılırsa, o da Gazi'nin yakın çevresinde yer alan isimlerden biriydi. Fakat İsmet Paşa tarafından Divan-ı Âli'ye gönderilmişti. İhsan Bey'in İsmet Paşa'nın gadrine uğradığı iddiaları ve Kılıç Ali'nin naklettikleri göz önüne alındığında Cumhurbaşkanı ile Başvekil arasında işlerin her zaman güllük gülistanlık gitmediği de ortadadır.

Öte yandan Başvekil İsmet Paşa, firariler meselesinde ve Zahir davasında genelde sessiz kalmayı tercih ederken, Yavuz davasında İhsan Bey'in Yüce Divan'a gönderilmesi için belki de en fazla çabayı harcayan isimdi. Hem mecliste hem de Divan-ı Âli'de Bahriye eski Vekili hakkında ağır ithamlarda bulunmuştu. İkili arasındaki ilişkiler de göz önüne alındığından tekrar edebiliriz ki, İsmet Paşa, Yavuz meselesinde bir açığını yakaladığı İhsan Bey'i Divan-ı Âli'ye yollamak için tereddüt etmemişti. Buna karşılık Sayıştay'ın üç yıl öncesinden çıkardığı bir dosya ile Başvekil İsmet Paşa'nın yakınlarından Ali Cenani Bey, Divan-ı Âli'ye gönderilmişti. İsmet Paşa, Cenani Bey'i masum görse de onu kurtaramamıştı. Tüm bunlar üst üste konulduğundan ortada bir güç çatışması olduğu ihtimalini arttırıyordu.

KAYNAKÇA

I. Arşivler

1. Türkiye Cumhuriyeti Başkanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA),
Muamelat Genel Müdürlüğü (30-10-0-0).
Kararlar Daire Başkanlığı (1920-1928), (30-18-0-0).
Kararlar Daire Başkanlığı (1928-), (30-18-1-2).
2. Türkiye Cumhuriyeti Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA),
HR, İM. (Hariciye Nezareti İstanbul Murahhaslığı).

II. Yayınlanmış Devlet Kaynakları

1-Resmi Gazete Kararları

Resmi Gazete, No. 68, 7 Nisan 1924.
-----, No.82, 14 Ocak 1925.
-----, No.84, 23 Şubat 1925.
-----, No. 320. 13 Mart 1926.
-----, No.866, 17 Nisan 1928.
-----, No. 874, 28 Nisan 1928.
-----, No.25661, 12 Ekim 2004.

2-Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri / Tutanakları

TBMM Zabıt Cerideleri, Dönem 2, Birleşim 4, C:7, 05.03.1924.
-----, Dönem 2, Birleşim 41, C:8, 25.03.1924.
-----, Dönem 2, Birleşim 37, C:8, 14.04.1924.
-----, Dönem 2, Birleşim 45, C:1, 18.10.1924.
-----, Dönem 2, Birleşim 4, C:10, 08.11.1924.
-----, Dönem 2, Birleşim 28, C:11, 29.12.1924.
-----, Dönem 2, Birleşim 38, C:12, 21.01.1925.
-----, Dönem 3, Birleşim 22, C:1, 24.12.1927.
-----, Dönem 3, Birleşim 36, C:1, 26.01.1928.
-----, Dönem 3, Birleşim 44, C:2, 13.02.1928.

-----, Dönem 3, Birleşim 52, C:3, 10.03.1928.

-----, Dönem 3, Birleşim 61, C:3, 14.04.1928.

3-Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Tutanakları

TBMM Gizli Celse Tutanakları, Dönem 2, Birleşim 21, C:4, 25.03.1924.

-----, Dönem 2, Birleşim 56, C:4, 15.02.1925.

-----, Dönem 2, Birleşim 59, C:4, 18.02.1925.

4-Düstur-Nizamname

Düstur, Birinci Tertip, Cilt:1, Matbah-ı Amire, 1289.

TBMM Dâhili Nizamnamesi, TBMM Matbaası, 1927.

5-Ceride-i Adliye

Ceride-i Adliye, Hâkimiyet-i Millîye Matbaası, S. 69–70/7, Nisan-Mayıs, Ankara 1928.

-----, Yenigün Matbaası, S. 71-72, Haziran-Temmuz, Ankara 1928.

6-Ayın Tarihi

Ayın Tarihi, Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi, Cilt:16, Numara:48-49-50, Mart-Nisan-Mayıs, Ankara 1928.

III. Süreli Yayınlar

- Bay of Plenty Times (1930)
- Dominion (1928)
- Feilding Star (1930)
- Poverty Bay Herald (1926)
- SUN (1930)
- Sun (Auckland) (1930)
- Thames Star (1925-1928)
- The Newcastle Sun (1930)

- Waikato Times (1925)
- Wangainui Chronicle (1928)
- Açık söz (1927-1928)
- Ahenk (1928)
- Akbaba (1924-1928)
- Akşam (1924-1929)
- Anadolu'da Yenigün (1924)
- Cumhuriyet (1924-1928)
- Günaydın (1975)
- Hâkimiyet-i Milliye (1924)
- İkdâm (1924-1928)
- İleri (1924)
- İnkılâp (1930)
- Milliyet (1927-1952)
- Müstakil (1924)
- Servet-i Fünun (1925)
- Son Haber (1928)
- Son Saat (1925-1929)
- Son Telgraf (1924)
- Tanin (1924-1925)
- Tevhid-i Efkâr (1924-1925)
- Vakit (1924-1930)
- Vatan (1924-1925)
- Yarın (1929-1931)
- Yeni Türkiye (1946)

IV. Kitaplar

Ağaoğlu, Ahmet:

Serbest Fırka Hatıraları, İletişim Yayınları, 3.baskı, İstanbul 1994.

Ağaoğlu, Samet:

Babamın Arkadaşları, İletişim Yayınları, İstanbul 1998.

Akcan, Erol:

Bir Yolsuzluk Dosyasının Anatomisi (Firariler Meselesi), Libra Kitap, İstanbul 2023.

Akçam, Taner-Kurt, Ümit:

Kanunların Ruhu, İletişim Yayınları, İstanbul 2012.

Atatürk, Mustafa Kemal:

Nutuk (1919-1927), Yay. Haz. Prof. Dr. Zeynep Korkmaz, AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi, 31.Baskı, Ankara 2013.

Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları: Derleyen: Turgut, Hulûsi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 20.Basım, İstanbul 2017.

Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV: Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2006.

Atay, Falih Rıfkı:

Çankaya, Pozitif Yayınları, İstanbul 2004.

-----:

Atatürk'ün Bana Anlattıkları, Pozitif Yayınları, İstanbul 2005.

Aybars, Ergun:

İstiklâl Mahkemeleri, Bilgi Yayınevi, Ankara 1975.

Baban, Cihad:

Politika Galerisi, Remzi Kitabevi, İstanbul 1970.

Boratav, Korkut:

Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002, İmge Kitabevi, 9.baskı, İstanbul 2003.

Büyüktuğrul, Afif:

Büyük Atamız ve Türk Denizciliği, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1969.

-----:

Cumhuriyet Donanmasının Kuruluşu Sırasında 60 Yıl Hizmet (1918-1977), Denizbasım Evi, İstanbul 2005.

Cebesoy, Ali Fuat:

Siyasi Hatıralar Lozan'dan Cumhuriyete, Yay. Haz. Orhan Selim

- Kocahanoğlu, C:2, Temel Yayınları, İstanbul 2002.
- CHP Grup Toplantısı Tutanakları:** Yay. Haz. Yücel Demirel, Osman Zeki Konur, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2002.
- Çoker, Fahri: **Türk Parlamento Tarihi TBMM III. Dönem 1919-1923**, Cilt III, Ankara TBMM kütüphanesi, 1995.
- Gençosman, Kemal Zeki: **Yakın Tarihimizde Yolsuzluk ve Rüşvet Olayları**, ŞDL Yayınları, İstanbul 1976.
- Goloğlu, Mahmut: **Devrimler ve Tepkiler 1924-1930**, Turhan Kitabevi, Ankara 1972.
- Grew, John: **İlk ABD Büyükelçisinin Türkiye Hatıraları Atatürk ve İnönü**, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul 2000.
- Güllü, Ramazan Erhan: **Türkiye’de Gayrimüslimlerin Yönetimi**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2018.
- İlmen, Süreyya: **Zavallı Serbest Fırka**, Muallim Fuad Gücüyener Yayınevi, İstanbul 1951.
- İslam, Nadir Latif: **Türkiye’de Gensoru ve Meclis Tahkikatı**, Kardeş Matbaası, Ankara 1966.
- Kandemir, Feridun: **İstiklal Savaşında Casuslar ve Bozguncular**, Yakın Tarihimiz Yayınları, İstanbul 1964.

- Karacan, Ali Naci: **Lozan**, Haz. Hulûsi Turgut, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2010.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri: **Politikada 45 yıl**, İletişim Yay., 2. Baskı, İstanbul 1984.
- Koçak, Cemil: **Türkiye’de Milli Şef Dönemi**, Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul 2003.
- Koçi Bey’in Risalesi:** Yay. Haz. Zuhuri Danışman, MEB Yayınları, İstanbul, 1972,
- Kutay, Cemal: **Cumhuriyet Devrinde Suiistimaller, Divanı Âliler, Meclis Tahkikatı**, Ercan Matbaası, 2. Basım, İstanbul 1959.
- Lozan Barış Konferansı Tutanaklar:** Çev. Seha L. Meray, Cilt: 6, Yapı Kredi Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2001.
- Mumcu, Ahmet: **Tarih İçindeki Genel Gelişimiyle Birlikte Osmanlı Devletinde Rüşvet (Özellikle Adli Rüşvet)**, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1985.
- Mütercimler, Erol: **Destanlaşan Gemiler Hamidiye, Yavuz, Alemdar, Nusrat**, Kastaş Yayınları, İstanbul, 1987.
- Oran, Baskın: **Türk Dış Politikası**, Cilt I, 15.Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2009.
- Orhan, M. Celaleddin: **Bir Bahriyelinin Anıları 1914-1981**, Kastaş Yayınları, İstanbul 2001.
- Örnekleriyle Türkçe Sözlük:** Cilt:4, MEB Yayınları, İstanbul 2004.

Özalp, Kâzım-Özalp, Teoman:

Atatürk'ten Anılar, Türkiye İş Bankası
Kültür Yayınları, 2.Basım, Ankara 1994.

Özsemerci, Kemal:

**Türk Kamu Yönetiminde
Yolsuzluklar, Nedenleri, Zararları ve
Çözüm Önerileri**, Sayıştay Yayınları,
Ankara 2003.

Paşazade, Âşık:

Osmanoğulları'nın Tarihi, Haz. Kemal
Yavuz-M.A. Yekta Saraç, K Kitaplığı,
İstanbul 2003.

Saner, Nejat:

**Atatürk Dönemi: 19 Altın Yılın
Öyküsü**, Milliyet Yayınları, İstanbul
1975.

Soysal, İsmail:

**Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları
(1920-1945)**, Cilt 1, 3.Baskı, Ankara:
Türk Tarih Kurumu, 2000.

Şimşir, Bilal N.:

Malta Sürgünleri, Bilgi Yayınevi,
2.Baskı, Ankara 1985.

Tezel, Yahya S.:

**Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi
(1923-1950)**, Yurt Yayınları, Ankara
1982.

Tunçay, Mete:

Arif Oruç'un Yarın'ı (1933), İletişim
Yayınları, İstanbul 1991.

-----:

**Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti
Yönetiminin Kurulması (1923-1931)**,
Yurt Yayınları, Ankara 1981.

Turan, Şerafettin:

Türk Devrim Tarihi, 3. Kitap, Bilgi
Yayınları, Ankara 1995.

- Uçarol, Rifat: **Siyasi Tarih (1789-1994)**, Filiz Kitabevi, 4.Basım, İstanbul 1995.
- Uyar, Hakkı: **Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi**, Boyut Yay., İstanbul 2011.
- Ünal, Yenal: **Ahmet Ferit Tek**, ed. Mustafa Erdem Kafkaslıoğlu, Bilgeoğuz Yayınevi, İstanbul 2009.
- Yalman, Ahmet Emin: **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim 1922-1971**, Yay. Haz. Erol Şadi Erdiñç, Cilt 2, 2.Baskı, Pera Turizm, İstanbul 1997.

V. Makaleler

- Al, Hamza: “Türk Kamu Yönetiminde Yolsuzlukla Mücadele: Geleneksel Bürokratik Yapı ve Yeni Etik Değerler”, (Siyasette ve Yönetimde Etik Sempozyumu, Sakarya, 18-19 Kasım, 2005), s. 239-249.
- Akan, Hatice: “Erken Cumhuriyet Döneminde Bir Yolsuzluk Olayı: Ali Cenani Bey Davası”, **Sosyal ve Kültürel Araştırma Dergisi**, Cilt II, Sayı 3, Yıl 2016, s. 135-153.
- Akcan, Erol,-Geçikli, Recep Murat: “Cumhuriyet’in İlk Dâhiliye Vekili Ahmet Ferit Bey (Tek) ve Görevinden İstifası”, **Iğdır Üniversitesi Sosyal**

- Bilimler Dergisi**, Sayı:12, Temmuz 2017, s.376, 351-384.
- Akgündüz, Ahmet: “1274/1858 Tarihli Osmanlı Ceza Kanunnamesinin Hukuki Kaynakları, Tatbik Şekli ve Men'-i İrtikâb Kanunnamesi”, **Belleten**, Nisan 1987, Cilt 51 - Sayı 199, s. 153-192.
- Altun, Mehmet: “Türkiye Cumhuriyeti’nin İlk Yolsuzluk Davası Havuz-Yavuz Olayı”, **Toplumsal Tarih**, sayı: 110, Şubat 2003, s. 36-39.
- Baş, Eyüp: “Tarih-i Osmani Encümeni Kurucularından Efdaleddin (Tekiner) Beyin Hayatı, Eserleri ve Tarihçiliği Üzerine”, **AÜİFD**, XLVI, 2005, sayı II, s. 167-204.
- Çelik, Recep: “Firari Ermenilerin Geri Dönüşü Meselesi”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C:9, Sayı:44, Haziran 2016, s. 400-423.
- Dere, Umut: “Ali Haydar (Yuluğ) Bey ve İstanbul’da Yürüttüğü Belediyecilik Faaliyetleri”, **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Yıl 19, Sayı 38, Özel Sayı 2023, s. 713-743.
- Fulin, Neslihan: “Osmanlıda Rüşvet ve Cezası”, **Akademik Tarih ve Araştırmalar Dergisi**, Cilt:1, Sayı: 1, (2019), s. 26-35.
- Gökbilgin, M. Tayyip: “Rüstem Paşa ve Hakkındaki İthamlar”, **Tarih Dergisi**, VII/11-12, 1956, s. 11-50.

Kandemir, Feridun:

“Yavuz-Havuz Davası”, **Resimli Tarih Mecmuası**, sayı:58, Ekim 1954, s.3408-3415.

Mazıcı, Nurşen:

“1930’a Kadar Basının Durumu ve 1931 Matbuat Kanunu”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Cilt 5, Sayı 18, 1996, s. 131-154.

Mehmetefendioğlu, Ahmet-Necip, Gürel:

“Yavuz – Havuz Davası”, **Tarih Okulu Dergisi (TOD)**, Eylül 2014, Yıl 7, Sayı XIX, s. 233-267.

Özakıncı, Cengiz:

“Mareşal Fevzi Çakmak’ın Bahriye Siyaseti Programı”, **Bütün Dünya Dergisi, Başkent Üniversitesi Kültür Yayını**, Sayı:2022/6, Haziran 2022, s.10-18.

-----:

“Mareşal Fevzi Çakmak’ın Kuva-yı Havaiye Programı ve Bahriye Tayyareleri”, **Bütün Dünya Dergisi, Başkent Üniversitesi Kültür Yayını**, Sayı:2022/7, Temmuz 2022, s. 8-15.

Öztay, Oğuzhan, vd.:

“Basın ve İktidar Münasebetleri Bağlamında Erken Cumhuriyet Dönemi Basınından Bir Örnek: Yarın Gazetesi”, **Harsiyât - İlmî, Harsî ve İçtimaî Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 2 Sayı: 4, Güz/2018, s. 1-23.

Sağlam, Nuri:

“Cumhuriyet tarihinin ilk büyük yolsuzluk dosyasını tekme, tokat, küfür

ve hakaretle kapatmışık”, **Hürriyet Tarih**, 25 Haziran 2003, s. 4-9.

Sarı, Kader Akdağ:

“Erken Cumhuriyet Dönemi’nde Muhalefet: Yarın Gazetesi Ve Arif Oruç”, **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Yıl 15, Sayı 29, Bahar 2019, s.285-315.

Saygılı, Hasip:

“Gaziantep Savunmasının Hazırlık ve Teşkilatlanmasını Ali Cenani Bey mi Yaptı?”, **Tarih ve Gelecek Dergisi**, Haziran 2021, Cilt 7, Sayı 2, s. 805-817.

Yıldız, Aytaç:

“Erken Cumhuriyet Döneminde Siyasal Muhalefet ve Eleştirinin Sınırları: Yarın’ı Okumak”, **Turkish Studies**, Volume 8/7, Yaz 2013, 783-795.

Yılmaz, Ahmet Yusuf:

“Milli Mücadele Dönemi ve Sonrasında Türkiye Cumhuriyeti’nin Ekonomi Politüğının İncelenmesi (1918-1930)”, **Türkiye Sosyal Araştırmaları Dergisi**, Ağustos 2021, Yıl 25, Sayı 2, s. 319-330.

World Bank:

“Helping Countries Countries Combat Corruption: The Role of the World Bank”, Eylül 1997, s. 8-22.

VI. Tezler

Afşar, Erkan:

Yolsuzluk ve Usulsüzlük Olaylarının Türk Siyasetine Yansımaları (1923-1950), Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2013.

Akgün, Sedenay:

Türkiye’de Yolsuzluğun Tarihsel ve Yapısal Kökenleri, Yüksek Lisans Tezi, T.C. Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli 2008.

Akan, Hatice:

Mehmet Ali Cenani Bey’in Hayatı ve Parlamento Faaliyetleri (1872-1934), Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2018.

Ballı, Mesut:

Türkiye’de Muhalefet Basını Yarın Gazetesi, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2008.

Batur, Bülent:

Türkiye Cumhuriyeti’nde Vatandaşlıktan Çıkarma ve Vatandaşlığa Kabul (1923-1950), Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara 2014.

Dalgıç, Serkan:

Bilecik Milletvekili Dr. Fikret (Onuralp) Bey’in (1887-1946) Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri, Yüksek Lisans Tezi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bilecik 2022.

Gökbaş, Metin:

Türkiye Cumhuriyeti İstanbul Şehremaneti Mecmuasına Göre İstanbul’un İaşe Meseleleri, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Fakültesi, İstanbul 2017.

Kocaman, Aydın:

Basında Ali Cenani Bey ve Mahmut Muhtar Paşa, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz

Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir 2006.

Tok, Abdullah:

Cumhuriyet Döneminde Bahriye Vekaleti, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir 2014.

Ünlü, Rasim:

Atatürk döneminde (1923-1938) Cumhuriyet Donanmasının Oluşumu ve Gelişim Süreci, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul 1996.

VII. İnternet Kaynakları

Erol Yüksel:

“Ahmet Ferit Tek (1878-1971)”, *Atatürk Ansiklopedisi*, Çevrimiçi <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ahmet-ferit-tek-1878-1971/> , 17.09.2022.

Figen Atabey:

“Yavuz Muharebe Kruvazörü”, *Atatürk Ansiklopedisi*, Çevrimiçi <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/yavuz-muharebe-kruvazoru/> , 10.02.2023.

İhsan Şerif Kaymaz:

“Şeyh Sait Ayaklanması”, *Atatürk Ansiklopedisi*, Çevrimiçi <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/syh-sait-ayaklanmasi/> , 27.11.2023.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi: 1924

Anayasası,

çevrimiçi

<https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1924-anayasasi/> , 19.05.2023.

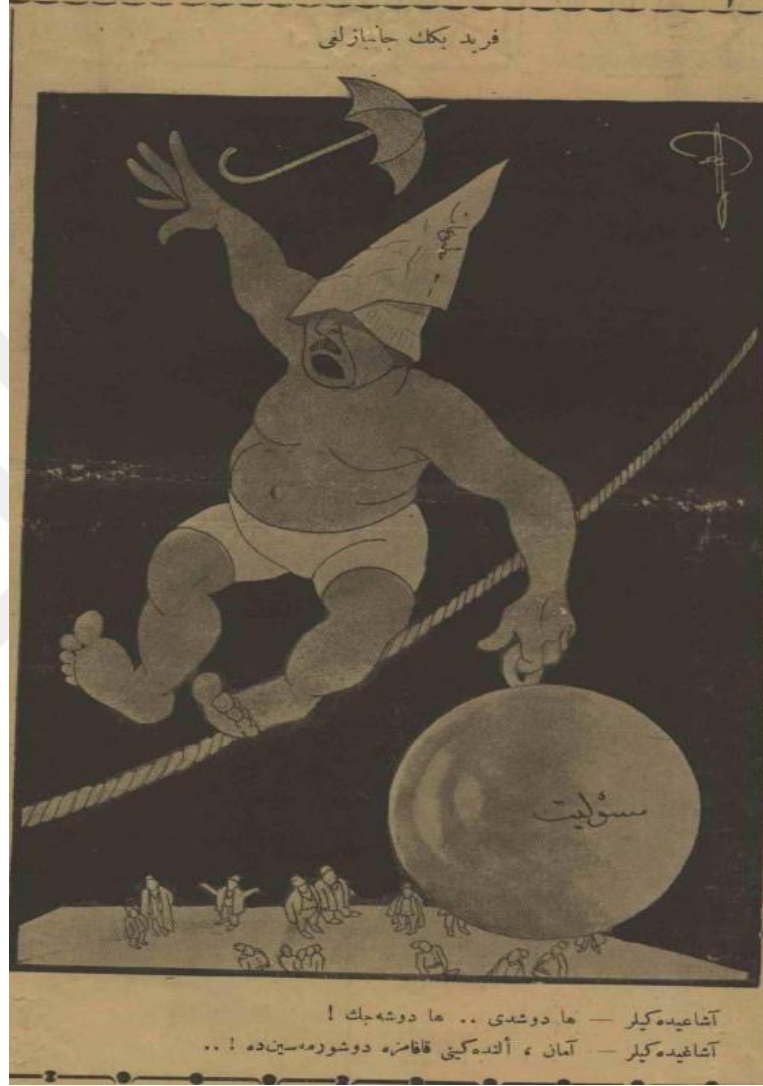
Mustafa İsmet Uzun:

"CÂİZE", *TDV İslâm Ansiklopedisi*,
<https://islamansiklopedisi.org.tr/caize#1>
,15.04.2024.

EKLER

Ek-1 “Ferit Bey’in Cambazlığı”⁷²⁴

Karikatürde Ferit Bey çıplak yarı çıplak elinde mesuliyet topuyla, gözleri matbuatla bağlanmış halde cambazlık yapmakta

Aşağıdakiler: “*Ha düştü... Ha Düşecek!*”

Aşağıdakiler: “*Aman, Elindekini Kafamıza Düşürmesinde!*”

⁷²⁴ Akbaba, 1 Mayıs 1924, S. 147.

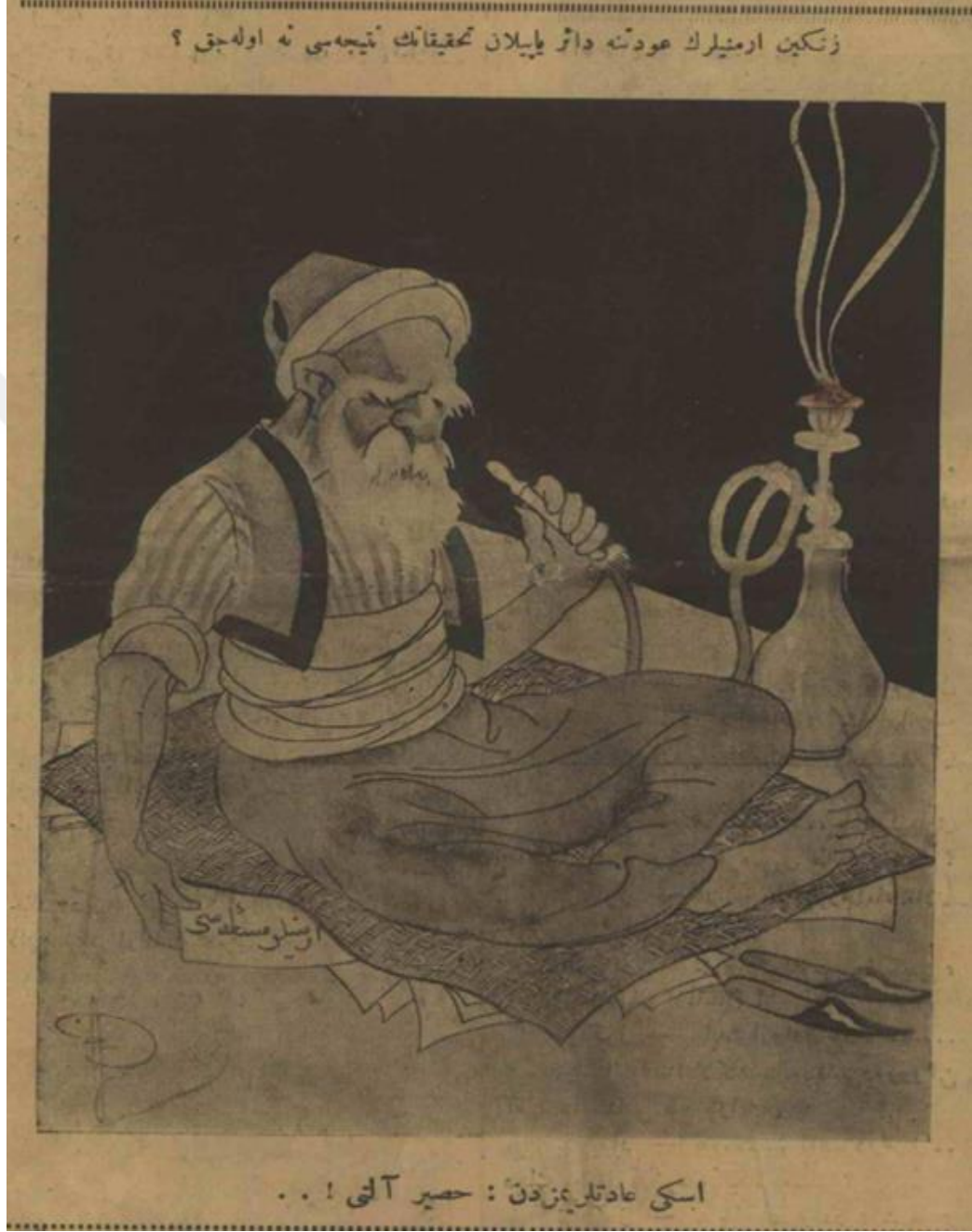
Ek-2 “Kanun Ceza Âcize mi Has Demektir...”

Küçük ve Orta ölçekli memurlar kanunun ağılarına takılıp tutuklanırken, Dâhiliye Vekili Ferit Bey’in beraat etmesi eleştirilmiştir. Ferit Bey’in altındaki kişi ihtimal ki İş komitesi üyelerinden olduğu dillendirilen Kılıç Ali Bey’dir.⁷²⁵

⁷²⁵ **Tevhid-i Efkâr**, 21 Şubat 1925, S. 4344.

Ek-3 “Zengin Ermenilerin Avdetine Dair Yapılan Tahkikatın Neticesi Ne Olacak?”⁷²⁶

“Eski Adetlerimizden: Hasır Altı!”

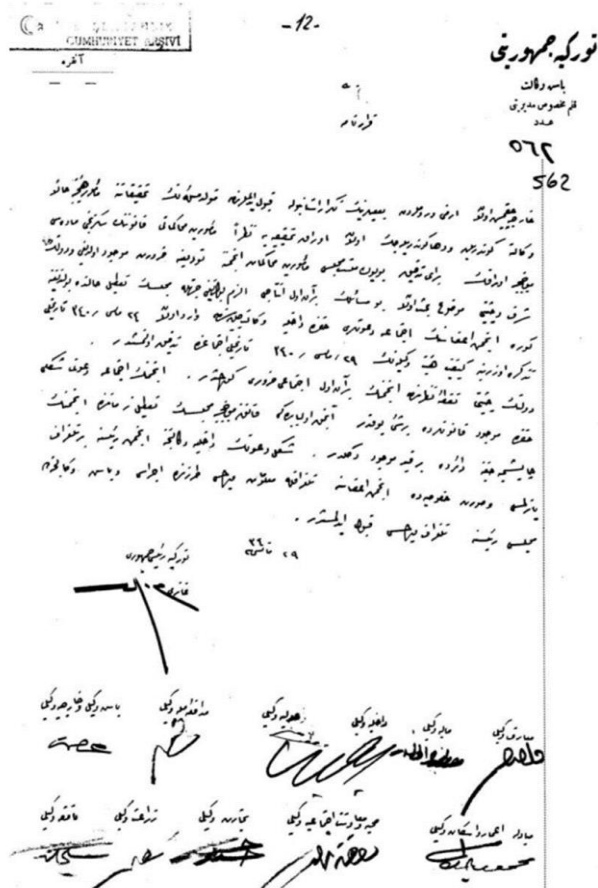
⁷²⁶ Akbaba, 7 Nisan 1924, S. 140.

Ek-4 Kılıç Ali'nin Celal Nuri Bey'in yazıhanesini bastığı ana dair temsili bir görsel⁷²⁷

⁷²⁷ Son Telgraf, 2 Ağustos 1924, s. 47.

Memurin-i Muhakemât Encümeni'nin ivedilikle toplanması kararı⁷²⁸

Kararnâme

Harice çıkmış olan Ermeni ve Rumlardan bazılarının tekrar İstanbul'a kabul edilmelerinden mütevellit meselenin tahkikatına memur heyetce halen vekâlete gönderilen ve daha gönderilecek olan evrak-ı tahkikiyeye nazaran **Memurîn Muhâkemâtı Kanununun** sekizinci maddesi mucibince evrakın berayi tetkik Büyük Millet Meclisi **Memurîn Muhâkemât Encümenine** tevdiğine zaruret mevcut olduğu ve devletin şeref ve haysiyeti mevzuu bahis olan bu meselenin biran evvel intaca elzem bulunduğu cihetle Meclis'in tatil halinde bulunduğuna göre **Encümen Azâsının** içtimaî davetleri hakkında Dahiliye Vekâleti celilesinde vârid olan 24 Mayıs 340 tarihli tezkere üzerine keyfiyet Heyeti Vekilenin 29 Mayıs 340 tarihli içtimasında tetkik olunmuştur.

Devletin haysiyeti nokta-ı nazarından **Encümenin** biran evvel içtimâî zarûri görülmüştür. **Encümenin** içtimaî davet şekli hakkında mevcut kanunlarda birşey yoktur. **Encümen** olbâbındaki kanun mucibince Meclisin tatil zamanında **Encümenin** çalışmayaacağına dairde bir kayıd mevcut değildir.

Şekli davetin Dahiliye Vekâletince **Encümen Reisine** bir telgraf yazılması ve sureti husûsiyede **Encümen Azâsına** telgrafla malûmat verilmesi tarzında icrası ve Başvekâletcede Meclis Reisine telgraf verilmesi kabul edilmiştir.

29.5.340

باسمہ وکیل عصمت یا شاہ حضرت تلمیذہ رفع و تقدیر بم
جیل برکت مبعوثی احسان بک طرفندن
کچی ٹورہن
.....
۱۸ آشرین ثانی

پاشام ،
دون دو قنور فکرت بک ، بنی خانہ سنہ دعوتہ
ذات عالیگزہ حقمدہ بعض تزویراتده بولونیلا یغنی
وبوکا اینانہ رق متأثر اولدیغکزی استخباراتنه
عطفاً افاده ایلدی . ماهیة پک ایکر نیچ واونسبتده ده
عادی اولان بوتزویراتی شو مکتوبده ایضاح
ایلاک مجبوریتنده قالدیغمدن درین بر حس حجاب
دویمقده یم :
۱ - بن ؛ بحریه وکالتندن چکیلدیگمدن

⁷²⁹ *Ayin Tarihi*, Numara:48-49-50, Mart-Nisan-Mayıs, Ankara 1928, s. 3169-3172.

18 Kasım 1927 – Keçiören

Paşam, Dün Doktor Fikret Bey beni hanesine davetle zatı-alinize hakkımda bazı tezviratta (yalan dolan) bulunulduğunu Ve buna inanarak müteessir olduğunuzu istihbaratına atfen ifade eyledi. Mahiyeti pek iğrenç ve o nispette de adi olan bu tezviratı şu mektubumda izah eylemek mecburiyetinde kaldığımdan derin bir hissi hicap duymaktayım;

1- Ben Bahriye Vekilliği'nden çekildiğinden dolayı çok müteessir 2- ve Zatı-alinizden bir gün hesap sormaya hazırlanmakta imişim.

3- Hükümette suiistimaller varmış.

4- Hükümetin İtimat talep ettiği gün mecliste kasten bulunmamışım ve şu suretle hükümete beyan-ı itimat etmemişim.

Cevaben Doktor Fikret'e atideki beyanat ve mülahazatı sard eyledim.

“Fikret İsmet Paşa'dan ifa-i vazife esnasında büyük müzaheret ve muavenet gördüm Vekâlet'in ilgasına takaddüm eden günde de beni hanelerine çağırdılar. Pek Taltif-kâr bir tarzla Vekâlet'in ilgası hakkındaki zaruret ve mülahazatı izah eylediler. Muahharen Refiki mesaileri bulunduğum müddetçe ifa ettiğim vezaif ve hidemat-ı takdir-en bir de vesika lütuf ettiler.

Meclisteki beyanatlarında Bahriye Vekâleti'nin ilgası noktasında fazla tevakkuf (durma) ederek sırf beni tatyip (iyi davranma) arzusunu izhar ve teveccüh ibraz buyurdular. Ben bu tatyipkar muamele ve taltif-kâr beyanattaki inceliği anlamayacak kadar hissiz ve kaba bir adam değilim. Bu babda fazla teessür pek muhteris ve şuursuz olanlara musallat olur

2- İsmet Paşa kabinesinde Bahriye Vekili olarak bulunduğuma nazaran İsmet Paşa'dan sorulacak suallere benim de muhatap olmaklığım icap eder. Mesuliyetini şuurlu olarak takdir eden bir insan böyle bir mantıksızlığa nasıl düşer?....

3- Hükümetin suiistimalatı olduğu bahsine gelince dünya kadar mesuliyetine iştirak ettiğim bir hükümete bugün suiistimal atıf etmek kendi kendime itham eylemek demek olmaz mı?

4- İsmet Paşa'nın o gün itimat talebinde bulunacağını bilmiyordum Gazi Hazretlerini ziyaret arzu ettim “hemen gelsin” Emri karşısında bulundum Adliye Vekili Mahmut Esat Bey'in otomobili ile Çankaya'ya köşke gittim şu suretle maatteessüf o gün meclis içtimainda bulunamadım.

Fakat!... İsmet Paşaya karşı beni muhalefete sevk edecek esbabın ne olabileceği hatıra gelebilir?... Ben kabine reisim mi olmak gayesindeyim?... buna ihtimal verilebilir mi?... yahut mevcudumuz içinde kabine reisi olmaya İsmet Paşa'dan daha ehil birisinin mevcudiyetine mi kailim...?

Mebde-i (başlangıç) inkılaptan bu ana kadar güzeleran (geçici) eden hadisatın seyrini takip ve muvaffakiyetimizin avamlığını tetkik ve tahlil edenler. Ve bilhassa mevcudiyetimizi göz önüne getirenler için böyle bir ihtimale kuvvet vermek mümkün görülebilir mi? Bütün şu muhakemat ve mülahazata rağmen hatalı bir hattıhareket tasvip etmiş olduğum bir an için kabul olunsun. Bunun memleket için, inkılap gayelerimiz için nihayet hayatlarımız için faydalı olabileceğini kabul edebileceğime zahib (bir fikre kapılan) olmak bana pek insafsız bir hakarete bulunmak olmaz mı? ... Biz pek muhataralı günler geçirdik; gün oldu ki mallarımızı canlarımızı çoluk ve çocuklarımızı istihkar ederek mukaddes inkılabımız namına Her fedakârlığı yapmaya hazır bulunduk O zaman en sadık arkadaşlar arasında bulunan ben, yarının inkılabımıza karşı hazırladığı muhatarata (zararlar) karşı bütün arkadaşların aynı hissiyatı fedakârane ile mütehalli (donanmış, bezenmiş). Yekvücudunun cephe olarak bulunmak lığımız lüzumuna hem de şiddetle kailim. Atiyi kasten görecektik kadar kûtah-bin (basiretsiz, kısa görüşlü) değilim. Düşmanlarımız âdem-i muvaffakiyet, zaaf ve iftirakımızdan kuvvet alarak harekete geçtikleri zaman beni öldürmekte İsmet Paşa'dan sonraya bırakmazlar. Fikret, maatteessüf tezvîr ve iftiranın revaç bulunduğu fena günlerdeyiz. Celp-i teveccüh ve itimat için inkılap aşkı, Vatan gayreti yerine müdahene (dalkavukluk), mizaçgirlik nihayet tezvîr, bühtan (yalan) alet ittihaz ediliyor.

Ahlaksızlık bir heyeti içtimaiye için olduğu kadar bir fırka-i siyasiye bhusus inkılapçı bir fırka-i siyasiye İçinde o nispette hatırdır (tehlikeli). Bir esasa istinat etmeyen

tezviratı zaman ve hadise düzeltir. Fakat tezvirata iltifat edilmekle ahlakta açılan rahne kolay kolay kapanmaz.”

Paşam, Fikret ile olan muhabereyi lütfen mütalaa buyurdunuz. Allah Gaziyi o büyük adamı üzerimizden, onun otorite ve muhabbetini de milletin kalbinden eksik etmesin. Bu temennimin ihsan etmek istediği muhatara (tehlike) muhat-ı ilminizdir (Siz çok iyi anlıyorsunuz).

Sırf aralarında tesanüt ve itimadın zeval ve yekdiğerlerine nazar-ı nifak ile bakmaları yüzünden 1792 Fransız İhtilali erkânının ve Nihayet İlk Fransız Cumhuriyeti'nin akıbetini unutmamaktayım. Tarih vukuat-ı müstakbele (gelecek olaylar) için ittihaz-ı tedabir melekesini tenmiye (tedbir alma yeteneğini geliştirmeye) hizmet eder. Erkânı arasında tezvir, ilka-i fesat (fesatçılık), hatta iftira hususunda en zengin misallere Osmanlı tarihi maliktir. Şayan-ı dikkattir ki bu halet devr-i inhitatın mebdesinde (gerileme döneminin başında) kuvvetlenmiştir. İnkıraz ve inhitat bu halet-i mezmumenin mevludu mu (bu kötü durumun çocuğu mu) yoksa bu halet inhitatın bir neticesi mi kestirilemez. Fakat herhalde bu halet, tedenni (gerileme) ve inhitat ile alakadardır, addolunabilir ve tezvire iltifat edenler bu inkırazın tesrine (hızlanmasına) müessir olduklarına hükmetmek hata olamaz.

Dâhilde takrir-i sükûn kanunu idamesine bizleri mecbur eden sevaik (Saikler). Hariçte caniyane bir surette yapılmakta teşkilat ve bütün bunlarla beraber bu derece derin bir inkılabın bir anda olup bitiverdiğine tarihte bir misal bulamamaktan mütevellit endişe hepimizi derin derin düşünmeye sevk edecek avamildendir (amillerdendir).

Beşeriz, aramızda şahsi dargınlıklar olabilir. Fakat bu hal bir mefkûre ayrılığını tevhit edecek (doğuracak) dereceye varamaz. Bu hatayı irtikâp eden ihaneti irtikâp etmiş addolunur.

Rauf, yaşayan, canlı, mahuf (korkunç) bir misaldir. Kıymettar zamanınızı israfa sebep olduğumdan affınızı rica ederim efendim paşam.

Cebelibereket mebusu İhsan

İhsan ve Dr. Fikret Beylerin Mebusluk sıfatlarının düştüğüne ve yerlerine
diğerlerinin seçimine dair Resmî Gazete Kararı – 28 Nisan 1928⁷³⁰

سنة لك آتوہ سرائطی آخرہ ایچون : ۷۰۰ مردوش ولایتلر : ۹۰۰ مردوش	۲۸ نیشان ۱۹۲۸ مجمعہ برنسی	اراری و خیریتی معامولت ایچونہ ماش وکالت خلیہ مدومات مدبریتہ مراجعت اولتور
---	------------------------------	---

بویوک ملت مجلسی قرارلری

سنه رتبه و مأموریتدن محرومیته وسیله جک مبعوثی دوامتور
فکرت بکک ، دولاندیرمچیلق فعلنک فاعلی اولمسنه سینی
قانون مذکورک ۲۷۸نجی ماده سنه توفیقاً درت آی-اس
ایله یوزلیرا جزای تقدی به محکوم ایدلرینه منی تشکیلات
اساسیه قانوننک ۱۲نجی ماده سی دلالیتله ۲۷نجی ماده سی
موجبجه مبعوثلق صقتلری زائل اولدیغی جهتله یرلرینه
دیگرلرینک انتخابی، هیئت عمومیه نك ۲۱ نیشان ۱۹۲۸
تاریخی ۶۳نجی انعقادیه نك برنجی جلسه سنده تقرر ایتمشدر.

۲۱ نیشان ۱۹۲۸

سابق بحریه وکیللی جبل برکت مبعوثی احسانه ریدر جک
مبعوثی دوامتور فکرت بککک مبعوثلق صقتلرینک
زدالته بناء برلرینه دیگرلرینک انتخابیه دار

قرار سومروسی : ۴۱۵

سابق بحریه وکیللی جبل برکت مبعوثی احسان بکک،
فلندرك حاووضی مسئله سنده وظیفه مأموریتنی سوء استعمال
ویا ووز مسئله سنده فساد قاریشدیر مق صورتیله ارتکابه
تثبت ایله مسندن دولاینی تورک جزا قانوننک ۶۱،۲۰۵
و ۱۳نجی ماده لری موجبجه ایکی سنه آغیر حبسه وایکی

⁷³⁰ Resmi Gazete, No. 874, 28.04.1928.

Sabık Bahriye Vekili ve Cebeli Bereket Mebusu İhsan Bey'in ve Bilecik Mebusu Doktor Fikret Bey'in mebusluk sıfatlarının zevaline binaen yerlerine diğerlerinin intihabına dair

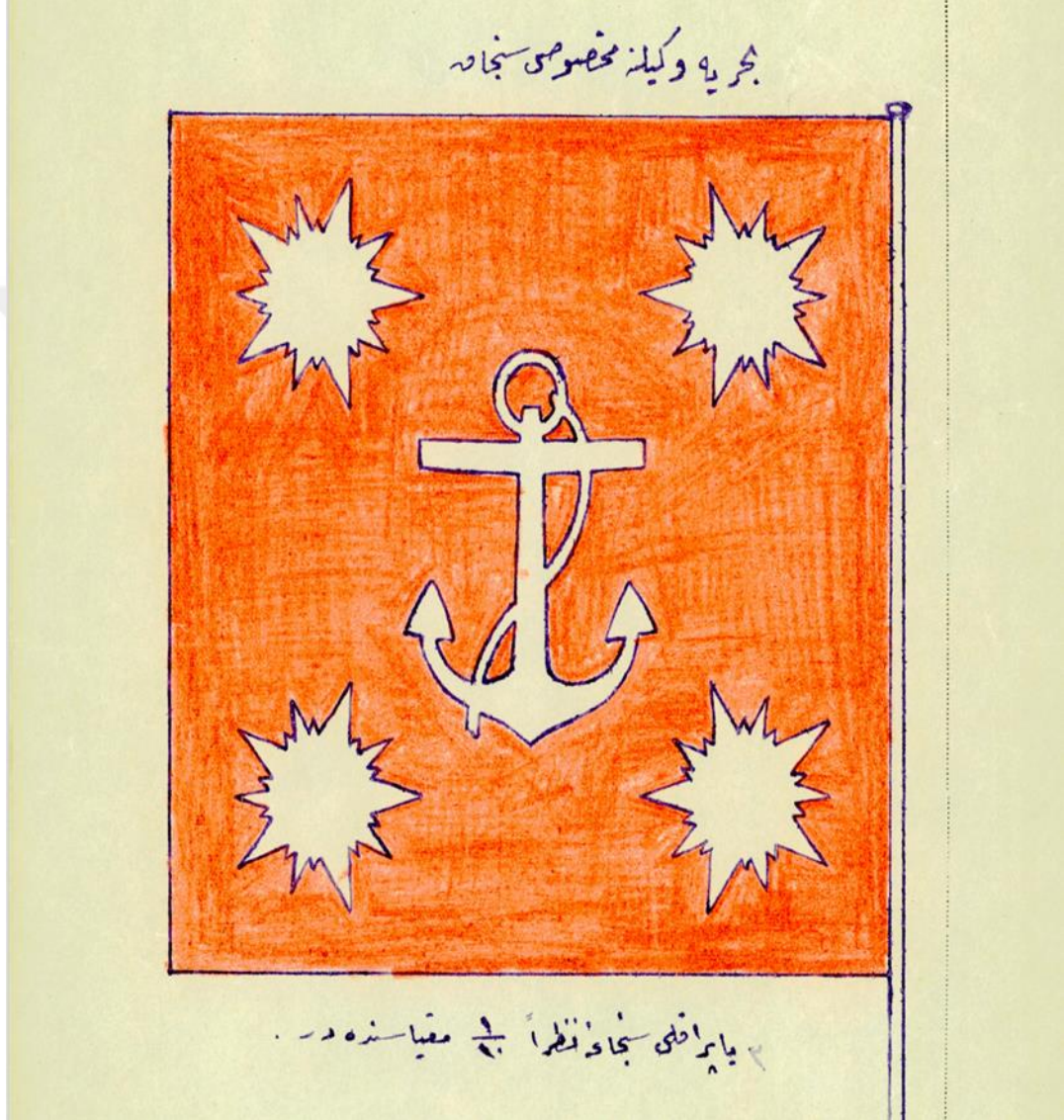
Karar numarası: 415

Sabık Bahriye Vekili ve Cebeli Bereket Mebusu İhsan Bey'in Flander'in havuzu meselesinde vazife-i memuriyetini suiistimal ve Yavuz meselesinde fesat karıştırmak suretiyle irtikâba teşebbüs etmesinden dolayı Türk Ceza Kanunun 205, 61 ve 13. Maddeleri mucibince iki sene ağır hapse ve iki sene rütbe ve memuriyetten mahrumiyetle. Ve Bilecik Mebusu Doktor Fikret Bey'in dolandırıcılık fiilinin faili olmasını kanun-u mezkûrun 278. Maddesine tevfikân dört ay hapis ve yüz lira ceza-i nakdiye mahkûm edilmelerine mebni Teşkilat-ı Esasiye Kanununun 12. Maddesi delaletiyle, 27.maddesi mucibince mebusluk sıfatları zail olduğu cihetle yerlerine diğerlerinin intihabı. Heyet-i Umumiye'nin 21 Nisan 1928 tarihli 63. İnikadının birinci celsesinde takarrür edilmiştir.

21 Nisan 1928

Ek-8

Kara ve Deniz Başkomutanlıkları ile Bahriye Vekili'ne ait sancak ve flamaların
şekillerinin belirlenmesi⁷³¹

Bahriye Vekili'ne Mahsus Sancak – 25 Mart 1925

⁷³¹ BCA, 30-18-1-1, 13-19-5, 25.03.1928

A SUICIDE THREAT.

EX-MINISTER'S GESTURE.

TURKISH CHAMBER SCENE.

A very animated discussion took place in the National Assembly recently, when İhsan Bey was called upon to explain his conduct whilst Minister of Marine.

A long and detailed report of the various irregularities attributed to him was read by the Parliamentary commission of inquiry, and İhsan Bey was given a chance to defend himself before the House. The discussion developed into a fast and furious battle of accusations and refutations, and terminated after the deputies charged with malpractices had mutually described their ex-colleagues as adventurers.

İhsan Bey was worked up to such a pitch of exasperation by the gibes cast at him that, dramatically whipping his hand to his hip pocket, he shouted: “Do you want to see justice done by my committing suicide here before you?” According to one paper, it was subsequently established that his pocket contained no dangerous weapon.

A unanimous vote of the Assembly deprived the ex-Minister of Parliamentary immunity, and he is to be brought up for trial. During his cross-examination by the commission of inquiry his private and public life was subjected to minute investigation. The president of the commission even asked him his name and those of his father and mother.

⁷³² Thames Star, Volume LXII, Issue 17387, 27 Mart 1928, s. 7.

جهت جزائیه سی ده مذاکره ایدیلدکده آتیده کی نتیجه لره واریلدی . احسان بکک اک بویوک جرمی اولان یاووزک تعمیرنده مالزیه بدلنه فساد قاریشدیره رق ارتکاب ایتمه که تشبث غیرتام تورک جزا قانونک « برکیمسه تورکیه دولتی حسابنه اوله رق آلمغه ویا صاعقه ، یاخود یاغقه مأمور اولدینی هر نوع اشیانک آلم و صایمده و بهاسنده و مقدارنده و یاغمه سنده فساد قاریشدیره رق هر نه صورتله اولورسه اولسون ارتکاب ایلرسه بش سنه دن آشاغی اولماق اوزره موقت آغیر حبس جزاسیله جزالاندیریلیر . اوچ سنه دن اون سنه یه قدار رتبه و مأموریتدن محرومیت جزاسی حکم اولونور » عباراتی ناطق بولونان 205 نجی و « برکیمسه ایشله مکی قصد ایلهدیکی برجرمی وسائط مخصوصه ایله اجرایه باشلا یوبده اختیارنده اولمایان اسباب مانعه دن دولایی اوجرمک حصوله مقضی فعللری اکیال ایدمه مش ایسه قانونده یازیلی اولمایان یرلرده فعل اعدام ویا مؤبد آغیر حبس جزاسنی مستلزم اولدینی حالده متشبث حقنده یدی سنه دن اکسیک اولماق اوزره موقت آغیر حبس و مؤبد سورکون جزاسنی مستلزم اولدینی تقدیرده اوچ سنه مدتله آغیر حبس جزاسی حکم اولونور . سائر حالرده اوجرم ایچون قانونا معین اولان جزا یاریسندن اوچده ایکیسنه قدار ایندیریلیر و متشبث جرمک افعال اجراییه سندن اختیارله واز کچدیکی ، فقط تمام اولان قسم اساساً برجرم تشکیل ایتدیکی حالده آنجق اوقسمه مخصوص جزا ایله جزالاندیریلیر » دییه محرر اولان 61 نجی و « آغیر

— 82 —

حبس جزاسی مؤبد ویا موقتدر . مؤبد اولونجه یه قدار دوام ایدهر . موقت برسنه دن یکریمی سنه یه قداردر . هر ایکی حالی چالیشیق مجبوریتله و آشاغیده کی قاعده لره توفیق حرکت صورتیه بوجزایه مخصوص مؤسسelerده چکدیریلیر . مؤبد آغیر حبسک ایلک اوچ سنه سی و موقته جزانک آتیده برینه مساوی ایلک دوره سی برجره ده کیجه لی کوندوزلی یالکز برافلحق صورتیه اجرا اولونور . بوابلک دوره مدتی آلتی آیدن اکسیک و اوچ سنه دن فضا اولماز . اوندن سوکره کی مدت کیجه لری برجره ده یالکز برافلحق و کوندوزلی سائر محبوسلره قونوشامقسزین چالیشدیربلق صورتیه اکیال ایتدیریلیر » دییه محرر بولونان 18 نجی ماده لرینه تناس ایدهر . حاووضک فله ندره احواله سنده وظیفه مأموریتی سوء استعمالدن دولایی تورک جزا قانونی موجبجه ضم جزایه امکان یوقدر . چونکه جزایی تشدید ایدن احکام ماقبله تشمیل ایدیله من . بناء علیه اسکی قانون زماننده کی قاب جزا قاعده سی تطبیق ایدلدی . بوقاعده یه نظراً مذکور فعل اسباب مشده عداید بک لازم کلیر . کرک بوسبب ، کرکه یاووزده کی کیزی احتملاس تشبثک ذاتنده کورولن سبب شدت نظره آلدی . اسباب مذکورده دن دولایی 205 نجی ماده یه توفیقاً آلتی سنه آغیر حبس و آلتی سنه رتبه و مأموریتدن محرومیت اولق اوزره تقدیر ایدیلن جزادن 61 نجی ماده موجبجه اوچده ایکی ایندیریلهرک 13 نجی ماده حبسک انفاذی صره سنده نظر اعتباره آلتیق و بدایت توقیفی اولان 2 شباط 1928 تاریخندن معتبر اولق اوزره ایکی سنه آغیر حبس و ایکی سنه رتبه و مأموریتدن محرومیتنه اتفاقله قرار ویریلدی .

⁷³³ Ceride-i Adliye, S. 71-72, Haziran-Temmuz, Ankara 1928, s. 83-84.

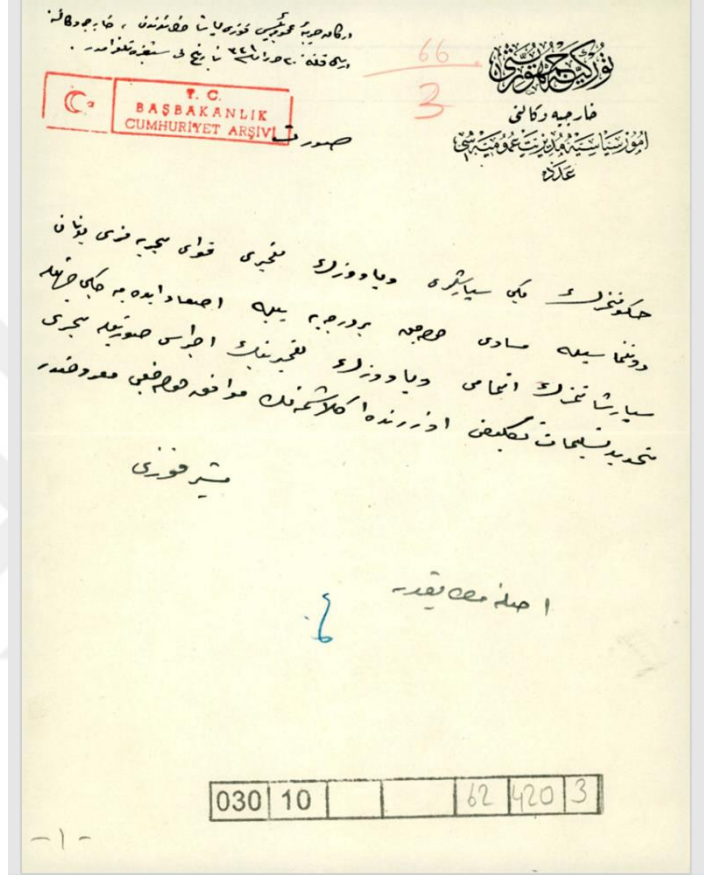
The İhsan Trial.

Those who know most of Turkey's inner condition are by no means full of hope. The trial of İhsan Bey, on the charge of corruption, has revealed the nature of the power which is being wielded by those in authority at Ankara, and the purposes to which it is being put. That trial was a political trial: the ex-Minister of Marine was suspected, in the murky atmosphere of the Turkish capital, of having attempted to raise a hand, with the assistance of one or two others, against the Cabinet of which he was a member. In other words, his "offence" was not really that with which he was charged. It is impossible to study this case; from the first report of the Parliamentary Commission under Yunus Nadi, the journalist deputy who is in very close touch with the Ghazi, down to the sentencing of İhsan Bey by the President of the Court, who was his personal enemy, without realising that it was İhsan Bey's political record, rather than his "business" acumen, of which the authorities were resolved to make an example. For corruption, official corruption, is still rife in Turkey. This trial was, therefore, a farce, and the alleged "cleaning-up" of the Administration is a mockery.

There is quaintness, indeed, in the thought that the bribe-taking and debauched Turkish politician will in future take his oath, not "by Allah," but on what has in the last few years been the most conspicuous absence in the whole Turkish Revolution, namely, "his honour."

⁷³⁴ Kenneth Williams, *Dominion*, Volume 21, Issue 213, 9 Haziran 1928, s. 15.

Ek-12 Yavuz'un tamiri ve yeni malzeme siparişleriyle Yunan Donanmasıyla kuvvet dengesi sağlamaya çalışılması - 20 Haziran 1925⁷³⁵

“Hükümetimizin yeni siparişleri ve Yavuz’un tamiri Kuvva-yı Bahriyemizi Yunan Donanmasıyla müsavi olacak bir dereceye bile is’ad edemeyeceği cihetle siparişatımızın itmamı ve Yavuz’un tamirinin icrasıyla Bahri Tahdit Teslihat teklifi üzerinde anlaşmanın muvafık olacağı maruzdur”

Müşir Fevzi

⁷³⁵ BCA,30-10-0-0, 62-420-3.

Ek-13 Memleketin zahire ve un ihtiyacının temini için Ticaret Vekâleti bütçesine tahsisat konulması⁷³⁶

[illegible]

“Memleketimizin zahire ve un ihtiyacını teshil maksadıyla mübaayatta bulunulmak üzere Ticaret Vekâleti Bütçesine (500) bin lira tahsisat vaz’ı hakkında”

⁷³⁶ **BCA**, 30-18-1-1, 12-66-10.

Ek-15 Görevlerini kötüye kullanan eski Bahriye Vekili İhsan Bey ile eski Ticaret Vekili Ali Cenani Bey'in Mahkemeleri hakkında Adliye Vekil'inin yazısı⁷³⁸

28
32

تاریخ ۲۸/۱۰/۱۳۲۸

عدلیہ وکالتی
... صبر علی

عدد ۵۲
عمومی
شخصی ۵۹۵

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞIVI

بازر وکالت جمعہ

آقرہ
۱۹۲۸ - ۵ - ۷

ارشد و وفیق قورق سولستان مارہ دسہ دیوی وکیلیہ وکیلیہ و وفیق قورق
سولستان و اجماع و زانیہ سید قورق وکیلیہ وکیلیہ وکیلیہ وکیلیہ وکیلیہ
تاریخ و وفیق قورق وکیلیہ وکیلیہ وکیلیہ وکیلیہ وکیلیہ وکیلیہ وکیلیہ
یونق وکیلیہ وکیلیہ وکیلیہ وکیلیہ وکیلیہ وکیلیہ وکیلیہ وکیلیہ

عدلیہ وکی
تقسیم ۷۱
۵

جواباً نازلہ حق اوراقتہ و جواب اولدی بی محروقات تاریخ نومبر و سبیلہ هانکی دائرہ اقدام سبیلہ نازلدی بی درج اولنسی دجا اولنور

030	۲۰		31	۱۴۵	9
-----	----	--	----	-----	---

⁷³⁸ BCA, 30-10-0-0, 31-173-9.

Ek-16 Görevini Kötüye Kullanan eski Ticaret Vekili Ali Cenani Bey Hakkındaki

Divan-ı Âli Kararı - 15 Mayıs 1928⁷³⁹

عدله

— صورت —

BASKI
CUMHURİYETİ ARSIVI

عدليه وکالت جليله سسنه

وظیفه ماوریتنی سؤاستعمال و اھمال و تراخی فعللرندن دولایی دیوان عالییه سوقنه مجلس عالیجه قرار ویریلن تجارت وکیل سابقی وغازی عینتاب مبعوثی علی جنانی بک حقنده اجرا قلنان محاکمه نتیجه سنده اھمال و تراخی ماده لرندن برائتنه و ثابت اولان وظیفه ماوریتنی سؤاستعمال فعللرندن دولایی اسباب مخففه نك وجوديله برابر جریمك حین ایقاعنده مرعی اولان قانون جزانك ۱۰۲ نجی ماده سی دیلنك صوك فقره سنه توفیقاً بر ماه مدتله حبسنه و درت ماه رتبه و ماوریتندن محرومیتنه و جزالرینك تأجیلنه و حقوق شخصیه اولارق یوزیتمشیدیك یدی یوز اللی بش لیرا یکرمی ایکی غروشك تحمیلنه بوکون دیوان عالیجه قرار ویرلمش اولدیغی برای معلومات عرض اولونور افندم حقوتلری .

باش مدعی عمومی
یوسف نهاد

۹۳۸/۵/۱۴

رسمی صورتیدر .

۹۳۸/۵/۱۵

030	10			35	202	7
-----	----	--	--	----	-----	---

5

⁷³⁹ BCA, 30-10-0-0, 35-202-7.

Ek-17 Milletvekillerinin Tanımaya Mecbur Olduğu Özel Şartlar Hakkında Tamim⁷⁴⁰

1- Mebusların hususi hayatlarında ticaret ve ziraat ve sanayi vesairedeki iktisadi ve mali faaliyetleri devletin resmî kanunlarına tabidir. Fakat Cumhuriyet Halk Fırkası'na mensup mebusların mebusluk sıfatını hususi hayatı iktisadiyeleri için istihkar edememelerine Fırka Reisi umumliğı dahi hususi itina gösterecektir.

2- Sermayesinin ekseriyeti devlete ait olan müessese ve Şirketlerle menafi umumiyyeye ait ve mukavele-i mahsusiye müstenid imtiyazı şirketlerde ve inhisar idarelerinde hükümet tarafından meclisi idarelere tayin olunan azalar ve bu müessesatı temsil vaziyetinde bulunanlar fırkaya mensup mebuslardan olmayacaktır. Mütebaki Şirket ve müesseselerin Meclisi idare azalığı kavaidi umumiyyeye tabidir.

3- Büyük Millet Meclisinin reis ve reis vekilleri ve icra vekilleri ile fırka kâtibi umumisi ve Fırka gurubunun reisi ve reis vekilleri ve Cumhuriyet Halk Fırkası'nın müfettişleri gerek devletin alâkadar olduğu müesseselerde ve gerekse devletin alâkadar olmadığı hususî şirket ve müesseselerde. Müdürlük ve Meclisi idare azalığı gibi idare ve temsil vaziyetlerinden hakiki surette feragat ederler. Müdürlük ve Meclisi idare azalığı gibi bir idare vaziyeti olmaksızın hususi müesseselerde hissedar olmak devletin kavanini umumiyesine tabidir.

4- Mebusların vazifeye devam noktasından vaziyetleri Büyük Millet Meclisinin kavaidi mahsusasına tabidir. Fırkaya mensup mebusların Büyük Millet Meclisinde devam nokta-i nazarından bulunacakları vaziyet fırkanın riyaseti umumiyesince hususi ehemmiyeti haiz olacaktır.

5- Cumhuriyet Halk Fırkası'na mensup olan mebuslar baladaki kavaide riayeti fırkanın riyaseti umumiyesine karşı taahhüt etmiş mevkiindedirler.

Gazi Mustafa Kemal

H.M. 30 Ağustos 1927

⁷⁴⁰ Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2006, s. 581

BAKSHEESH.

ACTION BY TURKISH ASSEMBLY

Turkish officials are making fidg-ety good resolutions now that the Nation Assembly has passed a stern anti-baksheesh law.

Officials guilty of accepting baksheesh will be dismissed and those caught mishandling Government funds will not only be dismissed, but will find their own and their wives' property confiscated.

The latter clause was inspired by the case of a former Minister of Commerce, Ali Djenani Bey, who was brought to trial on corruption charges two years ago, and heavily fined. The Djenani property was found to be all in his wife's name, and the fine was not paid.

⁷⁴¹ "BAKSHEESH", *Bay of Plenty Times*, Volume LVIII, Issue 10344, 3 Nisan 1930.